

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์
ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

An Analytical Study of the Development of the Wisdom By Way of the
Buddhist Ethics of the Meditation Centers In Khon Kean Province

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพจน์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

NCU RS 610760095

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมใน
จังหวัดขอนแก่น

An Analytical Study of the Development of the Wisdom By Way of the
Buddhist Ethics of the Meditation Centers In Khon Kean Province

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวัณ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ.๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760095

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

An Analytical Study of the Development of the Wisdom By Way of the
Buddhist Ethics of the Meditation Centers In Khon Kean Province

By

Assistance Professor Dr. Chakkapan Wongpornpavan
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khonkaen campus
B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760095

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น
ผู้วิจัย:	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพัฒน์
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

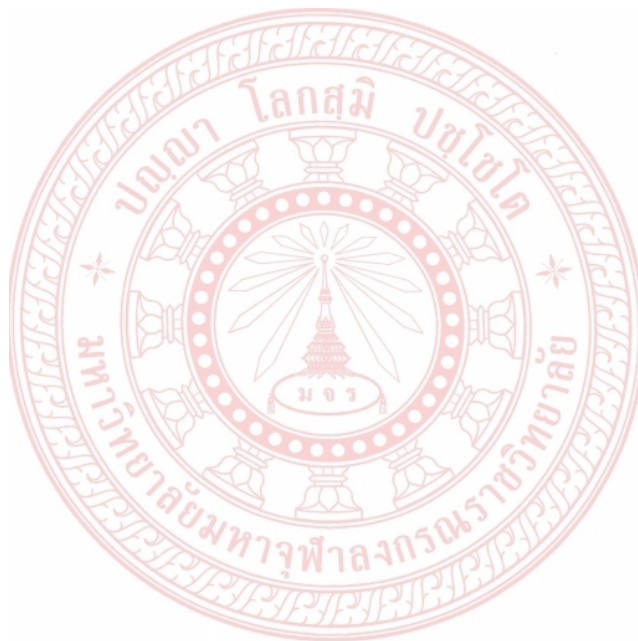
บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น” มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวความคิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ๒) เพื่อศึกษาการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ จะต้องปฏิบัติให้ไปตามกระบวนการของหลักไตรสิกขาเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยเริ่มจากหลักศีลสิกขา หรือกระบวนการระเบียบปฏิบัติ (วินัย) เพื่อให้เกิดความชอบ การกระทำชอบ และการประกอบอาชีพชอบ เป็นแนวทางและกรอบที่กำกับการกระทำหรือการประกอบกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม จากนั้นก็ยกขึ้นสู่ระดับสมาธิสิกขาหรือกระบวนการฝึกอบรมจิต เพื่อให้จิตมีการพัฒนาความสำนึกให้เกิดความสมดุลระหว่างกายและจิตเป็นกระบวนการเกื้อหนุนให้สิ่งที่รับเข้ามาในชีวิตดำเนินไปด้วยประสิทธิภาพสูงสุด และกระบวนการสุดท้ายคือปัญญาสิกขา หรือกระบวนการทางความรู้ เป็นวิธีการอบรมศึกษาเพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญา ซึ่งจะยังผลให้เกิดมีทัศนะ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความดำริไตร่ตรองที่ชอบ ถือได้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นสูงสุดที่สามารถควบคุมตนเองและสถานะต่างๆ ที่กระทบเข้ามาสู่ชีวิตได้อย่างดีเยี่ยม

การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขาที่เชื่อมโยงกับอริยมรรค ๘ พบว่า ปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนา ๓ ระดับด้วยกัน คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ปัญญาระดับภาวนามยปัญญาคือปัญญาขั้นสูงสุด เพราะเป็นวิธีที่สร้างสรรค์ปัญญาขึ้นมาได้ด้วยตนเอง โดยผ่านกระบวนการลงมือปฏิบัติ จนกระทั่งเกิดประจักษ์แจ้งแห่งเหตุของปัญหา และสามารถแก้ปัญหาได้เสร็จสิ้นด้วยตนเอง การที่จะปฏิบัติจนบรรลุถึงปัญญาขั้นสูงสุดนี้ได้ต้องอาศัยหลักไตรสิกขาที่ผ่านการเชื่อมโยงกับหลักอริยมรรค ๘ นั่นคือการนำเอาหลักอริยมรรค ๘ มาจัดเป็นแนวปฏิบัติให้เหลือเพียง ๓ หมวด คือ หมวดแห่งศีลสิกขา หมวดแห่งสมาธิสิกขา และหมวดแห่งปัญญาสิกขา ฉะนั้นการนำหลักไตรสิกขามาปฏิบัติอย่างเป็นกระบวนการ จึงทำให้ได้ศึกษาหรือปฏิบัติตามหลักอริยมรรค ๘ ไปด้วย ในทางพุทธจริยศาสตร์ถือว่าเป็นการพัฒนาปัญญาแบบครบวงจร นั่นคือการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง โดยเบื้องต้นให้ผู้ปฏิบัติมีความคิดเห็นที่ถูกต้องเสียก่อน แล้วค่อยเพียรสร้างปัญญาในทางโลก (โลกียปัญญา) จากนั้นจึงค่อยพัฒนาปัญญาในระดับสูงขึ้นไปจนบรรลุถึงปัญญาขั้นสูงสุด (โลกุตระปัญญา) หรือ นิพพาน

ผลของการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ได้ใช้หลักไตรสิกขาและหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญาทั้งพระภิกษุและประชาชนทั่วไป โดยเน้นให้พิจารณาทำความเข้าใจในเรื่องของกาย เวทนา จิต ธรรม ผลของการนำหลักสติปัฏฐาน ๔ ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทำให้รู้เท่าทันสภาวะของอารมณ์กับสิ่งภายนอกที่มากระทบจิตได้ดีขึ้น ทำให้รู้เข้าใจสภาวะของความเป็นจริงในชีวิตมากขึ้น การยึดติดแบบโลกๆ ทั่วไปก็ลดน้อยลง ทำให้หันมาศึกษาเรียนรู้ตัวเองมากขึ้น ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น ทำให้ไม่กระวนกระวายใจรู้เท่าทันสภาวะของจิตใจของตน โดยไม่ให้ตกเป็นทาสสิ่งที่ยั่ววนใจอันจะนำไปสู่ความเสื่อมในชีวิต ทำให้รู้ว่าสิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควร สิ่งไหนผิด สิ่งไหนถูก รู้จักหลีกเลี่ยงทางแห่งความเสื่อม และปฏิบัติตนให้อยู่แต่ในสิ่งที่เป็นกุศลธรรม

Research Tittle : An Analytical Study Of The Development Of The Wisdom
By Way Of The Buddhist Ethics Of The Meditation Centers
In Khon Kean Province

Authors: Asst.Dr.Chakkapan Wongpornpavan

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khonkaen campus

Academic Year: 2560/2017

Funds granted by: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The Research paper “ An analytical study of the development of the wisdom by way of the Buddhist ethics of the Meditation centers in Khon Kaen Province” had three main purposes : (1) to study the concept of the development of the wisdom by way of the Buddhist Ethics (2) to study the the development of the wisdom by way of the Buddhist Ethics of the Meditation center in Khon Kaen Province, and (3) to analytical study of the development of the wisdom by way of the Buddhist Ethics of the Meditation centers in Khon Kaen Province

The result of research found that the development of the wisdom by way of the Buddhist ethics must adhere to the principle of a threefold process to achieve the ultimate goal of life, by the start from the main precepts or regulations to be right speech, to be right action, and to be right livelihood. It is guided and directed the actions of assembly tasks to successfully achieve good. Then raised to the level of concentration or mental training process, to develop mental consciousness to be balance between body and mind, it is a process of advocating for getting things into your life away with high efficiency. And the last is the intellectual or cognitive processes, it is a way of training for the knowledge and wisdom, it has resulted in attitudes, beliefs, and values the right idea, it is a process that can develop high intelligence and self-control in the various conditions took the life as well.

The development of the wisdom in connection with the Noble Eightfold Path found that the development of the wisdom by way of Buddhist ethics arose from the three levels of the development process: the wisdom of the listening, the wisdom of the idea, and the wisdom of mindfulness meditation. The wisdom arising from the mindfulness meditation is considered the most advanced intelligence, as it is a creative way to come up with their own intelligence through processes embarked practice meditation, until the revelation of the cause of the problem and can solve it by themselves. In order to achieve this highest wisdom, it relies primarily threefold

through links with Noble Eightfold Path, that was the introduction to the Noble Eightfold Path is the practice to only three categories, that is a group of morality, a group concentration, and a group of intelligence. So dance the lead threefold to perform a process, it has to follow the Noble Eightfold Path. In the way of Buddhist ethics constitutes a comprehensive intellectual development, that is to follow the Middle Path, in the first of all, practitioner must have seen the right way before, then seek worldly wisdom, and then develop a higher level of intelligence to achieve the highest wisdom or Nippana.

The result of **the** development of the wisdom by **way of the Buddhist ethics of the** Meditation center in Khon Kean found that Used the three levels and the four foundations of mindfulness (Satipatthana 4) as a guide in the intellectual development to the monks novices and people, by focusing on the understanding of the tools of physical, mental, mind, and Dhammas (mindfulness of the body, mindfulness of feelings or sensations, mindfulness of mind or consciousness and mindfulness of Dhammas). The main effect of bringing the Stipatthana 4 to use in everyday life, found that: Knowingly making a state of emotion that comes with an external impact can be improved to be good, Knowingly making to understand the state of the real life, adherence to make things less, make turned himself in to learn more, can adapt itself to a changing world better, do not knowingly disturbed state of mind is not enslaved by temptation that will lead to a deterioration in life, know what to do and should not do., knowing what is right and wrong, Know as a way of avoiding deterioration, and behave in the principle of morality.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และการให้ความสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปีงบประมาณ ๒๕๖๐ คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระมหาสุทิตย์ อาภาโร,ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และบุคลากรของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัยในครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลในส่วนงานวิจัยของวิทยาเขตขอนแก่นทุกท่านที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกต่อการทำวิจัย ตลอดทั้งเพื่อนร่วมงานที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขอขอบคุณ สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ตำบลหนองบัว อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ/เจ้าอาวาสที่ตั้งของสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง จำนวน ๓ รูป พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรม พระสงฆ์ และคฤหัสถ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดขอนแก่น สำนักวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น และประชากรผู้เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรมในแต่ละแห่ง ทุกรูป/คน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลในการทำงานวิจัยครั้งนี้

สุดท้ายนี้คณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้คงเป็นประโยชน์ทั้งทางด้านวิชาการและพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ในจังหวัดขอนแก่นต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ

๙ กรกฎาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
คำอธิบาย สัญลักษณ์ และคำย่อ.....	จ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖
๑.๗ วิธีการดำเนินวิจัย.....	๑๓
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๕
๑.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๑๖
บทที่ ๒ แนวคิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๑๗
๒.๑ แนวคิดทางจริยศาสตร์.....	๑๗
๒.๑.๑ ความหมายของจริยศาสตร์ตามรูปศัพท์.....	๑๗
๒.๑.๒ ความหมายตามการใช้และในการพิจารณาจากการใช้ในสังคม.....	๑๘
๒.๒ แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์.....	๒๑
๒.๒.๑ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์.....	๒๒
๒.๒.๒ ระดับของพุทธจริยศาสตร์.....	๒๓
๒.๒.๓ เกณฑ์ตัดสินในทางพุทธจริยศาสตร์.....	๒๙
๒.๓ แนวคิดเรื่องการพัฒนาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๓๒
๒.๓.๑ ความหมายของการพัฒนาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๓๒
๒.๔ แนวคิดเรื่องปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๓๔
๒.๔.๑ ความหมายของปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๓๔
๒.๔.๒ ประเภทของปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๓๙
๒.๔.๓ ป่อเกิดของปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๔๒
๒.๕ แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๔๔
๒.๕.๑ แหล่งกำเนิดปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๔๔
๒.๕.๒ แนวทางให้เกิดปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๔๕
๒.๕.๓ วิธีการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๔๖
๒.๕.๔ การพัฒนาปัญญาตามแนวทางอริยมรรค ๘.....	๕๐

๒.๕.๕ การพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขา.....	๕๕
๒.๖ สรุป.....	๕๖
บทที่ ๓ การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรม	
ในจังหวัดขอนแก่น.....	๕๘
๓.๑ ความเป็นของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด.....	๕๘
๓.๑.๑ ความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น.....	๕๙
๓.๑.๒ เหตุผลในการเลือกสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อการวิจัย.....	๖๑
๓.๒ รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น.....	๗๓
๓.๒.๑ รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน.....	๗๔
๓.๒.๒ รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว.....	๗๙
๓.๒.๓ รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว.....	๘๕
๓.๓ ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรม	
ประจำจังหวัดขอนแก่น.....	๙๓
๓.๓.๑ แนวคิดเรื่องสัปายะ ๔.....	๙๓
๓.๓.๒ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักสัปายะ ๔.....	๙๘
๓.๓.๓ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วตามหลักสัปายะ ๔.....	๑๑๐
๓.๓.๔ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักสัปายะ ๔.....	๑๑๔
๓.๔ สรุป.....	๑๑๘
บทที่ ๔ วิเคราะห์ผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของ	
สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น.....	๑๒๑
๔.๑ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	๑๒๑
๔.๑.๑ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา.....	๑๒๑
๔.๑.๒ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขาที่เชื่อมโยงกับอริยมรรค ๘.....	๑๒๘
๔.๒ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรม	
ในจังหวัดขอนแก่น.....	๑๓๒
๔.๒.๑ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติ	
ธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน.....	๑๓๒
๔.๒.๒ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติ	
ธรรมวัดเกาะแก้ว.....	๑๔๙
๔.๒.๓ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติ	
ธรรมวัดแจ้งสว่างนอก.....	๑๕๕
๔.๓ วิเคราะห์ผลการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น.....	๑๖๓
๔.๓.๑ วิเคราะห์ผลที่เกิดจากการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรม	
วัดโพธิ์บ้านโนนทัน.....	๑๖๓
๔.๓.๒ วิเคราะห์ผลที่เกิดจากการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรม	
วัดเกาะแก้ว.....	๑๗๒

๔.๓.๓ วิเคราะห์ผลที่เกิดจากการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรม	
วัดแจ้งสว่างนอก.....	๑๗๘
๔.๔ สรุป.....	๑๘๔
บทที่ ๕ สรุปผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๘๖
๕.๑ สรุปผลวิจัย.....	๑๘๖
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๙๑
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๙๕
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	๑๙๕
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	๑๙๕
บรรณานุกรม.....	๑๙๖
ภาคผนวก.....	๒๐๐
ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	๒๐๑
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๒๑๒
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้	
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๒๑๔
ภาคผนวก ง เครื่องมือวิจัย: แบบสัมภาษณ์ / รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....	๒๑๖
ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	๒๒๖
ภาคผนวก ฉ แบบตอบรับบทความวิชาการ / หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์.....	๒๔๐
ภาคผนวก ช ประวัติผู้วิจัย.....	๒๔๓

คำอธิบาย สัญลักษณ์ และคำย่อ (เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้)

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ/หน้า

ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย

วิ.จุ (ไทย) = วินัยปิฎก จุฬวรรค ภาษาไทย

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย) = ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย

ที.ม. (ไทย) = ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย

ที.ปา. (ไทย) = ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ภาษาไทย

ม.ม. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาษาไทย

ม.ม. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ภาษาไทย

ม.อุ. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ภาษาไทย

ส.ส. (ไทย) = สังยุตตนิกาย สคาวลวรรค ภาษาไทย

ส.ช. (ไทย) = สังยุตตนิกาย สคาวลวรรค ภาษาไทย

ส.สพ. (ไทย) = สังยุตตนิกาย สฬายตวรรค ภาษาไทย

ส.ม. (ไทย) = สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาษาไทย

อง.เอกก. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต ภาษาไทย

อง.จตุกก. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ภาษาไทย

อง.ปญจก. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต ภาษาไทย

อง.ฉก. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต ภาษาไทย

อง.สตตก. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย สตตกนิบาต ภาษาไทย

อง.อฏฐก. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต ภาษาไทย

อง.ทสก. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ภาษาไทย

ข.ข. (ไทย) = ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ภาษาไทย

ข.ม. (ไทย) = ขุททกนิกาย มหานิทเทศ ภาษาไทย

ข.ป. (ไทย) = ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามวรรค ภาษาไทย

ข.เถร. (ไทย) = ขุททกนิกาย เถรคาถา ภาษาไทย

ข.ธ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ธรรมบท ภาษาไทย

ข.สุ. (ไทย) = ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ภาษาไทย

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	ภาษาไทย
อภิ.ก.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ	ภาษาไทย
อภิ.ปุ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	ภาษาไทย

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ	(ไทย)	=	วิสุทฺธิมรรคปกรณ์		ภาษาไทย
----------	-------	---	-------------------	--	---------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไร้ขีดจำกัด ไร้กรอบและวิถีทางแห่งความคิดที่ถูกต้องในยุคปัจจุบันนี้ เป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสารและโลกไร้พรมแดน เป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกสบายทางวิทยาการสมัยใหม่ๆ การอุปโภคบริโภคสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่หาได้ง่ายในสังคมยุคนี้ มีจำหน่ายหรือมีให้บริการอยู่ทั่วทุกแห่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าภาวะทางสังคม ซึ่งอยู่ในโลกแห่งการแข่งขันกัน มนุษย์จึงมีชีวิตอยู่ในโลกแห่งการเร่งรีบกับหน้าที่การงาน จึงมักจะตกเป็นเหยื่อต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นโดยไม่รู้ตัว มนุษย์ในยุคนี้จึงเป็นผู้บริโภคความสุขแบบสุขเอาเผากิน มีชีวิตที่คอยตอบสนองความต้องการแห่งโลกทุนนิยม ในการเสพบริโภคนั้นก็เพียงเพื่อตอบสนองอารมณ์เพียงชั่วคราว ไม่ได้คิดถึงผลสำคัญต่อการเสพบริโภคสักเท่าไร ทั้งนี้ก็เพราะว่ามนุษย์ขาดสติสัมปชัญญะและการพิจารณาต่อสิ่งที่มาตอบสนองความต้องการเหล่านั้น ซึ่งในทางพุทธศาสนาเรียกการตอบสนองแบบนี้ว่า เป็นการตอบสนองต่อกิเลสตัณหาที่เกิดขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และไม่ก่อให้เกิดปัญหาในการเสพบริโภค ลักษณะการบริโภคอย่างนี้เรียกว่า การบริโภคคุณค่าเทียม เป็นการบริโภคที่ไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าแท้ที่ได้รับจากอารมณ์ที่มากระตุ้นให้เกิดการตอบสนองทางประสาทสัมผัสนั้นๆ

ด้วยเหตุนี้ จึงสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมในการเสพบริโภคของผู้คนในยุคสมัยปัจจุบันขาดการพัฒนาปัญญาในการรับรู้ทางอายตนะ กล่าวคือ ขาดปัญญาในการคิดพิจารณาญาณที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางปัญญาต่อการรับรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ หรือทางประสาทสัมผัสและประสาทสัมผัสของมนุษย์เราทางพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าเป็นปัจจัยหลักในการเสพบริโภคหรือรับรู้ความเป็นไปของโลก อันมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเป็นช่องทางในการรับรู้ของมนุษย์ที่เรียกว่า ทวาร หรือ อายตนะ^๑ ทวารหรืออายตนะ ตามหลักพุทธธรรมถือว่าเป็นช่องทางที่ชีวิตจะเกี่ยวข้องกับโลกได้ เป็นแดนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือทางรับรู้^๒ อันเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ความเข้าใจต่อลักษณะความเป็นไปของโลกทั้งฝ่ายรูปธรรม คือสิ่งที่เป็นลักษณะทางกายภาพ เป็นวัตถุ และฝ่ายนามธรรม คืออารมณ์ ความรู้สึก นึกคิด รัก โลภ โกรธหลงต่างๆ ดังนั้น เมื่อคนเราขาดการพัฒนาทักษะในการเสพบริโภคหรือขาดทักษะการรับรู้ทางอายตนะแล้วจึงสะท้อนให้เห็นปัญหาของสังคมในลักษณะต่างๆ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้ และเรียนรู้มาอย่างไม่ถูกต้องทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ผลสะท้อนของปัญหาอีกอย่างหนึ่ง คือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่ยุคโลกาภิวัตน์อันไร้พรมแดน นั่นคือมีการใช้เครื่องมือในการสื่อสารที่ทันสมัย เมื่อความเจริญทางด้านวัตถุมีมากขึ้น สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อสนองความสะดวกสบายนั้นจึงได้ส่งผลให้คนในสังคมมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น และ

^๑ อภิ.วิ. (ไทย), ๓๕/๑๕๔/๑๑๒.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), ๓๓-๓๔.

จากการที่สังคมได้เน้นไปในทางพัฒนาวัตถุมากขึ้นนี้ทำให้สภาพจิตใจของคนในสังคมเสื่อมถอยออกจากคุณงามความดีทางศาสนา ซึ่งก็เป็นเหตุให้สังคมเกิดปัญหาต่างๆ มากมาย ประชาชนค่อยๆ ห่างจากศีลธรรม ดังที่ท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ว่า “ศีลธรรมไม่กลับมาโลกจะวินาศ มนุษยชาติจะเลวร้ายกว่าสัตว์เดรัจฉาน มัวหลงเรื่องกินกามเกียรติเกลียดนิพพานล้วนคือด้านไม่เห็นยวรั้งบังคับใจ”^๓ คำพูดนี้เป็นการเตือนให้เราทุกคนอย่าได้ประมาทในการดำเนินชีวิตในสังคม

ปัญหาสังคมปัจจุบันได้กลายมาเป็นปัญหาของสังคมโลก (Global Social Problems) ตามยุคโลกาภิวัตน์ที่ไร้พรมแดน ประชากรแต่ละประเทศล้วนมีปัญหาล้ายๆ กัน เช่น ปัญหาความยากจน ซึ่งเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาการเมือง ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโรคระบาด ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ผู้คนส่วนมากได้รับผลกระทบจากปัญหามากมาย เพราะความเห็นผิดที่คิดว่าความเจริญทางด้านวัตถุสามารถจะสร้างความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนได้ แต่แท้จริงแล้วความเจริญทางด้านวัตถุนี้จะทำให้คนในสังคมเกิดความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ซึ่งจะแสดงออกในลักษณะของการเอารัดเอาเปรียบกัน เกิดการต่อสู้แย่งชิงและทำลายซึ่งกันและกันทั้งทางตรงและทางอ้อม ความไม่สงบสุขของสังคมก็จะตามมา และจะกลายเป็นปัญหาสังคมในลักษณะต่างๆ ดังที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าปัญหาของสังคมจะเริ่มจากคน ปัญหาของคนจะเริ่มจากจิต เมื่อจิตมีความเห็นผิดแล้ว สังคมมนุษย์ก็จะไร้ระเบียบวินัย ขากจิตสำนึกในทางที่ดีงาม ปัญหาต่างๆ ก็เกิดขึ้น เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาความยากจน ปัญหาว่างงาน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาครอบครัว เป็นต้น

ปัญหาของสังคมที่กล่าวมาข้างต้น ในทางพุทธจริยศาสตร์ถือว่า สังคมในยุคปัจจุบันขาดการพัฒนาปัญญาในทางที่ถูกต้องดีงาม นั่นคือเห็นผิดเป็นชอบ เน้นแต่พัฒนาทางวัตถุ แต่ขาดการพัฒนาทางจิตใจ ไม่ได้ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธจริยธรรมเพื่อเสริมสร้างภูมิปัญญาป้องกันให้กับตนเองและสังคมอย่างจริงจัง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหันมาพิจารณาหาทางแก้ปัญหาโดยการเติมปัญญาที่ถูกต้องให้กับสังคม โดยการนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจของคนในสังคม หลักพุทธจริยศาสตร์ที่จะนำมากล่าวในที่นี้ คือ “อริยมรรคมีองค์ ๘”^๔ ประกอบไปด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกรวมว่า “ไตรสิกขา”^๕ ซึ่งถือว่าเป็นหลักในการแก้ปัญหาสังคมได้ดีที่สุด เพราะเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมในการพัฒนาปัญญาทั้งระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงสุด นั่นคือสามารถสร้างคนธรรมดาให้เป็นมนุษยชน (ผู้มีศีล ๕ และธรรม ๕ คือคนที่เป็นมนุษย์ ได้แก่สัตว์ผู้มีจิตใจสูง) สร้างมนุษยชนให้เป็นกัลยาณชน (ผู้มีคุณความดีขั้นสูง บางทีเรียกว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึงตั้งแต่พระพุทธเจ้า พระอริยเจ้า เป็นต้น) ดังนั้น การที่จะพัฒนาสังคมได้จะต้องเริ่มที่คน และการที่จะพัฒนาคนได้ก็ต้องเริ่มที่จิตใจ โดยการพัฒนาตรวจสอบจิตตนเองอยู่เสมอ

การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ถือว่า เป็นการฝึกจิตให้เกิดปัญญาที่จะส่องทางแห่งการดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญงอกงามในวิถีทางแห่งความเป็นพุทธ (ผู้รู้, ผู้ตื่น, ผู้เบิกบาน) เพราะจิตที่ได้รับการฝึกฝนอบรมเป็นพื้นฐานที่มั่นคงจนเกิดปัญญาแล้ว ย่อมจะนำผู้ฝึกฝนนั้นมีความสุขและ

^๓ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *การกลับมาแห่งศีลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒.

ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้อง สามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและแก้ปัญหาสังคมในยุคปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม และก่อให้เกิดความเจริญงอกงามในสังคม เป็นการพัฒนาทางกาย วาจา และใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นทางนำไปสู่อิสรภาพและสันติสุขอย่างแท้จริง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจดี ก็จะทำดีหรือทำความดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น ย่อมติดตามเขาไปเหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น”^๖

ในการปฏิบัติฝึกฝนอบรมเพื่อพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์นี้ สำนักปฏิบัติธรรมในแต่ละแห่งถือว่ามีความสำคัญอย่างมากในการที่จะให้การศึกษา เรียนรู้ และวิธีปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงปัญญาและสามารถนำปัญญาที่ได้จากปฏิบัตินั้นไปปรับใช้ในการชีวิตประจำวันเพื่อให้รู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคไร้พรมแดนนี้ และสำนักปฏิบัติธรรมที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาอบรมพร้อมทั้งสอนวิธีปฏิบัติเพื่อพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์นี้ ผู้วิจัยได้เลือกเอาสำนักปฏิบัติธรรมที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่น ๓ แห่ง คือ สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว อำเภอบ้านฝาง และสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก อำเภอชุมแพ ซึ่งสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งนี้ ได้รับประกาศแต่งตั้งให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นจากองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ คือมหาเถรสมาคม และผู้วิจัยได้ให้ความสนใจสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งนี้ เนื่องจากทั้ง ๓ แห่งนี้ มีการจัดให้มีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตปัญญาอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี โดยมีการกำหนดตารางปฏิทินการปฏิบัติธรรมที่ชัดเจน นอกจากตารางกิจกรรมที่ทางสำนักปฏิบัติธรรมได้จัดไว้แล้ว ยังมีหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ และเอกชน และสถานศึกษาทุกระดับได้เข้าร่วมกิจกรรมรับการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลให้ได้รับรางวัลเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง เป็นแหล่งเรียนรู้และบริการทางการศึกษา เช่น โครงการปฏิบัติธรรมให้แก่ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา นักเรียน นักศึกษา และชาวพุทธทั่วไป รวมถึงชาวต่างชาติด้วย

นอกจากนี้ สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งนี้ ยังเป็นแหล่งเรียนรู้และบริการทางการศึกษา เช่น การจัดตั้งสถานีวิจัยพระพุทธศาสนาวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อเผยแผ่ธรรมในแนวปฏิบัติ และส่งเสริมด้านการศึกษาวิชาการของพระพุทธศาสนาแบบทางไกล เช่น แผนกนักธรรม-บาลี ธรรมศึกษา แพทย์แผนไทย เป็นต้น และในบริเวณวัดสะอาดร่มรื่น มีการจัดกิจกรรมฝึกอบรมกัมมัฏฐานในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันพ่อและวันแม่แห่งชาติ และยังมีการจัดกิจกรรมฝึกอบรมให้กับเยาวชน เช่น โครงการเข้าค่ายพุทธบุตร โครงการบรรพชาภาคฤดูร้อน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น เพื่อที่จะได้นำผลของการศึกษาวิจัยไปเผยแผ่และใช้ประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและนำไปปรับใช้กับสำนักปฏิบัติธรรมอื่นๆ ให้ถูกต้องดีงาม ทั้งในเขตจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอื่นๆ ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวความคิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

^๖ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ต้องการทราบแนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ว่ามีลักษณะอย่างไร

๑.๓.๒ ต้องการทราบการการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นว่ามีรูปแบบและวิธีการพัฒนาปัญญาอย่างไร

๑.๓.๓ ต้องการทราบผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นว่ามีผลเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยที่ใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และวิจัยภาคสนาม (Field Research) สัมภาษณ์ ดังนั้นผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตในการศึกษาวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

ก. ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑) ศึกษาถึงขอบเขตเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางจริยศาสตร์ แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ แนวคิดเรื่องปัญญาในพุทธจริยศาสตร์ และแนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

๒) ศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ด้าน คือ

(๑) รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

(๒) การนำหลัก “สัปปายะ ๔” คือ (๑) อาวาสสัปปายะ (๒) อาหารสัปปายะ (๓) บุคคลสัปปายะ และ (๔) ธรรมสัปปายะ มาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

๓) ศึกษาวิเคราะห์ผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

(๑) ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยภายใน โดยการนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาเป็นฐานในการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

(๒) ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก โดยการนำรูปแบบการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น และแนวคิดเรื่อง สัปปายะ ๔ มาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้เกิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ข. ขอบเขตด้านเอกสาร

โดยการศึกษาค้นคว้าจากตำรา บทความเชิงวิชาการ ตลอดจนแหล่งข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และเอกสารที่จะนำมาศึกษาค้นคว้านั้นคือ

- ๑) เอกสารหลัก ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เช่น วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และเอกสาร ตำรางานทางวิชาการ บทความทางวิชาการ และ เว็บไซต์ เป็นต้น

๑.๔.๒ การวิจัยภาคสนาม (Field Research)

ก. พื้นที่ในการวิจัย (Research areas)

การวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาวិเคราะห์การการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น โดยกำหนดพื้นที่ในการศึกษาดังนี้

- ๑) สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- ๒) สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ตำบลหนองบัว อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น
- ๓) สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น

ข. การสัมภาษณ์ (Interview)

ในการวิจัยภาคสนามนั้น ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (Depth interview) โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมาย คือ ประชากรผู้เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรมในแต่ละแห่ง จำนวน ๕๒ รูป/คน โดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ เลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เป็นกลุ่มของพระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง จำนวน ๒๑ รูป/คน ประกอบด้วย

- ๑) เจ้าคณะจังหวัด หรือ รองเจ้าคณะจังหวัด จำนวน ๒ รูป
- ๒) เจ้าคณะอำเภอ/เจ้าอาวาส ที่ตั้งของสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง จำนวน ๓ รูป
- ๓) พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมแห่งละ ๒ รูป จำนวน ๖ รูป
- ๔) พระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง จำนวน ๙ รูป/คน
- ๕) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑ คน
- ๖) สำนักวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑ คน

กลุ่มที่ ๒ เลือกแบบสุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มประชากรผู้เข้าร่วมอบรม/ปฏิบัติธรรม และทำกิจกรรมต่างๆ กับสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง ละ ๑๐ รูป/คน รวมเป็น ๓๐ รูป/คน

รวมประชากรผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ๕๒ รูป/คน

ค. สาเหตุในการเลือกกลุ่มเป้าหมายข้างต้น เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยดังนี้

๑) กลุ่มเป้าหมายที่เป็นเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล มีความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นเจ้าคณะผู้ปกครอง ให้นโยบายและให้คำปรึกษาในการดำเนินการเผยแผ่ อบรม ฝึกสอนกรรมฐานของสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง

๒) กลุ่มเป้าหมายที่เป็นเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ของสำนักปฏิบัติธรรม มีความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นเจ้าของพื้นที่สำนักปฏิบัติธรรม มีหน้าที่ในการจัดหาสิ่งของ (สัปายะ) ต่อการฝึกอบรมเพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

๓) กลุ่มเป้าหมายที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ มีความเกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นผู้ฝึกสอน อบรม และนำพาปฏิบัติเพื่อการพัฒนาปัญญาตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์

๔) กลุ่มเป้าหมายที่เป็นพระสงฆ์ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม มีความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นผู้เข้าฝึกอบรม และฝึกปฏิบัติเพื่อการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

๕) กลุ่มเป้าหมายที่เป็นคฤหัสถ์ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม มีความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นผู้เข้าฝึกอบรม และฝึกปฏิบัติเพื่อการพัฒนาตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์

๖) กลุ่มเป้าหมายที่เป็นทายก/ทายิกาของสำนักปฏิบัติธรรม มีความเกี่ยวข้องในฐานะที่ให้ความอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ เพื่อให้เกิดความเป็นสปปายะต่อผู้เข้าปฏิบัติธรรม

๗) กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้นำชุมชน มีความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นผู้นำชุมชนโดยให้การดูแลเพื่อให้สำนักปฏิบัติธรรมรวมไปถึงผู้เข้าปฏิบัติเพื่อพัฒนาปัญญาเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและปลอดภัยจากสิ่งรบกวนภายนอกต่างๆ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนา หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติหรือการกระทำที่ส่งผลให้ตนเองและสังคมดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องดีงาม เป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตมนุษย์ใน ๓ ด้าน คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา หรือไตรสิกขา เป็นการพัฒนาตนให้สามารถปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมให้มีความประพฤติดี เป็นสุจริตชน เป็นบัณฑิต เป็นผู้มีความฉลาดในการทำมาหากินอย่าง และรู้จักวิธีในการละเว้นความชั่วต่างๆ ที่ผ่านเข้ามากระทบกับชีวิตตนเองได้

ปัญญา หมายถึง ความสามารถในการใช้สติพิจารณาอย่างเชี่ยวชาญในการรับรู้ต่ออารมณ์ และการจัดการกับความคิดที่มีผลต่อการแสดงพฤติกรรม รู้วิธีการควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก รัก โลภ โกรธ หลง กิเลสตัณหาต่างๆ ที่ส่งผลต่อร่างกายและจิตใจได้อย่างเหมาะสม

พุทธจริยศาสตร์ หมายถึง หลักศีลธรรมหรือข้อเท็จจริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติกำหนดเป็นจริยธรรม หรือหลักศีลธรรมในพุทธศาสนาโดยนำมาอธิบายและจัดวางให้เป็นระบบหรือนำมาปรับใช้เพื่อการพัฒนาปัญญาส่งเสริมให้ชีวิตและสังคมเกิดความเจริญดีงาม

สำนักปฏิบัติธรรม หมายถึง สถานที่ปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ๓ แห่ง คือ สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน อำเภอเมือง สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว อำเภอบ้านฝาง และสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก อำเภอชุมแพ ที่ทำหน้าที่ให้การศึกษามรรคฝึกหัดปฏิบัติตน และสอนผู้อื่นให้เกิดการพัฒนาด้านปัญญา โดยใช้เครื่องมือคือหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการปฏิบัติ ฝึกฝนเพื่อให้เข้าถึงปัญญาที่ถูกต้องตามกระบวนการของหลักไตรสิกขา

พระสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ระดับพระสังฆาธิการที่อยู่ในสังกัดการปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดขอนแก่น ที่มีความเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินการอบรมและปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษา และสรุปดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการพัฒนาทักษะทางกายไว้ในหนังสือชื่อ “ธรรมกับการพัฒนาชีวิต” ว่า การพัฒนากายในพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาอินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้สำหรับสัมพันธ์กับโลกภายนอก เป็นช่องทางที่เราสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับสภาพแวดล้อมทางวัตถุ และทางธรรมชาติทั้งหมด การฝึกฝนพัฒนาอินทรีย์นั้นมีความหมายคลุมถึงการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเรากับสภาพแวดล้อมทั้งหมด ทั้งธรรมชาติ และวัตถุต่างๆ เนื่องจากการใช้อินทรีย์ทั้งหลายนั่นเอง คนเราจึงสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมหรือสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ เราใช้อินทรีย์ต่างๆ ไปสัมพันธ์กับโลกภายนอกให้ได้ผลดี ก็ต้องพัฒนาอินทรีย์หรือพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเรากับธรรมชาติ การฝึกฝนพัฒนาอินทรีย์มี ๒ แ่ง คือ ฝึกฝนในแง่การใช้งาน และฝึกฝนในแง่การทำความรู้จักเลือกรับเอาสิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์เข้ามาแก่ชีวิต^๗

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ปัญญาธรรมเพื่อความก้าวหน้า” สรุปใจความว่า ในทางพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าสอนให้เราอยู่ด้วยปัญญา พิจารณาสังเกตทั้งหลายที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัวเรา เพื่อให้รู้จักสิ่งนั้น เรื่องที่มันเป็นจริง ที่เรียกสิ่งนั้นเป็นที่ยืนยันอยู่จริงๆ คือเราไม่ได้มองเห็นเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งหรือไม่ได้มองส่วนใดส่วนหนึ่ง แต่เรามองสิ่งนั้นตั้งแต่ต้นตลอดโคน^๘

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงการพัฒนาปัญญาไว้ในหนังสือ “คุณธรรมสำหรับนักบริหาร ปัญญา ขยัน ซื่อสัตย์ มนุษย์สัมพันธ์” สรุปใจความว่า วิธีการพัฒนาปัญญาโดยสรุปมี ๓ วิธี คือ ๑. สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง คือ ฉลาดเรียน รู้จักเรียน คือมีความใฝ่รู้ ๒. จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผล หรือฉลาดคิด และ ๓. ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการลงมือกระทำ การคิดที่จะให้เกิดปัญญาต้องคิดเป็นไม่ใช่เพียงแค่คิดเป็นหรือคิดตามข้อมูลอย่างเดียวโดยไม่ลงมือทำเลย ปัญญาที่แท้ก็ไม่เกิด^๙

พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนฺตสีโล) ได้กล่าวถึงตำนานเมืองขอนแก่นและวัดโพธิ์บ้านโนนทันในหนังสือเรื่อง ธรรมทายาท ชุดที่ ๗ ย้อนรอยอดีตธรรมของหลวงปู่โพธิ์ว่า ในสมัยท้าวเมืองแพนผู้สร้างเมืองขอนแก่น ซึ่งเมื่อก่อนเรียกว่าบ้านบึงบอน (ปัจจุบันบึงแก่นนคร) วัดโพธิ์แห่งนี้หากนับตามหลักที่ปรากฏปีที่สร้างวัด (พ.ศ. ๒๓๗๕) มาจนถึงปัจจุบัน (๒๕๕๙) วัดโพธิ์มีอายุได้ ๑๘๘๐ ปี เมื่อท้าวเมืองแพนมาสร้างเมืองขอนแก่นที่ริมบึงแก่นนครแล้ว ท่านก็ได้ปฏิสังขรณ์วัดเก่าแก่แห่งนี้ขึ้นจนกลายเป็นวัดที่สำคัญวัดหนึ่งในเมืองขอนแก่น และหนังสือเล่มนี้ก็ได้อธิบายไขปริศนาธรรมภาพจิตรกรรมศาลาวัดโพธิ์สาร พร้อมตีความผญาภาษิตธรรมที่ประกอบภาพเพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญา^{๑๐}

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมกับการพัฒนาชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑).

^๘ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), **ปัญญาธรรมเพื่อความก้าวหน้า**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.).

^๙ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร ปัญญา ขยัน ซื่อสัตย์ มนุษย์สัมพันธ์**, (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยข้าราชการพลเรือน, มปป.).

^{๑๐} พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนฺตสีโล), **ธรรมทายาท ชุดที่ ๗ ย้อนรอยอดีตธรรมของหลวงปู่โพธิ์**, (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, ๒๕๕๑).

พระประมวล อุตตราสโย (น้อยทรง) ได้เขียนไว้ในหนังสือ “การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์” โดยยกอุดมการณ์เชิงจริยศาสตร์ของนักปรัชญาแต่ละท่านมากล่าวไว้ว่า แต่ละท่านมีอุดมการณ์ที่แท้จริงอย่างไรบ้าง ในระดับใดบ้าง จริยศาสตร์ของท่านเหล่านั้นจึงเป็นแนวทางที่จะดำเนินไปสู่เป้าหมายได้ โสคราตีส ได้กล่าวถึงอุดมการณ์ไว้ว่า ผู้ที่รู้อย่างแท้จริงจะเข้าถึงความดีอย่างแท้จริงซึ่งผู้รู้อย่างแท้จริงได้ในทัศนะของโสคราตีสก็คือผู้ที่รู้ว่า “แบบ” ของสรรพสิ่งทั้งหลายคืออะไร นั่นแหละจึงจะเรียกได้ว่าเป็นผู้รู้อย่างแท้จริง และเมื่อรู้อย่างแท้จริงความรู้อันสูงที่สุด การกระทำของเขาจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องเป็นธรรม เป็นความสมบูรณ์จริงๆ บริสุทธิ์จริงๆ บริบูรณ์นั้นคืออุดมการณ์ของโสคราตีสที่ว่า “ความรู้คู่คุณธรรม” ความรู้นี้เป็นความรู้ที่ฝังามเรียกว่าผู้มีความรู้ไม่จำกัด ย่อมไม่จำกัดความรู้ผู้อื่น^{๑๑}

สมพร เทพสิทธิ์ ได้กล่าวถึงการพัฒนาคนในหนังสือ “ศาสนากับการพัฒนาคนและสังคม” สรุปความได้ว่า การพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้แก่มีความรู้ดี คือมีความรู้ทางโลกและทางธรรม มีสุขภาพอนามัยดี คือสุขภาพทางกายและจิตใจดี มีความสามารถดี คือสามารถนำความรู้ที่เรียนมาแล้วไปพัฒนาดตนเองได้ มีความคิดดี คือคิดเห็นถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ มีการกระทำดี คือเว้นจากทุจริตทางกาย ๓ ประกอบสุจริตและมีจิตใจดี คือมีจิตใจที่สะอาด สว่าง สงบ ยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรม เช่น ความมีเมตตา กรุณา ความกตัญญูรู้คุณท่าน มีสัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ^{๑๒}

สุนน อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงหลักไตรสิกขาในหนังสือ “หลักบูรณาการทางการศึกษตามนัยแห่งพุทธธรรม” สรุปใจความได้ว่า การศึกษาตามหลักไตรสิกขานั้นต้องเป็นการฝึกหัดอบรมตนด้วยตนเอง และประเมิณผลสำเร็จด้วยตนเอง แต่มีได้ปิดกั้นคำแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตร ไตรสิกขาเป็นการฝึกหัดอบรมที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่อง เริ่มจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม เป็นการพัฒนามนุษย์ทั้งกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา การฝึกหัดอบรมตามหลักไตรสิกขามีลักษณะบูรณาการและปัจจัยการ ที่ว่าบูรณาการนั้นเพราะทุกองค์ประกอบอันมี ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งครอบคลุมมรรคมีองค์แปดนั้นมีลักษณะผสมผสานกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน มีความสอดคล้องรองรับกันทั้งในด้านที่ต้องละเว้น และในด้านที่เจริญ ยากที่จะแยกออกมาโดดเดี่ยวและไม่สามารถจะตัดองค์ประกอบใดทิ้งได้ และที่ว่าไตรสิกขาเป็นปัจจัยการนั้น เพราะศีล สมาธิ ปัญญาเป็นปัจจัยต่อเนื่องอิงอาศัยกันโดยตลอดจะเริ่มที่ปัญญา หรือศีล หรือสมาธิก็ได้ ผู้ที่สนใจเรื่องไตรสิกขา ย่อมสามารถศึกษารายละเอียดและนำไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาที่บูรณาการเป็นองค์รวมของหลักความรู้ วิธีปฏิบัติและทบทวนผลของการปฏิบัติเป็นองค์รวมของการพัฒนาตน พัฒนาชีวิต และพัฒนาสังคม มีความสมบูรณ์ทั้งรูปแบบและการปฏิบัติให้เกิดผล จึงถือได้ว่า หลักไตรสิกขาเป็นหลักการการศึกษาที่สมบูรณ์เพื่อพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์แบบ^{๑๓}

^{๑๑} พระประมวล อุตตราสโย (น้อยทรง), การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : เฉลิมมงคลการพิมพ์, ๒๕๔๔).

^{๑๒} สมพร เทพสิทธิ์, ศาสนากับการพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๔๒).

^{๑๓} สุนน อมรวิวัฒน์, หลักบูรณาการทางการศึกษตามนัยแห่งพุทธธรรม, โครงการกิตติเมธีสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔).

สมักร บุราวาศ ได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ “ปัญญา” สรุปความว่า ปัญญาถูกแสวงหาได้มาด้วยการรับรู้ทางผัสสะเฉยๆ ก่อน กระทั่งเกิดความคิดและความปรารถนาที่จะสังเกตพิจารณาขึ้นในภายหลัง ซึ่งรวมแล้วก็ได้ความว่า เราได้ปัญญามาจากการสังเกตโลกภายนอกทางผัสสะ อันมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ความคิดเป็นเพียงเครื่องมือในการแสวงหาปัญญาทางผัสสะ มันไม่ใช่ต้นกำเนิดของปัญญา เราไม่ได้รู้ด้วยการคิด หากแต่รู้ด้วยการรับทราบทางผัสสะก่อน^{๑๔}

วคิน อินทสระ ได้เขียนหนังสือเรื่องพุทธจริยศาสตร์ โดยสรุปได้ใจความว่า นักจริยศาสตร์ได้ให้ข้อคิดเห็นในเรื่องนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ พวก คือพวกหนึ่งเห็นว่า คุณธรรมต้องตามมาด้วยความสุข คุณธรรมเป็นเหตุความสุขในบั้นปลายสุภาษิตไทยก็มีว่า “อดเปรี้ยวไว้กินหวาน” หมายถึง ให้ออดทนสร้างสมคุณธรรมเพื่อความสุขในบั้นปลาย คนทั่วไปก็มีความเห็นว่า คนมีคุณธรรม หรือคนดีควรจะมีมีความสุขในชีวิต คนดีต้องมีความสุขในการเล่นในการประกอบกรรมดี และคนดีควรจะได้รับความสุขเป็นสิ่งตอบแทน และมีความเห็นว่า ความสุขเป็นความเบิกบานของชีวิต เป็นความสมบูรณ์ของชีวิต แต่ความสุขนั้นต้องมีมูลฐานมาจากคุณธรรม นอกจากนี้ จริยศาสตร์ยังเป็นวิชาที่ทำให้คนใจสูง มีจิตใจเอื้ออาทรต่อผู้อื่นมีความประพฤติดี เว้นสิ่งที่ควรเว้น ทำสิ่งที่ควรทำ แสวงหาคำตอบว่า อะไรดีอะไรชั่ว วิเคราะห์เบื้องหลังแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ว่า เขาประพฤติเช่นนั้นๆ เพราะอะไรมีอะไรอยู่เบื้องหลังแห่งการกระทำของเขา คล้ายจิตวิทยา มีข้อแตกต่างที่เกิดขึ้นกับใจ ไม่ได้พิจารณาว่าถูกหรือผิด ส่วนจริยศาสตร์พิจารณาถึงความดี ชั่ว ถูก ผิด ของพฤติกรรมและอารมณ์นั้นๆ^{๑๕}

ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง ได้เขียนหนังสือเรื่องจริยศาสตร์ โดยสรุปได้ใจความว่า คุณธรรมคือ ความรู้หรือปัญญา ถ้าคนพัฒนาปัญญาจนรู้อย่างถ่องแท้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว เขาย่อมทำแต่สิ่งที่ดี ดังนั้นการมีชีวิตที่ดีก็คือการมีชีวิตอยู่ในวิถีแห่งการใช้เหตุผลหรือปัญญาแสวงหาความจริง ความดี และความงาม ที่ศึกษาเกี่ยวกับความหมาย/เกณฑ์ตัดสินดีชั่ว ถูก ผิด และการมีชีวิตที่ดี จริยศาสตร์เป็นทั้งพื้นฐานของปรัชญาชีวิตและปรัชญาสังคมเมื่อจำแนกพื้นฐานที่มาของคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักคิดทางจริยศาสตร์แล้ว พบว่ามีพื้นฐานที่มาจาก ๓ แหล่งด้วยกัน คือ เหตุผล ศรัทธา และปัญญา ประเภทของจริยศาสตร์มี ๓ ประเภทหลักๆ คือ อภิจริยศาสตร์ จริยศาสตร์บรรทัดฐาน และจริยศาสตร์ประยุกต์โดยวิธีการศึกษาทางจริยศาสตร์นั้นใช้ “วิธีการทางปรัชญา” คือ วิธีคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์เป็นหลัก^{๑๖}

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ได้แสดงไว้ในหนังสือคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคในเรื่องเกี่ยวกับหลักสัปายะ ๔ ว่า^{๑๗} “เมื่อโยคาวจรนั้นอยู่ในอวาสาได นิमितที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เสื่อมหายไป สติที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น และจิตที่ยังไม่เป็นสมาธิก็ไม่เป็นสมาธิ อวาสนั้นนับเป็น อสัปายะ ส่วนเมื่อเธออยู่ในอวาสาได นิमितเกิดและถาวรด้วย สติก็ตั้งมั่น จิตก็เป็นสมาธิ ดุจพระปธานนยิตส

^{๑๔} สมักร บุราวาศ, ปัญญาจุดกำเนิดและกระบวนการพัฒนาทางปัญญาของมนุษยชาติ, (กรุงเทพมหานคร :สยาม, ๒๕๕๒).

^{๑๕} วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา ๒๕๔๙).

^{๑๖} ดร.ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง และคณะ, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๑).

^{๑๗} มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

เถระผู้อยู่ ณ นาคบรรพต อาวาสนี้นับเป็น สัปปายะ เพราะเหตุนี้ ในวิหารใด อาวาสที่อยู่มีหลายแห่ง โยคาวจรพึงลองอยู่ในอาวาสแห่งนั้น เพราะความที่มีอาวาสเป็นสัปปายะแท้ๆ ภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้อยู่ในถ้ำจุฬานาคในตัมพปณิทธิป ถือเอากัมมัฏฐานบำเพ็ญอยู่ในถ้ำจุฬานาคนั้นได้บรรลุพระอรหัตต์ทั้งหมด ส่วนพระอริยบุคคลเบื้องต้นมีพระโสคาบันเป็นต้น และท่านผู้ได้อริยภูมิในที่อื่นแล้ว มาบรรลุพระอรหัตต์ในถ้ำจุฬานาคนั้นมีประมาณมิได้ แม้ในวาสสัปปายะแห่งอื่นๆ เช่นจิตตลบรรพตวิหาร ก็เช่นกัน”

“อาหารที่ไม่สมควรและที่สมควรแก่การบริโภคในระหว่างกำลังปฏิบัติธรรม โยคาวจรบุคคลบางท่านได้รับประทานอาหารที่มีรสหวานแล้วก็ไม่ถูกปาก ไม่มีความชุ่มชื่นผาสุกใจ จิตใจไม่มั่นคง แต่เมื่อได้อาหารรสเปรี้ยวแล้ว ก็รู้สึกชุ่มชื่นผาสุกใจทำให้จิตใจมั่นคงถาวรยิ่งขึ้น ฉะนั้นอาหารที่มีรสหวานนั้นจึงเป็นอสัปปายะ ส่วนอาหารที่มีรสเปรี้ยวเป็นสัปปายะแกโยคาวจรนั้น บางท่านเมื่อได้รับประทานอาหารที่มีรสเปรี้ยวแล้วก็ไม่ถูกปาก ไม่มีความชุ่มชื่นผาสุกใจ จิตใจไม่มั่นคง แต่เมื่อได้อาหารรสหวานแล้วก็รู้สึกชุ่มชื่นผาสุกใจ ทำให้จิตใจมั่นคงถาวรยิ่งขึ้น ฉะนั้นอาหารที่มีรสเปรี้ยวจึงเป็นอสัปปายะ ส่วนอาหารที่มีรสหวานเป็นสัปปายะแกโยคาวจรนั้น สำหรับรสเค็ม ขม เผ็ด ผาด ๔ อย่างนี้ ไม่ได้กล่าวโดยเฉพาะๆ นั้น ก็เพราะรสเหล่านี้เพียงแต่เป็นเครื่องปรุงให้รสทั้งสองนั้นดีขึ้น ดังนั้นเมื่อกรสหวานและเปรี้ยวขึ้นมาแล้ว ก็เป็นอันว่าได้กล่าวถึงรส ๔ อย่างนี้ตามสมควรไป”

“บุคคลอสัปปายะ คือบุคคลที่ไม่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติธรรมอยู่นั้น ได้แก่ บุคคลผู้มากไปด้วยการทำกายให้มันคงชอบบำรุงประคบประหมดบแต่งร่างกาย (กายทหุหิพฺพุล) แทนที่จะมุ่งทำความตั้งมั่นทางจิต กลับไปสนใจทำความมันคงทางกาย กล่าวได้ว่าบริโภคจนเต็มท้องตามที่ต้องการแล้วประกอบความสุขในการนอนอยู่เป็นประจำ และมักมีปกติพูดตริจฉานกถา ๓๒ บุคคลเช่นนี้ถือว่าเป็นอสัปปายะบุคคล เพราะว่าเขามีแต่จะทำให้เธอเศร้าหมอง ดุจน้ำโคลนทำน้ำใสให้ขุ่นไปฉะนั้น และเพราะอาศัยบุคคลเช่นนั้น สมาบัติย่อมเสื่อม ดุจสมบัติของภิกษุหนุ่มผู้อยู่ ณ โกฏิบรรพตวิหาร เสื่อมเพราะอาศัยบุคคลเช่นนั้น ส่วนบุคคลสัปปายะ คือบุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติธรรมอยู่นั้น ได้แก่ บุคคลที่เป็นผู้ไม่พูดตริจฉานกถา ๓๒ (อตริจฉานกถิก) ถึงพร้อมด้วยศีลคุณ สมาธิคุณ ปัญญาธิคุณ (ศีลาธิคุณสมปนโน) ซึ่งโยคาวจรได้อาศัยแล้ว เป็นเหตุทำให้จิตที่ยังไม่เป็นสมาธิยอมเป็นสมาธิ หรือจิตที่เป็นสมาธิแล้วจะตั้งมั่นยิ่งขึ้น”

“ธัมมสัปปายะ คือการใช้สติสำรวมอินทรีย์เพื่อไม่ให้เกิดกิเลสในขณะที่วิญญาน ๖ รับรู้อารมณ์ ๖ เพื่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ดังนั้นสำรวมวาจาพูดน้อย ไม่กล่าวตริจฉานกถา ๓๒ อันเป็นเรื่องขัดมรรคผลเป็นไปเพื่ออันตรายอันเสียหายแห่งนิมิตของผู้ปฏิบัติ หรือวิคคาหิกกถา ที่เป็นถ้อยคำที่แก่งแย่งกันทำลายความดีงามและความเจริญของตน พร้อมทั้งทำลายความสามัคคีของหมู่คณะอีกด้วย ชื่อว่า อสัปปายะ แม้ถาวตถุ ๑๐ ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ไม่ขัดกันกับมรรค ผล นิพพาน ชื่อว่า รัสสสัปปายะ ก็ควรกล่าวพอประมาณ เพื่อทำสำรวมสมาธิและปฏิภาคนิมิต”

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาเข้มทอง ตนฺติปาโล ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของพระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปถัมภ์) ผลของการวิจัยพบว่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวของพระครูโพธิสารคุณ มีจุดเด่น ๖ ประการ คือ ๑) ความเป็นผู้หนักแน่นในหลักปฏิสันถาร ๓) ความชำนาญในการฝึกสมาธิเป็นเวลานาน ๓) ความเป็นผู้มีจิตที่ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม ๔) ความมีเมตตาธรรมที่ประเสริฐ ๕) ความเป็นผู้รู้วาระจิตของบุคคล และ ๖) รู้จักใช้กุศโลบายในการ

สั่งสอนหลักการและวิธีการสอนวิปัสสนา มีดังนี้ ๑) บุพกิจเบื้องต้น เช่น วิธีสมาทานพระกรรมฐาน และการแผ่เมตตา ๒) วิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน คือการเดินจงกรม นั่งสมาธิตามหลักสติปัฏฐานสี่ ๓) ศึกษาในประเด็นย่อยอื่นๆ เช่น การสอบถามอารมณ์^{๑๘}

พระมหาสมชาย สิริจินโท (หานนท์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระพุทธคุณ (สมาน สุเมโธ)” สรุปความได้ว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระพุทธคุณ (สมาน สุเมโธ) แบ่งออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ ๑) การพัฒนาทางความประพฤติ คือพัฒนากายและวาจาให้มีศีล ๒) การพัฒนาทางด้านอินทรีย์ ๖ คือให้รู้จักสำรวมอินทรีย์ของตนอย่างมีสติคอยกำกับ ๓) การพัฒนาด้านจิตใจให้เกิดความเข้มแข็ง และมั่นคงสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ ๔) การพัฒนาทางด้านปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติตนต่อสรรพสิ่งทั้งปวง ไม่ให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา แต่ให้เป็นอิสระจากสิ่งต่างๆ ที่เข้ามา^{๑๙}

พระสมบัตร ฐิตญาโณ (สุขประเสริฐ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบหลักวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระไตรปิฎกกับแนวปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานวัดโพธิ์บ้านโนนทัน” ผลจากการวิจัยพบว่า กัมมัฏฐานในพระไตรปิฎกมีหลักการในการเจริญจิตภาวนามี ๒ แบบ คือสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา สมถภาวนา คืออุบายทำให้จิตสงบจากกิเลส ส่วนวิปัสสนาภาวนา คืออุบายให้เกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริงในสัมมาทิฐิ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้ามีการเผยแผ่หลายรูปแบบ เช่น พุทธกิจที่พระพุทธองค์ทรงเผยแผ่เป็นประจำ คือ ๑) ปุพพณฺเห ปิณฑปาทถ ในเวลาเช้าออกรับบิณฑบาต ๒) สายณฺเห ธมฺมเทศนํ เวลาเย็นทรงแสดงธรรม ๓) ปโทเส ภิกขุโรวาทํ เวลาค่ำประทานโอวาทแก่ภิกษุ ๔) อทฺธมฺรตฺเต เทวปญฺหนํ เทียงคินฺทฺรตตบปญฺหาเทวตา ๕) ปจฺจุสเสว คเต กาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ จวนสว่างทรงตรวจสัตว์ที่สามารถบรรลุธรรมอันควร หลักการปฏิบัติ หมายถึงการปฏิบัติทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้นำหลักการปฏิบัติทั้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือหลักมหาสติปัฏฐานสูตร และแนวทางของวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในวิธีปฏิบัติ คือศึกษาเรื่องสติกับรูปนามเพื่อให้เห็นรูปนามตามความเป็นจริง ขั้นตอนเจริญวิปัสสนานั้น มีการเจริญวิปัสสนาและสมถะควบคู่กันไปด้วยการกำหนดสติในอารมณ์ปัจจุบัน^{๒๐}

พระประเสริฐศักดิ์ รตนญาโณ (ตันติขุฬา) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ ๑” ผลการศึกษาพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้เริ่มมีพัฒนาการอบรมเผยแผ่วิปัสสนากัมมัฏฐานครั้งแรกขึ้นที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ท่านได้มีการพัฒนาบุคลากร และสถานที่ให้เกิดความเหมาะสมต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต่อมาพระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันได้สืบสานงานต่อ ในการเผยแผ่ให้

^{๑๘} พระเข็มทอง ตนติปาโล, ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของพระครูโพธิสารคุณ” รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗, หน้า ๗๓.

^{๑๙} พระมหาสมชาย สิริจินโท (หานนท์), พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระพุทธคุณ (สมาน สุเมโธ), รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗, หน้า ๓๔.

^{๒๐} พระสมบัตร ฐิตญาโณ (สุขประเสริฐ), ศึกษาเปรียบเทียบหลักวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระไตรปิฎกกับแนวปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘, หน้า ๔๕.

มีศักยภาพยิ่งขึ้น โดยมีรูปแบบการเผยแพร่ที่หลากหลาย ใช้หลักวิชาการ และสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย โดยปรับเข้ากับยุคสมัยตามระดับของผู้เข้าร่วมอบรม เช่น เด็กเยาวชน นิสิต นักศึกษา ข้าราชการ ประชาชน ตลอดจนชาวต่างชาติ เป็นต้น จึงทำให้วัดโพธิ์บ้านโนนทันได้รับคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ ๑^{๒๑}

กานต์สินี จันทร์วิภาติล ได้ทำการวิจัยไว้ในวิทยานิพนธ์ชื่อ “การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา” สรุปมีใจความว่า การพัฒนาตนเป็นกระบวนการที่ดำเนินภายในตัวบุคคล ซึ่งในกระบวนการพัฒนาดังกล่าวนั้นต้องอาศัยปัจจัยทางสังคมสภาพแวดล้อมและอิทธิพลจากภายนอกเป็นแรงผลักดันสู่การพัฒนาดังกล่าวในทางด้านความคิด ทศณะคติ ค่านิยม เป็นไปในกระบวนการพัฒนาดังกล่าวตามวิถีพุทธ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยการรับรู้อย่างถูกต้อง การคิด พิจารณาอย่างถูกต้อง และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้องและเหมาะสม^{๒๒}

บุญเรือน เทียรทอง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร” สรุปความได้ว่า คำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นความจริงตามธรรมชาติ มนุษย์เป็นผู้สามารถฝึกฝนและพัฒนาตนเองได้ด้วยการศึกษา ฝึกหัดพัฒนาทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ จนสามารถแก้ปัญหาภายใน (จิตใจ) และภายนอก (สิ่งแวดล้อมต่างๆ) ทั้งของตนเองและของผู้อื่นจนทำให้เกิดความสุขได้ และกลุ่มตัวอย่างมีความรู้ มีความเข้าใจ และมีทัศนคติที่ดีต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘^{๒๓}

ศุภลักษณ์ สุวรรณเครือ ศึกษาเรื่อง “มรรควิธีแห่งรักและเมตตา เพื่อรับใช้สังคมในทัศนะวิทยากรชาวพุทธ” โดยการสัมภาษณ์วิทยากรชาวพุทธ ๕ ท่าน คือ พุทธทาสภิกขุ พระเทพเวที นายโกวิท อเนกชัย ศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไล และนางสิริ กรินชัย พบว่า ความรักและเมตตาเป็นสิ่งที่มียอยู่แล้วภายในปัจเจกบุคคล และจะพัฒนาให้ถึงที่สุดได้ด้วยมรรควิธีแห่ง “การเจริญสติภาวนา” บนรากฐานความรู้สึกรักด้วยจิตบริสุทธิ์และสังัดเจิบภายในจนเกิดปัญญาอิสรภาพและความต้องการพ้นทุกข์ สภาวการณ์นี้ได้เอื้อให้บุคคลนั้นจมจืดและปัญญาค้นหาความจริงด้วยโยนิโสมนสิการ ซึ่งส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ภายในตัวเองและชีวิตที่เรียกว่า Insight Development อย่างถูกต้อง กลายเป็นความรักเมตตาซึ่งเคารพคุณค่าชีวิตและความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน รวมทั้งความปรารถนาให้ตนเองและผู้อื่นพ้นทุกข์ร่วมกัน จึงทำให้บุคคลเข้าสู่อิสรภาพและพึงตนเองทั้งกาย จิต ปัญญา ได้อย่างแท้จริง^{๒๔}

^{๒๑} พระประเสริฐศักดิ์ รตนญาโณ (ตันติขุหา), ศึกษาการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ ๑, **รายงานวิจัย**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔, หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๒} กานต์สินี จันทร์วิภาติล, การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา, **รายงานวิจัย**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐, หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๓} บุญเรือน เทียรทอง, ทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร, **รายงานวิจัย**, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗, หน้า ๒๙.

^{๒๔} ศุภลักษณ์ สุวรรณเครือ, ศึกษาเรื่องมรรควิธีแห่งรักและเมตตาเพื่อรับใช้สังคมในทัศนะวิทยากรชาวพุทธ, **รายงานวิจัย**, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒, หน้า ๕๕.

สุนัน เพ็ชรบริบูรณ์ ได้กล่าวถึงปัญหาในหลักพุทธจริยศาสตร์ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามพระชนะของพุทธทาสภิกขุ” สรุปใจความได้ว่า ปัญหาในพุทธศาสนามุ่งสอนไปเพื่อการดับทุกข์ทางจิตใจและมุ่งเน้นการนำปัญญาไปใช้ในหน้าที่การงานในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ชีวิตเป็นไปเพื่อความดับทุกข์หรือดับปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดตามมาทางร่างกาย และจิตใจ ให้รู้จักใคร่ครวญไตร่ตรองในหลักเหตุผลอย่างประจักษ์ชัด รู้จักจัดสรรหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง และเป็นคนรู้จักใช้ความคิดอย่างถูกต้อง รู้จักกาลเทศะ และปัญญาจะนำมาซึ่งความเจริญในชีวิต^{๒๕}

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์นั้นจะต้องเป็นไปตามหลักไตรสิกขาโดยผ่านกระบวนการฝึกหัดอบรมฝึกฝนด้วยตนเอง และประเมิณผลสำเร็จด้วยตนเอง แต่ไม่ได้ปิดกั้นคำแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตร หลักไตรสิกขาเป็นการฝึกหัดอบรมที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่อง เริ่มจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม เป็นการพัฒนามนุษย์ทั้งกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ถ้าคนเราสามารถฝึกฝนพัฒนาปัญญาจนรู้อย่างถ่องแท้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว เขาย่อมทำแต่สิ่งที่ดี การมีชีวิตที่ดีตามแนวทางจริยศึกษาก็คือการมีชีวิตอยู่ในวิถีแห่งการใช้เหตุผลหรือปัญญาในการแสวงหาความจริง ความดี และความงาม ส่วนปัญญาในทางพุทธจริยศาสตร์จะมุ่งสอนหรือนำทางไปสู่การดับทุกข์ทางจิตใจและมุ่งเน้นการนำปัญญาไปใช้ในหน้าที่การงานในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ชีวิตเป็นไปเพื่อความดับทุกข์หรือดับปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดตามมาทางร่างกาย และจิตใจ ให้รู้จักใคร่ครวญไตร่ตรองในหลักเหตุผลอย่างประจักษ์ชัด รู้จักจัดสรรหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง และเป็นคนรู้จักใช้ความคิดอย่างถูกต้อง รู้จักกาลเทศะ ฉะนั้นปัญญาในทางพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความเจริญในชีวิตทุกๆ มิติไม่ว่าจะเป็นทางโลกหรือทางธรรม

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๑.๗.๑ กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูล

ในการวิจัยภาคสนามนั้น ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (Depth interview) โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมาย คือประชากรผู้เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง จำนวน ๕๒ รูป/คน

๑.๗.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน ประกอบด้วย

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย เพศ การศึกษาและตำแหน่งงาน

ส่วนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ส่วนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น เชิงพรรณนาวิเคราะห์

^{๒๕}สุนัน เพ็ชรบริบูรณ์, การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามพระชนะของพุทธทาสภิกขุ, รายงานวิจัย, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๓๘.

ส่วนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับผลที่ได้จากการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น มีลักษณะเป็นเชิงพรรณนาวิเคราะห์

๑.๗.๓ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแบบสัมภาษณ์โดยเลือกจากกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ การเลือกแบบเจาะจง โดยการใช้การเลือกจากผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยจำนวน ๕๒ รูป/คน โดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ เลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เป็นกลุ่มของพระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง จำนวน ๒๒ รูป/คน ประกอบด้วย

- ๑) เจ้าคณะจังหวัด หรือ รองเจ้าคณะจังหวัด จำนวน ๒ รูป
- ๒) เจ้าคณะอำเภอ/เจ้าอาวาส ที่ตั้งของสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง จำนวน ๓ รูป
- ๓) พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมแห่งละ ๒ รูป จำนวน ๖ รูป
- ๔) พระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม จำนวน ๙ รูป
- ๕) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑ คน
- ๖) สำนักวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑ คน

กลุ่มที่ ๒ เลือกแบบสุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มประชากรผู้เข้าร่วมอบรม/ปฏิบัติธรรม และทำกิจกรรมต่างๆ กับสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งๆ ละ ๑๐ รูป/คน รวมเป็น ๓๐ รูป/คน

รวมประชากรผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ๕๒ รูป/คน

๑.๗.๓.๑ การสร้างแบบสัมภาษณ์

การสร้างแบบสัมภาษณ์ มีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามชื่อ วัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

๒) ข้อมูลที่ได้มาจากขั้นตอนที่ ๑ มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ

๓) ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิและที่ปรึกษางานวิจัยก่อนนำไปเก็บข้อมูล

๑.๗.๓.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) นำหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ถึงผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อขออนุญาตสัมภาษณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

๒) สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และกลุ่มเป้าหมาย พบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคย แจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓) กำหนดนัดหมายวันเวลาที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ที่แน่นอน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัวและเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก กับกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และบุคคลอื่นๆ โดยใช้วิธีการบันทึกเทป จดบันทึก และการสนทนากับกลุ่มเป้าหมาย

๑.๗.๓.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้ การแปรความ การตีความ และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ตามหลักอุปนัยวิธี (Induction method) โดยการนำเอาข้อมูลที่ได้ทั้งเอกสาร และภาคสนามมาสรุปวิเคราะห์ เรียบเรียงเป็นเนื้อหางานวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อหลักนั้น แล้วนำมาเสนอด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

๑.๗.๓.๔ ชั้นเรียบเรียงข้อมูล

ผู้วิจัยทำการเรียบเรียงข้อมูลในขั้นตอนสุดท้ายของงานวิจัยนี้ดังนี้

- ๑) เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์
- ๒) จัดระเบียบข้อมูลตามขั้นตอนก่อนหลังที่ได้มา
- ๓) สรุป อภิปราย และเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวคิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

๑.๘.๒ ได้ทราบการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

๑.๘.๓ ทำให้ทราบผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

๑.๘.๔ สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปปรับใช้เพื่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมแห่งอื่นๆ ให้สอดคล้องกับหลักการและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ตลอดจนการนำผลการวิจัยไปปรับใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคม รวมถึงช่วยให้เข้าใจชีวิตและนำไปสู่การดำเนินชีวิตในทิศทางที่ถูกต้องดีงาม

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

การวิจัยในบทนี้ จะทำการศึกษาในเรื่องของแนวคิดที่เกี่ยวกับจริยศาสตร์ เพื่อแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดทางจริยศาสตร์กับพุทธจริยศาสตร์ โดยจะทำการศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้คือ แนวคิดทางจริยศาสตร์ แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ แนวคิดเรื่องการพัฒนาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ แนวคิดเรื่องปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ และแนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

๒.๑ แนวคิดทางจริยศาสตร์

จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องความประพฤติ ศึกษาถึงปัญหาคุณค่าความประพฤติ กฎเกณฑ์แห่งความประพฤติ หลักแห่งความดี ความถูกต้อง ความยุติธรรม คุณค่าแห่งจริยธรรม หลักในการแสวงหาความดี ซึ่งเมื่อพูดถึงจริยศาสตร์ก็จะนึกถึงศีลธรรมและจริยธรรม แล้วก็โยงไปถึงความดี ความชั่ว ความถูก ความผิดของมนุษย์ด้วย กล่าวคือ จริยศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความดี ความชั่ว คุณค่า อุดมคติชีวิต มีหน้าที่ตอบปัญหาว่า เราพึงปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะสอดคล้องกับความเป็นจริงของชีวิต เมื่อปัญหาได้รับคำตอบแล้ว ปัญหานั้นจะถูกเรียกว่าปัญหาจริยธรรมหรือปัญหาทางจริยธรรม จริยธรรมจึงเป็นคำที่นิยมใช้เป็นคำขยายความหมายของคำว่า “ศีลธรรม” (moral) ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับศีลธรรม มักจะใช้นำหน้าคำว่า act หรือ action เป็น moral action คือการกระทำทางศีลธรรม หรือใช้ตามหลักจริยธรรมที่มีความหมายในทางจริยศาสตร์ ซึ่งมักหมายถึงการศึกษาว่าการกระทำอย่างไรถือว่าเป็นความประพฤติที่ถูกหรือผิด แล้วศึกษาวิเคราะห์เบื้องหลังแห่งการกระทำนั้นๆ ว่า บุคคลที่มีพฤติกรรมเช่นนั้นเพราะอะไร หรือมีอะไรอยู่เบื้องหลังแห่งการกระทำนั้นๆ เป็นต้น

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า จริยศาสตร์แม้ว่าจะเป็นศัพท์ทางปรัชญา แต่เมื่อศึกษาให้เข้าใจถึงเนื้อหาที่แท้จริงแล้ว จะเห็นได้ว่า มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหลักศีลธรรมทางศาสนา ต่างกันเพียงว่า จริยศาสตร์เป็นเนื้อหาค่อนข้างกว้างสามารถจะเชื่อมโยงเข้ากับหลักความประพฤติที่เป็นสากล (ทั่วไป) ได้ โดยไม่จำเพาะเจาะจงว่าเป็นความประพฤติแบบไหนหรือตามศาสนาอะไร ส่วนศีลธรรมนั้นจะมีลักษณะที่มีเนื้อหาแคบลงอาจไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักความประพฤติของศาสนาใดศาสนาหนึ่งก็ได้ อย่างเช่นหลักศีลธรรมในพุทธศาสนา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ทั้งจริยศาสตร์และศีลธรรมต่างก็มีการเชื่อมโยงกันโดยเน้นไปที่ความประพฤติของแต่ละบุคคลว่าประพฤติถูกผิดหรือไม่อย่างไร

๒.๑.๑ ความหมายของจริยศาสตร์ตามรูปศัพท์

ดังที่ทราบแล้วว่า จริยศาสตร์มีเนื้อหาเชื่อมโยงกับหลักศีลธรรมทางศาสนา ที่เน้นไปในการกำหนดความถูกผิดของความประพฤติมนุษย์ เมื่อจะให้คำนิยามความหมายของจริยศาสตร์ในที่นี้ จึงหมายถึง วิชาที่เป็นหลักการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เป็นคำศัพท์ที่ได้มาจากคำว่า จริยะ + ศาสตร์ แปลตามรูปศัพท์ว่า ศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติ หรือศาสตร์แห่งการประพฤติ จริยศาสตร์มีความหมาย

เช่นเดียวกับคำว่า “ศีลธรรม” หากจะมีเนื้อหาที่แตกต่างกันบ้าง ก็คงเนื่องจากศีลธรรมมีขอบเขตในการปฏิบัติ แต่จริยศาสตร์มีความหมายกว้างกว่าทั้งหลักการและวิธีการ แต่ทั้งสองมีจุดหมายอย่างเดียวกันคือ เป้าหมายอันสูงสุดของชีวิต^๑ ส่วนจริยธรรม (Moral) หมายถึง ธรรมชาติหรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ จัดว่าเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดั่งามถูกต้อง^๒ เป็นเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมของมนุษย์ในเรื่องของความดี ชั่ว ถูก ผิด ที่แสดงออกทั้งภายในที่เป็นธรรมชาติหรือตัวตนที่แท้จริงของบุคคลนั้นๆ และภายนอกที่เรียกว่าพฤติกรรมหรือความประพฤติที่เปิดเผยและแสดงออกมา หากพฤติกรรมที่ดีก็ถือว่ามีจริยธรรมและหากเป็นพฤติกรรมตรงกันข้ามก็ถือว่าไร้จริยธรรม

ในภาษาอังกฤษ ใช้คำว่า Ethics มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า Ethos ซึ่งหมายถึงอุปนิสัยหรือความประพฤติ^๓ โดยนัยนี้ จริยศาสตร์จึงเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติหรือการกระทำของมนุษย์ที่มีลักษณะของการตัดสินคุณค่าทางความประพฤติ การแสวงหาหลักเกณฑ์ของความประพฤติ จริยศาสตร์จึงมีลักษณะเป็นศาสตร์ที่ศึกษาหลักการ หรือกฎเกณฑ์ที่ไม่ได้มีลักษณะของการเป็นศาสตร์ที่มุ่งอธิบายข้อเท็จจริง ปรากฏการณ์ของข้อเท็จจริง เช่น วิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็น descriptive science กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า วิทยาศาสตร์เป็นศาสตร์ที่อธิบายว่า อะไรเกิดขึ้น เกิดขึ้นได้อย่างไร และจะเป็นอย่างไรต่อไป แต่จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่อธิบายว่า ควรทำ หรือไม่ควรทำอย่างไร ใช้อะไรเป็นเกณฑ์ตัดสิน

จากการศึกษาความหมายของจริยศาสตร์ข้างต้น จะเห็นได้ว่า จริยศาสตร์มีความหมายสอดคล้องกับคำว่า “จริยธรรม” ซึ่งคำว่า นี้ มีเนื้อหาอยู่กึ่งกลางระหว่างจริยศาสตร์กับศีลธรรม เนื้อหาของจริยศาสตร์จะมีลักษณะเป็นคำสากล ส่วนเนื้อหาของศีลธรรมจะมีลักษณะจำเพาะ คืออยู่ติดกับศาสนาใดศาสนาหนึ่ง แต่เนื้อหาจริยธรรมจะเป็นคำกลางๆ ที่กล่าวถึงความประพฤติในเชิงธรรมชาติหรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ ซึ่งอาจหมายถึงคุณธรรมต่างๆ ที่บุคคลแสดงออกทางพฤติกรรมที่เห็นว่าถูกต้องดีงาม แต่ไม่ถึงกับเน้นหลักการหรือกฎเกณฑ์เหมือนกับจริยศาสตร์สากล ในขณะเดียวกันก็มีเนื้อหาที่ไม่ถึงลงหาหลักศีลธรรมทางศาสนาโดยตรง ในส่วนความหมายที่มาจากภาษาอังกฤษนั้น แม้จะมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินแต่เนื้อหาก็มีความเชื่อมโยงกับจริยศาสตร์ จริยธรรม และศีลธรรม เพราะเน้นศึกษาไปที่อุปนิสัยหรือความประพฤติของมนุษย์เช่นเดียวกัน

๒.๑.๒ ความหมายตามการใช้ และในการพิจารณาจากการใช้ในสังคม

จริยศาสตร์ นอกจากจะมีความหมายในเชิงรูปศัพท์แล้ว ยังมีความหมายของการใช้ในสังคมมนุษย์ด้วย เพราะสังคมมนุษย์จะเกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของศาสนา หรือกฎระเบียบกติกาต่างๆ ในสังคม ซึ่งก็ถือว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักจริยศาสตร์ทั้งนั้น แต่โดยสรุปแล้วจริยศาสตร์จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ ดังนี้^๔

^๑ ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, **จริยศาสตร์ศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียร์สโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๕,

^๒ บุญมี แท่นแก้ว, **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูสมเด็จเจ้าพญา, ๒๕๓๒), หน้า ๘.

^๓ สกิต วงศ์สุวรรณ, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๗.

^๔ Marry Hesse, **History of Ethics**, The Encyclopedia of Philosophy, vol. III (1967), p. 81-

๒.๑.๒.๑ เป็นแนวทางดำเนินชีวิตหรือเป็นวิถีทางของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ความหมายของจริยศาสตร์ตามแนวนี้นี้ปรากฏออกมาในรูปของศาสนาต่างๆ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู เป็นต้น แต่ละศาสนาจะมีข้อกำหนดว่าอะไรคือจุดมุ่งหมายสูงสุด หรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แนวทางปฏิบัติเพื่อไปให้ถึงจุดมุ่งหมายของชีวิตมีอย่างไร หลักจริยธรรมและข้อพึงระวังทางความประพฤติตามความหมายนี้ศาสนาต่างๆ จัดเป็นรูปแบบหรือแนวทางดำเนินชีวิตที่ต่างกัน ซึ่งก็ถือว่าอยู่ในขอบข่ายของจริยศาสตร์ เพราะจริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่พูดถึงแนวทางดำเนินชีวิตของมนุษย์ มนุษย์พึงดำรงชีวิตและปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด

๒.๑.๒.๒ เป็นประมวลกฎเกณฑ์ความประพฤติเฉพาะกลุ่มวิชาชีพหรือบุคคลในสถาบันต่างๆ เพื่อส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าดำรงไว้ซึ่งเกียรติคุณของชีวิต ทำให้เป็นที่ยอมรับและได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากสังคม จริยศาสตร์ที่ใช้ในความหมายนี้ ได้แก่ เรื่องของจรรยาบรรณ (Code of ethics) ของวิชาชีพต่างๆ เช่น จรรยาบรรณแพทย์ จรรยาบรรณพยาบาล จรรยาบรรณนักกฎหมาย เป็นต้น ความหมายของจริยศาสตร์ข้อนี้ มุ่งเน้นที่รูปแบบของความประพฤติเป็นชื่อสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา คือ สาขาที่เรียกว่า คุณวิทยา (Axiology) ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า (Value) ประเภทของคุณค่า สถานะการที่อยู่ของ คุณค่าและกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า จริยศาสตร์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า ความประพฤติ การกระทำของมนุษย์การแสวงหาหลักเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่า อย่างไรถูก ไม่ถูก ดี ไม่ดี ควร ไม่ควรและการแสวงหาคำตอบเรื่องความดีที่สูงสุดของชีวิตมนุษย์ การศึกษาเรื่องเหล่านี้ในเชิงของปรัชญา เป็นการศึกษาที่ใช้เหตุผลเป็นพื้นฐานสำคัญในการโต้แย้งกันทางความคิด จริยศาสตร์ตามความหมายนี้อาจจะไม่มีลักษณะของการให้คำตอบแบบเด็ดขาด แต่จริยศาสตร์บางสำนัก เช่น คานท์ (Immanuel Kant) จะให้คำตอบแบบเด็ดขาด และอาจจะไม่มีลักษณะของการงูใจหรือห้ามปรามแต่จะมีลักษณะของการเสนอความคิดเห็น การให้เหตุผลซึ่งยอมแล้วแต่การไตร่ตรองด้วยวิจารณญาณของผู้ศึกษาที่จะนำไปใช้ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง และปัญหาที่เผชิญในการดำเนินชีวิต กล่าวได้ว่า การศึกษาจริยศาสตร์ตามความหมายนี้ก็คือการศึกษาแนวความคิดของนักปรัชญาสำนักต่างๆ ที่ให้คำตอบต่อปัญหาข้างต้นไว้หลายแนวทางด้วยกัน

จากการให้ความหมายของจริยศาสตร์ ไม่ว่าจะอธิบายในความหมายตามรูปศัพท์หรือความหมายตามการใช้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดสำคัญ ก็คือเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์และกฎเกณฑ์ที่จะนำมาตัดสินปัญหาบางประการ แต่ปัญหาประการหนึ่งที่อาจพบในสังคมปัจจุบัน ก็คือการนำคำว่า “จริยศาสตร์” ไปใช้ในความหมายที่แทนกัน เช่น ใช้คำว่า “จริยศาสตร์” ในความหมายทางศาสนา และความหมายของจรรยาบรรณ เป็นต้น ดังนั้นผู้ศึกษาจึงควรพิจารณาในการใช้คำเหล่านี้ให้ถูกต้องตามเนื้อหาหรือความหมายที่กล่าวถึงในเรื่องนั้นๆ

นอกจากนี้ ยังมีคำว่า “จริยธรรม” อีกคำหนึ่งที่น่าสนใจในความหมายของจริยศาสตร์ มีผู้เปรียบเทียบความหมายและความสัมพันธ์ของคำทั้งสองซึ่งพิจารณาจากความหมายของคำ โดยการให้ความหมายจะอยู่ที่การใช้บริบทหรือสถานการณ์จริง^๕ จริยธรรมเป็นศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตมา

^๕L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations* tr, By G.E.M. Anscombe (Section 43.) (Oxford : Blackwell, 1963), p. 34.

จากคำว่า “จริย” หมายถึงความประพฤติหรือกริยาที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า “ธรรม” มีความหมายหลายอย่าง เช่น คุณความดี หลักคำสอนทางศาสนา หลักปฏิบัติเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “จริยธรรม” จะมีความหมายว่า “หลักแห่งความประพฤติ” หรือ “แนวทางของความประพฤติ”^๖ ที่เชื่อมโยงไปถึงหลักแห่งศีลธรรมทางศาสนา

เมื่อศึกษาถึงความเชื่อมโยงระหว่างจริยศาสตร์ ศีลธรรม และจริยธรรม จะพบว่า จริยศาสตร์ เป็นวิชาว่าด้วยความดีความชั่วเช่นเดียวกับศีลธรรม แต่ศีลธรรมเป็นวิชาที่ชักจูง แนะนำ หรือสั่งสอนให้กระทำอย่างนั้น ไม่ควรกระทำอย่างนี้ อย่าทำอย่างนั้น จงทำอย่างนี้ เป็นต้น โดยบอกว่า สิ่งที่เหมาะสมหรือสิ่งที่ให้ทำนั้นเป็นสิ่งดี สิ่งที่ไม่ควรกระทำเป็นสิ่งชั่ว แต่ไม่อธิบายว่า เหตุใดการกระทำเช่นนั้นจึงจัดว่าดี และการกระทำที่ตรงกันข้ามจึงจัดว่าดีหรือชั่วใช้เกณฑ์หรือมาตรฐานการอะไรมาวัด เกณฑ์หรือมาตรฐานการดังกล่าวมีอยู่จริงหรือไม่ เป็นต้น ส่วนจริยศาสตร์ไม่ได้ชักจูงหรือชี้แนะ หรือสั่งสอนให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่จะอธิบายหรือซักถามถึงเหตุผลว่า ทำไมทำอย่างนั้นจึงจะถือว่าดี และดีชั่ววัดกันได้อย่างไร มีเกณฑ์หรือมาตรฐานการอะไรที่จะตัดสินว่าการกระทำอย่างนั้นดีหรือไม่

พฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์ไม่อยู่ในขอบข่ายของศีลธรรม คือไม่อยู่ในขอบข่ายที่จะตัดสินว่า ดีหรือชั่ว พฤติกรรมที่จะอยู่ในขอบข่ายของศีลธรรมนั้น จะต้องเป็นพฤติกรรมที่ผู้กระทำมีความจงใจหรือมีเจตนา กล่าวคือต้องเป็นพฤติกรรมที่ผู้กระทำมีการตัดสินใจเลือกกระทำอย่างเสรี ไม่มีการถูกบังคับหรืออยู่ในภาวะที่ผู้กระทำได้ทำไปโดยไม่รู้สึกตัว เช่น พฤติกรรมในขณะที่หลับหรือละเมอ พฤติกรรมของคนไม่มีสติสัมปชัญญะหรือของคนบ้า หรือพฤติกรรมของคนที่ถูกบังคับให้ทำโดยผู้กระทำไม่มีทางเลือกเลย พฤติกรรมในลักษณะเช่นนี้ไม่จัดอยู่ในขอบข่ายที่จะตัดสินว่าดีหรือชั่ว

ส่วนคำว่า “จริยธรรม” หมายถึง สิ่งทีบุคคลได้รับการอบรมสั่งสอนขัดเกลาเพื่อให้มีพฤติกรรมตามที่สังคมกำหนดไว้พัฒนาการทางจริยธรรมเป็นผลรวมของพัฒนาการทางสติปัญญากับการเรียนรู้ทางสังคมหรือกระบวนการสังคมประกิตของบุคคล แต่ไม่จำเป็นว่าคนสติปัญญาสูงจะประพฤติตนเป็นคนดี และคนสติปัญญาต่ำจะต้องเป็นคนไม่ดี” เพราะจริยธรรมจะเน้นไปทางศาสนา กล่าวคือเมื่อรู้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรประพฤติ อะไรไม่ควรประพฤติแล้ว ต้องนำความรู้นั้นไปปฏิบัติด้วย แต่จริยศาสตร์จะเสนอเพียงเหตุผลว่า อะไรถูก อะไรผิด อะไรควรประพฤติ อะไรไม่ควรประพฤติ โดยเสนอในลักษณะที่เป็น ความรู้เพื่อรู้ โดยไม่สนใจในเรื่องของการปฏิบัติ อันเป็นวิธีการของปรัชญา แต่ทั้งจริยศาสตร์และจริยธรรมก็มีจุดหมายอย่างเดียวกันคือเป้าหมายอันสูงสุดของชีวิต

แต่ในทางปรัชญามักจะใช้คำว่า จริยศาสตร์และจริยธรรม ซึ่งก็ถือว่าเป็นคำที่ใกล้เคียงกันมากและนำมาใช้แทนกันได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อเอ่ยถึง คำว่า “จริยศาสตร์” เราควรจะระบุให้ชัดเจนว่า จะใช้ในความหมายใด โดยพิจารณาปัญหาสำคัญในขอบเขตของจริยศาสตร์ ดังต่อไปนี้

- ๑) อะไร คือความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์
- ๒) อะไร คือมาตรฐานทางจริยธรรมหรือเกณฑ์ตัดสินความประพฤติการกระทำของมนุษย์

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๑๔.

^๗ อารี พันธุ์มณี, จิตวิทยาสร้างสรรคการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไพบูลย์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๑.

๓) ความหมายของค่าทางจริยธรรม คือ ดี ชั่ว ผิด ถูก ควร ไม่ควร และบ่อเกิดค่าทางจริยธรรม^๔

จากปัญหาสำคัญ ๓ ประการของแนวคิดทางจริยศาสตร์ จะทำให้ผู้ศึกษาสามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่า จะใช้จริยศาสตร์ในความหมายใด เช่น ถ้าใช้จริยศาสตร์ในเรื่องของศาสนา ก็คือการศึกษาค้นคว้าถึงแนวความคิดของศาสนาต่างๆ ที่ตอบปัญหา ๓ ประการนี้ ถ้าใช้จริยศาสตร์ในความหมายที่เป็นเรื่องของปรัชญา ก็หมายถึงวิชาที่ศึกษาแนวความคิดของนักปรัชญาสำนักต่างๆ ที่ตอบปัญหา ๓ ประการนี้ และถ้าเป็นการศึกษาจริยศาสตร์ที่สัมพันธ์กับวิชาอื่นๆ เช่น จริยศาสตร์การแพทย์ ก็คือการศึกษาลักษณะ การปฏิบัติของบุคคลในวิชาชีพนั้นๆ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความกระจ่างในเรื่องของการนำศัพท์ “จริยศาสตร์” ไปปรับใช้ในศาสตร์ต่างๆ ผู้ศึกษาจึงควรทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ในเรื่องของการนิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ แล้วนำหลักการทางจริยศาสตร์ไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับศาสตร์นั้นๆ และจริยศาสตร์ก็จะกลายเป็นจริยปรัชญา (จริยศาสตร์ประยุกต์) เข้ากับศาสตร์นั้นๆ ทันที ซึ่งเรียกโดยทั่วไปว่า “ปรัชญาประยุกต์” และในส่วนของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดทางจริยศาสตร์ในเนื้อหาที่อธิบายมาแล้วข้างต้นไปปรับใช้กับหลักการทางพุทธศาสนาที่มีเนื้อหาเป็นหลักจริยธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้ปรับใช้คำว่า “พุทธจริยศาสตร์” ดังที่ปรากฏในหัวข้องานวิจัยเพื่อที่จะได้นำหลักการทางพุทธจริยศาสตร์ไปวิเคราะห์ผลที่เกิดจากการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นต่อไป

๒.๒ แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ เป็นหลักการในการดำเนินชีวิตตามทัศนะทางพุทธปรัชญา พุทธจริยศาสตร์จะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับหลักญาณวิทยา กล่าวคือความสมบูรณ์ทางจริยะและความรู้มีความจำเป็นต่อกันและกัน ในอรรถกถาสูตร แสดงว่า ในหมู่เทวดาและมนุษย์ ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้ (วิชา) และความประพฤติ (จริยะ) เป็นผู้ประเสริฐสุด (วิชาจรณสมปนโน โส เสฏโฐ เทวมนุสเสสุ)^๕ ดังนั้นทั้งความสมบูรณ์ทางพุทธจริยะและความรู้จึงเป็นสองด้านของความสมบูรณ์ที่แยกกันไม่ได้ นอกจากนี้ พุทธจริยศาสตร์ยังมีความสัมพันธ์กับปรัชญาสังคม (Social philosophy) นั่นคือการพยายามตอบปัญหาที่ว่า เราควรทำอะไร ซึ่งปัญหานี้เป็นทั้งเรื่องส่วนบุคคลและเรื่องสังคม คำตอบสำหรับปัญหานี้ก็เกี่ยวข้องไปถึงปัญหาที่ว่า เป้าหมายของชีวิตควรจะเป็นอย่างไรหรือว่าคืออะไร และปัญหาที่ว่าเพื่อแก้ไขตนเองให้ดีขึ้นเพื่อการรู้แจ้งตนเองและเพื่อบรรลุถึงความดีสูงสุด เราจะต้องปฏิบัติอย่างไร นี่เป็นปัญหาส่วนบุคคล แต่ก็มีปัญหาเกี่ยวกับสังคมด้วย นั่นก็คือเราควรทำอะไรเพื่อความดีของสังคมหรือเพื่อประโยชน์สุขของมนุษยชาติ ซึ่งปัญหาทั้งนี้มีความเกี่ยวข้องกัน

จากแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ข้างต้น จะเห็นได้ว่า หลักพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักการดำเนินชีวิตของบุคคล ซึ่งการดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาปฏิบัติตามแนวพุทธจริยศาสตร์นั้นจะต้องเชื่อมโยงกับหลักญาณวิทยาในพุทธศาสนาด้วย หรือที่เรียกว่า “วิชาจรณสมปนโน” คือการถึงพร้อม

^๔ สิวลี ศิริไล, การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรม และเกณฑ์ตัดสินปัญหาทางจริยธรรมทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน, รายงานผลการวิจัยสภาวิจัยแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร : (อัสสัมชัญ), ๒๕๓๐, หน้า ๓.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๐๒.

ด้วยความรู้และการปฏิบัติ ทั้งสองศาสตร์นี้จะต้องดำเนินไปด้วยกันจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกันในการนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดในทางพุทธศาสนาได้ และเมื่อศึกษาโดยเนื้อหาแล้ว แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ยังมีเนื้อหาเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลกับภาพรวมของสังคมด้วย กล่าวคือปัจเจกบุคคลและสังคมจะมีความเกี่ยวข้องกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ปัญหาเกิดขึ้นกับบุคคลใดบุคคลหนึ่งจะมีการเชื่อมโยงไปหาอีกสังคมหนึ่ง เช่น ครอบครัว หมู่บ้าน และสถานศึกษา เป็นต้น ซึ่งในกรณีเช่นนี้ พุทธจริยศาสตร์จะทำหน้าที่ตรวจสอบว่าประพฤติอย่างไรถูก อย่างไรผิด แล้วนำไปสู่วิธีการแก้ปัญหาในที่สุด

๒.๒.๑ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์

ก่อนที่จะให้การนิยามหรืออธิบายความหมายของคำว่า “พุทธจริยศาสตร์” ผู้ศึกษาควรทำความเข้าใจก่อนว่า พุทธจริยศาสตร์ เป็นหลักการที่สอนให้บุคคลรู้ว่า อะไรเป็นอะไร และเมื่อรู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้ว (ดี-ชั่ว) ก็ประพฤติตามสิ่งที่ดีงามนั้นด้วยตัวเอง ผลที่เกิดจากการประพฤติก็เป็นสิ่งที่รู้ได้เฉพาะตน และสามารถบอกคนอื่นให้ประพฤติตามสิ่งที่ตนได้รู้นั้นต่อไป

การให้คำนิยามความหมายให้สอดคล้องกับคำกล่าวข้างต้นนี้ จึงแยกศัพท์ออกเป็น ๓ ศัพท์ คือ พุทธ + จริย + ศาสตร์ = พุทธจริยศาสตร์ หมายถึง หลักแห่งความประพฤติหรือแนวทางแบบอย่างของความประพฤติในทางพุทธศาสนา เป็นศาสตร์ที่ประมวลไว้ด้วยเรื่องคำสอนทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการกระทำที่จำเป็นต้องตั้งอยู่บนมูลฐานกฎเกณฑ์ที่สอดคล้องและสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับสังคมและแนวทางการปฏิบัติที่ดีงามรวมไปถึงอุดมคติสูงสุดของมนุษย์เพื่อให้ไปถึงแก่นแท้ของจิตวิญญาณ ฉะนั้นคำว่า “พุทธจริยศาสตร์” ในที่นี้จึงหมายถึง วิชาที่ว่าด้วยหลักการประพฤติความดีในทางพุทธศาสนา และเมื่อวิเคราะห์สาระธรรมของพื้นฐานจริยธรรมแบบพุทธจริยศาสตร์ทำให้คำสอนของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางเพื่อบรรลุความดีสูงสุดในชีวิต^{๑๐} และเมื่อว่าโดยศัพท์แล้ว พุทธจริยศาสตร์กับจริยศาสตร์จะมีความเกี่ยวข้องกันตรงที่เป็นศาสตร์ว่าด้วยความประพฤติที่เน้นการกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควร การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดีและเป็นกฎเกณฑ์ความประพฤติของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติของมนุษย์ คือความเป็นผู้มีเหตุผลที่ทำให้มนุษย์มีมโนธรรมสำนึก รู้จักไตร่ตรองแยกแยะความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด อะไรควร อะไรไม่ควร ทำให้เกิดการควบคุมตนเองได้ถูกต้องตามหลักศีลธรรม

จากเนื้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ความหมายของพุทธจริยศาสตร์จะเน้นไปที่เรื่องของความประพฤติแต่ก่อนที่จะเริ่มประพฤติหรือปฏิบัติตามต้องศึกษาก่อนว่าพุทธจริยศาสตร์ว่าเรื่องอะไร มีหลักการอย่างไร เมื่อรู้แล้วว่าอะไรควรประพฤติ อะไรควรหลีกเลี่ยง ก็ค่อยลงมือปฏิบัติตามหลักการนั้น ฉะนั้นความหมายของพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นการประพฤติเพื่อให้บรรลุถึงความดีสูงสุดในชีวิต ซึ่งก็มีความคล้ายกันกับความหมายหรือคำจำกัดความของจริยศาสตร์โดยทั่วไปที่เน้นถึงการกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควร ฝึกจิตใจให้เกิดมโนธรรมสำนึกสามารถแยกแยะความดีความไม่ดีออกจากกันได้ และเมื่อสามารถแยกแยะความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด ออกจากกันได้แล้ว จิตใจก็จะควักไขว้ไปในทางที่ดีงาม มุ่งเน้นการกระทำไปในไปในทางที่ถูกต้องดีงามเป็นสัมมาทิฐิปฏิบัติ

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๕.

๒.๒.๒ ระดับของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ ถือว่าเป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักเกณฑ์ทางจริยธรรม ซึ่งท่านผู้รู้มีพระพุทเจ้าเป็นต้นได้ทรงวางไว้เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้น ทางกลาง และระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะขึ้นให้ถึงได้ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีสติปัญญา มีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด เพราะจริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยอุดมคติของชีวิตหรือความดีอันสูงสุด (Supreme good) และเพื่อขึ้นให้ถึงความดีงามอันสูงสุดนั้น จะต้องปฏิบัติ (Path, Way, Method) สำหรับเป็นทางเดินหรือเป็นการสร้างเหตุเพื่อบรรลุผล ถ้าต้องการผลอันสูงสุดก็ต้องสร้างเหตุให้สมควรกัน เพราะพุทธศาสนาเป็นกัมมวาทะ กิริยวาทะ วิริยวาทะ คือกล่าวถึงการกระทำและความเพียรว่าเป็นเบื้องต้นแห่งความสำเร็จผลทั้งปวง ไม่ประสงค์ให้ใครได้ดีหรือประสบความสำเร็จขึ้นมาแบบลอยๆ หรือด้วยการอ่อนน้อม แต่ให้สำเร็จด้วยการกระทำเอง ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาจึงได้รับยกย่องจากนักปราชญ์ชาวต่างประเทศบางคนว่าเป็น A Self do it Religion (ศาสนาที่ต้องทำเอง)^{๑๑} และเพื่อเป็นการศึกษาถึงพฤติกรรมแห่งความประพฤติหรือหลักดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดความดีงามของมนุษย์แล้ว สามารถแบ่งระดับของพุทธจริยศาสตร์ออกเป็น ๓ ระดับด้วยกันคือ พุทธจริยศาสตร์ระดับต้น พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง และพุทธจริยศาสตร์ระดับสูง ซึ่งจะกล่าวโดยสังเขปดังนี้

๒.๒.๒.๑ พุทธจริยศาสตร์ระดับต้น

ในพุทธจริยศาสตร์ระดับต้นนี้ เป็นการวางหลักศีลธรรมหรือหลักความประพฤติที่ดีงามอันเป็นแม่แบบของจริยธรรมจากหลักเบญจศีล หรือศีล ๕^{๑๒} ซึ่งหมายถึง ความประพฤติชอบด้วยกาย วาจา รักษากาย วาจาให้เรียบร้อย รักษาความเป็นปกติระเบียบวินัยข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความมีระเบียบและเบญจธรรม หรือเบญจกัลยาณธรรม คือคุณธรรม ๕ ประการ อันเป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีคุณธรรมประจำใจ นั่นคือความเมตตาและกรุณา เป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญและความสงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ และคุณธรรมข้อนี้จะคู่กับศีลข้อที่ ๑

หลักสัมมาอาชีวะ คือการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริตหรือเว้นจากมิถิลาชีพ อันได้แก่ การเลี้ยงชีพไม่ชอบ คือการแสวงหาปัจจัยมาบริโภคมิชอบ คือการโกงหรือหลอกลวง เว้นจากการประจบสอพลอ การบีบบังคับขู่เข็ญและการต่อลาภด้วยลาภ ซึ่งก็คือการแสวงหาลาภโดยการไม่ประกอบด้วยความเพียร คุณธรรมข้อนี้จะคู่กับศีลข้อที่ ๒

หลักกามสังวร^{๑๓} คือความสังวรในกาม ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลในรูปเสียง กลิ่น รส และสัมผัส คุณธรรมข้อนี้จะคู่กับศีลข้อที่ ๓

^{๑๑}วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๓๕.

^{๑๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

^{๑๓}อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๑/๑๗๖.

สัจจะ อันหมายถึง ความซื่อตรง ความจริงใจ พุดจริง ทำจริง มีความซื่อตรง มีความตั้งใจอย่างมุ่งมั่นในสิ่งที่ตนปรารถนา สะสมความดีอยู่เสมอเพื่อเป้าหมายที่วางไว้ตามที่ตนตั้งใจ คุณธรรมข้อนี้จะคู่กับศีลข้อที่ ๔

สติสัมปชัญญะ คือความระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อการฝึกตนให้รู้จักยังคิด รู้สึกตัวอยู่เสมอว่า สิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควรทำ ระวังไม่ให้เป็นคนประมาทหมั่นมาในทุกๆ เรื่อง คุณธรรมข้อนี้จะคู่กับศีลข้อที่ ๕

หลักพุทธจริยศาสตร์ที่กล่าวข้างต้น ถือว่าเป็นแม่แบบของจริยธรรมหรือศีลธรรม หรือที่เรียกว่า เบญจศีล และ เบญจธรรม หรือ ศีล ๕ และธรรม ๕ เป็นหลักปฏิบัติควบคู่กันฝ่ายหนึ่งเป็นการกระทำดี และอีกฝ่ายหนึ่งเป็นการหลีกเลี่ยง สรุปลงเป็นกรอบได้ดังนี้

หลักเบญจศีล

๑) เว้นจากการทำลายชีวิต

๒) เว้นจากการถือเอาของที่ไม่ใช่ของตน

๓) เว้นจากการประพฤติดุร้ายในกาม

๔) เว้นจากการพูดเท็จ

๕) เว้นจากการดื่ม เสพของมึนเมา มีสุรา เป็นต้น ๕) สติสัมปชัญญะ

หลักเบญจธรรม

๑) เมตตา – กรุณา

๒) สัมมาอาชีวะ

๓) กามสังวร

๔) สัจจะ

หลักเบญจศีลและเบญจธรรมนี้ ในทางพุทธจริยศาสตร์ถือว่า บุคคลจะเชื่อหรือยึดถือปฏิบัติก็เป็นเรื่องของความสมัครใจ เพราะจริยศาสตร์เปรียบเสมือนสถาปนิกผู้ออกแบบความประพฤติของมนุษย์ ส่วนศาสนาเปรียบเสมือนวิศวกรหรือนายช่างที่นำเอาแบบแปลนผลงานของสถาปนิกไปก่อสร้างอาคาร ดังนั้นจริยศาสตร์จึงมีขอบข่ายกว้างขวาง ครอบคลุมความประพฤติของมนุษย์ทั้งโลก ส่วนศาสนาหรือศีลธรรมมีความหมายแคบกว่าเจาะจงแคบลงไปคือ นำเอาหลักพุทธจริยศาสตร์ที่สังคมเห็นชอบด้วยไปใช้บังคับให้ปฏิบัติตามในลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน

๒.๒.๒.๒ พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง

พุทธจริยศาสตร์ในระดับกลางนี้ เป็นการวางหลักธรรมเพื่อประโยชน์ในการประพฤติปฏิบัติขัดเกลาดนเองให้มีคุณธรรมสูงขึ้นไป หลักธรรมในระดับกลางนี้ คือ ศีล ๘ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อการรักษาระเบียบทางกาย วาจา ให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

๑) ศีล ๘^{๑๔}

ศีล ๘ เป็นศีลสำหรับผู้ครองเรือนผู้ประกอบด้วยศรัทธา อุตสาหะ ประสงค์จะฝึกตนเองด้านกาย วาจา ให้ยิ่งไปกว่าผู้ครองเรือนทั่วไป นั่นคือเป็นการรักษาศีลเพิ่มขึ้นไปอีก ๓ ข้อ จากศีล ๕ มีเป้าหมายเพื่อต้องการขัดเกลาดนเอง เพิ่มพูนความดีงามให้ยิ่งขึ้นไป มีทั้งหมด ๘ ข้อ คือ

(๑) เว้นจากการทำร้ายร่างกายผู้อื่นและสัตว์ทั้งหลาย

(๒) เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้

(๓) เว้นจากการประพฤติดุร้ายพรหมจรรย์ คือเว้นจากการร่วมประเวณี

(๔) เว้นจากการพูดเท็จ

(๕) เว้นจากการดื่มของมึนเมา คือสุราหรือสิ่งเสพติดอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

(๖) เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือเที่ยงแล้วไป

^{๑๔} ๐.๐๐๐๐๐. (ไทย) ๒๓/๑๓๑/๒๕๓.

(๗) เว้นจากการฟังพ่อนรำ ขับร้อง ดนตรี ทัดทรงดอกไม้ ใส่ของหอม

(๘) เว้นจากการนอนที่สูงใหญ่อันหรรษา และฟุ่มเฟือย

เกณฑ์การตัดสินสำหรับผู้ครองเรือนโดยการประพาศศีล ๘ นั้น ตั้งแต่ข้อ ๑ - ๕ จะเหมือนกับศีล ๕ ยกเว้นข้อที่ ๓ ซึ่งเป็นการงดเว้นจากการประพาศที่ไม่ใช่พรหมจรรย์ หรือเว้นจากการประพาศที่ไม่ประเสริฐ หรือเรียกว่า อพรหมจรรย์ มีองค์ ๔ คือ^{๑๕}

(๑) หญิงที่ไม่ควรจะคบหา หมายถึงหญิงหรือสัตว์ บุคคลทุกประเภท (รวมทั้งหญิงที่เป็นภรรยาของตนด้วย) อันเป็นที่ตั้งแห่งการล่วงละเมิด

(๒) จิตคิดจะเสพซึ่งเมถุนแก่หญิงนั้น

(๓) มีความพยายามที่จะเสพเมถุน

(๔) การยังมรรคและมรรคทั้ง 2 ให้ถึงกัน

ศีลข้อ ๓ นี้มีจุดประสงค์เพื่อการละเว้นจากการประพาศที่เป็นอพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นการประพาศละเว้นห่างไกลจากเมถุนธรรม ไม่ให้เกี่ยวข้องกับการเสพกามแบบชาวบ้านทั่วไป แต่เป็นการประพาศขัดเกลา ผีกลั่นตนเองไม่ให้ยินดีในของต่ำทราม ปฏิบัติตามแนวทางแบบพรหม กล่าวคือเป็นการประพาศปฏิบัติแบบผู้ประเสริฐตามแนวทางอริยมรรค

ศีลข้อที่ ๖ เป็นการประพาศขาดจากการฉันทาอาหารในเวลาวิกาล โดยศีลข้อนี้ทำให้วิเคราะห์ถึงความเป็นจริงที่ว่า ร่างกายของคนเราต้องการอาหารเพียงเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายเท่านั้น ไม่ต้องการอาหารที่เป็นส่วนเกิน เพราะอาหารที่เป็นส่วนเกินจะทำให้เกิดโทษหลายอย่าง เช่น โรคอ้วน โรคเบาหวาน โรคความดัน เป็นต้น โดยเฉพาะเวลาหลังเที่ยงวันไปแล้ว คนส่วนมากจะทำงานใช้แรงงานทั้ง ๒ ส่วน คือ แรงงานสมอง และแรงงานร่างกาย ทำให้ช่วยในการเผาผลาญอาหารได้ดี ไม่ให้ไขมันหรือส่วนเกินของอาหารตกค้างมากนัก ซึ่งจะเป็นโทษต่อร่างกาย ที่สำคัญผู้ประพาศพรหมจรรย์จะได้มีเวลาในการประพาศปฏิบัติขัดเกลาตนเอาไว้มากขึ้น ไม่ต้องมีความกังวลเรื่องการแสวงหาอาหารเพื่อนำมาบริโภค หรือถ้าเป็นคฤหัสถ์มองในแง่เศรษฐกิจก็จะเป็นการประหยัด ไม่ได้ใช้จ่ายสิ้นเปลืองเกินความจำเป็นที่ร่างกายต้องการ

ศีลข้อที่ ๗ เพื่อเป็นการกำจัดสิ่งอันเป็นข้าศึกต่อการประพาศพรหมจรรย์ การขับร้อง การพ่อนรำ การประโคมดนตรี หรือการดูการละเล่นต่างๆ เหล่านี้ ถือว่าเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ เพราะจะทำให้จิตใจหลงไหลติดใจในสิ่งเหล่านี้ ยากที่จะถอนตัว เหมือนคนติดยาเสพติด หรือแม้แต่การทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ของหอมก็เช่นกัน ก็ถือว่าเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ เพราะจะทำให้จิตใจมัวเมาหลงยึดติดกับความสวยงามเหล่านั้น

ส่วนศีลข้อที่ ๘ เป็นการเว้นขาดจากที่นอนสูงและที่นอนใหญ่ อันมีความหรรษาฟุ่มเฟือย เป็นเหตุให้จิตใจหลงยึดติดอยู่กับความสะดวกสบาย ทำให้เกิดความเกียจคร้าน ไม่อยากตื่น เพราะติดอยู่ในสัมผัสที่อ่อนนุ่ม ซึ่งเป็นต้นเหตุอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า โภญฐัพพัตถา^{๑๖} คือ ความอยากในการสัมผัส ซึ่งก็ถือว่าเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ไม่เหมาะกับผู้ที่ประพาศพรหมจรรย์

^{๑๕} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๓๑/๒๕๓.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๑/๖๘.

จากการศึกษาศีล ๘ ข้างต้น จะเห็นได้ว่า ศีล ๘ มีแนวคิดที่มุ่งเน้นคือการประพฤติพรหมจรรย์ให้มีความบริสุทธิ์ บริบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยข้อปฏิบัติของศีลที่เพิ่มขึ้นมาล้วนสนับสนุนไม่ให้เกิดการกำเริบ ซึ่งเป็นบทฝึกเพื่อให้ลดละตัณหาหรือความอยากตามลำดับขั้นของการพัฒนาระดับจิตใจ ซึ่งได้พัฒนามาจากพุทธจริยศาสตร์ระดับต้น คือศีล ๕ มาหากพอสมควร จนเกิดความเคยชินเป็นปกติวิสัยแล้ว พร้อมทั้งจะยกระดับการรักษาศีลให้สูงขึ้น ดังนั้น การรักษาศีล ๘ จึงเป็นตัวช่วยปรับใจให้ละเอียดประณีตยิ่งขึ้น เพื่อน้อมนำใจสู่การประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ให้ต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องทางเพศ ซึ่งถือว่าเป็นจริยธรรมที่อยู่เหนือกว่าแนวทางการปฏิบัติ โดยทั่วไปของมนุษย์ทั้งหลาย คือมีความบริสุทธิ์ ผุดผ่องเยี่ยงพรหม ซึ่งอยู่ในภพภูมิที่ไกลความหมกมึนเลส ไกลพระนิพพานยิ่งขึ้น

๒) กุศลกรรมบถ ๑๐^{๑๒}

การตั้งอยู่ในความดี ทางแห่งการประกอบความดี ทางดำเนินอันประกอบด้วยความดีกรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุขความเจริญความรุ่งเรือง หรือสุคติ เรียกว่า “กุศลกรรมบถ ๑๐ ประกอบด้วย

- (๑) เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
- (๒) เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
- (๓) เจตนางดเว้นจากการประพฤติดินในกาม
- (๔) เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
- (๕) เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
- (๖) เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ
- (๗) เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
- (๘) ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา
- (๙) ความไม่คิดร้าย
- (๑๐) ความเห็นชอบ

กุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ข้อข้างต้นสามารถสรุปลงได้ ๓ ทางคือ

(๑) กายกรรม การกระทำทางกาย มี ๓ อย่าง ได้แก่ เว้นจากการทำลายชีวิต เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่มีผู้อื่นมิได้ให้ และ เว้นจากการประพฤติดินในกาม

(๒) วจีกรรม การกระทำทางวาจา มี ๔ อย่าง ได้แก่ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ และ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

(๓) มโนกรรม การกระทำทางใจ มี ๓ อย่าง ได้แก่ ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา และ มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

ในการปฏิบัติตามพุทธจริยศาสตร์ชั้นกลางจะต้องมีคุณธรรมสำคัญ คือ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การรู้จักใคร่ครวญอย่างแยบคายเป็นองค์ประกอบ นอกจากนี้ยังต้องพึงเว้นอกุศลกรรมอีก ๑๐ ประการ เพื่อไม่ให้ประพฤติดินในทางชั่ว คือ

- (๑) กายกรรม ๓ ได้แก่ การทำลายชีวิต ถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ และประพฤติดินในกาม
- (๒) วจีกรรม ๔ ได้แก่ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และ พูดเพ้อเจ้อ

^{๑๒} อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๐๕/๑๕๑.

(๔) มโนกรรม ๓ ได้แก่ ละโมบคอยจ้องอยากได้ของเขา คิดร้ายเขา และ เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

นอกจากนี้ กุศลกรรมบถหมวดนี้ ยังมีชื่อเรียกอีกหลายอย่าง เช่น ธรรมที่ดี อริยธรรม กุศลธรรม ธรรมที่เป็นประโยชน์ ธรรมที่ไม่มีอาสวะ ธรรมที่ไม่มีโทษ ธรรมที่เป็นเหตุให้เดือดร้อน ธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงนิพพาน ธรรมที่มีสุขเป็นกำไร ธรรมที่ควรเจริญ ธรรมที่ควรทำให้มาก ธรรมที่ควรระลึก และธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ฯลฯ ซึ่งธรรมที่ว่ำนี้นี้มีจุดมุ่งหมาย: (๑) เพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (๒) เพื่อให้มีความเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น (๓) เพื่อไม่ให้เกิดการล่วงละเมิดประเพณีทางเพศ (๔) เพื่อป้องกันการกล่าวเท็จ เพื่อประโยชน์ตน และผู้อื่น หรือ เพราะเห็นแก่ประโยชน์ใดๆ (๕) เพื่อให้เป็นแบบฝึกหัดวาจา ด้วยการพูดช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมครสมานกัน กล่าวถ้อยคำที่สร้างความสามัคคี (๖) เพื่อเป็นแบบฝึกหัดวาจา พูดแต่คำที่สุภาพอ่อนหวาน (๗) เพื่อเป็นแบบฝึกหัดวาจา พูดแต่คำจริง มีเหตุผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ (๘) เพื่อป้องกันความละโมบในทรัพย์สินของผู้อื่น (๙) เพื่อให้มีจิตปรารถนาดีต่อสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ ครองตนอยู่เป็นสุขตลอดไป และ (๑๐) เพื่อให้มีความเห็นชอบ เช่น เชื่อผลของกรรมดีกรรมชั่ว ทานมีผล การบูชามีผล เป็นต้น

๒.๒.๒.๓ พุทธจริยศาสตร์ระดับสูง

พุทธจริยศาสตร์ระดับสูง เป็นหลักธรรมอันเป็นแม่แบบจริยธรรมขั้นสูงเพื่อพัฒนาตนให้เป็นอริยบุคคล หลักธรรมในขั้นนี้ คือ อริยมรรค ๘^{๓๓} ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาชีวิต โดยเฉพาะ คือทุกข์ อริยมรรค ๘ นี้อาจเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา^{๓๔}ก็ได้ ความหมายของอริยมรรค ๘ อาจเปรียบได้กับถนนสายสำคัญมีช่องทางที่รถวิ่งได้ ๘ ทางไปทางเดียวกัน คือวิ่งไปพร้อมๆ กันทั้ง ๘ ทาง และทางที่จะไปถึงการดับทุกข์จะต้องพร้อมกัน ส่วนคำว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่าทางสายกลางที่อยู่ระหว่างทางที่สุดโต่ง (Extreme) ๒ สาย ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค คือ การใช้ชีวิตหมกมุ่นอยู่กับความสำราญ พุ่มเฟิย สนุกสนาน กับความสุขทางโลก เช่น การเที่ยวเตร่ ฟังเพลง เพลิดเพลินกับการละเล่นต่างๆ จนเกินควร ทางที่สุดโต่งอีกสายหนึ่งเรียกว่า อตถกิลถานุโยค คือการบำเพ็ญตน หรือการยากเข็ญตนเองอย่างไม่ปราณี เช่น การดูหนังสือทั้งวันทั้งคืนจนสุขภาพทรุดโทรม พอถึงเวลาสอบก็เลยป่วยไม่สามารถเข้าสอบได้ เป็นต้น ในทางพุทธจริยศาสตร์เห็นว่า การดำเนินชีวิตตามทางสายใดสายหนึ่งในสองสายที่สุดโต่งนี้ไม่มีประโยชน์อะไร และเป็นการทำให้เกิดทุกข์ มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางจึงไม่ใช่ทางหนึ่งทางใดที่สุดโต่งเช่นนั้น แต่เป็นทางพอดี ไม่ตึงหรือหย่อนเกินไป เป็นทางที่ดำเนินไปด้วยอริยมรรค ๘ ซึ่งเป็นทางที่เดินจากความทุกข์ไปสู่ความเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ที่มนุษย์หลงยึดถือและประกอบขึ้นใส่ตนด้วยอำนาจของอวิชชา^{๓๕} ดังนั้นอริยมรรค ๘ จึงเป็นทาง ๘ สายที่ต้องเดินไป (ปฏิบัติ) พร้อมๆ กันดุจเชือกพัน ทาง ๘ สายนั้นประกอบด้วย

- ๑) สัมมาทิฐิ คือความเห็นถูกต้องตามครรลองครองธรรม เช่น ความรู้เห็นอริยสัจ
- ๒) สัมมาสังกัปปะ คือความคิดที่ถูกต้องไม่พยาบาท ไม่เบียดเบียนกัน
- ๓) สัมมาวาจา คือพูดในสิ่งที่จริงประสาสามัคคีอ่อนหวานมีประโยชน์

^{๓๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๙๓/๑๖๕.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๕.

๒.๒.๓ เกณฑ์ตัดสินในทางพุทธจริยศาสตร์

เกณฑ์ตัดสินในทางพุทธจริยศาสตร์ เป็นการตัดสินในเรื่องของการกระทำว่า ดี หรือ ไม่ดี ถูก หรือ ผิด ควร หรือ ไม่ควร เป็นต้น โดยกำหนดหลักเกณฑ์ ๒ ประการคือ หลักศีลธรรม และ หลักจริยธรรม หลักศีลธรรมเป็นอันติมัจจะ คือความจริงสูงสุดอันเป็นฐานรองรับหลักศีลธรรมหรือหลักจริยธรรม ส่วนหลักจริยธรรมจะเป็นหลักการที่ดำเนินไปเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายอันเป็นหลักอันติมัจจะนั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่มืออยู่เอง มืออยู่อย่างเที่ยงแท้ และสามารถดำรงอยู่ได้โดยธรรมดา ถ้ามนุษย์ไม่มีเป้าหมายในการกระทำแล้ว ก็ไม่สามารถจะกล่าวได้ว่า การกระทำใดถูก หรือ ผิด ฉะนั้นเกณฑ์ในการตัดสินในทางพุทธจริยศาสตร์จึงต้องอาศัยเป้าหมายเป็นแนวทางปฏิบัติ ซึ่งก็สอดคล้องกับ ดร.เคเอ็น ชยติลเลเก ได้กล่าวไว้ว่า “พุทธจริยศาสตร์ เป็นหลักประพจน์ ปฏิบัติที่จะพยายามตอบปัญหาว่า เราควรทำอะไรเป็นเป้าหมายของชีวิต เราจะปฏิบัติหรือแก้ไขตนอย่างไรจึงจะบรรลุซึ่งความดีสูงสุด หรือ เราควรทำอะไรเพื่อความดีของสังคมหรือเพื่อประโยชน์สุขของมนุษยชาติ หัวใจของพุทธจริยศาสตร์จึงอยู่ที่ เว้นชั่ว ทำความดี และชำระจิตใจของตนให้ผ่องใส”^{๑๖} เกณฑ์การตัดสินในทางพุทธจริยศาสตร์จะเป็นแนวทางนำไปสู่ความดีสูงสุด คือความบริบูรณ์ทางศีลธรรม และความเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ สิ่งนี้เองเป็นเป้าหมายของชีวิตที่จะพึงบรรลุถึงได้ในชีวิตมนุษย์ ฉะนั้นหลักเกณฑ์ในทางพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นเรื่องของการค้นหาความจริงเกี่ยวกับคุณค่าของความประพจน์ที่ถูกต้องดีงามของคนในสังคม แล้ววางหลักเกณฑ์กำหนดเป็นมาตรฐานของความประพจน์ว่าสิ่งไหนดี ไม่ดี ถูก ผิด อย่างไร

ในพุทธจริยศาสตร์ถือว่า เจตนาเป็นมาตรการในการตัดสินการกระทำทุกอย่างทั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ซึ่งในที่นี้ได้แบ่งเกณฑ์ตัดสินออกเป็นเกณฑ์ตัดสินหลักและเกณฑ์ตัดสินรอง เพื่อร่วมในการตัดสินพิจารณาความถูกผิดแห่งการกระทำของมนุษย์ เพราะในทางพุทธจริยศาสตร์ถือว่าทุกอย่างล้วนเนื่องสัมพันธ์กันต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ดังที่ บุญมี แทนแก้ว ได้กล่าวไว้ว่า หลักแห่งการประพจน์ที่เห็นว่าดีงามและถูกต้องในฐานะมนุษย์อยู่ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มีความสัมพันธ์กันในการสร้างสรรค์และการทำลาย^{๑๗} ดังจะได้กล่าวโดยสังเขปดังนี้

๒.๒.๓.๑ เกณฑ์ตัดสินหลัก

เกณฑ์ตัดสินหลัก เป็นการตัดสินด้วยความเป็นกุศลและอกุศล พิจารณาถึงมูลเหตุว่า เป็นเจตนาที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรือเกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ และพิจารณาตามสภาวะว่า เป็นสภาพที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ หรือไม่ทำให้จิตสลาย ไร้โรค ปลอดโปร่งผ่องใสสมบูรณ์หรือไม่ สิ่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิตช่วยให้กุศลธรรม คือสภาพที่เกื้อกูลทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายลดน้อยลง หรือทำให้กุศลธรรมลดน้อยลง อกุศลธรรมทั้งหลายงอกงามขึ้น ตลอดจนพิจารณาว่า การกระทำนั้นๆ มีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร

เกณฑ์หลักฝ่ายอกุศลพิจารณาการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูลซึ่งเกิดจากโลภะ โทสะ โมหะ เมื่อการกระทำเกิดจากกิเลสเหล่านี้ตัวใดตัวใดหนึ่งย่อมส่งผลต่อจิต ทำให้จิตขุ่นมัวเศร้าหมอง เมื่อจิตขุ่นมัวเศร้าหมองก็ปิดกั้นแสงสว่างแห่งปัญญากลายเป็นคนเห็นผิด ไม่มีโยนิโสมนสิการในการ

^{๑๖} เคเอ็น ชยติลเลเก, **จริยศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒-๓.

^{๑๗} บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอ. พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๒๙), หน้า ๒๖๘.

กระทำ ทำให้บุคคลทำกุศลกรรมอย่างอื่นได้มากมาย ดังพระพุทธพจน์ว่า จิตที่เห็นผิวย่อมทำความชั่วได้มากมาย^{๑๘} และว่า จิตที่บุคคลไม่คุ้มครองรักษาย่อมนำไปสู่ความพินาศใหญ่หลวง^{๑๙} จึงตัดสินได้ว่าเมื่อเริ่มต้นด้วยการกระทำที่เป็นอกุศลย่อมนำไปสู่ความเสื่อมแน่นอน

ส่วนเกณฑ์หลักฝ่ายกุศลพิจารณาการกระทำที่เกิดจากกุศลมูลซึ่งเกิดจากอโลภะ อโทสะ โมหะ เมื่อการกระทำเกิดจากกุศลมูลเหล่านี้ตัวใดตัวใดตัวหนึ่งย่อมส่งผลต่อจิต ทำให้จิตผ่องใส เมื่อจิตผ่องใสก็เปิดโอกาสแห่งการพัฒนาปัญญากลายเป็นคนเห็นถูกต้องมีโยนิโสมนสิการในการกระทำ ทำให้บุคคลทำกุศลกรรมอย่างอื่นได้มากมาย ดังพระพุทธพจน์ว่า จิตที่เห็นถูกต้องย่อมทำความดีได้มากมาย^{๒๐} และว่า จิตที่บุคคลคุ้มครองรักษาย่อมนำไปสู่ความเจริญใหญ่หลวง^{๒๑} จึงตัดสินได้ว่าเมื่อเริ่มต้นด้วยการกระทำที่เป็นกุศลย่อมนำไปสู่ความเจริญแน่นอน

๒.๒.๓.๒ เกณฑ์ตัดสินรอง

เกณฑ์ตัดสินรอง เป็นเกณฑ์การตัดสินด้วยการใช้มนธรรม คือความรู้สึกลึกซึ้งชอบชั่วดีของตนเอง โดยพิจารณาว่า การกระทำนั้นดีเสียตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่ พิจารณาถึงการยอมรับของบัณฑิตชน ว่าเป็นสิ่งที่ยอมรับกันหรือไม่ บัณฑิตชื่นชมสรรเสริญ หรือตำหนิ ดีเสียตนหรือไม่ พิจารณาลักษณะวิธีการกระทำ และผลของการกระทำต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ว่าเป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่นหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ทั้งแก่ตน และผู้อื่นหรือไม่ เกณฑ์การตัดสินรองนี้จะใช้การตัดสินโดยถือมนธรรมสำนึกความรู้สึกลึกซึ้งดี เป็นเกณฑ์ตัดสินโดยการพิจารณาพร้อมกับเกณฑ์ตัดสินหลักเพื่อให้การตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมเป็นไปด้วยความละเอียดขึ้น โดยการพิจารณาว่าการกระทำที่เป็นอกุศลนั้นเกิดจากการขาดมนธรรมสำนึก ทำไปแล้วบัณฑิตดีเสียตน เป็นการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น และเป็นไปเพื่อทุกข์

เกณฑ์ตัดสินรองนี้ จะถือเอาการกระทำของมนุษย์ ซึ่งมีจิตเป็นผู้สั่งการและเป็นใหญ่ในการกระทำทั้งหมดนั้น จะมีผลมากกว่าการกระทำที่เกิดจากทางกายและทางวาจา ทั้งในการกระทำดีและกระทำชั่ว เมื่อบุคคลคิดและกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วย่อมประกอบด้วยเจตนาทั้งสิ้น ดังที่พระธรรมปิฎก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า การดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ การยังจิตให้เป็นไป การครองชีวิต การใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวชีวิตทุกแง่ทุกด้าน ทุกระดับชั้น ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทุกกระบวนการทำงานของจิตและเจตนาตามหลักจิตนิยมและกรรมนิยมย่อมดำเนินควบคู่กันไป ใช้เหตุผลความรู้เท่าทันความจริงเรียกว่าการตัดสินทางจริยธรรมทั้งสิ้น^{๑๘} ดังนั้นสิ่งเหล่านี้จึงต้องอาศัยกันและกัน จะแยกกันก็โดยความเป็นกฎธรรมชาติที่ต่างกัน เรื่องจิตกับเจตจำนงของมนุษย์เป็นกฎธรรมชาติคนละด้าน แม้ว่ากฎทั้งสองจะทำงานสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด อุปมาเหมือนกับต้นที่ขับเรียวยนต์ จิตเป็นเหมือนเรือพร้อมทั้งเครื่องจักรเครื่องยนต์ทั้งหมด เจตจำนงหรือกรรมเป็นเหมือนกัปตันที่จะชักนำเรือไปทำอะไรๆ ที่ไหนๆ และอย่างไร

^{๑๘} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๒๔.

^{๑๙} อภ.เอกก. (บาลี) ๔๐/๗.

^{๒๐} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๒๓.

^{๒๑} อภ.เอกก. (บาลี) ๓๙/๗.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิชาการคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒.

นอกจากนี้ เกณฑ์ตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์ สามารถสรุปได้อีกลักษณะหนึ่ง คือ หลักเกณฑ์ตัดสินความดีความชั่ว หรือกรรมดีกรรมชั่ว โดยพิจารณากรรมนิยามล้วนๆ และกรรมนิยามที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมนิยม ทั้งโดยสภาวะและคุณค่าดังนี้^{๑๙}

๑) ว่าโดยคุณโทษต่อชีวิต หรือ ต่อจิตใจและบุคลิกภาพ คือเป็นสภาวะที่เกื้อกูลแก่ชีวิต จิตใจหรือไม่ เอื้อหรือไม่เอื้อต่อคุณภาพชีวิต ส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิตใจทำให้กุศลธรรมหรืออกุศลธรรมทั้งหลายอื่นลดถอยหรือเจริญงอกงาม ช่วยเสริมสร้างบุคลิกที่ดีงามหรือไม่

๒) ว่าโดยคุณโทษต่อบุคคล คือเป็นการเบียดเบียนตนหรือไม่ ทำให้ตนเดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกสุขแก่ผู้อื่นและแก่ส่วนรวม

๓) ว่าโดยคุณโทษต่อสังคม คือการเบียดเบียนของผู้อื่นหรือไม่ ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกสุขแก่ผู้อื่นและแก่ส่วนรวม

๔) ว่าโดยมโนธรรมหรือโดยสำนึกอันมีตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ คือพิจารณาเห็นด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองว่า การนั้นเมื่อทำแล้วตนเองติเตียนหรือกล่าวโทษตนเองได้หรือไม่

๕) ว่าโดยมาตรฐานทางสังคม คือตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และสถาบันต่างๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขึ้นต่อการใคร่ครวญตรวจสอบกลั่นกรองของวิญญูชนทั้งหลายตามกาลสมัยที่จะไม่ให้ถ้อยกันไปโดยมง่าย หรือผิดพลาดคลาดเคลื่อนตลอดจนการใคร่ครวญแล้วยอมรับหรือไม่ของวิญญูชนเหล่านั้นในแต่ละกรณี

จากการศึกษาเกณฑ์ตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์ จะเห็นได้ว่า เกณฑ์การตัดสินจะเน้นเรื่องกรรมที่ถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากเจตนา ไม่ว่าจะเป็นกรรมดี กรรมชั่วจะต้องมีเจตนาเป็นพื้นฐานรองรับการกระทำ และเป็นเครื่องตัดสินการกระทำ ว่าดีหรือไม่ดี แต่เจตนาอื่นๆ จะต้องออกมาจากจากใจ เหมือนที่กล่าวในพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้า ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยใจ ถ้าคนเรามีใจชั่ว จะทำ จะพูดก็จะชั่วไปด้วยเพราะกรรมนั้น ทุกขย่อมตามสนองเขาเหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโค”^{๒๐} และพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เจตนาเราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้วจึงทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ”^{๒๑} การกระทำความดี ความชั่วของมนุษย์จึงมีกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ การแบ่งคนดีคนชั่วจะต้องพิจารณาการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนาก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรม และถ้าจะพิจารณาให้เห็นตัวที่แท้จริงของกรรม หรือมองให้เห็นต้นตอของกรรมก็คือเจตนา อันได้แก่ เจตน์จำนง หรือความจงใจ ซึ่งเจตนาหรือเจตน์จำนงนี้เป็นตัวกำหนดทิศทางแห่งการกระทำที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งหมดของมนุษย์ในสังคม

^{๑๙} พระมนตรี สุปตติโก (บุตรดี), การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ของอาริสโตเติลและพุทธจริยศาสตร์, รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๐.

^{๒๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๑๕.

^{๒๑} อภ. ฌก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๓๙๕.

๒.๓ แนวคิดเรื่องการพัฒนาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ปัจจุบันสังคมโลกได้เน้นการพัฒนาประเทศในทางวัตถุนิยมมาก ประเทศในแถบเอเชียรวมไปถึงประเทศไทยด้วย ก็เป็นอีกประเทศที่พยายามจะพัฒนาความเจริญด้านวัตถุไปตามกระแสประเทศที่มีการพัฒนาแล้ว เช่น อเมริกา เป็นต้น จากการให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศด้านวัตถุนิยมเกินไป ทำให้สังคมมีมลภาวะและสัญญาณแห่งความเสื่อมถอยตัวขึ้นเรื่อยๆ ทุกขณะ ไม่ว่าจะเป็นด้านอาชญากรรม การทุจริต ยาเสพติด เป็นต้น รวมไปถึงการขาดแคลนทางจริยธรรมในด้านต่างๆ อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยปัจจุบันกำลังเข้าสู่วิกฤตด้านจริยธรรมอย่างหนัก และขณะเดียวกันปัญหาทางสังคมก็เกิดขึ้นและเพิ่มทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว สลับซับซ้อนแก่ยากขึ้นทุกที เมื่อสังคมไทยตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำหลักพุทธจริยธรรมมาพัฒนาสังคมอย่างเร่งด่วน เพื่อให้รอดพ้นจากความหายนะทางศีลธรรม และเพื่อให้สมาชิกของสังคมได้พัฒนาในทุกๆ ด้าน และมีชีวิตอยู่อย่างสงบสุขด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนาเหมือนเช่นที่เคยมีมาในอดีต ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอความหมายของการพัฒนาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ เพื่อที่จะได้เชื่อมโยงทางเนื้อหาเกี่ยวกับหัวข้ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการงานวิจัยต่อไป

๒.๓.๑ ความหมายของการพัฒนาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

การพัฒนาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ เป็นการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความพอดี หรือการมีดุลยภาพของชีวิต มีความสัมพันธ์อันกลมกลืนระหว่างการทำดีของตนเอง เข้าใจตนเองมากกว่า การพึ่งพาอาศัยวัตถุ การพัฒนาในลักษณะนี้ จึงเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ส่วนคำว่า “พัฒนา” ตามความหมายทางพุทธจริยศาสตร์นั้น มาจากภาษาบาลีว่า “วฑฺฒน” แปลว่า “เพิ่มมากขึ้น” หรือ แปลว่า “เจริญ” ซึ่งตรงกับภาษาบาลีอีกศัพท์หนึ่งว่า “ภาวนา” เช่น การเจริญเมตตา เรียกว่า เมตตาภาวนา^{๒๒} และอีกความหมายหนึ่ง “พัฒนา” แปลว่า “รก” ดังพระบาลีว่า “น สียา โลกวฑฺฒโน” แปลว่า “ไม่ควรเป็นผู้รกรโลก” ฉะนั้นคำว่า “รก” ก็มาจากคำว่า “วฑฺฒโน” หรือ “วฑฺฒน” หรือ “พัฒนา”^{๒๓} นั่นเอง

ในหลักพุทธจริยศาสตร์ได้ให้ความหมายของการพัฒนาโดยแบ่งออกเป็น ๔ หลักการใหญ่ๆ คือ^{๒๔}

- ๑) กายภาวนา หมายถึง การพัฒนาทางกาย คือรู้จักควบคุมอินทรีย์ ๕ และปฏิบัติต่อสิ่งที่มากระทบอย่างเหมาะสม ไม่ให้เกิดอกุศลธรรม อีกทั้งพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้วย
- ๒) ลีลภาวนา หมายถึง การพัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีลให้ตนเองมีระเบียบวินัย มีกติกาสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างปกติสุข เกื้อกูลกัน

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๙๒.

^{๒๓} พระไพศาล วิสาโล, *พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลมคิมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๙.

^{๒๔} อจ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๗๙/๑๒๑.

๓) จิตภาวนา หมายถึง การพัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญองกาม ด้วยคุณธรรมทั้งปวง เช่น ฝึกให้ตนมีเมตตาจิตต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทุกชนิด ขยันหมั่นเพียร อดทน ทำงานมีสมาธิ และสดชื่น ผ่องใส เป็นต้น

๔) ปัญญาภาวนา หมายถึง การพัฒนาด้านปัญญา เซวฺว ไหวพริบ ความฉลาด การเข้าใจ สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทัน เห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากความอยาก กิเลส และปลดพ้นจากความทุกข์ที่ประสบอยู่นั้น และสามารถแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา ไม่ใช่อารมณ์ตัดสินในเรื่องต่างๆ อย่างเป็นธรรม

นอกจากนี้ การพัฒนาในความหมายทางพุทธจริยศาสตร์ยังนิยมใช้คำว่า “การฝึกฝน” ภาษาบาลีใช้ “ทนฺโต”^{๒๕} เช่น ทนฺโต เสฏฺฐ มนุสฺเสสุ แปลว่า มนุษย์ผู้ฝึกตนได้ดีแล้ว เป็นมนุษย์ที่ ประเสริฐที่สุด คำว่า “มนุษย์” ภาษาอังกฤษใช้ “Human being” หมายถึง บุคคลมีชีวิตประกอบด้วย ขั้น ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ^{๒๖} การพัฒนามนุษย์ในทางพุทธจริยศาสตร์ใช้คำว่า “ไตรสิกขา” ตามสารานุกรมการพัฒนามนุษย์ฉบับภาษาอังกฤษ “The Encyclopedia of Human Development and Education Theory, Research, and Studies” ใช้คำว่า “The Goal of Proper Development” หมายถึง เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ที่เหมาะสม และ ถูกต้องที่สุด^{๒๗} เป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตมนุษย์ใน ๓ ด้าน คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอภิปญญาสิกขา เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^{๒๘} ซึ่งก็คือหลักของการพัฒนาและการฝึกฝนตนเอง สำหรับมนุษย์ และถ้ามนุษย์ผู้ใดมีการฝึกฝนตนเองดีแล้ว เขาผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐ และสามารถกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตให้กับตนเองได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ตนที่ฝึกดีแล้ว คือที่พึ่งของ มนุษย์ที่หาได้ยาก และมนุษย์มีตนเป็นคติ^{๒๙} (ที่พึ่ง)

ส่วนคำว่า “พัฒนา” ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Development” ซึ่งคำว่า นี้จะให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่เน้นในด้านวัตถุ หรือด้านเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาถนนหนทาง ประปา ไฟฟ้า เป็นต้น^{๓๐} ดังนั้นคำว่า Development ในภาษาอังกฤษจึงไม่ค่อยนิยมใช้กันนักในเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจ หรือถ้าจะเห็นมีใช้บ้างในภาษาอังกฤษก็จะนิยมใช้คำว่า “self-control” ซึ่งหมายถึง การควบคุมตนเอง เป็นการควบคุมตนเองหรือการบังคับจิตใจตนเองให้เป็นผู้รับผิดชอบต่อหน้าที่ในส่วนที่เป็นสัมมาทิฐิ หรือควบคุมจิตมิให้ประพฤตินทางที่เสียหายอันจะเป็นผลกระทบทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม

^{๒๕} เขียวชัย เอี่ยมวรเมธ, พจนานุกรมไทย ฉบับอธิบาย ๒ ภาษา, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๔๒๐.

^{๒๖} Murray Thomas, The Encyclopedia of Human Development and Education Theory, Research, and Studies, (United State of America : Bpcc Wheatons Ltd.,1990), p. 148.

^{๒๗} Ibid., p. 146.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๑.

^{๒๙} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๘๐/๑๕๑

^{๓๐} พระไพศาล วิสาโล, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องการพัฒนาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ข้างต้น เห็นได้ว่า การพัฒนาหรือฝึกฝนตนเองในทางพุทธจริยศาสตร์ เป็นการพัฒนาที่สูงส่ง เพราะมนุษย์เท่านั้นที่สามารถพัฒนาตนเองให้ได้รับความสุขได้ทั้งโลกปัจจุบัน โลกหน้า และบำเพ็ญบารมีเยี่ยงพระโพธิสัตว์จันทรสีสุ พระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า และบรรลุนิพพานได้ในโลกนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การเกิดเป็นมนุษย์เป็นการเปิดโอกาสที่ยิ่งใหญ่ในการพัฒนาตนเอง หรือบำเพ็ญบารมี แต่ถ้ามุขมอมข้ามโอกาสในการพัฒนาตนตามหลักพุทธจริยศาสตร์แล้ว ก็อาจจะทำให้ออกาสกลายเป็นวิกฤตด้วยการใช้ออกาสนี้ประกอบอกุศลกรรมต่างๆ แล้วสร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและสังคมดังที่ปรากฏให้เห็นในสังคมปัจจุบัน

๒.๔ แนวคิดเรื่องปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

จุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือการหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง บรรลุถึงความจริงสูงสุด นั่นคือ พระนิพพาน และการที่จะไปสู่ความจริงสูงสุดนั้นได้จึงจำเป็นต้องใช้ปัญญาหรือความรู้เป็นเครื่องมือสำคัญ ซึ่งในหัวข้อนี้ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาแนวคิดเรื่องปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์นั้น ควรมีความเข้าใจในประเด็นสำคัญต่างๆ คือ ความหมาย ประเภท และบ่อเกิด ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับเรื่องปัญญานี้ได้มีความเข้าใจแจ่มชัด ซึ่งจะนำมากล่าวโดยสังเขปในแต่ละหัวข้อดังนี้

๒.๔.๑ ความหมายของปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ปัญญาในทางพุทธจริยศาสตร์ หมายถึง เครื่องกำจัด กล่าวคือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนบฏัก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรม และ สัมมาทิฐิ เป็นต้น ชื่อว่า “ปัญญา”^{๓๑}

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับปัญญาว่า “ความรู้โดยประการต่างๆ ที่พิเศษกว่าอาการ คือ ความหมายรู้และความรู้แจ้ง นี้แหละพึงทราบว่าเป็นความรู้ชัด คำแก้ปัญหาว่า “ที่ชื่อว่าปัญญา เพราะอรรถว่ารู้ชัด”^{๓๒} นอกจากนี้ ท่านยังได้แสดงถึงความแตกต่างของศัพท์ที่ใช้เกี่ยวกับปัญญา (ความรู้) ไว้ ๓ ศัพท์ คือ สัญญา (ความรู้จัก) วิญญาน (ความรู้แจ้ง) และ ปัญญา (ความรู้ทั่ว) ซึ่งแต่ละศัพท์นั้นแม้ว่าจะหมายถึงความรู้ด้วยกันก็ตาม แต่ศัพท์ทั้ง ๓ นั้น ก็มีความหมายกว้างแคบแตกต่างกันออกไปโดยพระพุทธโฆษาจารย์ได้แสดงรายละเอียดไว้ดังนี้

๑) สัญญา เป็นสักแต่ว่าความหมายรู้อารมณ์ เช่น รู้จักว่า (รูปนั้น) มีสีเขียว มีสีเหลือง เป็นต้น เท่านั้น ไม่อาจให้ถึงความเข้าใจตลอดซึ่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้

๒) วิญญาน ย่อมรู้จักอารมณ์ว่า (รูป) เขียว เหลือง เป็นต้นด้วย และย่อมให้ถึงความแทงตลอดซึ่งไตรลักษณ์ได้ด้วย แต่ไม่อาจจะให้ก้าวหน้าไปถึงความเกิดปรากฏขึ้นแห่งมรรคได้

^{๓๑} ข.ม. (ไทย) ๒๘/๒๑/๙๒.

^{๓๒} พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์ปรีณิต์ตั้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๗๑๑.

๓) ปัญญา ย่อมรู้อารมณ์ และให้ถึงความแทงตลอดซึ่งไตรลักษณ์ตามนัยที่กล่าวแล้วด้วย
ส่งผลให้ถึงความเกิดปรากฏขึ้นแห่งมรรคได้ด้วย

พระพุทธโฆษาจารย์ยังได้อุปมาความรู้ทั้ง ๓ นี้ เหมือนคน ๓ คน คือ คนหนึ่งเป็นเด็กที่ยัง
ไม่มีความรู้ (ในเรื่องการใช้จ่าย) คนหนึ่งเป็นชาวบ้าน (ธรรมดา) และอีกคนหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ดูเงิน
และเมื่อพวกเขาเห็นกองเหรียญกษาปณ์ที่เขาวางไว้บนแผ่นกระดานที่ดูเงิน เด็กที่ยังไม่มีความรู้ ก็ย่อม
รู้แต่เพียงว่าเหรียญกษาปณ์มีลักษณะที่สวย งาม ยาว สั้น สี่เหลี่ยมหรือกลมเท่านั้น แต่ไม่รู้ว่าของชนิด
นี้เขาสมมติว่า เป็นรัตนไข้แรกเปลี่ยนเครื่องอุปโภคบริโภคของมนุษย์ ส่วนคนที่เป็ชาวบ้านย่อมรู้ว่า
เหรียญกษาปณ์เป็นของสวยงาม และรู้ว่าเป็นของที่เขาสมมติเป็นรัตนไข้แลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภคของ
มวลมนุษย์ แต่ไม่รู้จักเลือกว่า เหรียญนี้แท้เหรียญนี้ปลอม เหรียญนี้มีราคาเพียงครึ่งหนึ่ง ส่วน
เจ้าหน้าที่ดูเงิน ย่อมรู้ประการเหล่านั้นทั้งหมด และรู้จริงๆ แม้แลดูเหรียญกษาปณ์ก็รู้ ได้ฟังเสียงเคาะ
ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ชั่งดูด้วยมือก็รู้ และรู้จักจนกระทั่งว่าทำที่บ้าน ที่หมู่บ้าน ในเมือง หรือที่ภูเขา ที่ฝั่ง
แม่น้ำชื่อนั้น และรู้จนกระทั่งว่า อาจารย์คนโน้นทำฉันใด

อุปมานี้ ก็พึงทราบฉันนั้น ก็สัญญาย่อมเป็นเหมือนการเห็นเหรียญกษาปณ์ของเด็กที่ยังไม่
มีความรู้ เพราะถือเอาสักว่าอาการคือความปรากฏแห่งอารมณ์ด้วยอำนาจสีเขียว เป็นต้น วิญญาณ
ย่อมเป็นเหมือนว่าการเห็นเหรียญกษาปณ์ของชาวบ้าน เพราะถือเอาอาการของอารมณ์ด้วยอำนาจสี
เขียว เป็นต้น และให้ถึงการแทงตลอดลักษณะที่สูงขึ้นไป ส่วนปัญญาย่อมเป็นเหมือนการเห็นเหรียญ
กษาปณ์ของเจ้าหน้าที่ดูเงิน เพราะถือเอาอาการของอารมณ์ด้วยอำนาจสีเขียว เป็นต้น และให้ถึงการ
แทงตลอดด้วยปัญญาถึงลักษณะของเหรียญกษาปณ์ และให้ถึงความปรากฏแห่งมรรคแม้ที่สูงขึ้นไป
กว่านั้น เพราะปัญญานี้เป็นธรรมชาติที่ละเอียดเห็นได้ยาก เพราะมีความแตกต่างกันที่บุคคล แยกไม่ได้
ว่า ที่ใดมีสัญญาและวิญญาณ ที่นั้นไม่มีปัญญาโดยส่วนเดียว ก็ในกาลใดมีปัญญา ในกาลนั้นปัญญาก็ยัง
แยกออกจากธรรมเหล่านั้นไม่ได้ว่า “นี้สัญญา นี้อวิญญาณ นี้อปัญญา”^{๓๓}

พระอุปติสเถระ ได้ให้ความหมายของปัญญาว่า “การที่จิตรู้อารมณ์ตามความเป็นจริง นี้
เรียกว่า “ปัญญา”^{๓๔} และท่านยังให้นิยามความหมายแห่งปัญญาไว้ว่า “ปัญญา คือความรอบรู้ญาณ
การวิจัยธรรม การจำแนก การกำหนดหมาย การวิจัยที่เป็นการศึกษาอันชำนาญและชาญฉลาด ในการ
พิจารณา ก็เป็นการเห็นชัดเจนและได้ความรู้ ปัญญาคือความฉลาด ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญา
เหมือนศาสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ปัญญาคือประทับ ปัญญาคือรัตนะ ความไม่หลง ธรรมวิจัย
สัมมาทวิญญูเหล่านี้ เรียกว่า ปัญญา”^{๓๕} และสรุปลงท้ายที่ว่า “ปัญญา หมายถึง ญาณ และหมายถึง การ
สลัดตนออกไป (จากวิญญู)”^{๓๖}

ส่วนพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้แสดงความหมายของคำที่เกี่ยวกับปัญญาไว้หลายคำ
ด้วยกัน ซึ่งจะยกมากล่าวพอสังเขปดังนี้

^{๓๓} อ่างแล้ว, หน้า ๗๑๑-๗๑๓.

^{๓๔} พระอุปติสเถระ, วิมุตติมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑๐.

^{๓๕} อ่างแล้ว.

^{๓๖} อ่างแล้ว, หน้า ๒๑๑.

๑) ธรรมวิจัย หรือ ธัมมวิจัยะ หมายถึง ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม (Truth investigation)^{๓๗} เป็นการใช้ปัญญาหรือความรู้สอบสวนพิจารณาสิ่งที่สติกำหนดไว้หรือธรรมที่ สติระลึกรวบรวมมานำเสนอขึ้นตามสภาวะ เช่น ไตรตรองให้เข้าใจความหมาย จับสาระของสิ่งที่ พิจารณานั้นได้ ตรวจตราเลือกเฟ้นเอาธรรมหรือสิ่งที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ หรือสิ่งที่ใช้ได้เหมาะดีที่สุดใน กรณีนั้นๆ หรือมองเห็นอาการที่สิ่งพิจารณานั้นเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เข้าใจตามสภาวะที่เป็นไตรลักษณ์ ตลอดจนปัญญาที่มองเห็นอริยสัจ^{๓๘}

๒) โภศล หรือ โภลลละ หมายถึง ความฉลาด ความเชี่ยวชาญ (Skill, proficiency)^{๓๙} ซึ่งเป็นลักษณะของการมีความรู้สูงนั่นเอง โภศลมีลักษณะ ๓ ประการ คือ

(๑) อายโภศล หมายถึง ความฉลาดในความเจริญ รอบรู้ทางแห่งความเจริญและเหตุของ ความเจริญ

(๒) อปายโภศล หมายถึง ความฉลาดในความเสื่อม รอบรู้ทางเสื่อม เหตุของความเสื่อมที่ เรียกว่า อปาย เช่น เรื่อง อปายมุข^{๔๐} เป็นต้น

(๓) อุปายโภศล หมายถึง ความฉลาดรอบรู้ในอุบาย คือวิธีแก้ไขเหตุการณ์และกลวิธีที่จะ ทำให้สำเร็จ เช่น ฉลาดรอบรู้อุบายวิธีที่นำไปสู่ความสำเร็จ ได้แก่ เรื่องอิทธิบาท ๔^{๔๑} เป็นต้น

๓) ปริญญา หมายถึง การกำหนดรู้ การทำความรู้จัก หรือการทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ อย่างครบถ้วน (Full understanding)^{๔๒} แบ่งได้ ๓ ประการ คือ

(๑) ญาณปริญญา หมายถึง การกำหนดรู้ด้วยให้เป็นสิ่งอันรู้แล้ว กำหนดรู้ขั้นรู้จัก กำหนดรู้ ตามสภาวะลักษณะ คือทำความรู้จักจำเพาะตัวของสิ่งนั้นโดยตรง พอให้ชื่อว่าได้เป็นอันรู้จักสิ่งนั้นแล้ว เช่นรู้ว่า นี่คือเวทนา เวทนาคือสิ่งที่มีลักษณะเสวยอารมณ์ดังนี้ เป็นต้น

(๒) ตีรณปริญญา หมายถึง กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา กำหนดรู้ขั้นพิจารณา กำหนดรู้โดย สามัญลักษณ์ คือทำความรู้จักสิ่งนั้นพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เช่นว่า เวทนาไม่เที่ยง มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนดังนี้ เป็นต้น

(๓) ปหานปริญญา หมายถึง การกำหนดรู้ด้วยการละ กำหนดรู้ถึงขั้นละได้ กำหนดรู้โดยตัด ทางมิให้ฉันทะราคะเกิดมีในสิ่งนั้น คือรู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาแล้วละนิจสัจญญาเป็นต้น ในสิ่งนั้น เสียได้^{๔๓}

๔) ปฏิสัมภิตา หมายถึง ปัญญาแตกฉาน (Analytic insight; discrimination)^{๔๔} จำแนก ได้ ๔ เรื่อง คือ

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓๙.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๘๐.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๙.

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๘/๑๓๙.

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๑๗๖.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๒.

^{๔๓} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๖๒/๖๐.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๐.

(๑) อรรถปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปรีชาแจ้งในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่งก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จนล่งรู้ถึงผล

(๒) อัมมปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ปัญญาแตกฉานในธรรม ปรีชาแจ้งในหลักการ เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่งก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้

(๓) นิรุตติปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปัญญาแจ้งในภาษา รู้ศัพท์ถ้อยคำบัญญัติ และภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้

(๔) ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปรีชาแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบซึมซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ใช้ประโยชน์ได้ สบเหมาะเข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์^{๔๕}

๕) อภิญญา หมายถึง ความรู้ยิ่งยวด (Super knowledge; ultra-conscious insight)^{๔๖} คำนี้แยกศัพท์ได้ว่า อภิ-ยิ่ง, ญา-รู้, เมื่อรวมกันจึงมีความหมายดังที่กล่าว อภิญญาเป็นความรู้ที่ต้องอาศัยการศึกษาคือปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา ท่านจำแนกความรู้ยิ่งที่เรียกว่า อภิญญาไว้ ๖ อย่าง คือ

(๑) อิทธิวิธี หมายถึง ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

(๒) ทิพพโสต หมายถึง ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์

(๓) เจโตปริยญาณ หมายถึง ญาณที่ทำให้กำหนดใจหรือดัดใจผู้อื่นได้

(๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ หมายถึง ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้

(๕) ทิพพจักขุ หรือ จุตูปปาตญาณ หมายถึง ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ หยั่งเห็นการจุติและเกิดของสัตว์ทั้งหลายด้วยอำนาจของกรรม

(๖) อาสวักขยญาณ หมายถึง ญาณที่ทำให้อาสวกิเลสที่เป็นเหตุให้ใจเศร้าหมองดับสิ้นไป หรือเรียกว่า ญาณที่ทำให้หมดกิเลส หมดทุกข์บรรลुพระนิพพาน^{๔๗}

๖) โพธิ หมายถึง ปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้^{๔๘} (Enlightenment) ถือว่าเป็นความรู้ขั้นสูงสุดในพุทธศาสนา คำว่า ตรัสรู้ในที่นี้ หมายถึง ความรู้จริง รู้แจ้ง รู้ถ้วน กล่าวคือสิ่งที่รู้หรือความรู้ที่ได้นั้น ต้องเป็นเรื่องจริงอย่างยิ่ง หรือจริงอย่างประเสริฐ (อริยสัจหรือสัจธรรม)

นอกจากนี้ ยังมีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “ปัญญา” อีกคำหนึ่ง คือคำว่า “ความเชื่อ” ซึ่งคำว่า “ความเชื่อ” นี้ มีคำที่ใช้ตรงกันหลายคำ เช่น คำว่า ศรัทธา อธิโมกข์ และ ทิณฺณ เป็นต้น ศรัทธา โดยทั่วไปอาจจะเป็นความเชื่อที่มีดบอด (blind faith) แต่ในที่นี้ ศรัทธา จะหมายถึงความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล^{๔๙} เป็นความเชื่อที่มีปัญญากำกับอยู่ เป็นทางที่จะนำไปสู่ปัญญาที่แท้จริงได้

^{๔๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๒/๒๑๖.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๕.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๕๙.

^{๔๘} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๙๕๕/๓๘๖.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๔.

อริโมกข์ หมายถึง ความน้อมใจเชื่อ ศรัทธาแก่กล้า ความปลงใจ^{๔๙} ซึ่งจากความหมายนี้แล้ว อริโมกข์ จึงเป็นความน้อมใจเชื่อไปโดยยังไม่ได้พิจารณาหาเหตุผลด้วยปัญญา

ส่วนคำว่า ทิฏฐิ นั้น หมายถึง ความเห็น ซึ่งตามความหมายที่แท้จริงแล้วเป็นคำกลางๆ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “view”^{๕๐} แต่โดยทั่วไปแล้วใช้ในความหมายว่า “ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี อุดมการณ์ต่างๆ ที่ยึดถือไว้โดยความงมงายหรือโดยอาการเชิดชูว่าอย่างนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเท็จทั้งนั้น เป็นต้น ทำให้เปิดตัวแคบ ไม่ยอมรับฟังใคร ตัดโอกาสที่จะเจริญปัญญา หรือคิด เติลิดไปข้างเดียว ตลอดจนเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนบีบคั้นผู้อื่นที่ไม่ถืออย่างตน ความยึดถือใน ทฤษฎี ฯลฯ ถือความคิดเห็นเป็นจริง^{๕๑}

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ทิฏฐิตามความหมายนี้ จะเป็นความเชื่อที่ สุดโต่ง ปิดกั้น โอกาสการใช้ปัญญาพิจารณา จึงยังไม่ใช่ความหมายตามนัยของที่แท้จริงตามหลักพุทธจริยศาสตร์ แต่ ศัพท์ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดหรือใช้แทนกันได้กับคำว่า “ปัญญา” เห็นว่าน่าจะเป็นคำว่า “ศรัทธา” แต่ต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล เพราะศรัทธานั้นถือว่าเป็นตัวช่วยหนุนให้เกิดปัญญาได้ในที่สุด ดังที่ชัยติลเลเก ได้กล่าวว่า ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงได้ชี้แจงว่า “มีธรรมหลายกลุ่มที่จะ พาบุคคลเข้าสู่ความรู้ที่แท้จริงได้ ธรรมะเหล่านั้นจะเริ่มต้นด้วยศรัทธาและลงท้ายด้วยปัญญาเสมอ ส่วนรายละเอียดตรงกลางนั้นอาจจะแตกต่างกันออกไป”^{๕๒} อาทิเช่น

- ๑) อริยวัฑฒิธรรม^{๕๓} หรือ อารยะวัฑฒิ ๕ อันได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา
- ๒) พลละ ๕ หรือ อินทริย^{๕๔} ๕ อันได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา
- ๓) เวสาร์ชชกรณธรรม^{๕๕} ได้แก่ ศรัทธา ศีล พาหุสัจจะ วิริยารัมภะ ปัญญา
- ๔) อริยทรัพย์^{๕๖} ๕ หรือ สัมปทา ๕ ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา
๕. อริยทรัพย์^{๕๗} ๗ ได้แก่ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ พหุสัจจะ จาคะ ปัญญา

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า บุคคลจะมีปัญญาได้จะต้องมีศรัทธาเป็นพื้นฐาน หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ปัญญาที่แท้จริงได้ แต่ถึงอย่างไร ศรัทธาก็เป็นเพียงแค่เครื่องมือที่ชักจูงไปสู่ปัญญาที่แท้จริงเท่านั้น แต่ระหว่างศรัทธากับปัญญาจะขาดกันเสียมิได้ ยกเว้นผู้ที่เข้าถึงปัญญาชั้นสูง หรือภาวะของความเป็นพระอรหันต์ ซึ่งภาวะระดับนี้ไม่ต้องอาศัยศรัทธา หรือไม่จำเป็นต้องมีศรัทธา หรือที่เรียกว่า “อัสสัทธะ”^{๕๘} นั่นคือการเข้าถึงปัญญาระดับสูงสุด ในทางพุทธศาสนา จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยศรัทธาใดๆ เพิ่มอีก มีความสมบูรณ์ในตัว

^{๔๙} อ้างแล้ว, หน้า ๒๘๙.

^{๕๐} อ้างแล้ว, หน้า ๗๓.

^{๕๑} อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๑.

^{๕๒} Jayatillake, K.N., *Early Buddhist Theory of knowledge* (London : George Allen & Unwin, 1963), p. 396-397.

^{๕๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๔๙๖/๒๖๔.

^{๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๐/๒๐๓.

^{๕๕} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๑/๑๑๒.

^{๕๖} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๖/๔๗.

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๖/๒๒๐.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๒๔๔.

๒.๔.๒ ประเภทของปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

การศึกษาแนวคิดเรื่องปัญญาในพุทธจริยศาสตร์นั้น จำเป็นต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดประเภทของปัญญาว่ามีการจัดแบ่งและอธิบายไว้อย่างไรบ้าง ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยจะได้นำมากล่าวโดยแบ่งประเภทของปัญญาออกเป็น ๖ ระดับด้วยกัน^{๕๙} ดังรายละเอียดดังนี้

๒.๔.๒.๑ ปัญญาระดับวิญญาณ (Consciousness) เป็นปัญญาที่รู้แจ้งอารมณ์ หรือเป็นความรู้เริ่มแรก เมื่อได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น เป็นต้น ซึ่งจะกลายเป็นเวทนาต่อไปจึงจะกำหนดได้ว่าเป็นอะไรต่อไป เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยทวารทั้ง ๖^{๖๐} เป็นฐาน ดังนี้

ตาสัมผัสกับรูปเกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า จักขุวิญญาณ

หูสัมผัสกับเสียงเกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า โสทวิญญาน

จมูกสัมผัสกับกลิ่น เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า ฆานวิญญาน

ลิ้นสัมผัสกับรส เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า ชิวหาวิญญาน

กายสัมผัสกับโผฏฐัพพะ เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า กายวิญญาน

ใจสัมผัสกับธรรม เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า มโนวิญญาน

ปัญญาระดับวิญญาณนี้ เป็นปัญญาที่มีความบริสุทธิ์ เนื่องจากเป็นการรับรู้โดยตรงในระยะแรก ยังไม่มีการให้รายละเอียดหรือความหมายอะไร คือเมื่อตาเห็นรูป ก็รู้เพียงว่าเห็นเท่านั้น แต่ไม่รู้ว่าเป็นรูปอะไร การเกิดขึ้นของปัญญาระดับวิญญาณนี้จะเกิดขึ้นมาได้ต้องมีองค์ประกอบครบทั้ง ๓ อย่าง คือ อายตนะ อารมณ์ และจิตทำหน้าที่จัดจ่อและเนื่องจากปัญญาระดับวิญญาณนี้เกิดขึ้นเพียงชั่วครู่ หรือเปลี่ยนสภาพไปสู่ความรู้ระดับอื่น จึงรับรู้แต่เพียงอารมณ์นั้นๆ โดยตรง

๒.๔.๒.๒ ปัญญาระดับสัญญา (Perception) เป็นปัญญาที่เกิดจากการกำหนดได้หมายรู้ กล่าวคือปัญญาระดับกำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้ จะมีความละเอียดกว่าปัญญาระดับวิญญาณ ปัญญาระดับนี้จะเกิดขึ้นโดยอาศัยการเทียบเคียงระหว่างประสบการณ์เดิมหรือความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ เป็นความรู้ที่ต่อเนื่องมาจากปัญญาหรือความรู้ระดับวิญญาณ แบ่งออกเป็น ๖ อย่างตามแนวทางแห่งการรับรู้ คือ รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา และอัมมสัญญา อาจกล่าวได้ว่า ปัญญาระดับนี้ก็คือ กระบวนการเรียกเก็บรวบรวมและสะสมข้อมูลของการเรียนรู้และวัตถุดิบสำหรับความคิดนั่นเอง

๒.๔.๒.๓ ปัญญาระดับทวิญญู หรือมโนภาพ (Conception) เป็น ความ เห็น ซึ่งรวมถึงความเชื่อถือ ความเข้าใจตามนัยเหตุผล ปัญญาหรือความรู้ที่เป็นทศณะ แนวคิด หรือทฤษฎีต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากการฟัง การคิดที่เป็นไปตามกระบวนการทางเหตุผลหรืออนุมาน เป็นการเห็นความจริงรวบยอดที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นปัญญาที่ได้จากการคิดแบบวิเคราะห์ เปรียบเทียบแล้วทำการสังเคราะห์สรุปรวบยอดลงอีกทีหนึ่ง กลายเป็นทศณะ มโนภาพ หรือการเข้าใจ เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการฟัง หรือสุตมยปัญญา และการคิดที่เรียกว่า จินตมยปัญญา ปัญญาระดับทวิญญูนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือมิจาตวิญญู เป็นความเห็นที่ผิดไปจากความเป็นจริง เป็นไปเพื่อสร้างโลกสร้างกิเลส และสัมมาตวิญญู คือความเห็นชอบเห็นตามความเป็นจริง ได้แก่การเห็นที่ถูกต้องตามหลักอริยสัจ ๔ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัมมาตวิญญูคืออะไร คือความรู้ในทุกข์

^{๕๙} เตือน คำติ, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๗-๑๓๕.

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๒๑๔.

ความรู้ในสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ”^{๖๑} และ สัมมาทิฐิเท่านั้นจึงจะถือว่าเป็นปัญญาที่ตรงตามทัศนะทางพุทธจริยศาสตร์

๒.๔.๒.๔ ปัญญาระดับอภิญญา (Extrasensory Perception) เป็นปัญญาที่เกิดจาก ความสามารถพิเศษทางจิต โดยอาศัยการฝึกจิตให้มีพลังปัญญาโดยไม่ต้องอาศัยประสาทสัมผัสใดๆ ทั้ง เป็นสิ่งที่สามารถรับรู้ได้โดยไม่ขึ้นกับกาลและเทศ (Time and Space) แต่อย่างใด ปัญญาระดับนี้ เมื่อเกิดขึ้นสามารถที่จะรับรู้สิ่งต่างๆ ให้เกิดวิสัยสามัญของมนุษย์ เรียกปัญญาแบบนี้ว่า อภิญญา มี ๖ คือ^{๖๒}

๑) อิทธิวิธี คือความสามารถแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง เช่น คนเดียวทำให้เป็นหลายคนได้ ทำให้มืดให้สว่างได้ เป็นต้น

๒) ทิพพโสตะ คือความสามารถในการที่ได้ยินเสียงทั้งทิพย์และมนุษย์ทั้งในระยะใกล้และไกล หรือเรียกว่า หูทิพย์

๓) เจโตปริยญาณ คือความสามารถในการกำหนดรู้ใจคนอื่น และทำนายได้ว่าเขาคิดอย่างไร มีจิตอย่างไร

๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือความสามารถระลึกชาติในอดีตได้

๕) ทิพพจักขุ คือความสามารถมองเห็นสัตว์ทั้งหลายผู้จุติเป็นอันมาก หรือที่เรียกว่า ตาทิพย์

๖) อาสวักขยญาณ คือปัญญาที่สามารถทำให้สิ้นอาสวะกิเลสทั้งปวงได้

ในปัญญาระดับอภิญญาทั้ง ๖ นี้ อภิญญา ๕ อย่างแรกนั้นจัดว่าเป็นโลกียปัญญา คือเป็นปัญญาระดับสามัญทั่วไป ผู้ที่ได้อภิญญาเหล่านี้อาจเป็นสัมมาทิฐิหรือมิจฉาทิฐิก็ได้ ส่วนอภิญญาที่ ๖ คืออาสวักขยญาณ จัดเป็นโลกุตตรอภิญญา เป็นปัญญาระดับสูง และผู้ที่ได้อภิญญาข้อนี้จะเป็นสัมมาทิฐิเท่านั้น

๒.๔.๒.๕ ปัญญาระดับญาณ (Intuitive Insight) เป็นปัญญาที่เกิดจากการหยั่งรู้สภาวะแห่งความจริงรวบยอดทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะภายในตัวของผู้นั้น เป็นการเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงผ่านขั้นตอนการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และปัญญาระดับญาณนี้มีขั้นตอนแห่งการเจริญเรียกว่า วิปัสสนาญาณ ๙ คือ^{๖๓}

๑) อุทกัพพญาณ คือญาณที่เล็งเห็นนามรูปมีลักษณะเกิดขึ้นและเสื่อมไปเสมอๆ เหมือนฟองน้ำและพยับแดดที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยแล้วแตกดับไป

๒) ภังคญาณ คือญาณที่เล็งเห็นรูปนามมีลักษณะเคลื่อนที่สลายไป เหมือนกระแสน้ำไหลต่อกันไปเรื่อยๆ เห็นความเกิดดับมีลักษณะอย่างเดียวกันโดยตลอดและเปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปสู่สภาพหนึ่ง คือเกิดดับนั่นเอง

๓) ภาวตุปฏฐานญาณ คือญาณที่เล็งเห็นรูปนามเป็นสังขารสังขารทั้งหลาย ปรากฏประหนึ่งว่าเป็นทุกข์โทสมียานานาชนิด เมื่อเกิดมีรูปนามขึ้นมาแล้ว จะไม่ให้เกิดทุกข์นั้นเป็นไปไม่ได้

^{๖๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๒๖๖.

^{๖๒} อภ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๒/๒๗๑-๒๗๒.

^{๖๓} ข.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๑/๑.

๔) อาทินวญาณ คือญาณที่เล็งเห็นรูปนามเต็มไปด้วยทุกขโทษที่น่าเบื่อหน่ายที่สุดเป็นที่ประชุมของโรคภัยไข้เจ็บทุกข์ชนิดไม่น่าอภิมยยินดีแต่อย่างใด

๕) นิพพิทาญาณ คือญาณที่เล็งเห็นรูปนามเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่ายยิ่งขึ้น จนถึงถอนจากมาราคะออกจากรูปนามได้ รู้สึกเบื่อหน่ายต่อรูปนามนั้นเป็นอย่างมาก

๖) มุญจิตุกัมมญาณ คือญาณที่เล็งเห็นเหตุผลว่า เมื่อไม่มีรูปนาม ภัยอันตราย สิ่งน่าเบื่อหน่าย น่ากลัวทั้งหลายย่อมไม่มี จึงเกิดความพอใจใครจะหนีให้พ้นไปจากรูปนามนั้นเสีย

๗) ปฏิสังขชาญาณ คือญาณที่เล็งเห็นเหตุผลเป็นเครื่องปลดปล่อยตนจากนามรูป คือเห็นเหตุปัจจัยปรุงแต่งรูปนามแจ่มแจ้งตามความเป็นจริง เมื่อเห็นเหตุปัจจัยของรูปนามยังอยู่ จะปรารถนาให้รูปนามดับไปก็ย่อมไม่ได้ เมื่อกำจัดเหตุปัจจัยของรูปนามได้แล้ว เมื่อนั้นนามรูปย่อมดับไป อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม เป็นเหตุปัจจัยสร้างรูปนามขึ้นมา อาหารเป็นปัจจัยสืบต่อรูปกายให้เจริญอายุตนะและผัสสะเป็นปัจจัยสืบต่อนามกายให้เป็นไป เมื่อพิจารณาเห็นเหตุผลดังนี้ จิตใจย่อมมีกำลังมั่นคง ดำเนินไปในแนวทางเพื่อกำจัดเหตุปัจจัยของรูปนามยิ่งขึ้น

๘) สังขารุเพกขาญาณ คือญาณเล็งเห็นเหตุผลว่า รูปนามเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน และเป็นธรรมดาต้องมีการเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งบีบคั้นไม่อยู่ในอาณัติของใคร จะไปฝืนธรรมดาของมัน ย่อมเป็นการไม่สมควร แล้ววางใจเป็นกลางในรูปนาม ไม่ดีใจหรือเสียใจในเปลี่ยนแปลงของสังขาร

๙) สัจจานุโลมิกญาณ คือญาณเล็งเห็นอริยสัจธรรม ๔ ประการอย่างแจ่มชัดตามกำลังของญาณทัสนะนั้น แล้วกำจัดกิเลสให้ขาดไปตามกำลังของอริยมรรคญาณที่เกิดขึ้นถึง ๔ ขั้นตามลำดับ ขั้นสุดท้ายสามารถทำลายอาสวะให้เด็ดขาดไปจากตัวเองโดยสิ้นเชิง ผู้บรรลุถึงขั้นนี้ เรียกว่า พระอรหันต์

๒.๔.๒.๖ ปัญญาระดับตรัสรู้ หรือ สัมโพธิ (Enlightenment) เป็นปัญญาญาณขั้นสูงสุดในพุทธศาสนา คือเป็นปัญญาที่รู้ตัวตนหลุดพ้นจากสภาวะธรรมฝ่ายสังขตะทั้งปวง และเมื่อได้บรรลุโลกุตตรธรรมก็รู้ตัวตนได้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว กิจที่จะพึงทำทุกอย่างก็ได้ทำเสร็จแล้ว ได้บรรลุถึงความเป็นอิสระจากโลกิยธรรมทั้งมวลโดยสมบูรณ์ ไม่มีกิจที่ต้องทำอีกต่อไป ปัญญาระดับนี้จะเกิดขึ้นมาได้ต้องมีเงื่อนไข ๓ ประการ คือ ได้ปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ บริบูรณ์ด้วยดี, มีปัญญาระดับญาณเกิดขึ้นแล้วโดยสมบูรณ์ และเกิดความเปลี่ยนแปลงทั้ง ๕ ประการ คือ เปลี่ยนแปลงทางปัญญา เปลี่ยนแปลงทางคุณภาพจิต เปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ เปลี่ยนแปลงทางทัศนคติ และเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม^{๖๔}

จากการแบ่งประเภทปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ทั้ง ๖ ประการข้างต้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทหลักๆ คือ

๑) โลกียปัญญา คือปัญญาระดับวิญญูญาณ ปัญญาระดับสัญญา ปัญญาระดับทัญญู และปัญญาระดับอภิญญา ซึ่งปัญญาทั้ง ๕ ระดับนี้จัดเป็นปัญญาระดับโลกียะ

๒) โลกุตตรปัญญา คือปัญญาระดับอัสวักขยญาณ ปัญญาระดับญาณ และ ปัญญาระดับตรัสรู้ หรือ สัมโพธิ จัดเป็นปัญญาระดับโลกุตระ

การแบ่งประเภทของปัญญาออกเช่นนี้ เพื่อแสดงเป้าหมายในหลักพุทธศาสตร์คือการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงเป็นหลัก ซึ่งปัญญาระดับโลกียะนั้นยังไม่ถือว่าเป็นปัญญาที่แท้จริง เนื่องจาก

^{๖๔} บุญมี แท่นแก้ว, ญาณวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๕.

ยังไม่สามารถที่จะทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ แต่ยังเป็นไปเพื่อความเสพเสวยโลกพอกพูนกิเลสให้เพิ่มขึ้น ส่วนปัญญาระดับโลกุตระ เป็นปัญญาที่แท้จริงเป็นปัญญาที่ตรงเป้าหมายตามหลักพุทธจริยศาสตร์ นั่นคือเป็นปัญญาที่สามารถทำลายอวิชชาให้หมดไปได้และเข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคลคือพระอรหันต์ในที่สุด

๒.๔.๓ บ่อเกิดของปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

จากการศึกษาความหมายและประเภทของปัญญาข้างต้นทำให้เราได้ทราบถึงลักษณะความหมายของศัพท์และการแตกย่อยประเภทของปัญญาในหลักพุทธจริยศาสตร์ และเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงกันในเชิงหลักการ จึงควรศึกษาบ่อเกิดหรือแหล่งกำเนิดของปัญญาไปด้วยกัน ซึ่งจะนำมากล่าวโดยสังเขปดังนี้

หลักฐานในพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงบ่อเกิดของปัญญาไว้ว่า “จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยตาและรูป เพราะประชุมธรรม ๓ ประการจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา บุคคลเสวยเวทนาอันใด ก็จำเวทนาอันนั้น บุคคลจำเวทนาอันใด ก็ตรัสถึงเวทนานั้น บุคคลตรัสถึงเวทนาอันใด ก็เน้นช้อยู่ที่เวทนาอันนั้น บุคคลเน้นอยู่ที่เวทนาอันใด ส่วนแห่งสัญญาเครื่องเน้นช้อย่างที่ครอบงำบุรุษ เพราะเน้นช้อยู่ที่เวทนานั้นเป็นเหตุในรูปทั้งหลายที่จะพึงรู้ด้วยตนเป็นอดีตที่ดี เป็นอนาคตที่ดี เป็นปัจจุบันที่ดี”^{๖๕}

จากข้อความข้างต้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า “อาศัยตาและรูป เกิดจักขุวิญญาณ ความประจวบแห่งธรรมทั้งสามนั้นเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี บุคคลเสวยอารมณ์ใด ย่อมหมายรู้อารมณ์นั้น (สัญญา) หมายรู้อารมณ์ใด ย่อมตรัสถึงอารมณ์นั้น (วิตักกะ) ตรัสถึงอารมณ์ใดย่อมผันพิสดารซึ่งอารมณ์นั้น (ปัญญะ) บุคคลผันพิสดารซึ่งอารมณ์ใด เพราะการผันพิสดารนั้นเป็นเหตุ ปัญญาสัญญาแ่งต่างๆ (สัญญาที่ซับซ้อนหลากหลาย) ย่อมผูกพลงสมรมเขาในเรื่องรูปทั้งหลาย ที่พึงรู้ด้วยตา ทั้งที่รู้ด้วยตา ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน”^{๖๖}

ข้อความข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าบ่อเกิดของปัญญาต้องเชื่อมโยงด้วยอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกโดยอาศัยวิญญาณทั้ง ๖ เป็นตัวเชื่อมจึงจะทำให้เกิดปัญญาแต่ระดับขึ้น ดังจะยกมาอธิบายโดยสังเขปดังนี้

๒.๔.๓.๑ อายตนะภายใน ๖^{๖๗} จะทำหน้าที่เชื่อมต่อเพื่อให้เกิดปัญญา ซึ่งเป็นแดนต่อปัญญาฝ่ายภายใน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๖ เพราะเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตนแต่ละอย่าง เช่น จักขุเป็นเจ้าการในการเห็น เป็นต้น บาลีเรียกว่า อัชฌัตติกายตนะ ประกอบด้วย จักขุ (ตา) โสตะ (หู) ฆานะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) กาย และ มโน (ใจ)

๒.๔.๓.๒ อายตนะภายนอก ๖^{๖๘} จะทำหน้าที่เชื่อมต่อเพื่อให้เกิดปัญญา ซึ่งเป็นแดนต่อปัญญาฝ่ายภายนอก หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อารมณ์ ๖ คือเป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดเหนี่ยว บาลีเรียกว่า พาหิรายตนะ ประกอบด้วย รูปะ (รูป, สิ่งที่เห็น หรือ วัณณะ คือ สี) สัททะ (เสียง) คันธะ (กลิ่น) รส

^{๖๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๔/๑๓๒.

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๐.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๖.

^{๖๘} อ้างแล้ว, หน้า ๒๓๖.

(รส) โภจณูปเพ (สัมผัสทางกาย, สิ่งที่ถูกต้องกาย) และธรรม หรือธรรมารมณ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ, สิ่ง
ที่ใจนึกคิด)

๒.๔.๓.๓ วิญญูญาณ ๖ จะทำหน้าที่รู้แจ้งอารมณ์ ประกอบด้วย

- ๑) จักขุวิญญูญาณ คือความรู้ารมณ์ทางตา ได้แก่ รู้รูปด้วยตา หรือเรียกว่า เห็น
- ๒) โสทวิญญูญาณ คือความรู้ารมณ์ทางหู ได้แก่ รู้เสียงด้วยหู หรือเรียกว่า ได้ยิน
- ๓) ขานวิญญูญาณ คือความรู้ารมณ์ทางจมูก ได้แก่ รู้กลิ่นด้วยจมูก หรือเรียกว่า ได้กลิ่น
- ๔) ชิวหาวิญญูญาณ คือความรู้ารมณ์ทางลิ้น ได้แก่ รู้รสด้วยลิ้น หรือเรียกว่า รู้รส
- ๕) กายวิญญูญาณ คือความรู้ารมณ์ทางกาย ได้แก่ รู้โภจณูปเพด้วยกาย หรือเรียกว่า รู้สัมผัส

สัมผัส

๖) มโนวิญญูญาณ คือความรู้ารมณ์ทางใจ ได้แก่ รู้ธรรมารมณด้วยใจ หรือเรียกว่า รู้ความ
นึกคิด

กระบวนการรับรู้นี้ แบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงแรก เกิดขึ้นตั้งแต่อายตนะภายในจนถึง
เวทนา ซึ่งถือว่าเป็นการรับรู้บริสุทธิ์ที่เกิดเองตามธรรมชาติ ส่วนช่วงที่สองนั้น เกิดขึ้นตั้งแต่เวทนาเป็น
ต้นไป ถือว่าเป็นกระบวนการแบบส่ายโลก อันที่จริงแล้วกระบวนการในการรับรู้ในช่วงที่สองนี้
เมื่อพิจารณาภายหลังจากการเกิดเวทนาแล้วสัญญาหรือความหมายรู้นั้น จะสามารถแบ่งออกเป็นอีก
๒ สาย คือ

๑) สายวิวิญญู หรือสัญญาบริสุทธิ์ เป็นการรับรู้ตามสภาวะจริงของธรรมชาติโดยไม่ผ่านการ
ปรุงแต่งใดๆ ยังไม่มีความรู้สึกของตัวตน หรือความยึดถือของตนเข้าไปเกี่ยวข้องทำให้เบี่ยงเบนไปจาก
ความเป็นจริง เป็นสายที่เมื่อเกิดความรู้ขึ้นมาแล้วทำให้สามารถตัดสินสารวิญญูได้นำไปสู่ความหลุดพ้น
คือบรรลุนิพพานได้ในที่สุด

๒) สายสังสารวิญญู หรือปัจจัยสัญญา เป็นการรับรู้ที่ผ่านการปรุงแต่งจากทวารต่างๆ ทำ
ให้ความจริงบางอย่างอาจถูกบิดเบี่ยงไปทำให้ความรู้ที่ถูกต้องตามหลักความเป็นจริงของธรรมชาติ
ผิดพลาดไปได้

เหตุผลนี้เองการปฏิบัติธรรมหรือการเจริญจิตภาวนาจึงเป็นการควบคุมกระบวนการรับรู้
ไม่ให้ผ่านการปรุงแต่งจากสิ่งยั่วยุภายนอกทำให้บุคคลนั้นสามารถเดินเข้าสู่สายวิวิญญู และบรรลุนิ
มรรค ผล นิพพานในที่สุด นี่จึงเป็นเหตุผลว่าทำไมในการปฏิบัติสายพุทธจริยศาสตร์เถรวาทจึงมีการ
รับรู้ที่เหนือการรับรู้ปกติอยู่ด้วย

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดปัญญานี้ ๒ ประการ นั่นคือ ปรัตตัสสะ และโยนิโสมนสิการ ซึ่ง
หลักธรรมทั้งสองนั้นนับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้เกิดปัญญาหรือความเห็นที่ถูกต้องขึ้นมาได้
ดังมีข้อความหนึ่งในพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิมี ๒ ประการ
คือ ปรัตตัสสะ และโยนิโสมนสิการ”^{๒๔} โดยทั้งสองก็สามารถสังเคราะห์เข้ากับบ่อเกิดของปัญญา
ข้างต้นได้ นั่นคือ โยนิโสมนสิการ สามารถสังเคราะห์เข้ากับบ่อกำเนิดภายใน เป็นการใช้ความคิดถูกวิธี
คือการกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวหาสาเหตุ
ผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ
หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ข้อนี้จัดเป็นองค์ประกอบภายใน

^{๒๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๐๓.

และเป็นฝ่ายปัญญา^{๗๐} ส่วนปรโตโฆสะ สามารถสังเคราะห์เข้ากับบ่อกำเนิดภายนอก เป็นเสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือการรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสวดสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร^{๗๑}

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า บ่อเกิดของปัญญานั้นมีองค์ประกอบหลายทางด้วยกัน และแต่ละทางต้องมีความเชื่อมโยงกันเป็นระบบและระเบียบอย่างชัดเจน จะขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไม่ได้ ต้องเป็นกระบวนการร่วมกันจนถึงขั้นสุดท้าย นั่นคือเป้าหมายสูงสุดของปัญญา ซึ่งก็คือนิพพาน และการที่จะเข้าสู่ปัญญาขั้นสูงสุดได้นั้นต้องใช้หลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นมูลแห่งวิวิธภูมิ เพราะเมื่อโยนิโสมนสิการเกิดขึ้นก็จะนำไปสู่การปฏิบัติตามมรรคมองค์ ๘ ซึ่งมีสัมมาทิฐิเป็นหัวหน้า สัมมาทิฐิก็คือ วิชา อันหมายถึงปัญญาหรือความรู้นั่นเอง และเมื่อวิชาเกิด อวิชาก็ดับไป เมื่ออวิชาดับ กระบวนธรรมนิโรธวารแห่งปัจจุสมุปบาทก็ดำเนินไป และนำไปสู่ความดับทุกข์ได้ในที่สุด ซึ่งนั่นก็คือการบรรลุถึงเป้าหมายของปัญญาขั้นสูงสุดในทางพุทธจริยศาสตร์เถรวาท

๒.๕ แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

การพัฒนาปัญญาตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์ เป็นการพัฒนาตาในที่ผ่านกระบวนการฝึกหัดโดยการศึกษาเรียนรู้ทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติจนจิตใจเข้าถึงคุณธรรมระดับต่างๆ จนกระทั่งเกิดเป็นภูมิธรรมขั้นในจิตใจ ในทางพุทธจริยศาสตร์เชื่อว่า มนุษย์เราเกิดมาเพื่อการศึกษาและเรียนรู้ชีวิต ตั้งแต่ลืมตาขึ้นมาดูโลกก็เรียนรู้ที่จะพูด เรียนรู้ที่จะคิด เรียนรู้ที่จะทำ และเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตอยู่เสมอ ปัญญาหรือความรู้ที่ได้จากเรียนรู้ คือประสบการณ์ หลักการ และเหตุผล ซึ่งมนุษย์มักจะนำมาใช้เป็นปัจจัยในการพูด คิด ทำในสิ่งต่างๆ บางครั้งถูกบ้าง ผิดบ้างขึ้นอยู่กับความรู้และการเรียนรู้ของแต่ละคนว่าได้รับการปลูกฝัง การเลี้ยงดู การฝึกหัด และการขัดเกลาเพาะบ่มมาอย่างไร ซึ่งกระบวนการทางความเหล่านี้นี้มีความต่างกันในระดับของปัญญา จึงทำให้ระดับของความรู้ในการพัฒนาปัญญาของแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน ดังนั้น การพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธจริยศาสตร์จึงได้มุ่งเน้นตั้งแต่เรื่องของการรับรู้ การเรียนรู้ การคิดพิจารณาและนำไปสู่ภาคการปฏิบัติ อันจะทำให้คนเรานั้นดำเนินชีวิตอย่างปกติ และหลุดพ้นจากความทุกข์ที่เกิดจากทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเป็นหลักการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์อย่างแท้จริง และในที่นี้จะได้นำเสนอหัวข้อที่เกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างแนวคิดแหล่งกำเนิด แนวทาง วิธีการ และการพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขาที่เชื่อมโยงกับอริยมรรค ๘ ดังนี้

๒.๕.๑ แหล่งกำเนิดปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ปัญญาในพุทธจริยศาสตร์มีแหล่งกำเนิดหลายทาง เช่น เกิดจากการเรียนรู้ การฝึกหัด การปฏิบัติ ประสบการณ์ หรือแม้แต่ผลแห่งกรรม ปัญญาเป็นสิ่งที่เกิดในขั้นแรกคือปัญญาที่สำเร็จด้วยอานุภาพแห่งกรรมเก่ามาแล้ว หรือที่เรียกว่า “สชาติปัญญา”^{๗๒} เป็นปัญญาที่มาพร้อมกับชาติกำเนิด เพราะการได้เกิดเป็นมนุษย์นี้มาด้วยอำนาจของกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล คือเป็นกรรมที่กระทำด้วยความฉลาด เหตุนี้กรรมของคนมีปัญญานำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ จึงได้เป็นปัญญาที่มีความฉลาด ปัญญา

^{๗๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๖๖.

^{๗๑} อ้างแล้ว, หน้า ๘๐.

^{๗๒} วิสุทธ. (ไทย) ๕/๖.

อีกส่วนหนึ่ง คือปัญหาที่ได้จากการฝึกฝน และพัฒนาตนเอง ซึ่งมีปัจจัยที่จะเป็นบ่อเกิดของปัญหา มีอยู่ ๓ ทาง คือ สุตมยปัญญา จิตตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา^{๗๓} ซึ่งจะได้อธิบายโดยสังเขปดังนี้

๒.๕.๑.๑ สุตมยปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการฟัง เช่น การศึกษาเล่าเรียน ฟังเข้าใจให้แจ่มแจ้งตามวิชาการที่นำมาอบรมสั่งสอนนั้นจนจำได้ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง รวมไปถึงจากการที่ศึกษาหาความรู้ในทางโลก ความรู้ที่เกิดจากการได้ยินได้ฟังนี้เอง ทำให้มนุษย์สร้างปัญหาหรือความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมากมาย วิวัฒนาการจากความรู้เดิม และนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในส่วนของปัญญา และการดำเนินชีวิต

๒.๕.๑.๒ จิตตามยปัญญา หมายถึง ปัญญาที่สำเร็จจากการใช้ความคิดหรือการคิดอย่างเป็นกระบวนการ หรือเป็นการคิดแบบมีเหตุผล แล้วนำมโนสำนึกตนคิดนั้นไปพิจารณา ไตร่ตรอง ใคร่ครวญ หรือในทางพุทธศาสนาเรียกว่าวิธีคิดแบบนี้ว่าโยนิโสมนสิการ คือลักษณะของผู้ที่คิดโดยแยบคายนั้น จะเป็นผู้ที่มีความตรึกตรอง พะกังขิณ เพราะผู้มีปัญญา พะกังขิณ แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ประเสริฐกว่าผู้มีปัญญาทรมานไม่มีจิตตั้งมั่น ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี^{๗๔} ซึ่งปัญญาที่เกิดขึ้นจากการคิดช่วยให้คนเรารู้จักที่จะยังคิดด้วยการใช้หลักการและเหตุผล ความใคร่ครวญจนนำมาซึ่งผลของความคิดสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องทางการแสดงออกทางพฤติกรรมของบุคคลได้

๒.๕.๑.๓ ภาวนามยปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ที่สำเร็จจากการเจริญภาวนา เป็นปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนลงมือปฏิบัติด้วยตนเองอย่างแท้จริง โดยมีตนเองเป็นที่พึ่ง คนเราสามารถพัฒนาปัญญาให้เจริญขึ้นจากการภาวนานี้เอง จากการฝึกหัดปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากตนเอง และภาวนามยปัญญานี้สามารถพัฒนาไปสู่โลกุตตรปัญญาได้ ซึ่งโลกุตตรปัญญาถือว่าเป็นปัญญาที่เป็นแสงสว่างในโลก เพราะแสงสว่างทำให้มนุษย์มองเห็นสรรพสิ่งได้อย่างชัดเจน แสงสว่างที่เกิดจากปัญญานั้นเปรียบเสมือนแสงนำทางให้มนุษย์ได้เดินอย่างถูกต้อง ได้เรียนรู้และจดจำประสบการณ์ เช่น ความทุกข์ ไม่ว่าจะทุกข์ทางกายหรือทางใจ มนุษย์ทั้งหลายต่างเกลียดกลัวและไม่อยากให้เกิดขึ้นในชีวิตของตน และเนื่องจากมนุษย์ขาดปัญญานี้เอง จึงทำให้มนุษย์ต้องวนเวียนอยู่กับความทุกข์เดิมๆ โดยหาทางออกไม่ได้ ถ้ามนุษย์เข้าใจในเรื่องของความทุกข์และชวนชวายพากเพียรในการฝึกฝนตนเองเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงให้พ้นจากความทุกข์ ปัญญาจะเป็นเครื่องนำทางสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ได้

ดังนั้น แหล่งกำเนิดปัญญาทั้งสามประการนี้ ถ้ามนุษย์สั่งสมอบรมให้เจริญขึ้นในใจด้วยการฝึกฝนตามแนวปฏิบัติที่วางไว้ ก็จะเป็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ อันจะมีผลให้เกิดความสุข ความสงบ ความเจริญทั้งในทางโลก หรือแม้แต่ทางธรรมก็สามารถนำไปสู่จุดหมายสูงสุด คือพระนิพพานได้

๒.๕.๒ แนวทางให้เกิดปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

การพัฒนาด้านสติและปัญญาของคนเรานั้น แหล่งกำเนิดปัญญาส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับอุปนิสัย และแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องคัดกรอง พิจารณาอย่างรอบคอบด้วยสติและปัญญาอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นสิ่งที่คอยเกื้อหนุน เป็นเหตุปัจจัยเอื้อต่อความเจริญงอกงามของปัญญา หรือเรียกว่า ปัญญาภูมิ อันเป็นสิ่งที่สามารถนำมาบูรณาการใช้ได้จริงในการดำเนินชีวิต เพราะในการพัฒนา

^{๗๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๓/๒๗๑.

^{๗๔} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๑/๖๕.

หรือการชวนขวยแสดงหาปัญญานั้นก็ต้องอาศัยเหตุและปัจจัยที่เกื้อหนุนคอยส่งเสริมในทางที่ถูกต้องเหมาะสม ชักนำให้บุคคลนั้นรู้ที่จะพัฒนาชีวิต แสดงหาความรู้ และพัฒนาสติปัญญาในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งมีข้อปฏิบัติสนับสนุนส่งเสริมดังนี้

๒.๕.๒.๑ สัมปรีสังเสวะ คือการเสวนากับสัตบุรุษ คบหาท่านผู้รู้ทรงธรรมเป็นกัลยาณมิตร การมีกัลยาณมิตรเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะการที่เรามีบุคคลที่คอยดูแล เอาใจใส่ คอยบอกกล่าว ตักเตือนแนะนำ สั่งสอน หรือชักจูงให้เรานั้นทำในสิ่งที่ดีที่มีประโยชน์ และสร้างสรรค์พัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองและประสบความสำเร็จ ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญอย่างที่จะเป็นส่วนผลักดันให้การพัฒนาปัญญาประสบความสำเร็จ และบรรลุเป้าหมายในการดำเนินชีวิต

๒.๕.๒.๒ สัทธัมมัสสวนะ คือการสดับสัทธรรมใส่ใจเล่าเรียนฟังอ่านหาความรู้ให้ได้ธรรมที่แท้จริง ซึ่งถือว่าเป็นข้อที่มนุษย์จะต้องเป็นผู้ที่ใส่ใจ ชวนขวย แสดงหาด้วยตัวเองในการพัฒนาปัญญาของตน

๒.๕.๒.๓ โยนิโสมนสิการ คือการทำไว้ในใจโดยแยบคาย รู้จักคิดพิจารณาหาเหตุผลโดยถูกวิธีและเป็นสัมมาทิฐิ

๒.๕.๒.๔ ธัมมานุสรมปฏิบัติ คือการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติธรรมถูกหลักให้ธรรมย่อยคล้อยตามธรรมใหญ่ สอดคล้องต่อวัตถุประสงค์ของธรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน ดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม^{๗๕}

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ปัญญาวิมุตติ เป็นปัญญาที่เกิดจากการศึกษา สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง เพราะการที่ได้เสวนากับผู้ที่ทรงความดี ก็ส่งผลให้ประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ ตั้งใจฟังคำสอนของท่านผู้ทรงภูมิธรรมเหล่านั้น เอาใจใส่เล่าเรียน จากนั้นก็นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนไตร่ตรองเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก สอดคล้องกับความมุ่งหมายของเรื่องนั้นๆ ถาพนามยปัญญา ปัญญาวิมุตตินี้ถือได้ว่าเป็นการนำสุตมยปัญญา และจินตมยปัญญามาบูรณาการใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด จะเป็นปัญญาที่ควรแก่การงานสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างดีงาม

๒.๕.๓ วิธีการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ระดับปัญญาในพุทธจริยศาสตร์นั้นแบ่งออกเป็นปัญญาสำหรับการดำเนินชีวิตของบุคคลทั่วไป มีอยู่ ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียปัญญา ซึ่งเป็นปัญญาที่เกี่ยวข้องกับทางโลก เป็นเรื่องของชาวโลกที่ยังข้องอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ เป็นปัญญาที่ประกอบด้วยอาสวะกิเลส เป็นปัญญาที่ยังถูกร้อยรัดด้วยกิเลสมีสังโยชน์ เป็นต้น และปัญญาระดับโลกุตตระ ซึ่งเป็นปัญญาที่อยู่เหนือหรือพ้นวิสัยของโลก และไม่เนื่องด้วยภพทั้งสาม คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ เป็นปัญญาที่ประกอบด้วยโลกุตตรมรรค คือ มรรค ผล นิพพาน ในการศึกษาและฝึกฝนนั้นต้องเป็นไปตามลำดับขั้นตอน เปรียบเหมือนความมหัศจรรย์ของมหาสมุทร เป็นธรรมที่น้ำอัสจรรย์ไม่เคยปรากฏ มีใจความว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมวินัยมีการศึกษาไปโดยลำดับ มีการบำเพ็ญไปโดยลำดับ มีการปฏิบัติไปโดยลำดับ ไม่ใช่มีการบรรลุหรือหัตผลโดยทันทีเหมือนมหาสมุทรต่ำลงไปโดยลำดับ ลาดลงไปโดยลำดับ ลึก

^{๗๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๗-๓๖๘. อ้างในพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๙.

ลงไปด้วยลำดับ ไม่ลึกซึ้งดังไปทันที”^{๗๖} หากพิจารณาตามคุณสมบัติของปัญญาที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น จะต้องอาศัยการพัฒนาไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๒.๕.๓.๑ การสร้างสมาธิ

สมาธิจัดเป็นปัญญาในขั้นแรกที่จะต้องพัฒนาให้เกิดขึ้น เพราะสมาธิจัดเป็นองค์ธรรมแรกในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง การที่บุคคลจะพัฒนาตนหรือพัฒนาปัญญาได้นั้น จึงต้องเริ่มจากกระบวนการแห่งความคิดเห็นที่ถูกต้องเสียก่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็ไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นเหมือนสมาธิ”^{๗๗} เมื่อเป็นสมาธิ กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็ไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น”^{๗๘} ซึ่งปัจจัยในสมาธิมี ๒ ประการ คือ

๑) **ปรโตโฆสะ** หมายถึง เสียงจากผู้อื่นเป็นการชักจูงภายนอก ได้แก่ การได้ฟังสัทธรรมหรือคำสั่งสอนจากผู้อื่น ดังนั้น ปรโตโฆสะ จึงหมายถึงองค์ประกอบภายนอก เราไม่เห็นแม้องค์ประกอบอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เหมือนกับมีกัลยามิตรนี้ การมีกัลยามิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก^{๗๙}

๒) **โยนิโสมนสิการ** หมายถึง การใช้ความคิดที่ถูกต้อง คือการทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาโดยต้นเค้า สืบหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย^{๘๐} ซึ่งมีใจความสำคัญตอนหนึ่งเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการว่า “เราไม่เห็นแม้ธรรมอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้สมาธิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้นเหมือนโยนิโสมนสิการ เมื่อนมสิการโดยแยบคาย สมาธิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น”^{๘๑}

หลักโยนิโสมนสิการนี้ เป็นกระบวนการนำไปสู่วิธีการที่ต้องมีความแยบคายโดยการใช้ความคิดอย่างถูกต้องตามวิธีการและเป็นระบบ เมื่อมีการใช้ความคิดอย่างถูกต้องจึงเป็นเหตุให้เกิดถูกต้อง กระทำถูก และการพูดถูก จึงเป็นเหตุให้เกิดกุศล การมีโยนิโสมนสิการจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

๒.๕.๓.๒ แนวคิดระดับโลกียปัญญา

ปัญญาในระดับโลกียะนั้น เป็นปัญญาสำหรับปุถุชนคนทั่วไป มีไว้เพื่อการดำรงชีวิตให้มีความสุขตามสภาวะ เป็นปัจจัยทำให้การพัฒนาปัญญาก้าวหน้าและได้ผล ทุกคนนั้นมีสหชาติปัญญาหรือปัญญาที่ติดตัวมาแล้ว ประกอบกับคุณสมบัติของกัลยามิตร ทำให้เกิดความเชื่อถือ เลื่อมใส และปฏิบัติตาม และโยนิโสมนสิการด้วยการคิดอย่างเป็นระบบ จึงเกิดความพร้อมแห่งธรรม ๔ ประการ ที่สามารถเปลี่ยนมุมมองหรือทัศนคติรวมถึงพฤติกรรมการแสดงออกที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลเพื่อความทุกข์ทั้งในภพนี้และภพหน้า ได้แก่ สัทธาสัมปทา ศีลสัมปทา จาคสัมปทา และ ปัญญาสัมปทา^{๘๒}

^{๗๖} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๔๘.

^{๗๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๒๔๘.

^{๗๘} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๐/๑๑๑/๑๗.

^{๗๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๖๑/๓๙๙.

^{๘๐} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๐/๓๐๓/๓๙.

^{๘๑} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

๑) สัทธาสัมปทา เป็นหลักจริยธรรมที่แสดงถึงความพร้อมแห่งศรัทธาคือเชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่สมควรฝึก ได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค นี้เรียกว่า สัทธาสัมปทา”^{๘๒} มิตรที่ดีย่อมนำมาด้วยศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาในโลกียปัญญานั้นประกอบด้วย “โอกัปปนศรัทธา ได้แก่ ความปลงใจเชื่อโดยไม่หวั่นไหว เมื่อกล่าวว่า “พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์” และ ปสาทศรัทธา ได้แก่ การเกิดขึ้นแห่งความเลื่อมใส^{๘๓}

๒) ศีลสัมปทา ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายความหมายของศีลไว้ว่า^{๘๔} “อะไร ชื่อว่าศีล วิสัชนาว่า “ธรรมทั้งหลายมีเจตนาเป็นต้น ของบุคคลผู้ยกเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นอยู่ก็ดี ของบุคคลผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่ก็ดี ชื่อว่าศีล การไม่ล่วงละเมิด ชื่อว่าศีล ที่ชื่อว่าศีล เพราะอรรถว่า ความปกติ คือความทรงอยู่อย่างเรียบร้อย หมายความว่า ความเป็นผู้มีกิริยาทางกายมีความสงบ สุขุมด้วยอำนาจความเรียบร้อย อีกอย่างหนึ่ง คือความรองรับ หมายความว่า “ภาวะที่รองรับด้วยสามารถเป็นฐานรองรับของกุศลธรรมทั้งหลาย”^{๘๕} บุคคลผู้ถึงพร้อมแห่งความเป็นผู้มีศีล เป็นอย่างไร “เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เว้นจากการเสพของมีนเมาคือสุราเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท นี้เรียกว่า “ศีลสัมปทา” อันได้แก่ศีลของคฤหัสถ์และเพื่อความเป็นอยู่อย่างเรียบร้อย พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนว่า วิธีการพูดของผู้เป็นอริยะนอกจากเว้นจากการพูดเท็จแล้วต้อง “เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ” สารและประโยชน์ของศีล คือการไม่เบียดเบียน ไม่ล่วงละเมิดทั้งกาย วาจา ต่อผู้อื่น ผู้ถึงพร้อมแห่งศีลจะทำให้การดำเนินชีวิตในสังคมเป็นไปอย่างมีความสุข ศีลนั้นมีความสะอาด เป็นอาการปรากฏ วิญญูชนทั้งหลายรับรองกันว่าเป็นโอตตปปะและหิริ เป็นปทัฏฐานของศีลนั้น จริงอยู่ ศีลนั้นมีความสะอาดที่ตรัสไว้อย่างนี้คือ “ความสะอาดกาย ความสะอาดวาจา ความสะอาดใจ” เป็นอาการปรากฏย่อมปรากฏโดยสภาวะอันสะอาด ย่อมถึงภาวะอันจะพึงถือเอาได้ ส่วนหิริและโอตตปปะวิญญูชนทั้งหลายรับรองกันว่าเป็นบรรทัดฐานของศีลนั้น อธิบายว่า หิริและโอตตปปะเป็นเหตุใกล้ของศีล เป็นความจริง เมื่อหิริและโอตตปปะมีอยู่ ศีลจึงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ เมื่อหิริและโอตตปปะไม่มี ศีลย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ตั้งอยู่ไม่ได้เลย” เพราะปัญญาต้องต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ปัญญาย่อมมีในที่ที่มีศีล ศีลย่อมมีแก่ผู้ที่มีปัญญา นักปราชญ์ยกย่องศีลว่า “เป็นสิ่งล้ำเลิศในโลก เปรียบเหมือนบุคคลใช้มือล้างมือ หรือใช้เท้าล้างเท้า ฉะนั้น ปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ปัญญาต้องมีศีลในที่ที่มีศีล ศีลก็ย่อมมีในที่ที่มีปัญญา ปัญญาต้องมีแก่ผู้ที่มีศีล ศีลย่อมมีแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ยกย่องศีลและปัญญาว่าเป็นสิ่งล้ำเลิศในโลก ฉะนั้น”^{๘๖}

^{๘๒} อ.อ.ฐ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๘๓} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๔๔/๒๓๓.

^{๘๔} พระพุทธโฆสะเถระ, วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

^{๘๕} อ.อ.ฐ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๘๖} ที.ที. (ไทย) ๙/๓๑๗/๑๒๒.

๓) **จาคสัมปทา** ธรรมข้อนี้ได้กล่าวถึงความเป็นผู้ถึงพร้อมแห่งจาคะ ดังพุทธพจน์ความหนึ่งว่า “กุลบุตรในโลกนี้มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละที่ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทานอยู่ครองเรือน นี้เรียกว่า จาคสัมปทา”^{๘๗}

ข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงหลักการบริจาคทาน นั่นคือการที่บุคคลจะบริจาคทานได้ต้องเกิดจากศรัทธา ความพร้อมแห่งศรัทธา หลักศรัทธามีความสำคัญมาก บุคคลเมื่อจะให้ทานจำต้องเกิดจากศรัทธาก่อน หากปราศจากศรัทธา แม้มีไทยธรรมและปฎิภาค (ผู้รับ) ก็ไม่สามารถทำทานที่เกิดจากใจที่บริสุทธิ์ได้ ศรัทธาจึงเป็นสิ่งที่หายาก โดยเฉพาะศรัทธาของปุถุชนนั้นย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้ทุกขณะ ส่วนไทยธรรม และทักษิณียบุคคลเป็นสิ่งที่หาได้ง่าย เพราะความพร้อมแห่งศรัทธา เพราะความพร้อมแห่งไทยธรรม กุลบุตรผู้ศรัทธาจึงประสพบุญมาก เพราะความพร้อมแห่งทักษิณียบุคคล (บุคคลผู้ควรรับทักษิณา) กุลบุตรผู้มีศรัทธาจึงประสพบุญมาก ดังนั้นผู้บริจาคทานจึงต้องอาศัยศรัทธาเป็นต้นนำ และเพื่อการยังความศรัทธาให้ตั้งมั่น และนอกจากอาศัยกัลยาณมิตรแล้ว บุคคลควรพิจารณาจากการให้ทานประกอบกัน ดังที่มีข้อความที่แสดงไว้ในสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตว่า ผู้บริจาคทานย่อมก่อให้เกิดอานิสงส์ ๕ ประการ คือ^{๘๘}

- (๑) ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก
- (๒) สัตบุรุษผู้สงบบ่ยอมคบหาผู้ให้ทาน
- (๓) กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมจรไป
- (๔) ผู้ให้ทานย่อมไม่เหินจากธรรมของคฤหัสถ์ และ
- (๕) ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุขคติโลกสวรรค์

และด้วยอานิสงส์นี้จึงทำให้ผู้บริจาคทานด้วยความศรัทธามีความมั่นใจว่าทานทานที่ตนเองบริจาคไปนั้นมีผลอย่างแน่นอน

๔) **ปัญญาสัมปทา** เป็นการแสดงให้เห็นถึงความบริบูรณ์พร้อมแห่งปัญญา ดังพุทธพจน์ข้อความหนึ่งว่า “กุลบุตรในโลกนี้เป็นผู้มีปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา เห็นทั้งความเกิดความดับเป็นอริยะขันธ์แรกเกิดให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เรียกว่า ปัญญาสัมปทา”^{๘๙} และปัญญาสัมปทานี้ ก็ต้องอาศัยความถึงพร้อมจากหลักธรรมทั้ง ๓ ข้างต้นด้วย เพราะศรัทธาเป็นต้น จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ดำเนินชีวิตไปตามทางที่ถูกต้องและสมควรจากการแนะนำของกัลยาณมิตร ละเว้นอกุศลด้วยการไม่เบียดเบียน เชื่อมั่นในความดีที่ตนกระทำ

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาปัญญาในระดับโลกียปัญญานั้น จะต้องสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน คือเชื่อมั่นในหลักธรรมปฏิบัติ เชื่อมั่นในบุญ บาป เชื่อมั่นในผลบุญกุศล จากนั้นให้ยึดหลักโยนิโสมนสิการคือการคิดอย่างมีระบบระเบียบเพื่อให้เกิดความพร้อมแห่งหลักธรรม ๔ ประการ คือ หลักศรัทธาสัมปทา ศีลสัมปทา จาคสัมปทา และ ปัญญาสัมปทา ซึ่งจริยธรรมทั้ง ๔ ประการนี้จะเกื้อหนุนและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาปัญญาในระดับสูงคือโลกุตตรปัญญาต่อไป

^{๘๗} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๘๘} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๘๙} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๔.

๒.๕.๓.๓ แนวคิดระดับโลกุตตรปัญญา

โลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาระดับแก่นธรรมในพุทธจริยศาสตร์ ปัญญาระดับนี้ไม่ได้อยู่ในวิสัยของปุถุชนหรือชาวโลกทั่วไปจะนำไปใช้กันได้ แต่เป็นปัญญาขั้นสูงของพระอริยบุคคลผู้พัฒนาจิตใจจนเกิดปัญญาสามารถละกิเลสหรือสังสารวัฏได้อย่างเด็ดขาดพ้นจากอำนาจกิเลสโดยสิ้นเชิง อยู่เหนือบุญและบาป เป็นผู้ที่ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต การกระทำของพระอรหันต์ทั้งกายกรรม วาจากรรม และมนสิการกรรมจึงไม่เป็นทั้งบุญและบาป ไม่มีชาตินี้และชาติหน้า ฉะนั้น พระอริยบุคคลระดับชั้นโลกุตตรปัญญา หรือพระอรหันต์จึงไม่มีภพชาติสังสารวัฏต่อไปอีก ดังพุทธพจน์ที่ว่า “พระอรหันต์มีความสุขอันเกษม เพราะท่านไม่มีตัณหา กำหนดเบญจขันธ์มีสัทธรรม ๗ ประการ เป็นโคจร มีร่างกายนี้เป็นครั้งสุดท้าย หลุดพ้นจากภพใหม่ บรรลุพระอรหันต์แล้ว ขณะขาดแล้วในโลก ไม่มีความเพลิดเพลนอยู่ในส่วนเบื้องบน ท่ามกลาง และที่สุด เป็นผู้ยอดเยี่ยมในโลก”^{๙๐} ฉะนั้นปัญญาระดับโลกุตตรจึงเป็นปัญญาที่สามารถสลัดออกจากกองแห่งทุกข์ทั้งปวงได้ เป็นปัญญาที่สามารถยกจิตขึ้นในระดับสูงสุด และนำไปสู่ความสุขขั้นสุดยอดนั้นคือวิมุตติสุขหรือนิพพาน กล่าวคือการเข้าถึงความว่างจากตัวตนอย่างแท้จริง ไม่มีการเกิดและตายในภพต่อไป

จากการศึกษาแนวคิดระดับโลกียปัญญาและโลกุตตรปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ข้างต้น จะเห็นได้ว่า ปัญญาในระดับโลกียปัญญา ถือว่าเป็นปัญญาในระดับสมมติสัจจะ เป็นแนวทางให้บุคคลมีความพยายามเพื่อบรรลุปัญญาขั้นสูงสุดคือโลกุตตรปัญญา เพราะถ้ามองในแง่จริยศาสตร์แล้ว เป้าหมายของชีวิตในระดับโลกียะและโลกุตตรจะมีความสัมพันธ์กันโดยความเป็นเหตุและผลของกันและกัน ความดีที่เกิดจากโลกียะ (โลกแห่งวัตถุ) เป็นเป้าหมายในระดับสมมติสัจจะ อยู่ในระดับโลกียวิสัย จึงหาความจริงไม่ได้ เพราะเป็นความดีที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามสภาวะแห่งสามัญลักษณ์ และการสร้างที่ดีในระดับนี้ ก็ไม่นับว่าเป็นเป้าหมายที่สูงสุดในทางพุทธจริยศาสตร์ แต่ว่าความดีหรือปัญญาในระดับโลกียะนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการขัดเกลาจิตในระดับเบื้องต้น ถ้าหากบุคคลไม่ได้รับการฝึกฝนและได้รับการพัฒนาความดีในระดับเบื้องต้นนี้แล้ว ความพยายามที่จะบรรลุความดีในระดับโลกุตตรจะอันเป็นความดีขั้นสูงสุดก็ไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความดีในระดับโลกียะเป็นเหตุและผลเพื่อเข้าสู่การพัฒนาปัญญาหรือความดีในระดับโลกุตตรโดยใช้เครื่องมือคืออริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นฐานในการดำเนินเพื่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดนั้น

๒.๕.๔ การพัฒนาปัญญาตามแนวทางอริยมรรค ๘

อริยมรรค (The Noble eightfold path) หรือมรรคมีองค์ ๘ เป็นเนื้อหาหรือเครื่องมือพัฒนาปัญญา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา ในพุทธจริยศาสตร์หมายถึง สัมมาทิฐิที่ตั้งไว้ถูก เป็นมัชฌิมาปฏิปทา ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ แล้วทำให้เห็นประจักษ์ ทำให้รู้ชัด เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน แล้วทรงตัดสินพระทัยประกาศธรรมจักรนี้เป็นปฐมเทศนา แก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี^{๙๑} อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นยาน (รถ เรือ เเกวียน) นำไปสู่เส้นทางสายตรง ไม่มีภัย ไม่เศร้าโศก ปราศจากกิเลสธูลีที่เหล่าอริยชนได้พากันข้ามไปแล้ว^{๙๒} เป็นธรรมที่มนุษย์ควรรู้เป็นอย่างยิ่งแล้วควรเจริญให้มาก เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้บุคคล

^{๙๐} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๗๖/๔๑.

^{๙๑} ข.ป. (ไทย) ๓๑/๓๐/๔๘๒-๔๘๓.

^{๙๒} ข.เถรี. (ไทย) ๒๖/๓๔๔-๓๖๓/๖๑๓-๖๑๔.

เจริญรุ่งเรือง และทำให้มาก เพื่อทำลายอวิชชา ให้วิชชาเกิดขึ้น เพื่อความเจริญงอกงาม เป็นใหญ่ ใหญ่พลในธรรมทั้งหลาย และทำนิพพานให้แจ้ง กล่าวคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ในอริยสัจ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ^{๙๓} รวมเรียกว่า ไตรสิกขา คือ การศึกษา ๓ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

ไตรสิกขา เป็นวิธีปฏิบัติในเรื่องการใช้งานหรือรับหลักปฏิบัติจากอริยมรรคไปกระจายออกสู่วิธีปฏิบัติเพื่อฝึกฝนพัฒนาปัญญาอย่างสมดุลโดยแบ่งออกเป็นองค์รวม ๓ หมวด คือ ๑) **หมวดแห่งศีล** คือการพัฒนาด้านพฤติกรรม ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ๒) **หมวดแห่งสมาธิ** คือการพัฒนาด้านจิตใจ ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ๓) **หมวดแห่งปัญญา** คือการพัฒนาด้านปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ (ในหนังสือตามรอยพระอรหันต์ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้จัดอริยมรรค ๘ สงเคราะห์ลงเป็นไตรสิกขา ได้แก่ พวกที่เป็น สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นส่วน ศีลสิกขา. พวกที่เป็น สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นส่วน จิตสิกขา. พวกที่เป็น สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นส่วน ปัญญาสิกขา)^{๙๔} ซึ่งจะยกมาอธิบายโดยสังเขปดังนี้

๒.๕.๔.๑ หมวดแห่งศีล : เป็นข้อควรประพฤติ (วินัย) ปฏิบัติที่มุ่งพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจให้สะอาด ให้เกียรติเคารพตนเองและผู้อื่น สามารถใช้ทักษะชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยเคารพต่อศักดิ์ศรี สิทธิ และความเท่าเทียมกันแห่งมนุษยชน นั่นคือการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง ดังนี้

๑) **สัมมาวาจา** (การเจรจาชอบ) หมายถึง ความสามารถในการสื่อสารให้ผู้อื่นเข้าใจด้วยการใช้เสียงพูดออกมาเป็นภาษา สละสลวย ชัดเจน ไพเราะ สื่อถึงสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงามด้วยปัญญา ในหมู่มนุษย์ บุคคลใดดก้นคำพูดล่วงเกินได้ ชื่อว่าฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด บัณฑิตพึงรักษา วาจา เพราะวาจาเป็นเช่นเดียวกับใจ บัณฑิตจะทำการสิ่งใด พึงรู้สิ่งนั้น ควรเปล่งวาจาไพเราะที่มีประโยชน์ เรียกว่า วาจาสุภาสิต เพราะเป็นมงคลอย่างสูงสุดของชีวิต^{๙๕} วาจาสุภาสิตประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ คือ

(๑) กล่าววาจาที่ไม่เป็นเหตุทำให้ตนเดือดร้อน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น ย่อมมีผลแก่ผู้ปฏิบัติ ตามด้วยดี เหมือนดอกไม้งาม มีสีสวยและมีกลิ่นหอม

(๒) กล่าววาจาที่เป็นธรรม คือ พระวาจาอันเกษมของพระพุทธเจ้าที่ยอดเยียมกว่าวาจาทั้งหลาย เพื่อการบรรลุนิพพาน เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์

(๓) กล่าววาจาเป็นที่รัก เป็นที่ถูกใจผู้ฟัง พึงเว้นคำลามกทั้งหลาย

(๔) กล่าววาจาสัตย์จริง เป็นวาจาที่ไม่ตาย ชื่อว่าเป็นผู้สะอาด^{๙๖} คำพูด ๑๐๐ คาถา แต่ไร้ประโยชน์ ย่อมประเสริฐสู้คำพูดที่เป็นธรรมเพียงบทเดียวแต่มีประโยชน์ที่คนฟังแล้วสงบระงับไม่ได้^{๙๗}

^{๙๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๔/๘๓.

^{๙๔} พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๔), หน้า ๖๕.

^{๙๕} ข.ข. (ไทย) ๒๕/๕/๗, ข.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๖๔/๕๖๒.

^{๙๖} ข.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๕๓-๔๕๗.

^{๙๗} ข.ข. (ไทย) ๒๕/๑๐๒/๖๒.

ผู้ใดสำรวมปาก พูดโดยใช้ปัญญาเสมอ แสดงแต่เนื้อความภาสิต และธรรมเทศนาเท่านั้น จึงเรียกว่า วาจาไพเราะ ผู้รู้เจรจาปราศรัย เชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรมจะไม่กลัวปรโลก^{๙๘}

สัมมาวาจาจะแสดงให้เห็นความสำคัญของวาจา ด้วยการคิดใคร่ครวญด้วยโยนิโสมนสิการ ให้ดีก่อนตัดสินใจกล่าววาจาออกมาให้ผู้อื่นได้ยิน ตรงกับสำนวนไทยที่ว่า “จงคิดทุกคำที่พูด ไม่ใช่พูดทุกคำที่คิด” พูดดีเป็นศรีแก่ปาก” “อันอ้อยตาลหวานลิ้นให้สิ้นซาก แต่ลมปากหวานหุมิรู้หาย” ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสื่อความหมายในการสื่อสาร และความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ประสบความสำเร็จอย่างมีคุณภาพสูงนั่นเอง

๒) สัมมากรรมันตะ (การกระทำชอบ) หมายถึง ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตในการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมด้วยความเคารพปราศจากการเบียดเบียน ให้ดำเนินไปด้วยดีราบรื่น และมีความสุขด้วยการควบคุมกิเลสตัณหาให้อยู่ในความพอดี พอเหมาะ พอควร และพอเพียงแก่ตนเอง โดยตัวเอง และผู้อื่น กล่าวคือการประพฤติที่ถึงทางกายโดยการเว้นจากทุจริต ๓ อย่าง นั่นคือศีลข้อที่ ๑-๓ ได้แก่

(๑) การเบียดเบียนผู้อื่น การทำลายผู้อื่น การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต (ปาณาติบาต)

(๒) การลักขโมย วิวาห์ แฉ่งชิง ปลิ้น จี้ และการฉ้อฉลคดโกงด้วยอุบายต่างๆ เพื่อหวังเอาสิ่งของผู้อื่นที่เขาไม่ได้ยกให้ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง (อทินนาทาน)

(๓) การประพฤติดัดในเรื่องทางเพศ ที่ไม่สมควรของคนที่มีคู่ครองแล้ว (กาเมสุมิจจาร)

การประพฤติพรหมจรรย์ หรือการรู้จักควบคุมตนเองในทางเพศนี้ คฤหัสถ์ให้ถือพรหมจรรย์ในบุคคลที่มีคู่ครองว่าเป็นมงคลสำคัญสูงสุดของชีวิต^{๙๙} เป็นต้น

๓) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) หมายถึง การประกอบสัมมาชีพ ทำมาหากินอย่างสุจริตชน ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดประเพณี ไม่เบียดเบียนเอาเปรียบผู้อื่น ไม่ทำให้เกิดความเสียหายจนสังคมเดือดร้อนวุ่นวาย เคารพในสิทธิและศักดิ์ศรีความเท่าเทียมกันของมนุษย์ เว้นจากมิฉฉาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพที่ไม่ชอบ ได้แก่ การแสวงหาปัจจัยมาบริโภคนในทางที่มีชอบ การคดโกง ต้มตุ๋น หลอกลวงผู้อื่นด้วยกลอุบายต่างๆ เช่น บิบบ้างคับขู่เข็ญ กดขี่ ทารุณ เบียดเบียน เอาเปรียบลูกจ้าง และทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายสังคม เพื่อให้ลงทุนน้อย แต่ได้กำไรมาก จัดเป็นมิฉฉาชีพมี ๕ ประเภทดังนี้

(๑) การค้าขายคัสตราวุธที่ร้ายแรงต่อชีวิตมนุษย์หรือสัตว์ ได้แก่ อาวุธปืน ระเบิด นิวเคลียร์ เป็นต้น อาวุธเหล่านี้หากมีเจตนาเพื่อทำลายล้างซึ่งกันและกัน โลกก็จะไม่เกิดสันติสุข

(๒) การค้าขายมนุษย์ ทำให้มนุษย์หมดอิสรภาพ ได้แก่ การค้าขายเด็ก การค้าทาส การใช้แรงงานเด็กและสตรีอย่างทารุณ รวมถึงการขายตัว หรือขายบริการทางเพศ

(๓) การค้าขายเนื้อ หมายถึง การเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อฆ่าขายเนื้อ

(๔) การค้าขายของมีนเมา ตลอดจนการค้าขายสารเสพติดทุกชนิด

(๕) การค้าขายยาพิษ หรือสารเคมีที่มีพิษ และเป็นอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม^{๑๐๐}

^{๙๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๕/๘๒.

^{๙๙} ข.ข. (ไทย) ๒๕/๖๑๑/๗-๘.

^{๑๐๐} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๕๕.

๒.๕.๔.๒ หมวดแห่งสมาธิ : เป็นการพัฒนาด้านการฝึกจิตของมนุษย์ให้จิตที่พัฒนาแล้ว มีความสงบเป็นไปในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เรียบร้อย ผ่องใส สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพุทธศาสนา การพัฒนาจิตด้วยการฝึกจิต ควบคุมจิตที่มี ธรรมชาติดีด้นรณ กวัดแกว่ง ห้ามยากให้กลายเป็นจิตที่บริสุทธิ์อ่อนโยน และเรียบร้อยด้วยการใช้พุทธี ปัญญา ซึ่งพุทธศาสนานิกายเซ็นได้อึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่มาจากภาพเขียนโบราณที่แสดงถึง ขั้นตอนการฝึกจิตของมนุษย์ ในชื่อภาพว่า “ภาพชุดการพัฒนาจิตของคนเลี้ยงวัว (The ten ox herding pictures)” ที่เปรียบเทียบกับว่าเหมือนเป็นจิตที่มนุษย์ คือคนเลี้ยงวัวจำเป็นจะต้องคอยฝึก คอยกำกับรักษาดูแลให้วัว (จิต) ของตนเรียบร้อยเพราะทั้งสองจะต้องอยู่ด้วยกันตลอดเวลาโดยอาศัย องค์ธรรมแห่งมรรคเพื่อความสำเร็จผล^{๑๐๑} ได้แก่ วิริยะ เป็นต้น หมวดแห่งปัญญานี้มี ๓ องค์ประกอบคือ

๑) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) หมายถึง ความเพียรพยายาม ไม่เกียจคร้าน ไม่ ท้อถอยประกอบกรอันเป็นกุศลในการละเว้นความชั่ว เพื่อพัฒนาจิตให้เกิดความสะอาด สว่าง สงบ ความเพียรนี้มีเป้าหมายเพื่อประกอบธรรม ๔ ประการ คือ **๑) เพียรระวัง** ปิดกั้น ยับยั้งบาปอกุศล ธรรมที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น **๒) เพียรละ** กำจัดบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป **๓) เพียร เจริญ** กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีขึ้น **๔) เพียรรักษา** กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญ ยิ่งๆ ขึ้นไปจนไพบูรณ์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้มีความเพียรมั่นคง แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวยังประเสริฐ กว่าผู้เกียจคร้าน ไม่มีความเพียรที่มีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี”^{๑๐๒}

๒) สัมมาสติ (การระลึกชอบ) หมายถึง การมีสติระลึกรู้ตัวอยู่กับปัจจุบันเสมอว่ากำลังทำ อะไรอยู่ ไม่เป็นคนประมาทหลงเพลินจนลืมนสติ เมื่อมนุษย์มีสติก็จะอยู่ในปัจจุบัน และใส่ใจต่อสิ่งที่ กำลังเกิดขึ้น ณ ขณะนั้นทั้งภายในตัวมนุษย์เอง และต่อสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นรอบๆ ตัว ด้วยกายที่ตั้งมั่น ด้วยจิตที่ตั้งมั่น ไม่ประมาท สงบเสงี่ยมสำรวม มีจริยวัตรสง่างามเรียบร้อย เคารพในตนเอง และผู้อื่น มีผิวพรรณผ่องใส นอนเป็นสุข อยู่เป็นสุข มีสุขภาพจิตดี แข็งแรงเบิกบานร่าเริงด้วยธรรม ทั้งยังเป็น ธรรมโอสธ บำบัดโรคร้ายไข้เจ็บ ตัดความวิตกกังวล สงบระงับลงโดยฉับพลันจนหายขาดได้ด้วยวิธีการ กำหนดลมหายใจเข้าออกทุกขณะจิต นั่นก็คือ อานาปานสติ

๓) สัมมาสมาธิ (การตั้งจิตมั่นชอบ) หมายถึง การเจริญสติ ความมีใจตั้งมั่น การทำให้ใจ สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน ภาวะที่จิตตั้งเรียบแน่วแน่อยู่อในอารมณ์หนึ่งเดียว ดังปรากฏในหลักพุทธจริย ศาสตร์ว่า จิตที่ตั้งไว้ชอบ คือจิตที่มุ่งมั่นประพฤติดตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ได้แก่ กายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ สองอย่างนี้คือ ศีล หรือสัมมากัมมันตะ และสัมมาวาจา และมโนกรรม ๓ ได้แก่ ๑) ไม่คิด โลภมากอยากได้แต่ของคนอื่น ๒) ไม่คิดร้ายเบียดเบียนทั้งตนเอง และผู้อื่น และ ๓) มีสัมมาทิฐิที่ ถูกต้อง ธรรมเหล่านี้ย่อมอำนวยให้ได้ผลที่ประเสริฐยิ่งที่มารดาบิดาก็ให้ไม่ได้ หรือแม้แต่ญาติเหล่าอื่นก็

^{๑๐๑} เพ็ญแข บัวภา, “พุทธีปัญญาในโกธานและภาพปริศนาธรรมเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้”, พุทธธรรม กับการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ บทความวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๘ เนื่องในวัน วิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด , ๒๕๕๔), หน้า ๖๗๐-๖๗๓.

^{๑๐๒} ข.ข. (ไทย) ๒๕/๑๑๒/๖๕.

ให้ไม่ได้^{๑๐๓} เพราะผู้ที่น้อมนำไปปฏิบัติตามจะเห็นผลชัดได้ด้วยตนเอง ไม่จำกัดกาลเวลา และรู้ได้เฉพาะตนเท่านั้น

๒.๕.๔.๓ หมวดแห่งปัญญา : เป็นการพัฒนาปัญญาด้วยการคิดด้วยโยนิโสมนสิการ ประกอบองค์อริยมรรค คือ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปะ ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ (มีปัญญาเห็นชอบ) หมายถึง บุคคลผู้รู้สิ่งที่มีโทษว่ามีโทษ และรู้สิ่งที่ไม่ใช่โทษว่าไม่มีโทษ ความรู้ทั่ว มีปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจแยกแยะเหตุผล ดีชั่ว ประโยชน์ ไม่มีประโยชน์ รู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนินการทำให้ผล ล่วงพ้นปัญหา ความรอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามความเป็นจริง รู้โทษของกามตัณหา และอาณิสสค์ของการออกจากกามตัณหา ผู้มีสัมมาทิฐิประกอบด้วยกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้าแล้ว ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจแห่งสัมมาทิฐินั้น

๒) สัมมาสังกัปะ (ความดำริชอบ) หมายถึง การไตร่ตรองโดยพินิจใช้สมมตพิจารณา แต่ในทางกุศล หรือความดีงาม สัมมาสังกัปะนั้นว่าเป็นขุมกำลังของบัณฑิต เป็นความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง มีด้วยกัน ๓ อย่าง ดังนี้

(๑) เนกขัมมสังกัปะ คือ ความนึกคิดที่จะออกจากกามตัณหา ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้องในสิ่งที่สนองความอยากต่างๆ คิดที่จะออกจากกิเลส คิดที่จะไม่มีความเห็นแก่ตัว คิดเสียสละและคิดที่เป็นคุณเป็นกุศลทุกอย่าง จัดเป็นความความนึกคิดที่ปราศจากกิเลส

(๒) อัพยาบาทสังกัปะ คือ ความนึกคิดที่จะไม่พยาบาท ไม่เคียดแค้น ชิงชัง ชัดเคือง หรือเพ่งมองในแง่ร้ายต่างๆ โดยมุ่งเน้นธรรมที่ตรงกันข้าม คือ ความเมตตา ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดี ความมีไมตรีจิต ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากกิเลส

(๓) อวิหิงสาสังกัปะ คือ ความนึกคิดที่จะไม่เบียดเบียน ไม่คิดทำร้าย หรือทำลายโดยมุ่งเน้นธรรมที่ตรงกันข้าม คือ ความกรุณา ซึ่งหมายถึง การคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากกิเลส

จากข้อความข้างต้น อธิบายความได้ว่า สัมมาสังกัปะ หรือ กุศลวิตกทั้ง ๓ ประการนี้ จะไม่กระทำความผิดมนให้แกดวงตา แต่จะชำระธรรมจักขุ ให้เป็นผู้มีตาดีจะได้เห็นรูปได้ทุกอย่างตามความเป็นจริงของสรรพสิ่ง นั่นคือ เป็นผู้มีความดำริชอบเป็นอารมณ์ มุ่งเห็นความถูกต้องเป็นสำคัญ รู้ความเกิดขึ้นและเสื่อมไปของเบญจขันธ์ ครอบงำจิตไม่ให้หลุดหุ่เชื่อมซึม รักษาจิตได้ทุกขณะจิต และเป็นผู้สามารถละทุกคิดได้ทั้งหมด

เมื่อศึกษาภาพรวมของอริยมรรคแล้ว จะเห็นได้ว่า การทำงานของอริยมรรคมองค์ ๘ ในกระบวนการฝึกตนเพื่อพัฒนาปัญญา เริ่มต้นกระบวนการที่ “ใจ” การเรียงลำดับในองค์มรรคจึงเป็นการค่อยๆ พัฒนา หรือที่เรียกว่า เป็นองค์ธรรมที่คอยสนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาทิฐิ จึงมีสัมมาสังกัปะ ผู้มีสัมมาสังกัปะ จึงมีสัมมาวาจา ผู้มีสัมมาวาจา จึงมีสัมมากัมมันตะ ผู้มีสัมมากัมมันตะ จึงมีสัมมาอาชีวะ ผู้มีสัมมาอาชีวะ จึงมีสัมมาวายามะ ผู้มีสัมมาวายามะ จึงมีสัมมาสติ ผู้มีสัมมาสติ จึงมีสัมมาสมาธิ ผู้มีสัมมาสมาธิ จึงมีสัมมาญาณะ ผู้มีสัมมาญาณะ จึงมีสัมมาวิมุตติ”^{๑๐๔} เมื่อบุคคลมีความเห็นถูกต้องและคิดถูกต้อง จึงพัฒนาออกมาเป็น

^{๑๐๓} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๗/๓๙.

^{๑๐๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๐/๒๒๔.

พฤติกรรมแสดงออกภายใต้การควบคุมของการเห็นถูกต้องและคิดถูกต้อง และก้าวพัฒนาต่อไปในองค์แห่งมรรคได้แก่ การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดสติ และสมาธิ และพัฒนาไปจนถึงสัมมาวิมุตติซึ่งเป็นปัญญาขั้นสูงสุดในพุทธศาสนา นั่นคือ “โลกุตตรปัญญา” หรือ “นิพพาน”

ในที่สุดแห่งการพัฒนาปัญญาด้วยอริยมรรคนี้เรียกว่าเป็นการฝึกฝนเฉพาะตน เพราะผู้ที่ฝึกตนนั้นย่อมรู้ดีว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นแล้วทั้งกาย วาจา ใจ ด้วยเหตุผลอีกประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ให้เห็นถึงความสำคัญของการยกเอาสัมมาทิฐิขึ้นเป็นองค์มรรคแรกเพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีความเชื่อมั่นในวิธีฝึกตนนี้มาก เพราะสัมมาทิฐิมีคุณลักษณะของความเป็นหัวหน้ามีความเห็นที่เป็นกุศลธรรม และเพื่อให้องค์ธรรมทั้งหมดเป็นกุศลธรรมตามไปด้วย สัมมาทิฐิจึงเปรียบเหมือนหัวจักรที่กำลังแรง ลากจูงขบวนทั้งหมดที่เหลื้อมตามมา สัมมาทิฐีย่อมทำลายมิจฉาทิฐิได้ และบาปอกุศลธรรมเป็นอนเก อันมีมิจฉาทิฐิเป็นปัจจัย ก็เป็นอันถูกสัมมาทิฐินั้นทำลายแล้วกุศลธรรมอันมีอนเก อันมีมิจฉาทิฐิเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ สัมมาสังกัปปะ ย่อมทำลายมิจฉาสังกัปปะได้ สัมมาวาจา ย่อมทำลายมิจฉาวาจาได้ สัมมาภังคะ ย่อมทำลายมิจฉาภังคะได้ สัมมาอาชีวะ ย่อมทำลายมิจฉาอาชีวะได้ สัมมาวายามะ ย่อมทำลายมิจฉายายามะได้ สัมมาสติ ย่อมทำลายมิจฉาสติได้ สัมมาสมาธิ ย่อมทำลายมิจฉาสมาธิได้ สัมมาญาณะ ย่อมทำลายมิจฉาญาณะได้ สัมมาวิมุตติ ย่อมทำลายมิจฉาวิมุตติได้ และบาปอกุศลธรรมอันเป็นอนเก อันมีวิจฉาวิมุตติเป็นปัจจัย ก็เป็นอันถูกสัมมาวิมุตตินั้นทำลายแล้ว กุศลธรรมอันมีอนเก อันมีสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่^{๑๐๕}

จากข้อความข้างบน จะเห็นได้ว่า เมื่อมิจฉาทิฐิ ๔ ถูกทำลายด้วยสัมมาทิฐิ องค์ธรรมที่เหลือทั้ง ๗ จึงกลายเป็นสัมมาทิฐิ ในองค์ธรรมแต่ละองค์นั่นเอง เพราะเมื่อเห็นชอบจึงคิดชอบ เมื่อคิดชอบจึงมีวาจาชอบ เมื่อมีวาจาชอบจึงกระทำชอบและเลี้ยงชีพชอบ เมื่อดำเนินชีวิตถูกต้องจึงเกิดความไม่ประมาท คุณภาพของโลกียปัญญาจึงพัฒนามาเป็นลำดับขั้น เมื่อได้กระทำในสิ่งที่ควรกระทำในโลกแล้ว จึงมีความยินดีในความเพียรชอบโดยการฝึกฝนตนเองเพื่อให้จิตตั้งมั่น เพื่อดำรงไว้ซึ่งองค์แห่งมรรคด้วยสติและสมาธิเพื่อความรู้แจ้ง ความเข้าใจวิธีการแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ทำให้ปัญญาได้รับการพัฒนาจะเข้าสู่ระบบของไตรสิกขา

๒.๕.๕ การพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขา

การพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขาในที่นี้ หมายถึงการศึกษาสิกขา ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๐๖} เมื่อบุคคลเกิดศรัทธาและความคิดที่แยกคายขึ้นในตน สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) จึงเป็นสิ่งที่แนบแน่นไว้จากความชั่ว ยึดมั่นในความสุจริต ดังนั้นในการดำเนินชีวิตมนุษย์ทุกคนจึงควรทำหน้าที่ของตน^{๑๐๗} ซึ่งหน้าที่ของตนนี้ ในทางพุทธจริยศาสตร์หมายถึงการบำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์ ดังข้อความที่ปรากฏในสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทสว่า^{๑๐๘}

๒.๕.๕.๑ ศีล เป็นอย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัย เป็นผู้มืศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์ และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบท

^{๑๐๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๒/๑๘๑.

^{๑๐๖} อง.อรรถก.อ. (ไทย) ๓/๑๙/๒๔๔.

^{๑๐๗} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑๗/๑๐๐.

^{๑๐๘} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘-๔๙.

ทั้งหลายอยู่ คือ สีสันเล็ก สีสันใหญ่ ศิลเป็นที่พึงเบื้องต้น เป็นความประพจน์ เป็นความสำรวม เป็นความระวังเป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล

ฉะนั้นศิลปจึงเป็นการรักษากาย วาจา ให้เป็นปกติ เรียกร้อย ศิลทางกาย เช่น ไม่เบียดเบียน สัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิดในกาม ไม่เสพเครื่องดองของมึนเมา ศิลทางวาจา เช่น การละเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าศิลปนั้นปราบปรามกิเลสอย่างหยาบที่ล่วงทางกาย และทางวาจาให้บุคคลมีระเบียบวินัยในการคิดและปฏิบัติ

๒.๕.๕.๒ จิตต (สมาธิ) เป็นการศึกษาเรื่องของจิต คือการฝึกอบรมจิตใจ การควบคุมจิตใจให้เป็นสมาธิ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสถึงลักษณะของจิตว่า จิตมนุษย์มีความเป็นไปอย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์ระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจะคลายไปมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริบูรณ์ เพราะอุเบกขาอยู่ นี้ชื่อว่า อธิจิตตสิกขา

๒.๕.๕.๓ ปัญญา เป็นอย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญาประกอบด้วยปัญญา อันประเสริฐ หยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์สมุทัย” (เหตุเกิดทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธ” (ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้เป็นอาสวนิโรธ” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะของการพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขานั้น เป็นการสอนให้มนุษย์มีระเบียบวินัยในการคิด การปฏิบัติ โดยมีปัญญารู้เท่าทันต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามากระทบ การฝึกควบคุมจิตให้มีสติ มีสมาธิ และมีปัญญา ไม่ประมาทต่อการการดำเนินชีวิตในทุกๆ ระดับ หลักไตรสิกขาจึงเป็นหลักการที่คอยควบคุมทั้งกายภาพและจิตภาพ ให้มีการประพฤติที่สอดคล้องกันตามกฎธรรมชาติ โดยมีเป้าหมายคือการพัฒนาปัญญาไปสู่ขั้นสูงสุดของชีวิต นั่นคือโลกุตตรธรรม (บรมธรรม)

๒.๖ สรุป

จากการศึกษาเรื่องการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ สรุปได้ว่า ปัญญาในหลักพุทธจริยศาสตร์นั้นมี ๒ ระดับคือ โลกียปัญญา และโลกุตระปัญญา การการพัฒนาปัญญาในขั้นแรกในระดับโลกียปัญญา ต้องสร้างสัมมาทิฐิเพราะสัมมาทิฐิเป็นปัญญาอันดับแรกที่ต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นก่อน โดยอาศัยปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ได้แก่ ปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ สัมมาทิฐิแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ โลกียสัมมาทิฐิ คือความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เชื่อว่าทานมีผล กรรมมีผล เชื่อในคุณบิดา มารดา เป็นต้น และผ่อนคลายจากความยึดมั่นในรูปนามในที่สุด โดยมีกัลยาณมิตรเป็นผู้แนะนำชี้แนะ และสั่งสอนเพื่อยังศรัทธาให้ตั้งมั่นประกอบกับปัญญาที่ติดตัวมาทำให้เกิดธรรม ๔ ประการ ได้แก่ ความพร้อมแห่งศรัทธา ศิล ทาน และโลกียปัญญาในที่สุด ทำให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

และทัศนคติ ทำให้การดำเนินชีวิตในส่วนที่ยังสัมพันธ์ต่อโลกมีความสุขขึ้น หรือกล่าวว่ามีทุกข์น้อยลงและยังไม่สามารถละกิเลสได้เท่านั้น

ส่วนการพัฒนาปัญญาในระดับโลกุตระปัญญา เป็นการเตรียมพร้อมของโลกียปัญญา นั่นคือต้องมีความมุ่งมั่นในการฝึกฝนตนเพื่อพัฒนาปัญญาไปสู่เป้าหมายสูงสุด โดยต้องพัฒนาไปตามแนวของอริยมรรค ๘ และไตรสิกขา วิธีการเช่นเดียวกับการพัฒนาในระดับโลกียปัญญา แตกต่างที่ความเข้มงวดสำหรับระวางมากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องของศีลที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาปัญญา จะทำให้บุคคลนั้นเกิดความระมัดระวังในพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ไม่ล่วงละเมิดทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ไม่คิดเบียดเบียนทำร้ายทำลายทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ผู้มีศัลย่อมเป็นผู้ไม่ร้อนใจ เป็นผู้มีความบันเทิงใจ จิตมีความสงบตั้งมั่นเป็นสมาธิ การทำสมาธิมีทั้งการทำสมถภาวนา เพื่อให้จิตมีความสงบตั้งมั่น และวิปัสสนา เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้ง ในขณะที่ดำเนินชีวิตอยู่นี้บุคคลต้องหมั่นประพาสจิต ทั้งในหลักของอริยมรรค ๘ และไตรสิกขาประกอบกัน เพื่อเป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกันทั้งภายนอกและภายใน เพื่อทำความเจริญไปสู่การพัฒนาในระดับโลกุตระปัญญา

หลักพุทธจริยศาสตร์ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาปัญญาเป็นอันดับแรก ดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกทั้งหลายเริ่มต้นจากการสละความสุขทางโลกบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา นั้นหมายความว่าชีวิตต้องเริ่มต้นที่ปัญญาก่อน ดังนั้นในพุทธจริยศาสตร์จึงแบ่งปัญญาออกเป็น ๒ ระดับ คือระดับเพื่อให้ผู้ที่ยังไม่มีปัญญาหรือที่มีปัญญาน้อยมีจุดเริ่มต้น โดยเฉพาะอริยมรรค ๘ ฝ่ายปัญญาก็ได้จัดไว้เป็นอันดับแรก อันได้แก่ สัมมาทิฐิ และ สัมมาสังกัปปะ มรรคทั้งสองข้อนี้จะถูกแยกไว้ชัดเจน นั่นคือบุคคลจะต้องมีความคิดที่ถูกต้องเสียก่อน ต้องเพียรสร้างปัญญาในทางโลก (โลกียปัญญา) ให้เกิดขึ้นก่อน แล้วจึงค่อยพัฒนาปัญญาในระดับสูงขึ้นคือโลกุตระปัญญาไปตามลำดับ

บทที่ ๓

การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของ สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

การวิจัยในบทนี้ มุ่งศึกษาการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งกำหนดเอาสำนักปฏิบัติธรรม ๓ แห่ง ประกอบด้วย: ๑) สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น ๒) สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว อำเภอบ้านฝาง และ ๓) สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก อำเภอชุมแพ สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งนี้ เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีความสำคัญในการพัฒนาปัญญาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดขอนแก่น การศึกษาจะเน้นค้นคว้าหาข้อมูลทางด้านเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่หาข้อมูลโดยการสัมภาษณ์สอบถามผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาในบท คือการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น และเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย โดยแบ่งสาระสำคัญออกเป็นหัวข้อ ดังนี้

๓.๑ ความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด หรือชื่อย่อ ศธจ. เป็นหน่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบการสอนปฏิบัติกรรมฐาน ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรของคณะสงฆ์ไทย ภายใต้การกำกับของมหาเถรสมาคม ก่อตั้งครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยใช้สำนักปฏิบัติธรรมที่มีอยู่แล้วได้รับการยกขึ้นเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด หรือจัดตั้งขึ้นใหม่โดยคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด^๑ ซึ่งสำนักปฏิบัติธรรมที่จะเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดได้จะต้องมีที่ตั้งอยู่ในวัดที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งวัดเรียบร้อยแล้ว และอยู่ภายในสังกัดมหาเถรสมาคมเท่านั้น^๒ โดยแต่ละสำนักจะต้องจัดให้มีการสอนการปฏิบัติกรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรตามที่กำหนดไว้ ๕ สายปฏิบัติประกอบด้วย^๓

- ๑) สายปริกรรมพุท-โธ
- ๒) สายปริกรรมยุบหนอ-พองหนอ
- ๓) สายปริกรรมสัมมา-อรหัง
- ๔) สายอานาปานสติ (กำหนดลมหายใจ)
- ๕) สายพิจารณารูป-นาม

^๑ กองพุทธศาสนศึกษา, คู่มือการการปฏิบัติงาน : การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๖.

^๒ สัมภาษณ์ นายจิรวิชัย นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือนเมษายน ๒๕๖๐

^๓ กองพุทธศาสนศึกษา, สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น พุทธศักราช ๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐.

สาระสำคัญของระเบียบมหาเถรสมาคมที่ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ ฉบับนี้ คือให้เจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้ควบคุมดูแลการจัดตั้งและดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดของวัดนั้นๆ โดยที่วัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมในแต่ละแห่งอาจมีอุบายวิธีการสอนฝึกอบรมปฏิบัติธรรมด้วยรูปแบบที่ต่างกันตามแต่จะได้รับการถ่ายทอดมาจากท่านพระอาจารย์กรรมฐานในสายปฏิบัติที่ตนศรัทธาเลื่อมใส เช่น บางสำนักอาจให้บริการภวนาว่า พุทโธ ขณะหายใจเข้า-ออก หรือบางสำนักอาจให้กำหนดดูลมหายใจเข้า-ออก ว่า ยุบหนอ-พองหนอ แต่นั่นก็เป็นเพียงอุบายหรือวิธีการจงใจให้ผู้ปฏิบัติเป็นถึงสมาธิในเบื้องต้น ซึ่งก็มีหลากหลายวิธีการ และเมื่อเข้าถึงขั้นสูงที่จะก้าวสู่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้จิตหลุดพ้นแล้ว ต้องสอนให้เป็นไปตามหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ เท่านั้น

ปัจจุบันสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดตามระเบียบมหาเถรสมาคมดังกล่าว ทั่วประเทศมีจำนวนกว่า ๑,๕๑๐ สำนัก แบ่งเป็นสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ๑,๓๓๙ แห่ง และ สังกัดฝ่ายคณะสงฆ์ธรรมยุติก ๑๗๑ แห่ง กระจายอยู่ทั่วทุกจังหวัดในประเทศไทย^๔ ซึ่งการที่จะดำเนินการขอจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมในแต่ละแห่งได้นั้น ทางฝ่ายราชการโดยมีส่วนการศึกษาสงเคราะห์ กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลักที่รับสนองงานการดำเนินงานโดยการประสานให้สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนั้นๆ ดำเนินการให้เป็นไปตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคม ปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ โดยกองพุทธศาสนศึกษาจะนำข้อมูลวัดที่ได้รับการอนุมัติจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนั้นๆ บันทึกลงในทะเบียนสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด แยกเป็นรายจังหวัดและสังกัดคณะสงฆ์ และจัดทำประกาศมหาเถรสมาคม เรื่อง อนุมัติจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เสนอประธานกรรมการมหาเถรสมาคมลงนามแล้วมอบถวายเป็นหลักฐานแก่เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมในพิธีเปิดการประชุมสัมมนาเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั่วประเทศหรือจัดมอบถวายผ่านเจ้าคณะจังหวัดและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จัดสรรงบประมาณอุดหนุนการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่เน้นคุณภาพและมาตรฐานในการอบรมสั่งสอนการพัฒนาปัญญาพุทธศาสนิกชนต่อไป

๓.๑.๑ ความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น

จังหวัดขอนแก่น เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการพัฒนาหลายๆ ด้านไปพร้อมๆ กัน จนปัจจุบันจังหวัดขอนแก่น (๒๕๖๐) ได้ชื่อว่าเป็นมหานคร (เมืองหลวงของภาคอีสาน) ไปแล้ว^๕ จังหวัดขอนแก่นถึงแม้ว่าจะมีการพัฒนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการพัฒนาทางด้านโลจิสติกส์ (Logistics) ด้านการศึกษา และด้านภูมิทัศน์ของจังหวัดแล้ว ชาวจังหวัดขอนแก่นยังมีการพัฒนาด้านจิตใจไปด้วย ดังจะเห็นได้จากชาวจังหวัดขอนแก่นมีความเลื่อมใสในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สนใจในการทำนุบำรุงวัดวาอาราม ถวายความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุและสามเณรตลอดมา ด้วยเหตุนี้จึงทำมีวัดเป็นจำนวนมากทั่วจังหวัดขอนแก่น และวัดเหล่านี้ได้ทำ

^๔ กองพุทธศาสนศึกษา, ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, มปป.), (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก <https://th.wikipedia.org/wiki>, เข้าถึงเมื่อ ๑๐ เม.ย. ๒๕๖๐.

^๕ นายพงษ์ศักดิ์ ปริชานวิทย์, ผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น กล่าวเปิดงานเที่ยวสงกรานต์ต้นน้ำสการหลวงพ่อพระลับ สรงน้ำเจดีย์พระธาตุนครเดิม ณ วัดธาตุพระอารามหลวง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๖๐.

หน้าที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมก่อนที่จะเกิดมีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเช่นปัจจุบัน โดยได้ทำหน้าที่อบรม สั่งสอน และฝึกสมาธิแก่ประชาชนในสถานที่นั้นๆ^๖ และนอกจากนี้วัดเหล่านี้ยังได้ทำหน้าที่เป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน เป็นศูนย์อบรมสั่งสอนประชาชน และเป็นที่ศึกษาดำรับตำราวิชาการต่างๆ เช่น แพทย์แผนไทย เป็นต้น

ต่อมาปี ๒๕๔๓ คณะสงฆ์ โดยมหาเถรสมาคม เห็นว่า การที่จะทำให้ประชาชนคนไทยหันมาสนใจศึกษาปฏิบัติธรรมอย่างกว้างขวางและแพร่หลายจะต้องมีองค์ประกอบเป็นเหตุปัจจัยสนับสนุนส่งเสริมหลายๆ ด้าน และเหตุปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ต้องมีวัดที่จัดตั้งและดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมที่เป็นมาตรฐานในการกำกับควบคุมของคณะสงฆ์ มีพระภิกษุที่เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมและเป็นพระวิปัสสนาจารย์สำหรับทำหน้าที่บริหารจัดการฝึกอบรมสั่งสอนได้อย่างมีคุณภาพและมีปริมาณเพียงพอต่อความต้องการของสังคม ซึ่งปัจจุบันยังขาดสำนักปฏิบัติธรรมที่มีมาตรฐานและพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในการอบรมสั่งสอนเรื่องสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานอยู่จำนวนมาก และเพื่อเป็นสนับสนุนการสร้างและการพัฒนาเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมให้มีเอกภาพในการสอนและมีสถานที่ฝึกปฏิบัติธรรมกระจายอยู่ทั่วประเทศ คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมจึงได้ออกระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓^๗ ขึ้น เพื่อเป็นระเบียบควบคุมเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิปัสสนากรรมฐานให้เป็นไปตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร โดยมีเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้ควบคุมดูแลการจัดตั้งและดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนั้นๆ ในนามคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด^๘

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น นำโดยพระราชกิตติรังษี^๙ เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น ได้ประชุมคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น เรื่องพิจารณาเสนอขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น และมีมติเห็นร่วมกันว่า วัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นวัดที่เป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมสอนวิปัสสนากรรมฐานมาตั้งแต่สมัยพระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปถัมภ์) เป็นเจ้าอาวาส และปัจจุบันพระครูภาวนาโพธิคุณ, ดร. (สมชาย กนตสีโล) เป็นเจ้าอาวาสก็ยังดำเนินการฝึกอบรมสอนวิปัสสนากรรมฐานมิได้ขาด จึงเสนอขอจัดตั้งวัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งแรก^{๑๐} โดยมีมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๕/๒๕๔๙ เรื่องว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓^{๑๑} และได้มีประกาศให้วัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๐^{๑๒} และต่อจากนั้นคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่นก็ได้ดำเนินการเสนอขอจัดตั้งวัดที่มีความพร้อมที่จะเป็นสำนักปฏิบัติธรรมได้ให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม

^๖ สัมภาษณ์ พระราชประสิทธิคุณ รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^๗ กองพุทธศาสนศึกษา, คู่มือการปฏิบัติงาน : การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด, หน้า ๒.

^๘ อ้างแล้ว, หน้า ๗.

^๙ ปัจจุบัน พระเทพกิตติรังษี ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, เจ้าอาวาสวัดธาตุ พระอารามหลวง

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระราชประสิทธิคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๑ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๑} บัญชีรายชื่อสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ตามมติมหาเถรสมาคม โดยอาศัยระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ – ปัจจุบัน, สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น, <http://www.Google.co.th> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๖๐)

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร., เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

ประจำจังหวัดขอนแก่น จนถึงปัจจุบัน (๒๕๖๐) จังหวัดขอนแก่นมีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ซึ่งกระจายอยู่ตามอำเภอต่างๆ จำนวน ๗๐ แห่ง^{๑๓} และสำนักปฏิบัติธรรมเหล่านี้ได้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่หลักพุทธจริยธรรม เพื่อพัฒนาปัญญาเหล่าพุทธศาสนิกชนให้เป็นผู้เห็นดีเห็นชอบในหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักสัมมาปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาการเกิดขึ้นของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด รวมไปถึงสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นข้างต้น จะเห็นได้ว่า สังคมไทยปัจจุบันมีความเสื่อมทรามทางด้านจิตใจ เป็นโรครุมิคุ้มกันบกพร่องทางด้านอารมณ์ ยาที่จะแก้โรคใจได้ดีที่สุดนั้นเป็นผลผลิตมาจากหลักพุทธจริยธรรม หรือที่เรียกกันว่า “ธรรมโอสธ” หรือการปฏิบัติธรรมฝึกอบรมจิตให้มีสมาธิเข้มแข็งเพื่อให้เกิดสติปัญญากำหนดรู้เท่าทันสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและปัญญาอันแท้จริงของชีวิต แต่สังคมไทยกลับไม่ได้นำหลักพุทธจริยธรรมมาแก้ปัญหาระยะทางใจอย่างจริงจัง ดังนั้นเมื่อประสบกับโลกธรรมฝ่ายไม่ดีหรือประสบเรื่องธรรมดาของชีวิตอันเนื่องมาจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การพลัดพราก หรือความหวังสิ่งใดแล้วไม่ได้สมหวัง ก็จะทำให้ใจไม่สงบ ระทมตรมทุกข์ ทำให้คุณภาพจิตต่ำ แต่เมื่อประสบโลกธรรมฝ่ายดีก็ประมาท หลงระเหิมมีมา ปล่อยสติไปตามกระแสโลกวัตถุนิยม หลงลืมรับเร่งทำความดีงาม ที่เป็นเช่นนี้เพราะคนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการฝึกฝนอบรมทางจิตเพื่อให้เกิดสติหรือปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริงของสรรพสิ่ง จึงไม่รู้ว่าอะไรดีเป็นกุศลควรบำเพ็ญและไม่รู้ว่าอะไรชั่วเป็นอกุศลควรละทิ้งเสีย เป็นต้น ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม จึงได้พิจารณาเห็นว่าการปฏิบัติธรรมของประชาชนที่ให้ได้ผลมุ่งหมายในเบื้องต้นคือการฝึกจิตให้สงบ มีสติปัญญารู้ตัวชั่วจำเป็นจะต้องไปฝึกปฏิบัติในสถานที่อันสงบร่มรื่นเป็นการเฉพาะ หากฝึกปฏิบัติที่บ้านหรือในที่ซึ่งมีผู้คนพลุกพล่านก็ยากที่จะได้ผล สถานที่สงบร่มรื่นที่เหมาะสมแก่การฝึกปฏิบัติธรรมนั้น ส่วนใหญ่ก็คือวัดในพุทธศาสนา ซึ่งบางวัดก็มีการสอนปฏิบัติธรรมอยู่แล้ว จึงมีการยกหรือแต่งตั้งวัดเหล่านั้นที่มีความพร้อมให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมหรือสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนั้นๆ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดมีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นต้นมา

๓.๑.๒ เหตุผลในการเลือกสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อการวิจัย

ด้วยว่า สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดตามมติมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ – ปัจจุบัน มีจำนวนถึง ๗๐ แห่ง ซึ่งก็ถือว่ามีความมากเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นๆ ดังนั้น การเลือกเฟ้นสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ จึงเน้นเลือกเฉพาะสำนักปฏิบัติธรรมที่ได้รับเกียรติบัตรว่าเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่นเท่านั้น ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกเอาสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นดีเด่น ๓ สำนัก เพื่อการทำวิจัย เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น” ประกอบด้วย

- ๑) สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปี พ.ศ. ๒๕๕๒
- ๒) สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓

^{๑๓} บัญชีรายชื่อสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ตามมติมหาเถรสมาคม โดยอาศัยระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ - ปัจจุบัน, อ้างแล้ว.

๓) สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปี พ.ศ. ๒๕๕๗

ผู้วิจัยเห็นว่า สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งนี้ ได้ดำเนินการฝึกฝน อบรม สอนวิปัสสนากรรมฐานทั้งพระภิกษุ สามเณร และประชาชนทั่วไปที่มาเข้ารับการฝึกฝนอบรมมิได้ขาด จนเป็นที่รู้จักของพุทธศาสนิกชนทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด และได้รับการยกย่องให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมดีเด่นประจำจังหวัดจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติตามปี พ.ศ. ข้างต้น ส่วนความเป็นมาและรายละเอียดของแต่ละสำนักในการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์นั้นจะได้นำเสนอต่อไป

๓.๑.๒.๑ ความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

วัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักฐานที่ปรากฏปีสร้างวัด พ.ศ. ๒๓๗๙ ปัจจุบัน พ.ศ. (๒๕๕๙) วัดโพธิ์บ้านโนนทันมีอายุได้ ๑๘๐ ปี เนื่องจากบริเวณที่ต้องวัดมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่มากมายจึงได้ตั้งชื่อวัดว่า “วัดโพธิ์” แต่เนื่องจากวัดโพธิ์ตั้งอยู่ที่บ้านโนนทัน คนทั่วไปจึงมักจะเรียกกันตามที่เขาใจว่า วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ตั้งอยู่เลขที่ ๑๗๑ ถนนโพธิสาร หมู่ ๒ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ ๑๑ ไร่ ๒ งาน ๙๒.๗ ตารางวา อยู่ทางทิศตะวันออกของบึงแก่นนคร^{๑๔} วัดโพธิ์บ้านโนนทันได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐^{๑๕} ถือได้ว่าเป็นวัดที่เก่าแก่และมีความสำคัญคู่เมืองขอนแก่นมาเป็นระยะเวลายาวนาน

วัดโพธิ์เป็นวัดที่มีความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์และมีความสำคัญของเมืองขอนแก่น มีการศึกษาพระปริยัติธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของพระสงฆ์ ตลอดถึงอุบาสก อุบาสิกา และยังไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเป็นคนสร้างและสร้างมาตั้งแต่เมื่อใด แต่เท่าที่สืบทราบตามหลักฐานทางโบราณวัตถุพบว่า มีอุโบสถหลังเก่า (สิม) จากการตรวจสอบของกรมศิลปากรพบว่า โบสถ์หรือสิมแห่งนี้มีอายุไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ปี ถ้าวัดถึงอายุการสร้างวัดด้วยคงมีอายุไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ ปี เพราะเป็นวัดที่มีมาก่อนที่ท้าวเพี้ยเมืองแพนจะมาสร้างบ้านบึงบอน เมื่อสร้างเมืองเสร็จแล้วก็มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดเก่าขึ้นมา ซึ่งเป็นการสร้างวัดในยุคแรก ต่อมาจึงได้มีการสร้างวัดขึ้นในระยะที่ ๒ ซึ่งเป็นระยะฟื้นฟู “โดยในระยะฟื้นฟูเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ ในบริเวณที่สร้างวัดมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่หลายต้น ซึ่งแต่ละต้นมีอายุกว่าร้อยปี จึงถือเอาณีนต้นนี้ตั้งเป็นชื่อวัดโพธิ์ ต่อมาได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ ในสมัยที่พระครูโพธิสารคุณเป็นเจ้าอาวาส”^{๑๖}

ประวัติการสร้างเมืองของชาวอีสาน จะมีการสร้างเมืองควบคู่ไปกับการสร้างวัดด้วย เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน โดยมีประเพณีการสร้างวัดรอบเมืองตามทิศต่างๆ ๔ ทิศ ซึ่งแต่ละวัดจะมีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน ดังนี้^{๑๗}

^{๑๔} พระครูภาวนาโพธิคุณ, ไชยปริศนาธรรมภาพศาลาโพธิสาร ๗๒, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ขอนแก่น : คลังน่านวิทยา, ๒๕๕๔), หน้า ๑

^{๑๕} พระประเสริฐศักดิ์ รตนญาณ (ตันติชูพา), “ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ ๑”, รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔, หน้า ๓๗.

^{๑๖} พระครูภาวนาโพธิคุณ, ศึกษาบทบาทการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น” รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗, หน้า ๑๑๑.

^{๑๗} จังหวัดขอนแก่น ๒๕๒๔, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์สื่ออีสาน, ๒๕๒๔), หน้า ๑๔๐ – ๑๔๑.

๑) วัดเหนือ อยู่ทางทิศเหนือของตัวเมือง หรืออยู่ทางต้นน้ำ สำหรับเป็นสถานที่ชุมนุมทำบุญของเจ้าเมือง

๒) วัดกลาง อยู่กลางระหว่างวัดเหนือกับวัดใต้ สำหรับเป็นที่ชุมนุมทำบุญของข้าราชการ

๓) วัดใต้ อยู่ทางทิศใต้ของตัวเมือง หรืออยู่ทางใต้สายน้ำ สำหรับเป็นที่ชุมนุมทำบุญของประชาชนทั่วไป

๔) วัดแขกหรือวัดท่าแขก เป็นวัดสำหรับคนหรือพระต่างถิ่นมาพักอยู่อาศัยหรือประกอบพิธีกรรมทำบุญต่างๆ

การสร้างเมืองในภาคอีสานจึงมักมีชื่อวัด ๔ วัด ซึ่งตั้งชื่อตามลักษณะทำเลที่ตั้งของวัด และตั้งตามลักษณะของสภาพพื้นที่ เมื่อพระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี ได้ตั้งเมืองขอนแก่นขึ้นที่บ้านบึงบอนแล้วก็ได้เริ่มสร้างวัดขึ้น ๔ แห่งตามแบบอย่างประเพณีโบราณแต่บางวัดได้เปลี่ยนชื่อใหม่ดังต่อไปนี้

๑) วัดเหนือ เป็นวัดสำหรับเจ้าเมืองขอนแก่น ซึ่งต่อมาทางการได้เปลี่ยนเป็นชื่อวัดธาตุโดยมีพระธาตุเจดีย์เป็นสัญลักษณ์เป็นปูชนียสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพระนครศรีบริรักษ์เป็นผู้สร้าง

๒) วัดกลาง ปัจจุบันยังคงเรียกว่าวัดกลางอยู่อย่างเดิม

๓) วัดใต้ ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นวัดหนองแขวงพระอารามหลวง

๔) วัดแขก หรือท่าแขก ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นวัดโพธิ์

วัดโพธิ์เป็นวัดที่เคยมีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วในอดีต เคยเป็นที่จำพรรษาของพระสังฆราช (ฉิมพลี) ซึ่งเป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่สมัยท้าวเพี้ยเมืองแพนสร้างบ้านบึงบอน (ปัจจุบันเป็นบึงแก่นนคร) เป็นวัดเก่าแก่คู่กับเมืองขอนแก่น ส่วนเจ้าอาวาสวัดโพธิ์มีจำนวนหลายรูปเท่าที่มีหลักฐานสืบค้นได้มีจำนวน ๗ รูป คือ

๑) พระสังฆราชฉิมพลี

๒) พระอาจารย์ไต้

๓) พระอาจารย์เป้าะ

๔) พระอาจารย์หลอด

๕) พระอาจารย์กอง

๖) พระครูโพธิสารคุณ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๔๕)

๗) พระครูภานุโพธิคุณ (ผศ.ดร.สมชาย กนตสีโล) (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๕-ปัจจุบัน)^{๑๘}

ดังที่ทราบแล้วข้างต้นว่า วัดโพธิ์เป็นวัดที่เก่าแก่และมีความสำคัญ หลักฐานที่ปรากฏด้านโบราณสถาน คือมีโบสถ์เก่าแก่ที่กรมศิลปากรประเมินอายุประมาณ ๓๐๐ ปี โดยเป็นโบสถ์ขนาดเล็ก ก่อด้วยอิฐโบราณขนาดใหญ่ชาวบ้านเรียกว่าลิ้มมหาอุดร์ เจาะฝาผนังเป็นหน้าต่างขนาดเล็ก (ภาษาอีสานเรียกว่าปองเอี่ยม) ซึ่งมีการชำรุดทรุดโทรมตามกาลเวลา ต่อมาในสมัยในสมัยพระครูโพธิสารคุณ เป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ ได้ร่วมกับชาวบ้านบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ โดยเปลี่ยนโครงสร้างหลังคาและฉาบปูนทับอิฐโบราณไว้ เพื่อให้เกิดความมั่นคงถาวรยิ่งขึ้น ต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้สร้างพระสังกัจจายน์ไว้หน้าโบสถ์ ๒ องค์ ซึ่งเป็นศิลปะแบบจีนและศิลปะแบบไทย เป็นพระศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนทั่วไป พระครูโพธิสารคุณกล่าวว่า โบสถ์หลังเล็กนี้เป็นหัวใจชาวบ้านโนนทัน เพราะสร้างขึ้น

^{๑๘} พระครูภานุโพธิคุณ, ไขปริศนาธรรมภาพศาลาโพธิสาร ๗๒, อ้างแล้ว, หน้า ๗

บนโนนตันพุทรา ชาวบ้านเรียกว่าโนนตันมะทัน (ชาวบ้านอีสานเรียกโนนว่าโนน และเรียกตันพุทราว่าตันมะทัน)

ในเวลาต่อมา ณ สถานที่ตรงนี้ถูกเรียกว่า หมู่บ้านโนนทัน โดยในสมัยโบราณมีโนนขนาดใหญ่ที่สูงที่สุดในบริเวณที่ตั้งของบ้านโนนทัน บนยอดโนนมีต้นพุทราขนาดใหญ่ จึงได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นในบริเวณนี้ เมื่อจะสร้างโบสถ์จึงเลือกเอาโนนตันพุทราเป็นที่ก่อสร้าง โดยชาวบ้านร่วมกันปรับพื้นที่โนนให้ต่ำลงเพื่อให้ฐานโบสถ์เกิดความมั่นคงแข็งแรง ซึ่งพระเถระที่นำชาวบ้านสร้างวัดชื่อว่า “พระสังฆราชฉิมพลี” เป็นพระมหาเถระที่ได้รับความเคารพนับถือจากชาวเมืองและคณะสงฆ์ในสมัยนั้น จึงพร้อมใจกันยกย่องท่านเป็นพระสังฆราช (ไม่ใช่ตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์เหมือนในปัจจุบัน) ต่อมาชาวบ้านได้ใช้นามของท่านมาเป็นชื่อถนนฉิมพลี (ถนนสายหลังวัดโพธิ์) เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ได้ร่วมกันหล่อพระพุทธรูปเนื้อทองสัมฤทธิ์ หน้าตัก ๒๓ นิ้ว สูง ๔๓ นิ้ว ประดิษฐานไว้ภายในอุโบสถ โดยเป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบล้านช้าง องค์พระกับฐานเป็นคนละส่วนกัน มีพุทธลักษณะที่งดงามอย่างยิ่ง บนฐานจารึกอักษรเป็นภาษาไทยน้อย เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่บ้านโนนทันมาเป็นเวลานาน

นอกจากพระประธานแล้ว ยังมีพระพุทธรูปเก่าแก่ประดิษฐานไว้ภายในอุโบสถจำนวนมาก มีทั้งเนื้อโลหะ เนื้อไม้ และเนื้อว่าน (นำว่านมาปั้นเป็นพระพุทธรูป) โดยปัจจุบันกรมศิลปากรได้จัดขึ้นทะเบียนเป็นโบราณวัตถุ ซึ่งถือว่าเป็นมรดกของชาติ ประกอบด้วยพระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ต่อมาเมื่อมีพระภิกษุและสามเณรมากขึ้น ทำให้พื้นที่ในการทำสังฆกรรมคับแคบลง ท่านพระครูโพธิสารคุณจึงได้สร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้น เป็นอุโบสถ ๒ ชั้นเพื่อใช้ทำสังฆกรรมดังที่ปรากฏในปัจจุบัน จากนั้นได้ทำการบูรณะอุโบสถหลังเก่าขึ้น โดยใช้เป็นที่ปฏิบัติธรรมเฉพาะกิจของพระครูโพธิสารคุณ และใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา เป็นต้น เนื่องจากภายในประดิษฐานพระพุทธรูปเก่าแก่จำนวนมาก และเคยมีมิชชันนารีชื้อพลักขโมยพระพุทธรูป จึงมีระบบการดูแลอย่างแน่นหนา และเปิดเฉพาะวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น ต่อมาในสมัยของพระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ได้มีการบูรณะขึ้นอีกครั้ง^{๑๙}

ในสมัยพระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปถัมภ์) เป็นเจ้าอาวาส ได้ไปศึกษาหลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗^{๒๐} โดยมีพระพิมลธรรม (อาจ อาสภมหาเถร) เป็นผู้อำนวยความสะดวก และพระเทพสิทธิมนี (โชดก ญาณสิทธิ) เป็นผู้สอนแนวทางเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นเวลา ๑ ปี จากนั้นจึงได้นำหลักการปฏิบัติกลับมาเผยแผ่ที่จังหวัดขอนแก่น เพื่อให้ภิกษุ สามเณรและข้าราชการ ตลอดจนประชาชนทั่วไป ได้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยท่านได้ปฏิรูปวัดโพธิ์จากวัดปกติทั่วไปให้เป็นวัดที่มุ่งเน้นในการปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และประชาชนทั่วไป โดยเปิดอบรมวิปัสสนากรรมฐานมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๘ มาจนถึงปัจจุบัน รวมเป็นระยะเวลา ๔๑ ปี นอกจากนี้วัดโพธิ์ยังเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา แหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

^{๑๙} พระวิมาน คมกัปปัญญ, จุลสารได้รับโพธิสารเล่ม ๒, (ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๒๐} กลยาณภิกขุ, ทางพันโลก, (ขอนแก่น : นิรันดร์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๖.

โดยกำหนดให้พระภิกษุและสามเณรที่จะเข้ามาอยู่ในสังกัดวัดจะต้องผ่านการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานอย่างน้อยเป็นเวลา ๑ เดือน และจะต้องผ่านการประเมินผลการปฏิบัติจากพระวิปัสสนาจารย์อย่างเคร่งครัด จึงจะรับเข้าสังกัด (ส่วนศิษย์วัดจะต้องผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นเวลา ๑๕ วัน) เมื่ออบรมศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการผลิตธรรมทายาทเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา และเผยแผ่แนวทางปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้อย่างถูกต้อง โดยพระภิกษุและสามเณรจะต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม และกฎหมายอย่างเคร่งครัด มีการจัดระเบียบใหม่โดยมุ่งพัฒนาการบุคลากรให้เคารพกติกา ดังต่อไปนี้

๑) เคารพพระธรรมวินัย ระเบียบ คำสั่งและคำสอนของพระพุทธเจ้า

๒) เคารพกติกาของวัด เช่น ระเบียบ คำสั่งของวัด

๓) เคารพกติกาเฉพาะส่วน เช่น ระเบียบการเกี่ยวกับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรม

ระเบียบกติกาดังกล่าวข้างต้น จะต้องไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ส่วนหลักธรรมสำหรับการครองตน ทานพระครูโพธิสารคุณ ให้ยึดหลักการประพฤติตนอยู่ในปาริสุทธศีล ๕ โดยระเบียบและกติกาต่างๆ ได้ถูกนำมาเป็นเกณฑ์การคัดเลือกพระภิกษุและสามเณรที่จะเข้าสังกัดวัดโพธิ์มาจนถึงปัจจุบัน

เอกลักษณ์ทางกายภาพของวัดโพธิ์บ้านโนนทันที่โดดเด่นมีดังนี้ พระพุทธรูปแกรนิต เป็นนิมิตบางปฐม กำแพงศิลสถินธรรม สูงล้ำค่านิยม อุโบสถงามสม สองชั้นตระการตา ศาลาโพธิสาร คือตำนานเจ็บสิบสอง และ ไซใหญ่ระฆังฆ้อง ก่องข้าวโป่ วัดโพธิ์

แผนการดำเนินงาน

พระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทันรูปปัจจุบัน ได้ดำเนินการจัดระบบวัดให้มีระบบการบริหารจัดการที่เป็นระบบและมีแนวทางดำเนินงานที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

วิสัยทัศน์ (Vision)

จัดทำวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวพุทธแบบองค์รวม คือ พัฒนากาย จิต สังคม และสติปัญญา ตามหลักไตรสิกขา ๓ ภาวนา ๔ และสติปัญญา ๔ โดยเน้นหลัก ๕ ส. คือ สะอาด สว่าง สงบ สะดวก สบาย โดยมีภาวนาที่นำมาเป็นตราสัญลักษณ์ของวัด คือ สพุเพ นาล์ อภินิเวสยา “สิ่งทั้งหลายไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”

ปรัชญา

สะอาด สว่าง สงบ สะดวก สบาย

ปณิธาน

ศูนย์กลางการศึกษาเผยแผ่พระพุทธศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน

พันธกิจ (Mission statement)

สำหรับนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน มีพันธกิจ คือ “สานงานต่อ ก่องานใหม่” การดำรงไว้ซึ่งพระสัทธรรมให้สถิตตั้งมั่นทุกที่ทุกสถาน จะพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เต็มความสามารถและบรรลุถึงจุดหมายขีดสูงสุด คือ คนเข้าถึงธรรม (นิพพาน) โดยการทำงานเพื่อพันธกิจ ๕ ประการ คือ

๑) ด้านการศึกษาพระพุทธศาสนา

๒) ด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน

- ๓) ด้านสาธารณสงเคราะห์
- ๔) ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
- ๕) ด้านสาธารณสุข

เป้าหมาย (Goal)

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาตน พัฒนาคณะ พัฒนางาน สร้างบุคลากรภายในวัดให้มีความพร้อม มีความสามารถ ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นที่พึ่งของประชาชนได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ (Objective)

- ๑) เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย
- ๒) เพื่อให้วัดเป็นแหล่งรวมใจของชุมชน เป็นแหล่งให้ปัญญาของชุมชนทุกระดับในการศึกษาพระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและวัฒนธรรมประเพณีวิถีพุทธ
- ๓) เพื่อให้ประชาชนได้รู้ (Knowledge) และเกิดความเข้าใจ (Attitude) ถูกต้องตามพระสัทธรรม สามารถนำไปปฏิบัติ (Practice) ได้จริงในการดำเนินชีวิตตามฐานะของตน

นโยบาย (Policy)

พัฒนาองค์กรและขยายองค์กร/สาขาให้มีประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พัฒนาคณะให้ถึงธรรม พัฒนาสถานที่ให้มีความพร้อมใช้งาน ดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมเชื่อมโยงกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อสนองคุณพระรัตนตรัย ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

สถานภาพของวัดโพธิ์บ้านโนนทันในปัจจุบัน

การขยายวัดเครือข่าย

วัดโพธิ์บ้านโนนทันได้รับการแต่งตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ ๑ โดยเปิดวัดสาขาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจำนวน ๔ แห่ง คือ

- ๑) วัดป่าภูกระแต ตำบลม่วงหวาน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
- ๒) ศูนย์ปฏิบัติธรรมหลวงปู่โพธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอมะนัง จังหวัดขอนแก่น
- ๓) วัดชลประทาน ตำบลสีกะหลิง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบูรณ์
- ๔) วัดใหม่สามัคคี ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

องค์กรเครือข่ายความร่วมมือของวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

วัดโพธิ์บ้านโนนทันได้จัดตั้งองค์กรเครือข่ายเพื่อสังคม โดยมีที่ตั้งอยู่ภายในวัดทั้งหมด จำนวน ๑๑ องค์กร ได้แก่

- ๑) สมาคมแพทย์แผนไทยวัดโพธิ์
- ๒) มูลนิธิหลวงปู่โพธิ์
- ๓) สมาคมจิตอาสาเทิดพระเกียรติ ๘๐ พรรษา
- ๔) ศูนย์กลางการจัดกิจกรรมค่ายปฏิบัติธรรมและค่ายพุทธบุตร
- ๕) ศูนย์กลางการปฏิบัติธรรมหลักสูตรนานาชาติ
- ๖) ศูนย์ศึกษาเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน
- ๗) ศูนย์แพทย์วัดโพธิ์
- ๘) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในเมืองเขต ๑

๙) สำนักงานเจ้าคณะตำบลในเมืองเขต ๑

๑๐) ชมรมคนรักซ์วัด

๑๑) ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานวัดโพธิ์

ผลงานเชิดชูเกียรติที่ได้รับจากองค์กรต่างๆ

๑) ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ ๑ วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๐

๒) ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดศีลขณิพระเกียรติ จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ วันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๒

๓) ได้จัดเป็นนุทานการศึกษา จากกระทรวงวัฒนธรรม ประปี ๒๕๕๒

๔) ได้รับแต่งตั้งเป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในเมืองเขต ๑ จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ประจำปี ๒๕๕๒

๕) ได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดส่งเสริมสุขภาพจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข วันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๒

๖) ได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดส่งเสริมสุขภาพดีเด่น จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒

๗) พระครูภานุโพธิคุณ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ได้รับพระราชทานเสมาธรรมจักร ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา สาขาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศ จากกระทรวงวัฒนธรรม วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒

๘) ได้เป็นวัดเครือข่ายโครงการเปิดวัดวันอาทิตย์ใกล้ชิดพระพุทธศาสนากับวัดปัญญานันทาราม อำเภอกลองหมก จังหวัดปทุมธานี พ.ศ. ๒๕๕๓

๙) ได้รับคัดเลือกให้เป็นศูนย์ศึกษาเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม จากกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๕๓

๑๐) ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณเป็นวัดลานบุญลานปัญญาต้นแบบ จากกระทรวงวัฒนธรรม วันที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๕๓

๑๑) ได้รับคัดเลือกเป็นวัดท่องเที่ยว ๙ วัด จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

๑๒) ได้รับคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาสู่วิถิพุทธส่งเสริมคุณภาพชีวิตพุทธบริษัทดีเด่นต้นแบบจากมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) พ.ศ. ๒๕๕๖

๑๓) ได้รับการคัดเลือกเป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลดีเด่น ประจำปี ๒๕๕๖ จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ วันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๖

๑๔) ได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดวิถิพุทธเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๕๖

๑๕) ได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดสีขาว วันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๗

๑๖) ได้รับการคัดเลือกเป็นสำนักปฏิบัติธรรมเครือข่ายของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗

ปัจจุบัน (๒๕๖๐) วัดโพธิ์บ้านโนนทันมีพระภิกษุ ๓๘ รูป และสามเณร ๒๐ รูป รวมทั้งหมด ๕๘ รูป โดยจัดให้มีการศึกษาสำหรับพระภิกษุและสามเณรทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ และได้มีการกำหนดพื้นที่เป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส โดยได้จัดพื้นที่ประมาณ ๔ ไร่ เป็นเขตวิปัสสนากรรมฐาน และเป็นพื้นที่สำหรับให้พระภิกษุได้เข้าปฏิบัติธรรมตลอดทั้งปี นอกจากนี้ยังได้จัดทำไว้เพื่อใช้เป็นที่พักและอบรมพระนวกะ รวมทั้งเป็นที่รับรองพระอาคันตุกะด้วย โดยมีพระวิปัสสนาจารย์จำนวน ๖ รูป ทำหน้าที่สลับการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน และนอกจากนี้ ยังมีงานอบรมด้านคุณธรรมสำหรับนิสิต นักศึกษานักเรียน และเยาวชนจากที่ต่างๆ มีการแต่งตั้งพระวิทยากรคอยทำหน้าที่ให้การอบรม โดยเฉพาะในระดับเยาวชนจะมีกิจกรรมที่แตกต่างจากประชาชนทั่วไป โดยแบ่งการอบรมออกเป็น ๔ ฐาน ได้แก่ ฐานจิตภาวนา ฐานไหว้พระสวดมนต์ ฐานสารคดี และฐานศาสนพิธีและมารยาทชาวพุทธ โดยทางวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้จัดทำคู่มือหลักสูตรเพื่อใช้ในการฝึกอบรมผู้เข้าฝึกเพื่อการพัฒนาปัญญาอย่างชัดเจน

ส่วนพระภิกษุสามเณรทั่วไปที่ประสงค์จะศึกษาด้านปริยัติธรรมทางวัดจะมีนโยบายให้ไปพำนักภายนอกเขตสำนักวิปัสสนากรรมฐาน โดยการศึกษาจะแบ่งออกเป็นระดับมัธยม ปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก โดยในแต่ละปีจะมีการจัดหาทุนสนับสนุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่เรียนดี ความประพฤติดี แต่ขาดทุนทรัพย์ในการศึกษา ในขณะเดียวกันทางวัดก็มีแผนในการปฏิบัติงานด้านการอบรมและการเผยแผ่ รวมทั้งการเสริมสร้างสุขภาวะแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป โดยมุ่งขยายเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนงานด้านพระพุทธศาสนาและสังคมควบคู่กันไป และนอกจากนี้ได้ดำเนินการตามภารกิจขององค์กรสงฆ์และสำนักปฏิบัติธรรม ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านสาธารณสงเคราะห์

เมื่อกล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่า วัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นวัดที่มีความเก่าแก่และมีความสำคัญคู่บ้านคู่เมืองขอนแก่นมาเป็นเวลานาน และได้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยเน้นการเผยแผ่ในรูปแบบของการอบรมและการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีบูรพาจารย์อย่างเช่นพระครูโพธิสารคุณ อดีตเจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ไปศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจากสำนักวัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร แล้วได้นำมาสอนเผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จนกระทั่งได้ตั้งสำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน แล้วทำการเผยแผ่มาจนกระทั่งถึงสมัยพระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ก็ได้สานงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามลำดับ และในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันก็ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ ๑ และปัจจุบันวัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นที่รู้จักของพุทธศาสนิกชนทั่วไปว่าเป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่ให้การศึกษอบรมฝึกฝนพัฒนาปัญญาตามแนวทางพุทธศาสนา โดยมีหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยของรัฐและเอกชน รวมไปถึงประชาชน และชาวต่างชาติที่สนใจในการปฏิบัติธรรม ได้เข้ารับการศึกษอบรมเพื่อพัฒนาปัญญาในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ เช่น การอบรมเพื่อพัฒนาเยาวชน นักเรียน นักศึกษาทั่วไป รวมไปถึงการเข้าคอร์สปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามวาระต่างๆ ที่ทางวัดจัดขึ้น เป็นต้น จึงทำให้สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนทั่วไป จนได้รับให้เป็นวัดที่เป็นจุดศูนย์ของเครือข่ายต่างๆ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นเป็นที่ประจักษ์

๓.๑.๒.๒ ความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ ๑ หมู่ที่ ๑๐ บ้านหนองบัว ตำบลหนองบัว อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น มีเนื้อที่จำนวน ๑๕ ไร่ อาณาเขตด้านทิศเหนือจดที่นาของชาวบ้าน ทิศใต้จดสระน้ำสาธารณะ ทิศตะวันออกจดที่นาของชาวบ้าน และทิศตะวันตกจดที่สวนของชาวบ้าน

วัดเกาะแก้วสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยชาวบ้านได้ถวายที่ดินของชาวบ้านให้สร้างวัดตั้งอยู่ทางทิศเหนือของโรงเรียนชุมชนหนองบัว เดิมชื่อวัดสระแก้ว ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ย้ายมาสร้างทางทิศเหนือของหมู่บ้านหนองบัว ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๔๐๐ เมตร และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า วัดเกาะแก้ว ต่อมาจึงได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๔ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันวัดเกาะแก้วได้มีเจ้าอาวาสปกครองสงฆ์และเป็นที่พักของชาวบ้านจำนวน ๘ รูป ได้แก่^{๒๑}

- ๑) พระมหาบุญเลิศ ปญญาวโร (พ.ศ. ๒๔๕๔-๒๔๗๙)
- ๒) พระมหาสีหา พุทธิวิโส (พ.ศ. ๒๔๗๙-๒๔๙๑)
- ๓) พระอธิการบุญเส็ง สิริธโร (พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๕๐๖)
- ๔) พระอธิการคำจันทร์ กลุยาโณ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๗)
- ๕) พระมหากิ่ง จกกวโร (พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๐๙)
- ๖) พระอธิการคำผล ยโสธโร (พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๑)
- ๗) พระอธิการสุวรรณ ฐิตเปโม (พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๘)
- ๘) พระครูรัตนปัทมาภิบาล (พ.ศ. ๒๕๒๑-ปัจจุบัน)

ในพื้นที่วัดแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ๑) ส่วนที่เป็นเขตประกอบกิจกรรมทางศาสนา ประกอบด้วยเสนาสนะที่ถูกจัดสร้างขึ้นอย่างเป็นระเบียบ มีความสะอาด และเป็นระเบียบเรียบร้อย เน้นการใช้สอยจากพื้นที่ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ การสร้างอุโบสถโดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารเสด็จมาทรงยกฉัตรเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ต่อมาได้มีการสร้างวิหารหลวงพ่อกินเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปหินทรายที่มีอายุกว่า ๑๕๐ ปี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่เคารพของชาวบ้านและชาวอำเภอบ้านฝาง และยังมีการสร้างศาลา กุฏิสงฆ์ และถาวรวัตถุอื่นๆ จำนวนมาก ๒) ส่วนที่เป็นพื้นที่ปลูกสมุนไพร เพื่อใช้ในการรักษาโรคของพระสงฆ์และชาวบ้าน รวมทั้งเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาในการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร^{๒๒}

วัดเกาะแก้ว (๒๕๖๐) มีพระภิกษุจำนวน ๑๐ รูป และสามเณรจำนวน ๔ รูป พระวิปัสสนาจารย์จำนวน ๓ รูป^{๒๓} โดยความโดดเด่นทางกายภาพของวัดเกาะแก้วคือความเป็นระเบียบเรียบร้อย จัดเสนาสนะได้อย่างเป็นสัดส่วน และมีความสะอาดร่มรื่น โดยในแต่ละปีจะมีสถาบันการศึกษาต่างๆ

^{๒๑} แบบรายงานขอเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ, (อัครา, ๒๕๕๓), หน้า ๙.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูรัตนปัทมาภิบาล, เจ้าคณะอำเภอบ้านฝาง เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระครูพิพัฒน์รัตนวงศ์, เลขานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านฝาง, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

ได้นำนักเรียน นิสิต นักศึกษา พนักงาน ข้าราชการ และประชาชนทั่วไป มาเข้าอบรมคุณธรรมและร่วมกันจัดกิจกรรมทางศาสนา สังคม และวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก มีสถานที่ในการจัดอบรมและรองรับประชาชนได้เป็นจำนวนมาก ทั้งสถานที่อบรม ที่พัก โรงอาหาร และห้องน้ำ^{๒๔}

ปัจจุบัน วัดเกาะแก้ว มีพระครูรัตนที่ปาภบาล ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส และเจ้าคณะอำเภอบ้านฝาง ท่านได้พัฒนาวัดเกาะแก้วจนได้รับการยกย่องและได้รับคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ และมีผลงานเชิดชูเกียรติที่ได้รับจากหน่วยงานต่างๆ ดังนี้

- ๑) พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับยกย่องจากกรมการศาสนาให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง
- ๒) พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ ๕
- ๓) พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้รับการยกย่องจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น
- ๔) พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้รับการประกาศเกียรติคุณจากอนามัย กระทรวงสาธารณสุขให้เป็นวัดส่งเสริมสุขภาพ
- ๕) พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้รับประกาศเกียรติคุณจากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอบ้านฝางให้เป็นวัดส่งเสริมสุขภาพดีเด่นของอำเภอบ้านฝาง
- ๖) พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดส่งเสริมสุขภาพดีเด่น จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น
- ๗) พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๒ ได้รับการคัดเลือกให้เข้าร่วมโครงการสนับสนุนวัดเป็นศูนย์กลางสร้างสุขของชุมชน (วศข.) วัดวิสุทธิคุณเฉลิมพระเกียรติ
- ๘) พ.ศ. ๒๕๕๓ ได้รับการคัดเลือกเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ ประจำปี ๒๕๕๓ จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
- ๙) พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้รับการคัดเลือกให้เป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลดีเด่น

จากการศึกษาความเป็นมาของวัดเกาะแก้ว พบว่า วัดเกาะแก้วมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง มีเจ้าอาวาสบริหารจัดการมาโดยไม่ขาดช่วง โดยเฉพาะในยุคของพระครูรัตนที่ปาภบาล ได้มีการพัฒนาให้วัดเกาะแก้วมีความเจริญ เนื่องจากท่านเป็นพระเถระที่มีวิสัยทัศน์ อีกทั้งมีความรู้ด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การอบรม การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และมีความรู้ในด้านการก่อสร้างและวางแผนผังโครงสร้างของวัดได้อย่างเหมาะสม ดังจะเห็นได้จากการก่อสร้างเสนาสนะจะเน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความสะอาด สวยงาม เรียบง่าย เน้นประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งสัมพันธ์กับการจัดภูมิทัศน์ให้ร่มรื่นสวยงาม มีมุมพักผ่อนหย่อนใจ มุมอ่านหนังสือประเทืองปัญญา และมีมุมปฏิบัติธรรม มีป้ายประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ รวมไปถึงป้ายกำหนดเขตต่างๆ สุภาชิตสอนใจที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญาในรูปแบบต่างๆ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้วัดเกาะแก้วเป็นจุดศูนย์รวมศรัทธาของชาวอำเภอบ้านฝาง และประชาชนทั่วไป

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระอาจารย์ชูศักดิ์ โชติโก, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

๓.๑.๒.๓ ความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก

วัดแจ้งสว่างนอก เรียกโดยทั่วไปว่า “วัดป่า” หรือ “วัดนอก” ตามทะเบียนที่ขึ้นไว้กับกรมการศาสนา มีประวัติโดยสังเขปดังนี้^{๒๕}

วัดแจ้งสว่างนอก ตั้งอยู่เลขที่ ๑๔๗ หมู่ที่ ๕ บ้านแสนสุข ตำบลโนนสะอาด อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ห่างจากตัวจังหวัด ๙๕ กิโลเมตร วัดแจ้งสว่างนอกตั้งอยู่บริเวณป่าช้าบ้านโนนหัน และที่เรียกว่า “โนนหัน” เพราะบริเวณนี้รวมทั้งบริเวณที่ตั่งหมู่บ้านในปัจจุบัน เดิมเป็นดงป่าหันทหรือต้นหัน ซึ่งเป็นไม้เถาคล้ายต้นกะตือลิ่ง และบริเวณนี้ยังเต็มไปด้วยแมกไม้หนานาพันธ์ ปัจจุบันต้นหันหาได้ยาก เพราะถูกแผ้วถางทิ้งเป็นส่วนมาก

ตามประวัติเล่าว่า ก่อนปีพุทธศักราช ๒๔๘๐ แถบบริเวณนี้ได้มีพระรุดงค์รูปหนึ่งชื่อ หลวงปู่ชาญาณาคูพุดา สีลธโร จาริกมาปักกลดเพื่อแสวงหาความวิเวกและได้โปรดญาติโยมอยู่เป็นประจำ ซึ่งสมัยนั้นก็มิได้อยู่ไม่กี่ครอบครัวที่อาศัยอยู่ได้มีโอกาสนำบุญและฟังธรรมจากพระรุดงค์รูปนั้น และท่านก็ได้ได้อยู่จำพรรษาในป่าช้าแห่งนี้ แต่ท่านก็จาริกไปๆ มาๆ โปรดญาติโยมเท่านั้น ต่อมาชาวบ้านได้เพ็งเทิบ (เพ็งหมาแขวนที่มีหลังคาเปิดขึ้นข้างเดียว) ถวายให้เป็นที่พักพิง เมื่อท่านเลิกไปก็ชำรุดทรุดโทรม และเมื่อท่านกลับมาอีกครั้งชาวบ้านก็สร้างเพิงเทิบหมาแขวนถวายเป็นที่อาศัย และต่อมาได้ตั้งเป็นวัดชื่อวัดแจ้งสว่างนอก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๐^{๒๖}

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ เจ้าอธิการกวย สมโน วัดแจ้งสว่างใน เจ้าคณะตำบลโนนหันในสมัยนั้น ประสงค์จะให้วัดเป็นหลักฐานมั่นคง ณ ที่ตรงที่ชาวบ้านได้ถวายความอุปถัมภ์พระรุดงค์ในบริเวณป่าดงหัน อีกทั้งเพื่อให้ประชาชนได้ที่อาศัยในบริเวณนั้นได้ทำบุญและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง จึงได้นำพาพระภิกษุสามเณร ร่วมกับชาวบ้านในตำบลโนนหัน เริ่มพัฒนาบริเวณนั้น สร้างเป็นขอบเขตวัดขึ้นมาได้ประมาณกว่า ๑๐๐ ไร่ แต่ในปัจจุบันที่ขึ้นเป็นโฉนดมีเพียง ๖๒ ไร่ ๓ งาน ๙๙ ตารางวา และที่ยังไม่ขึ้นเป็นเอกสารสิทธิ์มีประมาณ ๓๐ ไร่ และวัดที่คณะสงฆ์ร่วมกับชาวบ้านได้ก่อสร้างขึ้นมานี้เรียกว่า “วัดป่า” แต่เนื่องจากว่าวัดแห่งนี้ตั้งอยู่นอกหมู่บ้าน (บริเวณป่าช้า) จึงเรียกว่า “วัดนอก” และได้รับการทำนุบำรุงมาไม่ได้ขาดสาย และได้ปรากฏชื่อเป็นทางการว่า “วัดแจ้งสว่างนอก”

วัดแจ้งสว่างนอกได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นวัดในพระพุทธศาสนาและได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ๒ ครั้ง คือ

ครั้งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๘ ตรงกับวันศุกร์ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๔ ปีมะโรง มีขนาดกว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๒๕ เมตร (บริเวณอุโบสถหลังเก่า) ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๘๒ ตอนที่ ๒๔ ลงวันที่ ๒๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๘

ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๖ ตรงกับวันอังคาร ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีมะแม มีขนาดกว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร (บริเวณอุโบสถหลังใหม่ตามแนวหอหลวงพ่อพระวิสุงคามสีมากรักรัษ ๔ พื้นอง) ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่มที่ ๑๒๐ ตอนที่ ๓๙ ง ลงวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖

^{๒๕} พระครูสโมธานเขตคนารักษ์, อายุวัฒนมงคล ๕๐ ปี ดร.พระครูสโมธานเขตคนารักษ์, (ขอนแก่น : บริษัท อีสาน บีช, ๒๕๕๙), หน้า ๒-๓.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูสโมธานเขตคนารักษ์, เจ้าคณะอำเภอชุมแพ เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

ลำดับเจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก

๑) หลวงปู่อาญาครุพุฒา สีลธโร	๒๔๘๐ – ๒๔๘๗
๒) เจ้าอธิการกาย สุมโน	๒๔๘๘
๓) พระบุญมา ปุณฺณาคโม	๒๔๘๙ – ๒๔๙๕
๔) พระอ่อน อนุตฺตโร	๒๔๙๕ – ๒๕๐๐
๕) พระมหาบุญธรรม สุขโม	๒๕๐๐ – ๒๕๐๖
๖) พระกาพย์ เขมปญฺโญ	๒๕๐๖ – ๒๕๐๗
๗) พระครูภัทรสารประสิทธิ์ (คำผัด)	๒๕๐๗ – ๒๕๔๘
๘) พระครูสโมธานเขตคณารักษ์ (ดร.สมเกียรติ วีรญาโณ) ๒๕๔๘ – ปัจจุบัน	

ทางกายภาพวัดแจ้งสว่างนอกมีเนื้อที่ใช้อยู่ทั้งหมดประมาณเกือบ ๑๐๐ ไร่เศษ มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบ โดยมีการจัดแบ่งเป็นสัดส่วนทั้งเขตพุทธาวาส ศาลาปฏิบัติธรรม สถานที่ลานแจ้งสำหรับใช้เป็นสถานที่อบรม ปฏิบัติธรรมแก่ประชาชนทั่วไป โรงเรียนปริยัติธรรม กุฏิสำหรับพระสงฆ์ และเขตสำหรับตั้งพระธาตุหลวงชุมแพ เป็นต้น นอกจากนี้ วัดแจ้งสว่างนอกยังมีการขุดสระน้ำขนาดใหญ่เพื่อเก็บไว้สำหรับการใช้สอยยามขาดแคลนน้ำใช้ ซึ่งบางครั้งชาวบ้านที่ขาดแคลนน้ำใช้ก็สามารถนำน้ำจากสระใหญ่ภายในวัดนี้ไปใช้เป็นเครื่องอุปโภคและบริโภคด้วย^{๒๗}

ปัจจุบัน วัดแจ้งสว่างนอก (๒๕๖๐) มีพระภิกษุจำนวน ๑๕ รูป พระวิปัสสนาจารย์จำนวน ๓ รูป และสามเณร ๙๐ รูป รวมพระภิกษุและสามเณร จำนวน ๑๐๘ รูป โดยบางรูป เช่น เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม (พระครูสโมธานเขตคณารักษ์, ดร.) และ พระมหาธานินทร์ นนทจารี เจ้าคณะตำบลโนนสะอาด เขต ๑ จบการศึกษาในระดับปริญญาเอก ส่วนพระสงฆ์ที่อยู่ภายในวัดส่วนหนึ่งก็กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรี และส่วนหนึ่งก็จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี และ โท จากมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน ซึ่งพระสงฆ์เหล่านี้ได้ทำหน้าที่ทั้งเป็นครูสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม – บาลี แผนกสามัญ (มัธยม) และเป็นพระวิปัสสนากรรมฐาน พระวิทยากรฝึกอบรมสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่พระภิกษุสามเณรภายในวัดและประชาชนผู้มาเข้ารับการอบรมจากทางวัดในโครงการต่างๆ อยู่เป็นประจำ^{๒๘}

ด้วยเหตุที่วัดแจ้งสว่างนอก โดยมีพระครูสโมธานเขตคณารักษ์ เป็นเจ้าอาวาส และเจ้าคณะอำเภอชุมแพ ได้พัฒนาวัดให้มีความเจริญในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาทางด้านพระปริยัติธรรมแผนกธรรม – บาลี และการการศึกษาทางด้านแผนกสามัญแล้ว รวมไปถึงการพัฒนาทางด้านศาสนวัตถุแล้ว ยังได้พัฒนาวัดให้มีการปฏิบัติธรรมสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปมิได้ขาดจนเป็นที่ประจักษ์ทั้งคณะสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น และประชาชนทั่วไป จึงทำให้วัดแจ้งสว่างนอกได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ ๓๙ เมื่อวันที่ ๑๒

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระมหาธาน สุภจารี เลขาเจ้าคณะตำบลโนนสะอาด เขต ๑, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูสโมธานเขตคณารักษ์, เจ้าคณะอำเภอชุมแพ เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

พฤษภาคม ๒๕๕๕ และได้รับการประกาศเกียรติคุณจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติให้เป็น
สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗^{๒๙}

จากการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นของสำนักปฏิบัติ
ธรรมวัดแจ้งสว่างนอก พบว่า วัดแจ้งสว่างนอก เป็นวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมที่มีพื้นที่ใช้สอยมากถึง
๑๐๐ ไร่เศษ และทางวัดเองโดยเฉพาะพระครูสมุณเฑียรธรรมเขตคณารักษ์ เจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบันได้พัฒนา
พื้นที่ใช้สอยประโยชน์หลาย โดยแบ่งเป็นเขต (Zone) เช่น เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตที่ตั้ง
โรงเรียนพระปริยัติธรรม เขตสำหรับเป็นพื้นที่ปฏิบัติธรรม อบรมประชาชน เขตพระธาตุหลวงชุมแพ
และเขตหรือพื้นที่ที่สาธารณประโยชน์ โดยเฉพาะพื้นที่สำหรับอบรม ปฏิบัติธรรมนั้น ใช้ศาลา ๒๖๐๐
ปี ซึ่งกว้างใหญ่สามารถบรรจุผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของวัดได้ไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ คน ซึ่งเป็นสถานที่สั
บายะเหมาะสำหรับทำกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะใช้อบรมปฏิบัติธรรมสำหรับประชาชนทั่วไป ในส่วนบุ
คการของวัดนั้นถือว่าเป็นจุดแข็งเพราะมีบุคลากรหลายรูปที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี โท และเอก
และท่านเหล่านี้ได้พัฒนาตนเองให้มีความรู้ ความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรม จึงสามารถเป็น
วิทยากร และเป็นพระวิปัสสนาจารย์ได้เป็นอย่างดี

๓.๒ รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในแต่ละแห่งอาจมีรูปแบบหรือวิธีการพัฒนาปัญญาที่
แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการหรือกลยุทธ์ของสำนักปฏิบัติธรรมนั้นๆ ถึงอย่างไรก็ตาม
สำนักปฏิบัติธรรมแต่ละแห่งก็มีเป้าหมายเดียวกัน นั่นคือการพัฒนาปัญญาให้เป็นไปตามแนวพุทธจริ
ยศาสตร์ โดยมีเครื่องมือในการนำมาใช้สำหรับปฏิบัติก็คือสติปัฏฐาน ๔ ดังนั้น คำว่า “รูปแบบการ
พัฒนาปัญญา” ในที่นี้หมายถึง สิ่งที่ได้กำหนดเป็นมาตรฐานที่ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนา
ปัญญาตามแนวทางพุทธจริยธรรม โดยการฝึกปฏิบัติที่เป็นเรื่องของสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนา
กรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร^{๓๐} กล่าวคือการฝึกอบรมจิต เจริญกรรมฐาน เพื่อให้เกิดสมาธิใน
การกำหนดรู้เท่าทันสรรพสิ่ง เพื่อแก้ปัญหาโรคทางใจของประชาชนทั่วไปให้ได้รับประโยชน์จากหลัก
คำสอนทางพุทธศาสนาที่ตนเคารพนับถืออย่างแท้จริง เป็นการฉีดยาพิษทางใจ เสริมสร้างพลังจิตให้มี
คุณภาพได้อย่างถูกต้อง เพราะมนุษย์เรามีส่วนประกอบสองส่วน คือกายกับจิต แต่จิตเป็นนาย กายเป็น
บ่าว จิตจึงมีความสำคัญ การจะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต้องพัฒนาที่จิตใจ จึงจะได้ผลดีที่สุด ดังนั้น
การปฏิบัติธรรมเพื่อการพัฒนาปัญญาในที่นี้จึงมุ่งพัฒนาจิตใจด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามแนว
สติปัฏฐานสูตร โดยผู้ทำหน้าที่ฝึกอบรม คือสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดหรือวัดที่ได้รับแต่งตั้งเป็น
สำนักปฏิบัติธรรมแต่มีความรู้ ความสามารถในการฝึกอบรมสอนวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีพระภิกษุที่
เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่ได้ผ่านกระบวนการฝึกอบรมการสอนหรือการถ่ายทอดวิปัสสนากรรมฐานมา
ก่อน หรือต้องเคยฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาอย่างชำนาญการ^{๓๑} โดยที่สำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ

^{๒๙} บัญชีรายชื่อสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ตามมติมหาเถรสมาคม โดยอาศัยระเบียบมหาเถร
สมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ – ปัจจุบัน, อ้างแล้ว.

^{๓๐} กองพุทธศาสนศึกษา, คู่มือการการปฏิบัติงาน : การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด,
หน้า ๒.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระราชประสิทธิ์คุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

อาจจะมีกุสโลบายวิธีการสอนหรือการฝึกอบรมที่แตกต่างกันออกไปตามวิธีการที่ได้รับการแนะนำหรือการถ่ายทอดมาจากสำนักต้นสังกัด เช่น บางสำนักพระวิปัสสนาจารย์อาจจะให้ภาวนาหรือปริกรรมว่า พุทโธ ขณะหายใจเข้าออก หรือบางสำนักอาจจะกำหนดให้พิจารณาลงหายใจเข้า-ออก ว่า ยุบหนอ – พองหนอ แต่นั่นก็ก็เป็นเพียงอุบายจงใจให้ผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงสมาธิในเบื้องต้น ซึ่งก็มีหลากหลายวิธี และเมื่อถึงขั้นสูงที่จะก้าวเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อพัฒนาปัญญาให้จิตหลุดพ้นแล้ว ก็จะต้องสอนให้เป็นไปตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร^{๓๒} เท่านั้น

นอกจากนี้ รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ในที่นี้ยังหมายถึง การที่สำนักปฏิบัติธรรมนั้นๆ มีรูปแบบและวิธีการสอนในลักษณะต่างๆ ที่ทำให้ประชาชนหรือผู้เข้ารับการฝึกฝนอบรมเกิดความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาปัญญา เช่น การสร้างสื่อการสอนผ่านซีดี การอบรมผ่านสถานีวิทยุหรือการใช้สถานีวิทยุเป็นสื่อในการอบรม และการทำกิจกรรมต่างๆ ของวัดที่ให้เป็นการพัฒนาจิตใจสามารถสร้างคุณภาพชีวิตให้เกิดความสุขทั้งร่างกายและจิตใจตามหลักพุทธธรรมได้ก็ถือว่าเป็นการพัฒนาปัญญาอีกรูปแบบหนึ่งของสำนักปฏิบัติธรรมเช่นกัน^{๓๓}

จากการศึกษารูปแบบของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดข้างต้น จะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมแต่ละแห่งอาจใช้รูปแบบหรือวิธีการสอนที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับกุสโลบายของพระวิปัสสนาจารย์ อย่างเช่น สำนักของหลวงพ่อดำเพ็ญ จิตตสุโข ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการแบบเคลื่อนไหว-นิ่งมาเป็นวิธีการเคลื่อนไหวธรรมดา โดยมีสติเป็นตัวกำหนดรู้อาการที่เกิดขึ้น ไม่มีการบริกรรมภาวนาแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงจับอาการความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้น กระทั่งจิตเกิดความสงบ และพัฒนาความสงบที่มีอยู่ด้วยสติที่ตามรู้อยู่ตลอดเวลาจนเกิดความเข้าใจหลักธรรม ซึ่งรูปแบบหรือวิธีการนี้ ต่อมารู้จักกันในนามว่า “การเจริญสติแบบเคลื่อนไหว”^{๓๔} เป็นต้น นี่ก็ถือว่าเป็นรูปแบบของการสอนวิปัสสนากรรมฐานอีกวิธีหนึ่งที่ได้ผลและยังมีการสืบทอดโดยศิษยานุศิษย์ของสำนักนี้อยู่ ซึ่งสำนักอื่นก็เช่นกัน ขึ้นอยู่กับกุสโลบายของผู้สอนที่สืบทอดกันมา แต่ไม่ว่าจะใช้รูปแบบวิธีการสอนแบบไหน แต่ท้ายสุดเมื่อผู้ฝึกฝนปฏิบัติเข้าสู่สมาธิขั้นสูงขึ้นก็จะนำไปสู่การสอนโดยใช้เครื่องมือที่สำคัญของการฝึกวิปัสสนากรรมฐาน นั่นคือหลักมหาสติปัฏฐานสูตร และนอกจากนี้ยังมีบางสำนักปฏิบัติธรรมที่ใช้วิธีการสอนโดยใช้สื่อต่างๆ ที่จัดมีขึ้นภายในวัดหรือสำนัก เช่น รูปแบบของการพัฒนาปัญญาโดยการจัดกิจกรรมต่างๆ สื่อทางสถานีวิทยุ วันสำคัญต่างๆ การจัดทำแผ่นซีดี และสื่อตีพิมพ์ต่างๆ เป็นต้น ควบคู่ไปกับการสอนวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งรูปแบบเหล่านี้ถือว่าเป็นการพัฒนาปัญญาเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงหลักพุทธจริยธรรมและนำไปสู่การฝึกฝนหรือปฏิบัติในหลักธรรมขั้นสูงขึ้นไป ดังจะได้นำเสนอรูปแบบหรือวิธีการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั้ง ๓ แห่งดังนี้

๓.๒.๑ รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีบทบาทในการพัฒนาปัญญาในรูปแบบของการเผยแผ่หลักพุทธธรรม โดยมุ่งเน้นให้เป็นศูนย์รวมใจของชุมชน และเป็นแหล่งเสริมสร้างปัญญาของประชาชนทุกระดับ มีรูปแบบในการในการสร้างสติปัญญาทั้งเชิงรุกและรับ

^{๓๒} กองพุทธศาสนศึกษา, อ้างแล้ว, หน้า ๓.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระมหาปพน กตสาโร เลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รูปที่ ๑, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๓๔} หลวงพ่อดำเพ็ญ จิตตสุโข, สงบแบบน้ำแข็ง, (ขอนแก่น : บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖.

โดยเฉพาะเชิงรุกนั้นจะอาศัยสื่อต่างๆ ในการเผยแพร่หลักธรรมเพื่อให้เข้าถึงประชาชนได้ทั่วถึง ส่วนเชิงรับจะมีการจัดอบรมและปฏิบัติธรรมภายในสำนักอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปี รูปแบบในการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันมีดังนี้

๓.๒.๑.๑ รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้มีการพัฒนาปัญญาด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาตั้งแต่สมัยพระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุบลวงษ์) โดยท่านได้ไปศึกษาหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๘ จากนั้นได้นำรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาเผยแพร่ที่จังหวัดขอนแก่น ในเบื้องต้นท่านได้มาสอนวิปัสสนากรรมฐานที่วัดศรีนวล อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และต่อมาได้มาตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และได้ทำหน้าที่เผยแพร่ด้านการปฏิบัติกรรมฐานตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน รูปแบบการสอนวิปัสสนากรรมฐานของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันมีดังนี้

๑) การสอนวิปัสสนากรรมฐาน

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้นำเอารูปแบบการสอนวิปัสสนากรรมฐานจากพระครูโพธิสารคุณ ที่เน้นการบรรยายธรรมในรูปแบบอบรมวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย เข้าใจถึงวิปัสสนากรรมฐานจริงๆ คำว่า “กรรมฐาน” ในที่นี้คือ สมถะหยุดนิ่ง เป็นสมาธิที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่สงบ ส่วนวิปัสสนาเดินหน้า มีสติแก้ไขปัญหาคด้วยปัญญา^{๓๕} ส่วนวิปัสสนากรรมฐาน คือญาณที่รู้ความจริงในสิ่งที่เกิดแล้วไม่ยึดไม่ยินดีในสิ่งที่ปรากฏการณ์ขึ้น อารมณ์ที่เกิดขึ้นมาจากภายนอกไม่ควรติดข้องพัวพัน อันนี้ฝ่ายวิปัสสนากรรมฐานเป็นไปเพื่อความดับทุกข์^{๓๖} ส่วนวิธีการปฏิบัติมีขั้นตอนดังนี้

(๑) บุพกิจก่อนเข้าปฏิบัติกรรมฐาน

การเจริญกรรมฐานไม่ว่าจะเป็นสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน ในเบื้องต้นต้องละปลิโพธิ^{๓๗} คือเครื่องกังวลอันเป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจไม่สงบ ให้ตั้งตนอยู่ในศีล ถ้าเป็นพระภิกษุก็ให้ตั้งอยู่ในปริสุทธศีล ๔^{๓๘} แสวงหาความเป็นสปปายะ กล่าวคือความสะอาดสบายที่เหมาะสมแก่การเจริญกรรมฐาน และการคบหาภิกษุสามเณร คืออาจารย์ที่มีความรู้และมีความประพฤติดีงามที่สามารถแนะนำในการปฏิบัติได้จริง

(๒) บุพกิจวันเข้าปฏิบัติกรรมฐาน

ในวันที่จะเข้าปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ให้จัดดอกไม้ธูปเทียนเพื่อบูชาพระรัตนตรัย และพระวิปัสสนาจารย์ให้กรรมฐาน ส่วนบุพกิจเบื้องต้น มีดังนี้ (๑) จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย (๒) น้อมนมัสการองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (๓) ปฏิบัติในสิลวิสุทธิ ให้เป็นผู้บริสุทธิ์

^{๓๕} พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล), ธรรมทายาท ชุดที่ ๒, (ขอนแก่น : คลังน่านาวิทยา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑.

^{๓๖} อ้างแล้ว, หน้า ๒๒.

^{๓๗} เครื่องกังวลอันเป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจไม่สงบมี ๑๐ ประการ คือ (๑) ที่อยู่อาศัย (๒) ตระกูล (๓) ลาภสักการะ (๔) หมู่คณะ (๕) การงานที่ทำค้างอยู่ (๖) การเดินทาง (๗) ญาติ (๘) การศึกษาเล่าเรียน (๙) การแสดงอิทธิฤทธิ์ต่างๆ

^{๓๘} ปริสุทธศีล ๔ ได้แก่ (๑) ปาติโมกขสังวรศีล (๒) อินทริยสังวรศีล (๓) อาชีวะปริสุทธศีล (๔) ปัจจัยสันนิสิตศีล

ควรแก่การปฏิบัติกรรมฐานเบื้องต้น (๔) มอบอัฐภาพร่างกายถวายแด่ครูอาจารย์ผู้สอนวิปัสสนากรรมฐาน (๕) ขอกรรมฐานกับพระวิปัสสนาจารย์ (๖) เมื่อเข้าสู่ห้องกรรมฐานให้ตั้งจิตบูชาพระรัตนตรัย ตั้งสัจจะอธิษฐานว่า “ถ้าไม่บรรลุผลตามที่ตนควรจะได้จะถึงเมื่อใด ด้วยกำลังแห่งความเพียรด้วยความบากบั่นอย่างไม่ท้อถอย ถึงแม้ว่าเลือดเนื้อจะเหือดแห้งไป เหลืออยู่เพียงเอ็น กระดูกก็ตาม เมื่อนั้นเราจะสละกำลังทุกส่วนเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย...ด้วยสัจจความจริงที่ตั้งไว้นี้ จงมาเป็นพลวปัจจัยคุ้มครองป้องกันอันตรายทั้งปวง ให้การปฏิบัติเห็นธรรม รู้ธรรม ตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เทอญ”^{๓๙} เมื่ออธิษฐานเสร็จแล้วให้แผ่เมตตาให้แก่ตัวเองและผู้อื่น (๗) เจริญพุทธคุณ ธรรมคุณ และ สังฆคุณ (๘) พระวิปัสสนาจารย์กล่าวให้โอวาทและแนะนำหลักการปฏิบัติ หรือที่เรียกว่า “ให้กรรมฐาน” ตามสมควรแก่เวลา ซึ่งผู้ปฏิบัติจะจดจำและพึงนำไปเป็นหลักในการปฏิบัติต่อไป

(๓) ขณะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้พิจารณาสติปัฏฐาน ๔

ขณะลงมือปฏิบัติกรรมฐานให้ใช้อุปกรณ์ที่มีอยู่แล้วภายในตัวเราคือ การกำหนดรูปก่อน เพราะรูปปรากฏชัดเห็นได้ง่าย โดยกำหนดในอิริยาบถ ๔ คือ เดิน ยืน นั่ง นอน สติกำหนดตัวอยู่เสมอว่า “เมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่าเราเดิน เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่าเรายืน เมื่อนอน ก็รู้ชัดว่าเรานอน” ฝ่าติดตามดูภายในกาย เป็นต้น อนึ่งการนั่งกำหนดครั้งหนึ่งๆ ท่านเรียกว่า บัลลังก์หนึ่ง และการปรับอินทรียให้เสมอกันจะต้องกำหนดให้เดินจงกรม และนั่งสมาธิใช้เวลาเท่ากัน ส่วนการปฏิบัติด้วยหลักสติปัฏฐาน ๔^{๔๐} อันมี กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เรามีสติรู้จิตในจิต และ ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เรามีสติรู้ธรรมในธรรม ถ้ามีนิมิตเกิดขึ้นก็ให้กำหนดนิมิตนั้นพร้อมบริกรรมคำว่า “เห็นหนอๆๆ” เมื่อนิมิตนั้นหายไปแล้ว ให้จิตมาสัมผัสที่หน้าท้องแล้วภาวนาว่า “พอง-หนอ” “ยุบ-หนอ” ต่อไปใหม่”^{๔๑} ลักษณะการกำหนดอย่างนี้ก็จะทำให้คลายความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน วิธีการปฏิบัติเช่นนี้สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์โนนทันได้ยึดถือรูปแบบคำสอนของพระครูโพธิสารคุณว่า “รู้ละ รู้ละ อย่าติดบัญญัติเอาปรมาตม์เป็นอารมณ์ แล้วจะพบ...สูญสูญตา ไม่หลงอดีต ไม่ติดอนาคต กำหนดรู้ปัจจุบัน อดีตไม่สำคัญ ปัจจุบันต้องมีสติ”^{๔๒} เพราะการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นเรื่องของการกำหนดรู้สติให้รู้เท่าทันต่ออารมณ์ความคิดของตนทุกขณะจิต มีเป้าหมายคือปัญญาที่เห็นแจ้งตามความเป็นจริงของสังขารคือ รูปและนาม ซึ่งกล่าวโดยภูมิ ได้แก่ วิปัสสนาภูมิ ๖ โดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ วิสุทธิ ๗ และกล่าวโดยวิปัสสนาญาณ ได้แก่ โสภสญาณ^{๔๓} ซึ่งถือว่าเป็นปัญญาขั้นสูงในทางพุทธจริยศาสตร์ และสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้นำเอารูปแบบและวิธีการดังที่กล่าวข้างต้นมาใช้ในการสอนวิปัสสนากรรมฐานจนถึงปัจจุบัน

^{๓๙} พระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปลวณโณ), วิปัสสนาวิถี ทฤษฎีและปฏิบัติ, (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘.

^{๔๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑.

^{๔๑} พระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปลวณโณ), อ้างแล้ว, หน้า ๖๗.

^{๔๒} พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล), ธรรมทนายท ชุด ๒, หน้า ๓๒.

^{๔๓} พระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปลวณโณ), อ้างแล้ว, หน้า ๘๒-๘๓.

๓.๒.๑.๒ รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้มีการจัดกิจกรรมเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสาน โดยยึดหลัก “ทำบุญไม่ควรมีบาป” นั่นคือวัดโพธิ์บ้านโนนทันจะไม่อนุญาตให้มีการเล่นเกมหรสพ เล่นการพนัน เสพสิ่งเสพติดมั่วเมา ภายในวัด ให้เน้นการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาในรูปแบบขอบประเพณีต่างๆ เช่น กิจกรรมวันสำคัญในประเพณีฮีต ๑๒^{๔๕} มีการจัดรูปแบบในการทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาในแต่ละเดือน ซึ่งในที่นี้จะยกมากล่าวเฉพาะประเพณีบุญเดือนสี่ และเดือนห้า ดังนี้

กิจกรรมบุญเดือนสี่ พระเวสหรือบุญมหาชาติ ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่สำหรับชาวอีสาน โดยอาศัยความเชื่อว่า ถ้าใครตั้งใจฟังเทศน์พระเวสจบภายในวันเดียว ก็จะได้เกิดในยุคของศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย วิธีการทำบุญในวันโฮมหรือวันรวม ชาวบ้านโนนทันจะออกมารวมตัวกัน ประมาณบ่ายสามโมง (๑๕.๐๐ น.) แล้วจัดกระบวนแห่ไปอัญเชิญพระเวสสันดร และพระนางมัทรีเข้าเมือง โดยสมมติเอาที่ศาลเจ้าปู่ครูเย็นในหมู่บ้านโนนทันเป็นที่ทำพิธีอัญเชิญ ขบวนแห่จะเริ่มจากศาลเจ้าปู่ครูเย็นเคลื่อนไปยังวัดโพธิ์ หลังจากเข้าถึงวัดแล้วก็เดินประทักษิณรอบศาลาโพธิสาร ๗๒ จำนวน ๓ รอบ จากนั้นเข้าไปยังศาลาเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น รับฟังการเจริญพระพุทธมนต์ ฟังเทศน์สังกาด มาลัยหมื่น มาลัยแสน เป็นต้น ประมาณตีสี่ในเช้าวันต่อมา ชาวบ้านจะทำพิธีแห่ข้าวพันก้อน ทำวัตรเช้า ทำบุญถวายสังฆทาน รับฟังการเทศน์มหาชาติ ในบุญเทศน์มหาชาติหรือบุญพระเวสสันดรนี้ ชาวอีสานนิยมทำกันในเดือนสี่ ดังที่นักปราชญ์อีสานได้กล่าวไว้ว่า “ให้ค่อยขอมไปข้างหน้า เดือนสี่มาเป็นเดือนสี่ หลังจากบุญข้างจีสีมาบุญเขาสีได้แต่งงาน ทุกเขตบ้านย่านถิ่นดินอีสาน สุขสำราญเหลือหลายม่วนมิงกะเลยพ็อน ตกหว่างตอนคนตั้งใจฟังสิ่วนหวี ตอนกันหาขาสีสิพรากพ่อแม่แก้วคนสี่ให้หนังฟังฯ”^{๔๖} นี่แสดงให้เห็นว่า ชาวอีสานได้ยึดมั่นในการทำบุญในแต่ละเดือน และแต่ละบุญนั้นจะมีการกิจกรรมในเชิงพิธีกรรมที่แฝงไปด้วยแนวคิดที่ก่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาในทางพุทธศาสนา อย่างเช่นบุญเดือนสี่ที่กล่าวข้างต้นก็เป็นการจัดกรรมที่อิงเรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในกิจกรรมนั้นก็เน้นให้ประชาชนมาฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดร เนื้อเรื่องก็เน้นให้คนฟังเกิดปัญญามสามารถหลักธรรมที่ได้จากการฟังไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

กิจกรรมประเพณีบุญเดือนห้า หรือบุญสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นบุญประเพณีที่สำคัญอีกบุญหนึ่งของไทย คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ในมิติทางพุทธศาสนาถือว่า เป็นวันปีใหม่ของไทย ซึ่งจะต้องทำสิริมงคลให้เกิดแก่ตนเอง และครอบครัว ดังที่ปรากฏในผญาอีสานว่า “ฮีตหนึ่งนั้นพอถึงเดือนห้าให้พวกไพร่ชาวเมืองพากันทำเครื่องสรงองค์พระสัพพัญญูเจ้า ทุกวัดให้ทำไปอย่าไลห่างให้พากันสืบสานบุญไว้อย่าไล ทุกท้าวที่บแผ่นหล้าให้ทำแต่สุคนธ์จังสิสุข ยิ่งล้นทำถักคำสอน คือฮีตครองควรถือแต่ปางปฐมพุ้น พ่อแม่เอย”^{๔๗} ข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงการเชิญชวนประชาชนให้เตรียมตัวเพื่อบุญสงกรานต์ที่จะมาถึง โดยให้ยึดถือตามครรลองประเพณีที่ได้ทำสืบต่อกันมาอย่าได้ขาด ซึ่งชาวบ้าน

^{๔๕} พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย), **มรดกไทย มรดกธรรม**, (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

^{๔๖} อ้างแล้ว, หน้า ๑๕.

^{๔๗} อ้างแล้ว, หน้า ๒๑.

โนนทันก็เช่นกันได้จัดทำบุญประเพณีสงกรานต์มีได้ขาด โดยมีกิจกรรมหลักๆ คือในเช้าของวันที่ ๑๓ เมษายนของทุกปี พระภิกษุจะอันเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดลงมาให้ชาวบ้านได้สรงกัน ส่วนวันที่ ๑๕ ก็จะมีกิจกรรม คือชาวบ้านโนนทันจะออกมารวมตัวกันที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน มีการไหว้พระรับศีล จากก็จะพากันสรงน้ำพระสงฆ์และสามเณรภายในวัด เด็กเยาวชนก็รดน้ำผู้อาวุโส เป็นการแสดงความเคารพและขอพรจากผู้อาวุโสหรือผู้หลักผู้ใหญ่เหล่านั้น การทำกิจกรรมในวันสงกรานต์หรือบุญเดือนห้าของวัดโพธิ์บ้านโนนทันนั้นแสดงให้เห็นถึงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาติอันก่อให้เกิดความสามัคคี และในขณะเดียวกันก็เป็นการส่งเสริมการพึ่งพิงเทศน์หรืออานิสงส์ของการทำบุญสงกรานต์ที่แฝงไปด้วยหลักธรรมต่างๆ เช่น ความกตัญญู เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเช่นนี้เองก่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมประจำใจ สามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้

๓.๒.๑.๓ รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นศิลปะหรืออุทยานการศึกษา

การพัฒนาปัญญาในรูปแบบที่เป็นศิลปะหรืออุทยานการศึกษา ที่เน้นสื่อนวัตกรรมของสถานที่ และสภาพแวดล้อมต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการให้ความรู้ด้านปรัชญาชีวิตที่แฝงไปด้วยหลักธรรมในทางพุทธศาสนา และประเพณีวัฒนธรรมอีสานโดยรูปแบบของวัดอุทยาน การสร้างรูปแบบในการพัฒนาปัญญาเช่นนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มธรรมสัจจะเข้ามาศึกษาภายในสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน เช่น กลุ่มนักศึกษา กลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มนักเรียนในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น ซึ่งจะมีโครงการห้องเรียนธรรมสัจจะ เด็กนักเรียนเหล่านี้จะศึกษาเรียนรู้พุทธทศกัณฐ์ที่ติดตามต้นไม้ ประติมากรรมรูปปั้นรอบศาลาที่เป็นสถาปัตยกรรมที่แฝงไปด้วยปริศนาธรรมต่างๆ^{๔๘} มีภาพปริศนาธรรมที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต ปฏิจจุสมุปบาท และปรัชญาญาณอีสาน เป็นต้น การสร้างวัดอุทยานที่มีภาพเขียนและรูปปั้นต่างๆ ทางสถาปัตยกรรมของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน มีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนทั่วไปที่เข้ามาศึกษาปฏิบัติธรรมหรือมาในลักษณะอื่นๆ เช่น การท่องเที่ยว หรือการทำบุญ เป็นต้น ได้ขบคิดตีความประติมากรรมเหล่านั้น เพื่อหาองค์ความรู้เท่าที่ภูมิปัญญาของผู้คิดเหล่านั้นจะไปถึง ลักษณะนี้ถือว่าการสร้างรูปแบบของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์อีกรูปแบบหนึ่งของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

๓.๒.๑.๔ รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นสิ่งตีพิมพ์ และจุลสารรายเดือน

การพัฒนาปัญญาในรูปแบบที่เป็นสิ่งตีพิมพ์และจุลสารรายเดือนของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน จะทำในลักษณะที่เป็นหนังสือธรรมะที่ได้เรียบเรียงจากการบรรยายธรรมในสถานที่ต่างๆ ของพระครูภาวนาโพธิคุณ นำมาจัดพิมพ์เข้าเล่มเป็นรูปแบบของหนังสือ และเป็นเอกสารพิมพ์แจกในงานต่างๆ ส่วนจุลสารนั้น จะทำในลักษณะที่เป็นจุลสารรายเดือน ชื่อเรื่องว่า “จุลสารไตรัมพนิสาร” จุลสารนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมในทางพุทธศาสนา และมีไว้เพื่อเป็นสื่อกลางในการแจ้งกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนการเคลื่อนไหวในการดำเนินการต่างๆ ของทางวัด ปัจจุบันรูปแบบสิ่งตีพิมพ์ในลักษณะนี้ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันมีมากกว่า ๒๕ เล่ม เช่น หนังสือเรื่องอานิสงส์ของการปฏิบัติธรรม หนังสือมงคล ๓๘ ประการ หนังสือมรดกไทย มรดกธรรม และหนังสือธรรมบุญชีวิต เป็นต้น

^{๔๘} พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล), ธรรมทนายท ชุดที่ ๖ ไชยปริศนาภาพศาลาโพธิสาร ๗๒, (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

๓.๒.๑.๕ รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นสถานีวิทย์ ซีดีแผ่นธรรม และอินเทอร์เน็ต

รูปแบบในการพัฒนาปัญญาหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่งของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันคือ สถานีวิทย์ ซีดีแผ่นธรรม และระบบอินเทอร์เน็ต เนื่องจากสื่อเหล่านี้สามารถนำหลักธรรมเผยแผ่ไปสู่ผู้ฟังได้ทั้งใกล้และไกล กล่าวคือผู้ที่อยู่ใกล้วัดก็สามารถฟังเสียงธรรมะจากคลื่นวิทยุ พระพุทธศาสนาวิปัสสนากรรมฐาน สถานีวิทย์เพื่อการเจริญสติและพัฒนาปัญญา คลื่นวิทยุความถี่ ๙๑.๐ เมกะเฮิร์ตซ์ โดยมีการดำเนินการ การวางแผนงาน จัดให้มีตารางเวลาการออกอากาศที่ชัดเจน มีการจัดบุคลากรทำหน้าที่ประจำแต่ละส่วน มีรายการออกอากาศสด เช่น รายการพุทธธรรมประยุกต์ รายการลานธรรมลานโพธิ์ และ รายการสุขภาพดีวิถีพุทธ เป็นต้น ในส่วนของซีดีธรรมะ เป็นการบันทึกเสียงของพระครูภาวนาโพธิคุณที่ได้บรรยายในโอกาสต่างๆ เช่น บรรยายธรรมในเชิงวิชาการ การแสดงธรรมในที่ต่างๆ และการอบรม เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันมีไม่ต่ำกว่า ๖๐ ชุด/ซีดี mp3 ส่วนของการเผยแผ่ในรูปแบบของอินเทอร์เน็ต สามารถเข้าศึกษาได้ทั่วโลก โดยมีรายการดังนี้ วิดีทัศน์ภาพกิจกรรมในการปฏิบัติธรรม เสียงเทศน์เสียงธรรมะ เสียงวิทยุออนไลน์จากสถานีวิทย์วัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นต้น ผู้สนใจสามารถเข้าชมหรือฟังได้ที่ (www.watphokk.com)

จากการศึกษารูปแบบของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันข้างต้น พบว่า วัดโพธิ์บ้านโนนทันมีรูปแบบในการพัฒนาปัญญาหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในหลายรูปแบบด้วย นี่แสดงให้เห็นถึงความพร้อมในการประกาศหลักพุทธธรรมทั้งในเชิงรุกและเชิงรับ ในเชิงรุกนั้น ได้นำสื่อสมัยใหม่ต่างๆ เช่น ระบบอินเทอร์เน็ต แผ่นซีดี และสถานีวิทย์ ซึ่งสื่อเหล่านี้สามารถเข้าถึงได้อย่างครอบคลุมทั้งใกล้และไกล ทำให้สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันค่อนข้างจะประสบความสำเร็จในด้านการเผยแผ่เชิงรุก ดังจะเห็นได้จากมีชาวต่างชาติหลายประเทศด้วยกันรับทราบจากอินเทอร์เน็ตแล้วเดินทางมาปฏิบัติธรรมที่สำนักแห่งนี้ ก็ถือว่าเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่สามารถพัฒนาปัญญาทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ ในส่วนการพัฒนาปัญญาแบบเชิงรับนั้น สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้จัดโครงการปฏิบัติธรรมและการอบรมเยาวชนในโอกาสต่างๆ อยู่แล้ว ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบที่สำคัญมากอีกรูปแบบหนึ่งในการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ เพราะเป็นสถานที่ตั้งและเป็นจุดศูนย์รวมในการจัดกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะรูปแบบของการปฏิบัติธรรมหรือการสอนวิปัสสนากรรมฐานนั้นวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้เริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยพระครูโพธิสารคุณ และทำต่อเนื่องมาจนถึงสมัยของพระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ทำให้วัดโพธิ์บ้านโนนทันได้กลายเป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่สำคัญ และเป็นแห่งที่ ๑ ของจังหวัดขอนแก่น เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับทั้งทางคณะสงฆ์และบ้านเมือง (ภาครัฐ) ตลอดจนประชาชนทั่วไป

๓.๒.๒ รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว

วัดเกาะแก้ว เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๕ ของจังหวัดขอนแก่น มีรูปแบบในการพัฒนาปัญญา โดยในเบื้องต้นให้ผู้ปฏิบัติธรรมทั้งพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปได้ยึดถือแนวทางปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย มีความสำวร ปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับที่ทางวัดได้จัดทำขึ้น มีความเข้มงวดในเรื่องของกิจวัตรส่วนตัวและกิจวัตรส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของพระครูรัตนทีปาภิบาล ซึ่งท่านเป็นพระเถระที่มีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีศีลและวัตรปฏิบัติทั้งดงาม ท่านจึงได้นำหลักพระธรรมวินัยมาสร้างเป็นระเบียบกติกาเพื่อให้ผู้เข้ารับการปฏิบัติ

ธรรมได้ประพจน์ร่วมกัน^{๔๙} เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อมีความประพจน์เป็นอย่างเดียวกันก็จะทำให้เกิดศีลสามัญญาและทวิญญูสามัญญา ที่เสมอเหมือนกันและเป็นเหตุให้การอยู่ร่วมกันมีความเป็นสุข เกิดความสงบ และง่ายต่อการฝึกฝนปฏิบัติธรรมเจริญปัญญาได้ดียิ่งขึ้น ส่วนรูปแบบในการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว มีดังนี้

๓.๒.๒.๑ รูปแบบการพัฒนาปัญญาด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้ยึดเอารูปแบบการปฏิบัติธรรมมาจากพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) และสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ซึ่งในประเทศไทยถือว่าพระวิปัสสนาจารย์ทั้งสองท่านนี้เป็นต้นแบบของการบริหารมรรณาในเวลาปฏิบัติธรรมว่า **ยุบหนอ – พองหนอ** โดยการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก พิจารณาไปตามหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนา เวทนानุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา แต่วิธีการปฏิบัติของวัดเกาะแก้ว ไม่ได้เน้นใช้หลักสติปัฏฐานในช่วงเดียวกันทั้งหมด โดยบางครั้งใช้การกำหนดรู้กายและอาการทางกาย ซึ่งเป็นอาการหายใจเหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติใหม่ แต่เมื่อมีความรู้สึกใดเกิดขึ้นก็กำหนดรู้เวทนา เมื่อมีอาการทางจิตเกิดขึ้นก็กำหนดรู้จิต บางครั้งกำหนดรู้รูปรนามหรือชั้น ๕ ว่าเป็นเพียงสภาวะธรรม โดยมีหลักอยู่ว่าทั้งกาย เวทนา จิต และธรรม เป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นเองไม่มีตัวตนในสิ่งที่เกิดขึ้น ไม่มีอำนาจบังคับบัญชา และเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์^{๕๐} ส่วนรูปแบบการปฏิบัติธรรม โดยสรุปจากการแสดงแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่ออบรมผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว มีดังนี้^{๕๑}

๑) **อิริยาบถนั่ง (รูปนั่ง)** เริ่มแต่การนั่ง เช่น เรานั่งก็ให้ดูรูปในปัจจุบัน คือรูปนั่ง ก็ดูรูปนั่ง นั้นเป็นอารมณ์ รู้ตัวทันทีว่าที่นั่งอยู่กับที่จะลุกขึ้นนั้นคนละอันกันที่นั่งอยู่เป็น “รูป” ความต้องการที่จะลุกขึ้นมันเป็น “นาม” ถ้าดูให้เป็นสติปัฏฐาน ความต้องการที่อยากจะลุกขึ้นเป็น “จิต” นั่งอยู่ยังไม่ลุกขึ้นเป็น “กาย” จะระลึกได้แบบนี้ แล้วรู้ตัวเร็วแบบนี้ รู้จักว่าส่วนนั้นเป็นจิต ส่วนนี้เป็นกาย ไม่ใช่สัตว์ ตัวตนเราเขา ระลึกได้เร็วรู้ตัวเร็วแบบนี้ เมื่อระลึกได้เร็วรู้ตัวเร็วก็เป็นอันว่ามีปัญญานำหน้า มีสัมมาทิฐิ เดินหน้า

๒) **อิริยาบถยืน (รูปยืน)** ความต้องการอยากจะลุกขึ้นเป็นนาม นั่งอยู่เป็นรูป เมื่อรู้ชัดเจนอย่างนี้แล้ว จึงลุกขึ้นตามจังหวะที่ ๗ การทำจังหวะตามเขาส่งมันเป็นรูป ต้องรู้ให้ชัดเจนถ้ามีอนั้นยังอยู่ที่เข้า ก็เก็บมือเข้าตามจังหวะที่ ๕ เสียก่อน เก็บมือเข้าหน้าท้อง ควบคุมการพลิกมือ ยกมือ ลง ถูก ๕ คว่า กำลังพลิก กำลังยก กำลังคว่ำ เป็นรูป ผู้รู้เห็นอาการดังกล่าวนั้น ก็คือนามหรือกำลังพลิก กำลังลง กำลังถูก กำลังคว่ำ ก็คือกาย ผู้รู้เห็นอาการของกายก็คือจิต ไม่ใช่สัตว์ บุคคล เรา เขา

๓) **อิริยาบถเดิน (รูปเดิน)** เดินก็คือนามธรรม ยืนอยู่เหมือนกันต้นเสาที่ยังไม่เดินตามมัน คิดเป็นรูปธรรม เราก็จะแยกได้อย่างนี้ว่า อันนี้เป็นนาม คิดเห็นที่จะเดิน คิดอยากเดินเป็นนามที่ยืน

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระครูพิพัฒน์รัตนวงศ์, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๕๐} สัมภาษณ์ พระครูรัตนทีปาภิบาล, เจ้าคณะอำเภอบ้านฝาง, เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๕๑} พระครูวิมลธรรมรังสี, รำลึกและอาลัยพระครูภาวนาปัญญาภรณ์, (ขอนแก่น : คลังนาวิทยา, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒.

สงบอยู่เหมือนต้นเสา ต่างจากต้นเสาเพียงแต่มีลมหายใจเข้าออกนั้นเป็นรูป ก็จะเป็นรูปนี้นาม อันนี้คือกายคิดอยากจะเดินก็คือ “จิต” ที่ยืนเหมือนต้นเสาก็คือ “กาย” ถ้าดูเป็นสติปัญญานก็จะเห็น เป็นกายเป็นจิตเท่านั้น

๔) อิริยาบถนอน (รูปนอน) เมื่อรู้ว่าจะคิดเห็นที่จะนอนเป็นนาม นั่งอยู่เป็นรูป เมื่อรู้ชัดแล้วก็เชื่อว่ามิปัญญาหน้าหน้าเป็นสัมมาทิฐิ ศิลคือเจตนาในการกระทำจึงตั้งใจคู้ค่อยคู้ ค่อยเหยียด ค่อยเคลื่อนไหว การกระทำด้วยความตั้งใจนั้นเรียกว่า “เจตนา” และเจตนานี้เป็นตัวศิลปะ เวลาคู้เหยียดเคลื่อนไหวก็ให้ยังจิตให้ยังลง รู้ไปตามเป็นสมาธิ จึงเป็นปัญญา เป็นศิลปะ เป็นสมาธิ ไปพร้อมในขณะเดียวกันนั่นเอง

๕) พิจารณารูปนามขณะได้ยิน การได้ยินเสียงครั้งแรกของแต่ละวันที่ตื่นนอน เมื่อได้ยินเสียงก็กำหนดเป็นนามเท่านั้น นามเกิดจากหู ถ้านั่งก็ดูรูปนั่งอยู่ รู้ว่าเป็นรูปนั่ง และรู้ว่าผู้ได้ยินเสียงนั้นเป็นนามได้ยิน นั่งอยู่กับได้ยินเสียงเป็นคนละอัน ถ้ากำลังยืนอยู่ก็รู้ว่ายืนกับกำลังได้ยินเป็นคนละอัน ถ้ากำลังนอนเหยียดไปตามพื้นก็ดูนอนเหยียดไปตามพื้นเป็นรูปได้ยินเสียงเป็นนาม นามเกิดจากหู คือได้ยินเสียงกับนอนเป็นคนละอัน การแยกแยะได้ว่า แม้ผู้ที่เห็นกับรูปที่นิ่งเป็นคนละอัน ได้ยินเสียงกับนั่งเป็นคนละอัน ได้กลิ่นกับนั่งอยู่เป็นคนละอัน รู้สกับนั่งอมอาหารอยู่เป็นคนละอัน อย่างนี้

๖) พิจารณารูปนามขณะอาบน้ำ แม้เวลาอาบน้ำ สรงน้ำขึ้นแรก ขณะตักก็ค่อยๆ กำหนด ตัก ค่อยเคลื่อนไหวไป เอาขึ้นลงไป แล้วตะแคงขึ้นตักเอาน้ำ หายขึ้นน้ำขึ้นยกขึ้น เทลาดลงไปมันเย็น จับขึ้นเปล่าหนึ่งสบดูอาการจับขึ้นเปล่าหนึ่งสบเป็นรูปเท่านั้นรูปขึ้นรูปขึ้นรูปธรรมความรู้สึกเย็นเป็นนาม นามเกิดทางกาย รู้เย็นรู้ร้อน

๗) พิจารณาทวารที่ ๖ (ทางใจ) บัดนี้ทวารที่ ๖ อะไรเกิดขึ้น ความคิดเกิดขึ้น ความคิดนี้แบ่งเป็น ๒ ส่วน ถ้ามันคิดย้อนถึงอดีต คืออารมณ์ข้างหลังเรียกว่า “สัญญาขึ้น” หรือ “สัญญาเจตสิก” ถ้ามันเป็นเรื่องปัจจุบันและอนาคต อุดมการณ์ต่างๆ เรียกว่า “สังขารขึ้น” หรือ “สังขารเจตสิก” เจตสิกทั้ง ๒ เป็นนามธรรม มันคิดโผล่มาครั้งหนึ่งก็คือนามธรรม มันเกิดทางใจครั้งหนึ่ง มันดับไป มันหยุดคิดก็คือนามธรรมมันดับ มันเกิดมาใหม่อีก มันคิดใหม่ก็คือมันเกิดใหม่อีก ดับแล้วเกิดอีก เรา รู้จักมันก็ดับไปอีกคือตายไปแล้วเกิด เกิดแล้วตาย นี่มันเกิดมาตาย เกิดแล้วดับไปก็คือตายไป ตายแล้วก็เกิดอีก เกิดแล้วก็ตายอีก เราจะเห็นเป็นรูปนาม เกิดตายเกิดตายทางมโนทวาร คือด้านสัญญากับสังขาร เอาเรื่องนั้นมาพอรู้จักมันก็ดับไปเอาเรื่องใหม่มาอีก

จากข้อความข้างต้น เป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ใช้เป็นรูปแบบในการสอนวิปัสสนากรรมฐานที่แสดงถึงลำดับของการพัฒนาจิตของผู้เข้าปฏิบัติธรรมแบบเคร่งครัดที่ต้องรักษาอารมณ์กรรมฐานอย่างต่อเนื่องด้วยการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ เป้าหมายของการปฏิบัติตามแนวนี้นี้เพื่อให้เข้าใจว่า กายเป็นสิ่งที่ใจหลงยึดว่าจะต้องดี แต่ความเป็นจริงคือกายมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแบบไม่หยุดนิ่ง ส่วนใจคือสิ่งที่มีความกระสันถูกร้อยรัดลุ่มหลงตามแรงอกุศลที่แสดงออกในลักษณะที่เป็นโลภะ โทสะ โมหะ ฉะนั้นการฝึกจิตตามรูปแบบมหาสติปัฏฐานจึงเป็นการปฏิบัติเพื่อให้บุคคลได้บรรลุถึงเป้าหมายชีวิต นั่นคือการพัฒนาปัญญาจนถึงขั้นบรรลุธรรมขั้นสูงได้ แต่การที่จะปฏิบัติให้ถึงขั้นสูงได้ สิ่งแรกผู้ปฏิบัติจะต้องมีครู อาจารย์ หรือผู้ฝึกสอนวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ ความสามารถ มีความชำนาญ และเป็นกัลยาณมิตรชี้ทางให้เข้าใจในขั้นตอนของการ

ปฏิบัติธรรมตามแนวทางที่ถูกต้องและเป็นสัมมาทิฐิ อันจะทำให้ผู้ปฏิบัติไม่หลงทาง หรือเสียเวลาในการปฏิบัติ

๓.๒.๒ รูปแบบการพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขา

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้ใช้รูปแบบการพัฒนาปัญญาให้เป็นไปตามขั้นตอนของหลักไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา^{๕๒} ดังจะได้เสนอกระบวนการพัฒนาปัญญาที่วัดเกาะแก้วนำมาเป็นรูปแบบในการอบรมผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม ดังนี้

๑) การพัฒนาปัญญาตามแนวทางอธิศีลสิกขา

การพัฒนาปัญญาตามแนวทางอธิศีลสิกขานี้ เป็นการพัฒนาปัญญาโดยการนำหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องต่อการปฏิบัติทางด้านศีล หรือทางด้านกายภาพ ให้มีความเรียบร้อยดีงาม ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาในเบื้องต้นก่อนที่จะพัฒนาทางจิตในขั้นที่สูงขึ้นไป หลักธรรมที่เหมาะสมต่อการพัฒนาทางกายภาพก็คือหลักปาริสุทธิศีล ๔ เพราะเป็นหลักธรรมที่สามารถจำแนกเข้ากับหลักอธิศีลสิกขาได้เป็นอย่างดี รายละเอียดมีดังนี้

(๑) หลักปาริสุทธิศีล ๔

ดังที่ทราบในเบื้องต้นว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว โดยพระครูรัตนทีปาภิบาล ได้ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมภายในวัดให้ความสำคัญกับการรักษาศีล เพราะศีลถือว่าเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำผู้ปฏิบัติธรรมไปสู่เป้าหมายขั้นที่สองของการปฏิบัติคือสมาธิได้ ดังนั้น วัดเกาะแก้วจึงได้นำหลักธรรมเรื่องปาริสุทธิศีล ๔ มาให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้เข้าใจ เพื่อที่จะได้นำไปปฏิบัติในการพัฒนาปัญญาในขั้นต้นเป็นไปตามหลักพุทธจริยศาสตร์ รายละเอียดในแต่ละข้อมีดังนี้

(๑.๑) ปาฏิโมกขสังวรศีล คือการเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติ มีการตรวจสอบพฤติกรรมของพระภิกษุและสามเณรอยู่เสมอ หากละเมิดข้อห้ามก็จะมีภาระพิจารณา ลงโทษ หากผิดไม่ร้ายแรงก็จะให้ปรับปรุงตัวใหม่ แต่หากผิดเรื่องเดิมอีกก็จะให้พ้นออกจากวัด หากผิดพระธรรมวินัยร้ายแรงก็ให้สันสกภาพจากการเป็นพระภิกษุตามพระธรรมวินัย โดยวัดเกาะแก้วได้นำหลักพระธรรมวินัยมาเป็นแกนกลางในการจัดทำเป็นระเบียบหลักการบริหารปกครองคณะสงฆ์และการปฏิบัติธรรมภายในวัดเกาะแก้ว เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก และร่วมกันจรโลงพระศาสนาตลอดถึงการร่วมสังเคราะห์ประชาชนด้วย^{๕๓}

(๑.๒) อินทริยสังวรศีล คือความสำรวมอินทริย วัดเกาะแก้วมีกฎระเบียบว่าด้วยการสำรวมระวังสิ่งที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยให้กำหนดรู้เท่าทันสิ่งที่มากระทบด้วยอาการสำรวมมารยาทในอาการวิตรและอุปชฌายวิตร^{๕๔} และประชาชนที่เข้ามารับการอบรมปฏิบัติธรรมตลอดถึงประชาชนทั่วไปที่เข้ามาภายในวัดจะต้องอยู่ในอาการสำรวม ไม่ทำตัวให้เป็นอุปสรรคต่อความสงบ

(๑.๓) อาชีวนปาริสุทธิศีล คือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ วัดเกาะแก้วตั้งอยู่ในที่ชุมชนที่ไม่แออัดเหมือนชุมชนเมือง ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาและเคารพในพระสงฆ์อย่างมั่นคง

^{๕๒} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘-๔๙.

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระครูรัตนทีปาภิบาล, เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๕๔} แบบรายงานประกอบขอเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น เฉลิมพระเกียรติ ประจำปี ๒๕๕๓, (๒๕๕๓, เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๖๖.

และทางวัดได้กำหนดให้พระสงฆ์ปฏิบัติตัวเป็นที่เจริญศรัทธาของชาวบ้าน โดยปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและกฎระเบียบของทางวัดอย่างเคร่งครัด ไม่ให้ทำตัวเป็นเกโจอาจารย์ไ้ห่วย ทำไสยศาสตร์ หรือส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพสุจริต และไม่เป็นอันตรายต่อสังคม เช่น การไม่ค้าขายอาวุธหรือเครื่องมือเพื่อกระทำการทำร้าย การไม่ค้าขายมนุษย์หรือเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น การไม่ค้าขายสัตว์ที่ยังมีชีวิตหรือการกระทำทารุณกรรมสัตว์เพื่อการค้า การไม่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับสิ่งมีนเมาและสิ่งเสพติด รวมทั้งสารพิษที่เป็นอันตรายทุกชนิด^{๕๖}

(๑.๔) ปัจจัยสนับสนุนนิสิตศีล คือการส่งเสริมการใช้ปัจจัย ๔ ด้วยความตระหนักถึงคุณค่า การพิจารณาให้เห็นคุณค่าที่แท้จริงแล้วจึงใช้สอยปัจจัยเพื่อดำรงชีพอย่างเหมาะสมและพอประมาณ การประหยัดและดูแลรักษาน้ำ ไฟฟ้า วัสดุอุปกรณ์ และการติดตั้งตู้ยาสามัญประจำวัดไว้บริการเมื่อยามพระสงฆ์และประชาชนที่เข้ามาทำกิจกรรมภายในวัด^{๕๗} และการพิจารณาคุณค่าของการใช้สอยปัจจัยการดำรงชีพ รวมทั้งการพิจารณาให้เห็นโทษของความฟุ่มเฟือย ให้ใช้สอยสิ่งอุปโภคและบริโภคต่างๆ ด้วยการมีสติกำกับอยู่เสมอ

จากการศึกษาและสัมภาษณ์เรื่องปาริสุทธิศีล ๔ ที่วัดเกาะแก้วนำมาจัดทำเป็นระเบียบกติกาศาสนาและหลักปฏิบัติสำหรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนที่เข้ามารับการอบรมปฏิบัติธรรมภายในวัด จะเห็นได้ว่า หลักปาริสุทธิศีล ๔ นี้ครอบคลุมเรื่องการประพฤติทางกายภาพ สามารถปรับใช้ได้ทั้งภิกษุและคฤหัสถ์ เป็นหลักการที่เป็นพื้นฐานในการชำระทั้งกายและจิตให้สะอาดในเบื้องต้น ก่อนที่จะนำเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อรักษาจิตในขั้นสูงต่อไป ก็จะต้องชำระหรือปฏิบัติตามหลักปาริสุทธิศีล ๔ ให้ได้ระดับหนึ่งเสียก่อน เรียกได้ว่าเป็นบันไดขั้นแรกสำหรับผู้เข้าปฏิบัติธรรม เพราะหลักปาริสุทธิศีล ๔ นี้เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้รักษาศีลให้บริสุทธิ์ในขั้นแรก ต่อมาให้สำรวมเรื่องอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จากนั้นให้เน้นการเลี้ยงชีพที่ถูกต้องไม่เบียดเบียนหรือเป็นพิษเป็นภัยแก่ผู้อื่น และท้ายสุดก็ให้ตระหนักถึงคุณค่าของการพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ ซึ่งหลักธรรมข้อนี้เน้นให้ผู้ปฏิบัติมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียงตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา มีสันโดษ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฯลฯ และเมื่อผู้ใคร่ปฏิบัติและปรารถนาจะเห็นแสงสว่างในหลักธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วก็ต้องระมัดระวังเพียรรักษาหลักปาริสุทธิศีล ๔ ให้ได้ระดับใดระดับหนึ่งก่อน ด้วยเหตุนี้ ทางสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วจึงเห็นความสำคัญของหลักปาริสุทธิศีล ๔ จึงนำมาเป็นรูปแบบโดยการปรับใช้ให้เป็นระเบียบกติกาศาสนาสำหรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปได้ปฏิบัติร่วมกัน

๒) การพัฒนาปัญญาตามแนวทางอริยจิตศึกษา

การพัฒนาปัญญาตามแนวทางอริยจิตศึกษานี้ เป็นรูปแบบที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วได้นำมาปรับใช้ในการปฏิบัติธรรม โดยจะเน้นที่กระบวนการฝึกจิตในระดับสมถกรรมฐาน เพื่อทำให้จิตใจสงบ อารมณ์ผ่องใส ไม่เครียดวิตกกังวล มีความปลอดโปร่งและเบาสบาย รูปแบบการปฏิบัติมีขั้นตอนดังนี้

(๑) ก่อนการปฏิบัติธรรม วัดเกาะแก้วจะพยายามหาแนวทางเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมด้วยการตัดความวิตกกังวล เพื่อไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม โดยการจัดสถานที่ให้มีความ

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระครูรัตนทิปาภิบาล, เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระครูพิพัฒน์รัตนวงศ์, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

พร้อมและเหมาะสมแก่การจัดกิจกรรมต่างๆ ประกอบด้วยสถานที่ปฏิบัติธรรม สถานที่พัก ห้องน้ำ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เพื่อไม่ให้เป็นการแก่ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม รวมทั้งเตรียมอุปกรณ์ให้พร้อม เช่น อาสนะ หนังสือทำวัตร อุปกรณ์ในการรับประทานอาหาร น้ำปานะ และเครื่องเสียง เป็นต้น โดยไม่ให้ผู้ปฏิบัติธรรมเกิดความวิตกกังวลในขณะปฏิบัติธรรม มีการปรับสมดุลของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อให้เป็นกัลยามิตรต่อกัน ในขณะเดียวกันก็ไม่ให้ญาติพี่น้องนำปัญหามารบกวนจิตใจ ส่วนการเจ็บป่วยก็มียาไว้บริการ โดยมีเจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองบัวและโรงพยาบาลบ้านฝางมาคอยช่วยเหลือ^{๕๘} ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมในแต่ละโครงการเกิดความวิตกกังวล ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการตัดปิลิโพธิ์ในเบื้องต้น อันเป็นเหตุทำให้ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมมีจิตใจที่เป็นสมาธิสามารถอยู่ปฏิบัติตลอดโครงการที่มีการจัดปฏิบัติธรรมได้อย่างดีเยี่ยม

(๒) สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว มีนโยบายให้ทุกรูป/คนเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน ทั้งพระวิปัสสนาจารย์ พระภิกษุสามเณรภายในวัด ผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรม และบุคลากรภายในสถานที่ทำหน้าที่แตกต่างกันไป ตลอดถึงประชาชนทั่วไปที่เข้ามาทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ไหว้พระ พักผ่อนหย่อนใจ หรือมาเพื่อศึกษาธรรมะ เป็นต้น จะต้องมีความเป็นกัลยาณมิตรและมีความเกื้อหนุนต่อกัน เพราะทุกส่วนจะเป็นการส่งเสริมเติมปัญญาในทางกุศลธรรมที่ดีต่อกัน ก่อให้เกิดความรู้สึกละสบาย ผ่อนคลายจากความทุกข์ ไม่ระแวงกันและกัน และสามารถลืมสิ่งที่ทำให้เป็นทุกข์กังวลจากทางบ้าน ที่ทำงาน หรือสิ่งแวดล้อมที่เป็นมลพิษทางใจได้ในชั่วขณะ^{๖๐} อันจะทำให้ผู้ปฏิบัติที่ดี ผู้เข้ามาเพื่อศึกษาธรรมะที่ดี มีจิตใจที่สงบไม่คิดฟุ้งซ่าน และเมื่อเข้าสู่การฝึกปฏิบัติจิตก็สามารถเข้าสู่สมาธิได้ง่ายขึ้น

จากรูปแบบการสอนปฏิบัติธรรมโดยการใช้หลักธรรมว่าด้วยการศึกษาทางจิตหรืออธิจิตสิกขาข้างต้น จะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วได้มีกุศโลบายในการฝึกอบรมผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมให้รู้จักวิธีการฝึกจิตให้เป็นสมาธิต่างๆ ในเบื้องต้น คือการสอนให้มีกัลยาณมิตรต่อกันทุกคนไม่มียกเว้นแม้แต่พระวิปัสสนาจารย์ เพราะอย่างน้อยก็จะทำให้เกิดความเชื่อถือ ไม่เกิดการระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน ถือได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่สอนให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมทั่วไปได้จิตที่เป็นกุศลธรรมต่อกัน มีความรู้เรื่องการปฏิบัติดีๆ หรือมีธรรมะดีๆ ก็แบ่งปันกันเป็นธรรมทาน งดเว้นการพูด การคิด หรือการกระทำที่ตรงกันข้ามกับหลักธรรม ถ้าจะพูดจะคุยกันก็พูดคุยแต่พอประมาณ พูดคุยในสิ่งที่เป็นธรรมะอันจะก่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาทางจิตใจ ฉะนั้น การสอนให้เป็นกัลยาณมิตรต่อกันจึงเป็นการปูพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ อันจะนำมาซึ่งความสงบและความผาสุก ซึ่งก็ง่ายต่อการฝึกฝนทางจิตและเป็นบันไดนำไปสู่การปฏิบัติขั้นสูงขึ้น นั่นก็คือระดับการพัฒนาปัญญาขั้นสูงคืออภิญญาสิกขานั้นเอง

๓) การพัฒนาปัญญาตามแนวทางอภิญญาสิกขา

การพัฒนาปัญญาตามแนวทางอภิญญาสิกขานี้ เป็นการพัฒนาปัญญาขั้นสูง โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วมีรูปแบบหรือวิธีการพัฒนาปัญญาในขั้นนี้ดังต่อไปนี้

^{๕๘} สัมภาษณ์ พระครูพิพัฒนรัตนวงศ์, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๖๐} อ้างแล้ว.

(๑) **การพัฒนาปัญญาด้วยหลักปรโตโฆสะ** เป็นการพัฒนาปัญญาจากปัจจัยนอก กล่าวคือการถ่ายทอด ศิลปวิทยา ความรู้วิชาการ วิชาชีพ ที่เรียกว่า เป็นหน้าที่ของสิปปทายก^{๖๑} โดยที่ วัดเกาะแก้วจะมีรูปแบบของการปฏิบัติธรรม ซึ่งประกอบด้วยพระวิปัสสนาจารย์เป็นผู้ให้การศึกษา ฝึกฝนอบรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ตลอดถึงผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมเป็นผู้รับ โดยผู้ให้และผู้รับ จะต้องมีความเกื้อหนุนกันเป็นไปอย่างเสมอภาคเหมาะสมกับวัย สมรรถภาพทางกาย และพื้นฐานความรู้เป็นหลัก เช่น การสอน การแสดงธรรม ปาฐกถา อบรม เป็นต้น^{๖๒} ซึ่งวิธีการเหล่านี้ถือว่าเป็นรูปแบบอีกอย่างหนึ่งของการพัฒนาปัญญาด้วยปรโตโฆสะของวัดเกาะแก้ว

(๒) **การพัฒนาปัญญาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ** เป็นการพัฒนาปัญญาจากปัจจัยภายใน ด้วยธรรมที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ซึ่งแปลว่า การพิจารณาโดยแยบคาย (ทำใจโดยแยบคาย) ความคิดตลอดสาย หรือคิดสืบค้นถึงต้นเค้า ความรู้จักคิด อย่างที่เราเรียกกันในสมัยนี้ว่า “คิดเป็น”^{๖๓} เป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาต่อเนื่องมาจากปรโตโฆสะ โดยให้การได้รับความรู้แบบสัมมาทิฐิเป็นรากฐาน แล้วกระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติธรรมนำไปคิดพิจารณาต่อยอดความรู้ความเข้าใจที่ได้มานั้น หรือบางครั้งก็ให้ไปศึกษาโยนิโสมนสิการก่อนแล้วจึงมาเล่าให้ฟัง (ความรู้แบบสอบอารมณ์กรรมฐาน) ส่วนไหนที่ปฏิบัติยังไม่ถูกต้องหรือไม่เป็นไปตามหลักสัมมาทิฐิแล้วก็จะเสริมเพิ่มเติมความรู้หรือความเข้าใจที่ถูกต้องต่อไป^{๖๔}

จากการศึกษาและสัมภาษณ์เนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวทางอภิญญาสิกขาของวัดเกาะแก้วข้างต้น จะเห็นได้ว่า วัดเกาะแก้วใช้หลักปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในการฝึกปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาปัญญาขั้นสูง หรืออภิญญาสิกขา ปัจจัยภายนอกหรือปรโตโฆสะ เป็นเสียงจากผู้อื่นที่คอยชักจูงภายนอก อาจจะเป็นกัลยาณมิตรท่านใดท่านหนึ่งที่ทำให้การแนะนำสั่งสอนวิธีปฏิบัติให้เดินไปในทางที่ถูกต้อง และจากนั้นฝึกให้ใช้ปัจจัยภายในหรือโยนิโสมนสิการ โดยฝึกให้ใช้ความคิดที่ถูกวิธี คือการทำในใจโดยแยบคายพิจารณาสรรพสิ่งโดยต้นเค้าสาวไปหาสาเหตุจนตลอดสาย แยกแยะวิเคราะห์ ด้วยปัญญาให้เห็นสิ่งนั้นๆ ตามสภาวะความเป็นจริงที่เนื่องสัมพันธ์มาแต่เหตุปัจจัย การพิจารณาโดยอุบายแยบคายตามหลักอภิญญาสิกขานี้จึงมีลักษณะที่เป็นความรู้จักคิด หรือคิดเป็น คือการวิเคราะห์กันต่อไปอีก เช่น รู้จักคิดแยกแยะองค์ประกอบ รู้จักคิดสืบสาวหาเหตุผล จนกระทั่งมองเห็นความเกิดและความดับ สามารถใช้ปัญญาขั้นนี้เพิกถอนกิเลสให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์ได้

๓.๒.๓ รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก

วัดแจ้งสว่างนอก เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีการจัดกิจกรรมในการพัฒนาปัญญาให้กับพระภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไปมิได้ขาด โดยเฉพาะภิกษุสามเณรนั้นจะให้การอบรมผู้ที่เข้ามาจำพรรษาในวัดโดยวางกฎเกณฑ์ไว้ว่า พระภิกษุและสามเณรที่ต้องการศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรมจะต้องเข้ามาอยู่ภายในวัดก่อนวันที่ ๑๕ พฤษภาคมของทุกปี เพราะวัดแจ้งสว่างนอกเป็นสถานที่

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษา : เครื่องมือพัฒนา ที่ยังต้องพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๙), หน้า ๔๙.

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระครูพิพัฒนรัตนวงศ์, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), อ้างแล้ว, หน้า ๔๙.

^{๖๔} ประมวลข้อมูลจากการสนทนากลุ่มผู้เข้าปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

ศึกษาทั้งปริยัติธรรมแผนกบาลี – นกธรรม และแผนกสามัญ ตลอดจนมีการจัดอบรมปฏิบัติธรรมตลอดทั้งปี โดยกำหนดให้พระภิกษุและสามเณรทุกรูปเข้าร่วมฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งทางวัดแจ้งสว่างนอกได้ยึดหลักปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ตั้งของสติ ข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริง การมีสติกำหนดรู้สิ่งต่างๆ และความเป็นไปทั้งหลาย โดยกำหนดรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ไม่ให้ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้ายที่ทำให้มองเห็นเพี้ยนไปตามอำนาจของกิเลส และการกำหนดพิจารณาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นี้ จะต้องเป็นการปฏิบัติให้ควบคู่ไปกับหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา^{๖๕}

ส่วนคฤหัสถ์ที่มาเข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอก ทางวัดจะจัดในลักษณะที่เป็นการอบรมและแนะนำหลักการประพฤติปฏิบัติตนให้เคารพในกตีกา ระเบียบอันดีงามต่างๆ และจะต้องมีการสมาทานศีล ๘ บวชนกขัมมะนุ่งขาวห่มขาวทุกคน ซึ่งจะให้ระยะเวลาในการฝึกอบรมปฏิบัติธรรม ๕ – ๗ – ๑๐ วัน ขึ้นอยู่กับแต่ละโครงการ และนอกจากนี้วัดแจ้งสว่างนอกยังได้มีการจัดโครงการปฏิบัติธรรมให้สอดคล้องกับวันสำคัญต่างๆ ตามโอกาส เช่น วันสำคัญทางพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติ และวันสำคัญที่เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเยาวชน นิสิตนักศึกษา ข้าราชการ และประชาชนทั่วไป^{๖๖} ผู้ที่เข้าร่วมอบรมปฏิบัติธรรมในแต่ละโครงการ รวมไปถึงผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชม หรือเข้ามาเพื่อทัศนศึกษาเพื่อค้นหาแนวคิดหรือหลักธรรมภายในวัดแจ้งสว่างนอกนี้ จะต้องเคารพในสถานที่ในลักษณะที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล (พระภิกษุสามเณร) ศาสนธรรม และศาสนพิธี โดยการปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ทางวัดทำขึ้นอย่างเคร่งครัด^{๖๗} ส่วนรูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกในแต่ละด้านมีดังนี้

๓.๒.๓.๑ รูปแบบการพัฒนาปัญญาด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้ใช้รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยยึดหลักสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ พิจารณาอารมณ์ของสติ อันได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม^{๖๘} ส่วนรูปแบบของการพิจารณาสติปัฏฐาน ๔ ในขณะที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมีวิธีการดังนี้^{๖๙}

๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ให้พิจารณาในกายอันเป็นที่ตั้งให้เกิดสติ โดยพิจารณาตั้งแต่ลมหายใจเข้า และลมหายใจออก พร้อมอุบายในการพิจารณาอย่างประณีต นอกจากนี้ยังมีการพิจารณาอิริยาบถบรรพ สัมปชัญญะบรรพ ปฏิกูลมนสิการบรรพ ธาตุมนสิการบรรพ และนวสัณนิทธานุปัสสนา มีวิธีการกำหนดพิจารณาดังนี้^{๗๐}

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เจ้าคณะอำเภอชุมแพ, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๖๖} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, อ้างแล้ว.

^{๖๗} สัมภาษณ์ พระมหาประยุทธ ปวรณฺญ, เจ้าคณะตำบลหนองพุ่ม, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๖๘} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๖๙} พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เอกสารการสอนวิปัสสนากรรมฐานสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก (ขอนแก่น : ก๊อปปี้ปริ้น, มปป.), หน้า ๑๙ – ๒๐.

^{๗๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒-๓๐๓.

(๑.๑) หมวดอานาปานสติ คือกำหนดให้เจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยตั้งสติไว้ที่ฐาน คือลมหายใจเข้า-ออก มีวิธีการพิจารณาดังนี้

ก. เมื่อหายใจเข้ายาว ให้รู้สึกตัวชัดว่า เราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจเข้าสั้น ให้รู้สึกตัวว่า เราหายใจเข้าสั้น

ข. เมื่อหายใจออกยาว ให้รู้สึกตัวชัดว่า เราหายใจออกยาว เมื่อหายใจออกสั้น ให้รู้สึกตัวว่า เราหายใจออกสั้น

ค. ให้ศึกษากำหนดรู้ กองลมทั้งปวงขณะหายใจเข้า และหายใจออก

ง. ให้ศึกษากำหนดรู้ ระงับกายสังขาร ขณะหายใจเข้า และขณะหายใจออก

วิธีการการพิจารณานั้น ให้ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกำหนดสติพิจารณาการหายใจเข้า-ออกให้ทำตัวเหมือนนายช่างกลึง หรือลูกมือของนายช่างกลึงที่ขยัน เมื่อชักเชือกยาวก็รู้ชัดว่า เราชักยาว เมื่อชักเชือกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราชักสั้น แม้ในอรรถกถาชื่อสมังคลวิลาส^{๗๑} อธิบายไว้ว่า ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานด้วยการตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออกเป็นอารมณ์ ถือว่าได้กำหนดพิจารณาทั้งนามและรูป คือการที่ได้กำหนดพิจารณาว่า ลมหายใจเข้า-ออกมิได้เพราะอาศัยอวัยวะรูป อีก ๓ อย่าง คือ ปฐวี อาโป เตโช และอาศัยอุปาทายรูป จัดเป็นการกำหนดรูป ส่วนการที่ได้กำหนดอาการที่จิตได้สัมผัสจัดเป็นนาม จากนั้นก็พิจารณาถึงปัจจัยให้ลมหายใจเข้า-ออกนี้เป็นเพียงธรรมที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นและดับไปไม่ใช่สัตว์หรือบุคคล แล้วก็เจริญวิปัสสนาไปตามลำดับจนได้บรรลุธรรมสูงสุด

๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์ต่างๆ การพิจารณาหลักของเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานตามแนวปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก คือการฝึกปฏิบัติโดยกำหนดพิจารณาเพื่อให้เกิดสติ หรือกำหนดเวทนาทั้งหมดที่เกิดขึ้นในปัจจุบันว่า เวทนานี้เป็นสักว่าเวทนา (นาม) ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา รู้แล้วละ ปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่น ว่าเราสุข เราทุกข์ เราเจ็บ เราปวด เราได้ เราเสีย แล้วจะเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด^{๗๒} จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติอยู่อย่างปลอดภัย ไร้ทุกข์ มีความสุขผ่องใส และเป็นปฏิปทานำไปสู่ความรู้แจ้งอริยสัจธรรมเพื่อความบริสุทธิ์อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในหลักพุทธจริยศาสตร์

๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน กำหนดพิจารณาจิตในจิต เพื่อให้รู้เท่าทันอาการต่างๆ ของจิตทั้งหมดโดยให้เห็นว่า จิตนี้ก็เป็นสักว่าจิต มิใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา รู้แล้วละ ปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นเรา ของเรา เราเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่ปรุงแต่ง เพราะเมื่อเราปล่อยวางมันก็จะว่าง เมื่อมันว่างแล้วก็ไม่วุ่นวาย การที่เราวุ่นวายเป็นทุกข์อยู่ในปัจจุบัน ก็เป็นเพราะเราไปปรุงแต่งเอาอาการของจิตจากอารมณ์ที่กระทบ แล้วมีอุปาทาน ยึดมั่นว่าเป็นของเราเป็นเขา ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเป็นตน การกำหนดรู้เท่าทันอาการของจิต จึงเรียกว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ให้พิจารณาโดยการกำหนดรู้ธรรมที่ปรากฏขึ้นรู้แล้วละ ปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าดีชั่ว ถูกผิด เพียงพิจารณาเห็นธรรมก็เป็นเพียงสักว่าธรรม มิใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น กำหนดพิจารณาอย่างนี้จะทำให้ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมีความสบายใจ เข้าใจสภาพทางกายและจิตด้วยการพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุข พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ไม่

^{๗๑} สัมภาษณ์ พระครูโสมธรรมาเขตคณารักษ์, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน

พิจารณาเห็นโดยความเป็นอิตตา ย่อมเปื้อน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนดจะทำราคะให้ดับไป ไม่ให้เกิด ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ เมื่อผู้ปฏิบัติพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยงย่อมละนิจสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเปื้อน่าย ย่อมละนันทิได้ เมื่อคลายกำหนด ย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับ ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ การพิจารณาด้วยอาการอย่างนี้ กายย่อมปรากฏไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วยการพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสติและด้วยญาณ ฉะนั้นจึงเรียกการพิจารณาเห็นกายในกายว่า สติปัฏฐานภาวนา

จากการศึกษารูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก จะเห็นได้ว่า ได้ยึดรูปแบบการปฏิบัติธรรมโดยใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ เหมือนกับสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน และสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมทั้งสามแห่งนี้ได้เคยศึกษาในระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมาก่อน ซึ่งมหาวิทยาลัยแห่งนี้ได้นำหลักสติปัฏฐาน ๔ มาใช้เป็นรูปแบบในการปฏิบัติธรรม หลักสติปัฏฐาน ๔ จึงได้แพร่หลายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยและต่างประเทศ อีกอย่างหนึ่งหลักสติปัฏฐาน ๔ นี้เป็นหลักธรรมที่เป็นต้นแบบหรือยอดของหลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพุทธศาสนา เพราะการปฏิบัติหรือเจริญสติตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรมีเป้าหมายทางเดียวคือการหลุดพ้นจากอุปกิเลสเครื่องเศร้าหมองด้วยการสติระลึกรู้อยู่ในกาย เวทนา จิต ธรรม ส่วนวิธีการปฏิบัติก็อาจแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับกุสโลบายของพระวิปัสณาจารย์สำนักนั้นๆ แต่ในส่วนของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกก็ได้เน้นสอนการเจริญสติในหมวดกาย ด้วยการพิจารณาอริยาบถย่อย และหมวดจิต ให้พิจารณาด้วยการตามรู้ทันความคิดเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้เกิดการพัฒนาปัญญาในระดับเข้าถึงความจริงในชีวิต

๓.๒.๓.๒ รูปแบบการพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขา

สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้ใช้รูปแบบการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยข้อธรรม ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ดังต่อไปนี้

๑) การพัฒนาปัญญาตามแนวทางศีลสิกขา

การพัฒนาปัญญาตามแนวทางศีลสิกขานี้ เป็นการนำหลักศีลสิกขามาปรับใช้เพื่อการพัฒนาปัญญา โดยการนำหลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อหลักศีลสิกขา คือปาริสุทธิศีล ๔ ดังนี้

(๑) หลักปาริสุทธิศีล ๔

ปาริสุทธิศีล ๔ เป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยความบริสุทธิ์แห่งศีล มี ๔ ประการดังนี้

(๑.๑) ปาฏิโมกข์สังวรศีล คือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ จดเว้นข้อห้ามทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย ซึ่งวัดแจ้งสว่างนอกได้เข้มงวดให้พระภิกษุและสามเณรปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด และจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาชนให้รักษาศีล ๕ และศีล ๘ รวมทั้งการถือศีลอุโบสถในช่วงเข้าพรรษา โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ประชาชนรักษาศีล ๕ แบบปฏิบัติการ ไม่ใช่ถือศีล ๕ แค่ว่าวิธีกรรมเท่านั้น นั่นคือการนำศีล ๕ มาจัดกระบวนการปฏิบัติการเชิงรุก ดังนี้ ศีลข้อที่ ๑ เป็นการส่งเสริมหลักประกันคุณภาพชีวิต ศีลข้อที่ ๒ เป็นหลักประกันทางทรัพย์สิน ศีลข้อที่ ๓ เป็นหลักประกันความมั่นคงและความอบอุ่นภายในครอบครัว ศีลข้อที่ ๕ เป็นหลักประกัน

ทางสังคมให้มีความซื่อสัตย์ต่อกัน และศีลข้อที่ ๕ เป็นหลักประกันสุขภาพฝึกฝนคนให้มีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์^{๗๒}

(๑.๒) อินทรีย์สังวร คือการสำรวมอินทรีย์ ในข้อนี้ทางวัดแจ้งสว่างนอกได้พัฒนาปัญญาในรูปแบบของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ โดยการฝึกสติให้เท่าทันต่อการกระทบสัมผัส รู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ไม่สนองตอบสิ่งที่มากระทบด้วยความหลงตามอำนาจของกิเลสในการรับสัมผัสและการกระทำที่กระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เพื่อไม่ให้กุศลธรรมเกิดขึ้น รวมถึงการสำรวมในกุศลธรรมด้วย^{๗๓}

(๑.๓) อาชีวปาริสุทธิ คือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ ทางวัดได้กำหนดให้พระภิกษุและสามเณรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย โดยการเลี้ยงชีพอิงอาศัยศรัทธาจากชาวบ้าน จึงกำหนดให้ครองตนด้วยการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ และการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ส่วนประชาชนก็อบรมพัฒนาให้มีการประกอบอาชีพและการดำรงชีพด้วยความบริสุทธิ์ เมื่อมีการแสดงธรรมหรืออบรมประชาชนก็จะสอดแทรกแนวคิดให้มีความขยันหมั่นเพียรในการหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริตตามหลักสันโดษ คือการยินดีตามที่มีแสวงหามาได้โดยสุจริต และการยินดีในสิ่งที่เหมาะสมกับฐานะของตน ไม่แสวงหาและไม่ใช้ทรัพย์สินฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็นตามฐานะของตน รวมทั้งการจัดกิจกรรมระดมสิ่งของช่วยเหลือผู้เดือดร้อนจากภัยพิบัติต่างๆ ตามแต่โอกาส^{๗๔}

(๑.๔) ปัจจยสันนิสิตศีล คือหลักการประพจน์ที่เกี่ยวกับปัจจัย ๔ ซึ่งวัดแจ้งสว่างนอกได้มีการฝึกอบรมให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนได้รู้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด กำหนดให้พิจารณาเห็นคุณค่าแท้แล้วจึงบริโภคหรือใช้จ่ายปัจจัยเพื่อดำรงชีพอย่างเหมาะสมและพอประมาณ การแสวงหาปัจจัยการดำรงชีพด้วยความสุจริต รวมทั้งการช่วยกันรักษาปัจจัยเพื่อยืดอายุการใช้งาน^{๗๕}

จากการศึกษาและการสัมภาษณ์เรื่องการนำหลักปาริสุทธิศีลมาปรับใช้โดยการบูรณาการเข้ากับหลักอริสติกสิกขานั้น จะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้เน้นให้พระภิกษุสามเณรภายในวัด และประชาชนผู้เข้ามารับการฝึกฝนอบรมเพื่อพัฒนาปัญญาด้วยการปฏิบัติธรรมทั่วไปได้มีการกำหนดพิจารณาด้วยหลักปาริสุทธิศีลโดยให้มีการประพจน์สำรวมทางกาย วาจาเพื่อให้สอดคล้องกับการรักษาศีล ๕ และศีล ๘ ในเชิงของการนำไปปฏิบัติจริงเพื่อเป็นหลักประกันชีวิตให้มีความสุข เมื่อมีการประพจน์ศีลให้เรียบร้อยแล้วก็กำหนดให้สำรวมอินทรีย์ที่มากระทบสัมผัสทางอายตนะคือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ให้สงบระงับ และการนำหลักอาชีวปาริสุทธิมาปรับใช้ในการดำรงชีวิตโดยการเลี้ยงชีพโดยสุจริต และการที่จะรู้หรือเข้าใจวิธีการเลี้ยงชีพได้ก็ต้องอาศัยหลักธรรมที่ว่าด้วยปัจจัยนิสิตศีล คือการรู้ถึงคุณค่าของปัจจัย ๔ อย่างเหมาะสมกำหนดพิจารณาให้เห็นคุณค่าที่แท้จริงแล้วจึงบริโภคเพียงเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้หรือพอที่จะมีกำลังในการปฏิบัติหน้าที่ที่พึงามถูกต้องของชีวิตต่อไป

^{๗๒} สัมภาษณ์ พระครูสโมธานเขตคนารักษ์, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๗๓} สัมภาษณ์ พระครูสโมธานเขตคนารักษ์, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระมหาประยุทธ ปวณฺณ, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๗๕} สัมภาษณ์ พระมหาประยุทธ ปวณฺณ, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

๒) การพัฒนาปัญญาตามแนวทางจิตตสิกขา

การพัฒนาปัญญาตามแนวทางอภิจิตตสิกขานี้ เป็นการนำหลักจิตตสิกขามาปรับใช้เพื่อการพัฒนาปัญญาทางด้านจิตหรืออารมณ์ให้มีความสงบผ่องใสและใช้งานได้ นั่นคือการรู้เท่าทันต่อสิ่งที่มากระทบในทุกๆ ด้าน ไม่ให้เกิดความเครียด วิตกกังวล ไม่บีบคั้นด้วยอาการต่างๆ มีความปลอดโปร่งและเบาสบาย โดยใช้กิจกรรมคือการฝึกอบรมจิตภาวนาร่วมกัน ส่วนวิธีการหรือรูปแบบอีกอย่างหนึ่งของการพัฒนาปัญญาตามแนวทางจิตตสิกขาของวัดแจ้งสว่างนอกมีดังนี้

(๑) การพัฒนาปัญญาด้วยการตัดปิลิโพธ เป็นการพัฒนาปัญญาโดยการลดทอนสิ่งที่รบกวนจิตใจ หรือสิ่งที่เป็นเหตุให้ผู้กวนพันห่วงเหินยวทางจิตใจไม่ให้เกิดการพัฒนาปัญญา ซึ่งต้นเหตุดังกล่าวมี ๑๐ อย่างคือ ที่อยู่อาศัย ตระกูล ลาภสักการะ หมู่คณะ หน้าที่การงาน การทำทาง ญาติพี่น้อง ความเจ็บไข้ได้ป่วย การศึกษา และฤทธิ์ที่ได้แล้ว สิ่งเหล่านี้เรียกว่า ปิลิโพธ คือความวิตกกังวลห่วงหา อันเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม ไม่ทำให้จิตเกิดสมาธิ ดังนั้นทางวัดแจ้งสว่างนอก จึงมีวิธีการตัดปิลิโพธโดยเน้นการจัดที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม มีความปลอดภัย มีคณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดูแลความสะดวกในทุกๆ ด้าน ไม่ให้เป็นภาระแก่ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม โดยผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมจะไม่มีภาระงานอื่นนอกจากการเข้าร่วมกิจกรรมตามวันเวลาที่กำหนดให้ และในขณะที่เข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมจะไม่มีการอนุญาตให้ออกนอกเขตวัดจนกว่ากิจกรรมหรือโครงการจะแล้วเสร็จ ส่วนญาติพี่น้องนั้นถ้าไม่มีความจำเป็นในการเข้าเยี่ยมทางวัดก็จะไม่อนุญาตให้เข้าเยี่ยมพูดคุยกันเพราะอาจเป็นสาเหตุให้ผู้ปฏิบัติธรรมขาดการปฏิบัติต่อเนื่องทำให้จิตไม่เป็นสมาธิ หรือถ้ามีความจำเป็นต้องเข้าพบก็ต้องได้รับอนุญาตจากพระวิปัสสนาจารย์หรือพระวิทยากรก่อน ส่วนปิลิโพธข้ออื่นๆ ก็เช่นกัน ทางวัดก็พยายามตัดปิลิโพธ เพื่อไม่ให้ผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมเกิดความฟุ้งซ่าน ซึ่งจะทำให้การปฏิบัติธรรมพัฒนาช้าภายใต้เวลาที่มีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้นการกำหนดวิธีการเพื่อลดปัจจัยที่ทำให้เกิดความฟุ้งซ่านของผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม จึงเป็นสำคัญเบื้องต้นของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก^{๗๖}

(๒) การพัฒนาปัญญาด้วยการคบหากัลยามิตร เป็นการพัฒนาปัญญาด้วยการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมเป็นกัลยามิตรต่อกัน จะต้องมิจิตที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน ไม่ทำตัวเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม หากมีพฤติกรรมที่เป็นอุปสรรคก็สามารถจะตัดเตือนกันได้ หากยังไม่เลิกพฤติกรรมนั้นก็จะแยกออกจากหมู่หรือเชิญออกจากสำนัก วัดแจ้งสว่างนอกจะให้นโยบายว่า ทุกๆ คนเข้ามาสู่สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกจะต้องเป็นกัลยามิตรต่อกัน โดยที่ทุกคนมีหน้าที่ส่งเสริมให้คำแนะนำกันและกัน พระวิปัสสนาจารย์จะต้องอบรมหรือฝึกปฏิบัติธรรมให้เป็นไปในทางเดียวกัน มีความเมตตา กรุณาต่อผู้เข้าร่วมอบรมปฏิบัติธรรมเสมอกัน มีความหวังดี มีความจริงใจ โดยปลูกฝังความเป็นนักพัฒนาปัญญาโดยการเผยแผ่หลักพุทธจริยธรรมให้กับพระวิปัสสนาจารย์หรือพระวิทยากรทุกๆ รูป ดังนั้นรูปแบบในการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกอีกอย่างหนึ่งก็คือการฝึกฝนให้ผู้มีหน้าที่ร่วมกันทั้งพระวิปัสสนาจารย์และผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรม รวมไปถึงผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องภายในวัดทุกสายงานเป็นกัลยามิตรต่อกันในเบื้องต้นอันจะนำไปสู่ความเกื้อหนุนกันในการพัฒนาปัญญาได้ดียิ่งขึ้น^{๗๗}

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระครูสโมธานเขตคนารักษ์, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๗๗} สัมภาษณ์ พระครูสโมธานเขตคนารักษ์, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

จากการศึกษาโดยการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวทางอริยจิตตสิกขา ข้างต้น จะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้นำหลักอริยจิตตสิกขามาพัฒนาปัญญาโดยการนำหลักปณิธิและการปลูกฝังให้ทุกคนเป็นกัลยามิตรต่อกันนั้น ถือได้ว่าเป็นการลดปัจจัยที่ทำให้จิตฟุ้งซ่านและทำให้อารมณ์หวั่นไหว มีจิตใจจดจ่อต่อการปฏิบัติธรรมฝ่ายเดียว เป็นเหตุให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมไม่มีความวิตกกังวลหรือถ้าจะมีบ้างทางวัดก็มีพระวิปัสสนาจารย์คอยให้คำปรึกษาเพื่อให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมคลายความกังวลในเรื่องต่างๆ ได้ และที่สำคัญทางวัดได้เน้นเป็นนโยบายให้ทุกคนที่เข้ามาภายในสำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้จะต้องเรียนรู้กติกาโดยการกำหนดจิตใจให้เป็นกัลยามิตรต่อทุกๆ คน เพื่อจะให้ทุกคนคอยเกื้อหนุนส่งเสริมกันและกันในการปฏิบัติธรรม สามารถที่จะเตือนบอกกล่าวกันได้ ให้คำแนะนำซึ่งกันและกัน ซึ่งสิ่งนี้ถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่วัดแจ้งสว่างนอกนำมาปรับใช้ในการอบรมปฏิบัติธรรม ทำให้การปฏิบัติธรรมในแต่ละโครงการเป็นไปด้วยดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้รับประโยชน์ตามเป้าหมายอย่างเต็มที่

๓) การพัฒนาปัญญาตามแนวทางปัญญาสิกขา

การพัฒนาปัญญาตามแนวทางอริยปัญญาสิกขานี้ เป็นการนำหลักปัญญาสิกขามาปรับใช้ในการพัฒนาปัญญา โดยเน้นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การฟังพระธรรมเทศนา การสนทนาธรรม และการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านการปฏิบัติธรรม เป็นต้น กิจกรรมการพัฒนาปัญญาตามแนวทางปัญญาสิกขามีดังต่อไปนี้

(๑) การพัฒนาปัญญาด้วยหลักปรโตโมสะ เป็นการจัดสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับการพัฒนาปัญญาทางด้านสติปัญญา มีการคัดเลือกพระวิปัสสนาจารย์หรือพระวิทยากรที่มีความรู้ความสามารถมาทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ รวมทั้งการนำพาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้อย่างถูกต้อง โดยแสดงออกในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดอบรมคุณธรรมจริยธรรม การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การสอนธรรมะ การแนะนำแนวทางการดำเนินชีวิต เป็นต้น นอกจากนี้ทางวัดแจ้งสว่างนอกยังได้ส่งพระวิปัสสนากรรมฐาน และวิทยากรไปศึกษาและอบรมเพื่อเสริมทักษะความรู้ด้านการปฏิบัติ และปริยัติในที่ต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อพัฒนาความรู้และประสบการณ์ และสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างถูกต้อง^{๗๘}

(๒) การพัฒนาปัญญาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ เป็นการพัฒนาปัญญาโดยการฝึกคิดวิเคราะห์ การแยกแยะแบบสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นผลที่พัฒนาความรู้มาจากปรโตโมสะ ทางวัดแจ้งสว่างนอกมิได้บังคับให้เชื่อตามสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมาจากพระวิปัสสนาจารย์หรือพระวิทยากร แต่ได้ส่งเสริมให้ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมทุกๆ คนได้ใช้เหตุผลด้วยการใคร่ครวญอย่างมีสติ โดยการพิจารณาอย่างรอบครอบด้วยเหตุด้วยผล หลักการพิจารณาตามหลักโยนิโสมนสิการของวัดแจ้งสว่างนอกมีดังนี้^{๗๙}

(๒.๑) การจัดปัจจัยเพื่อกระตุ้นเร้าให้คิด โดยการจัดแหล่งเรียนรู้เพื่อให้เกิดความอยากรู้ เช่น ป้ายสุภาษิตธรรมะต่างๆ การจัดมุมห้องสมุดธรรมะ ประกอบไปด้วยพระไตรปิฎก หนังสือธรรมะที่

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระมหาธนา สุภจาริ, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๗๙} พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เอกสารการสอนวิปัสสนากรรมฐานสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, อ้างแล้ว, หน้า ๒๑.

ทางวัดได้จัดขึ้นเพื่อศึกษาหาความรู้ รวมไปถึงการจัดมุมสงบเพื่อให้เกิดกระบวนการครุ่นคิดอย่างมีเหตุผล

(๒.๒) การให้หลักการและแนวคิด ๓ ลักษณะ คือ

ก. การคิดแบบเป็นกระบวนการ ได้แก่ การใช้ความคิดเชิงระบบ มีขั้นตอน ลำดับ ที่มีโครงข่ายเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทำให้เข้าใจสิ่งต่างๆ อย่างเป็นระบบ โดยอิงอาศัยแนวทางปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักในการคิดหาเหตุผลหรือต้นความรู้ที่แฝงอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่างๆ

ข. การคิดเพื่อสืบสาวหาเหตุปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กัน ๒ ลักษณะ ได้แก่ การคิดที่เริ่มต้นจากเหตุไปหาผล และการคิดเริ่มต้นจากผลแล้วสืบสาวมาหาเหตุ เพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์ของเหตุและผล

ค. การคิดเพื่อเข้าถึงความจริงตามสภาพ โดยอาศัยหลักธรรมสามัญลักษณะหรือไตรลักษณ์ เพื่อให้เข้าถึงความจริงหรือหยั่งรู้ตัวสภาวะลักษณะของสิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นการคิดเพื่อแยกแยะส่วนประกอบเพื่อให้เข้าใจตามสภาพความเป็นจริง

ง. การคิดหาทางออกหรือคิดแก้ไขปัญหา เป็นการคิดเพื่อแก้ไขปัญหาและคิดเพื่อออกจากทุกข์ โดยใช้หลักการคิดอิงอาศัยอริยสัจ ๔

จ. การคิดเพื่อความเจริญ ได้แก่ การคิดตามแนวทางโกศล ๓ คือ (๑) อายโกศล การคิดเพื่อให้เกิดความเจริญ การคิดเพื่อแนวทางและเครื่องมือในการพัฒนาองค์ความรู้และสติปัญญาให้เจริญมากยิ่งขึ้น (๒) อุปายโกศล การคิดเพื่อให้รู้ความเสื่อม สาเหตุของความเสื่อม วิธีการป้องกันความเสื่อม การออกจากความเสื่อม (๓) อุบายโกศล การคิดแก้ไขปัญหาและวิธีการที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ รวมทั้งการคิดที่เป็นประโยชน์สร้างสรรค์

หลักการคิดทั้ง ๕ ประการนี้ วัดแจ้งสว่างนอก ได้นำมาเป็นรูปแบบในการพัฒนาปัญญาตามแนวอริปัญญาสิกขา โดยการฝึกปฏิบัติให้พระภิกษุสามเณรและผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมในแต่ละโครงการได้ใช้รูปแบบการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดกระบวนการคิดที่ถูกต้อง แล้วนำไปสู่การคิดที่สูงขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นระบบ สามารถคิดแยกแยะส่วนประกอบต่างๆ ได้ ซึ่งการคิดตามรูปแบบนี้เป็นการคิดเพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญา พัฒนาคุณธรรมเพิ่มพูนกุศลธรรม เป็นการคิดเพื่อแก้ไขปัญหามาสามารถสืบหาความเป็นจริง อันเป็นสาเหตุให้เข้าใจชีวิตและสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง

จากการศึกษาการพัฒนาปัญญาตามแนวอริปัญญาสิกขาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกข้างต้น จะเห็นได้ว่า สำนักนี้ได้นำหลักปรัทโฆสะและโยนิโสมนสิการมาใช้เป็นกระบวนการฝึกคิดเพื่อพัฒนาปัญญาชั้นอริปัญญาสิกขา ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการคิดขั้นสูงในทางพุทธจริยศาสตร์ นั่นคือการคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบต่างๆ การที่จะคิดแบบวิเคราะห์แยกแยะสิ่งต่างๆ ออกมาได้ต้องอาศัยความรู้ที่เกิดจากปรัทโฆสะคือการได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังจากคนอื่นหรือสิ่งอื่นๆ รวมไปถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ด้วย เมื่อได้สัมผัสกับสิ่งอื่นๆ เช่นนั้นแล้วก็นำมาขบคิดวิเคราะห์แยกแยะหาต้นเค้าหรือมูลกำเนิดที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ โดยนำวิธีการคิดตามหลักอริยสัจ ๔ มาใช้ ซึ่งระบบการคิดนี้ เป็นวิธีการคิดแบบแก้ไขปัญหามาปัญหาสามัญทั่วไป ไปหาปัญหาระดับสูงขึ้น นั่นคือการคิดเพื่อที่จะออกจากทุกข์หรือสังสารวัฏฏ์ ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาปัญญาทางพุทธจริยศาสตร์

๓.๓ ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น ได้ดำเนินการพัฒนาปัญญาโดยนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาบูรณาการเชิงประพจน์ให้เกิดประโยชน์ในวิถีของชาวพุทธ ซึ่งมีทั้งการปฏิบัติธรรมแบบสามัญ คือการดำรงชีวิตโดยยึดหลักพุทธธรรมเป็นแนวทาง เช่น การรักษาศีลมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ ซึ่งส่งผลให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างสันติ และการปฏิบัติธรรมแบบเข้มข้น คือการฝึกควบคุมจิตของตนให้เป็นสมาธิและเกิดการพัฒนาการทางปัญญาที่สามารถลดละกิเลสตัวบงการที่สำคัญคือความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นต้น ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาปัญญาที่จะให้ได้ผลทั้ง ๒ แบบ คือแบบสามัญและแบบเข้มข้นถือว่าเป็นหน้าที่ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั่วไป ซึ่งในที่นี้หมายถึงสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นทั้ง ๓ แห่งที่กล่าวมา และการที่สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นทั้ง ๓ แห่งจะพัฒนาไปถึงเป้าหมายที่วางไว้ให้สัมฤทธิ์ผลได้นั้น จะต้องมีการพัฒนาโดยอาศัยปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญาเพื่อให้สำนักปฏิบัติธรรมได้มีความสงบร่มรื่นเป็นสถานที่เหมาะต่อการอบรมพัฒนาปัญญาให้มีความสะอาดกายวาจาด้วยศีล มีความสุขสงบแห่งจิตด้วยสมาธิ และมีความสว่างทางความคิดด้วยปัญญา และปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญาในที่นี้ ผู้วิจัยได้นำหลักแนวคิดเรื่องสัปายะ ๔ คือ อาวาสสัปายะ อาหารสัปายะ บุคคลสัปายะ และธัมมสัปายะ มาเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องในการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น เพื่อให้เกิดความพร้อมในการพัฒนาปัญญาดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ แนวคิดเรื่องสัปายะ ๔

การปฏิบัติธรรมหรือการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความเป็นสัปายะหรือธรรมเป็นที่สบาย เพื่อให้เกิดความสะดวกในการพัฒนาด้านในหรือจิตใจของผู้ปฏิบัติให้เป็นไปด้วยความผาสุกทั้งด้านกายภาพและจิตภาพ กล่าวคือสถานที่ปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาปัญญาจะต้องเป็นสถานที่ที่มีประโยชน์ก่อให้เกิดความเจริญ เป็นธรรมที่มีอุปการะต่อการศึกษาและปฏิบัติ^{๘๐} และพึงเว้นจาก อสัปายะ (ความไม่สะดวกสบาย) พึงประกอบด้วยสิ่งที่เป็นสัปายะ อันหมายถึงสิ่งที่สบาย สภาพอเอื้อ สิ่งที่เกิดกุศล สิ่งที่เหมาะสม อันเกิดกุศลในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย^{๘๑} การบริหารจัดการวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อให้เกิดความเป็นสัปายะหรือความสะดวกแก่ผู้เข้ารับการฝึกฝนอบรมเพื่อการพัฒนาปัญญาควรประกอบด้วยหลัก ๔ ประการคือ

๓.๓.๑.๑ อาวาสสัปายะ^{๘๒} หมายถึง ที่อยู่ที่พักอาศัยและสถานที่ปฏิบัติธรรม มี ๒ อย่าง ได้แก่ อาวาสสัปายะ คือที่อยู่ ที่พัก ที่อาศัยและสถานที่ที่ไม่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม และอาวาสสัปายะ คือที่อยู่ ที่พัก ที่อาศัยและสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม และผู้ปฏิบัติธรรมควรเลือกอยู่ในอาวาสสัปายะ ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคได้กล่าวอธิบายไว้ว่า “เมื่อโยคาวจรนั้นอยู่ในอาวาสใด นิमितที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เสื่อมหายไป สติที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น และจิตที่ยังไม่เป็นสมาธิก็ไม่เป็นสมาธิ อาวาสนี้นับเป็น อสัปายะ ส่วนเมื่อเธออยู่ในอาวาสใด นิमितเกิดและ

^{๘๐} อภ.สตตก.อ. ๓/๓๘/๑๗๙.

^{๘๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เอส อาร์ พรินติ้ง, ๒๕๕๕), หน้า ๒๘๖.

^{๘๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), อ้างแล้ว.

ถาวรด้วย สติที่ตั้งมั่น จิตก็เป็นสมาธิ ดุจพระปธานนิยตีสสระอยู่ ณ นาคบรรพต อาวาสนี้นับเป็นสัปปายะ เพราะเหตุนี้ ในวิหารใด อาวาสที่อยู่มีหลายแห่ง โยคาวจรพึงลองอยู่ในอาวาสแห่งนั้น เพราะความที่มีอาวาสเป็นสัปปายะแท้ๆ ภิษุ ๕๐๐ รูปผู้อยู่ในถ้ำจุฬานาคในตัมพปณทวิป ถือเอากัมมัฏฐานบำเพ็ญอยู่ในถ้ำจุฬานาคนั้นได้บรรลุพระอรหัตต์ทั้งหมด ส่วนพระอริยบุคคลเบื้องต้นมีพระโสดาบันเป็นต้น และท่านผู้ได้อริยภูมิในที่อื่นแล้ว มาบรรลุพระอรหัตต์ในถ้ำจุฬานาคนั้นมีประมาณมิได้ แม้ในอาวาสสัปปายะแห่งอื่นๆ เช่นจิตตลบรรพตวิหาร ก็เช่นกัน”^{๘๓} จากข้อความนี้ แสดงให้เห็นว่าสถานที่ในการฝึกฝนปฏิบัติธรรมเพื่อการพัฒนาปัญญาให้บรรลุในระดับขั้นต่างๆ นั้นจะต้องอาศัยสถานที่ที่เป็นสัปปายะ ดังนั้นการสร้างสถานที่ปฏิบัติธรรมจะต้องให้เป็นที่พักผ่อน คือทำวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นอาราม เป็นรมณีสถาน รื่นรมย์เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ ที่ตั้งไม่ไกลไม่ไกลจากชุมชนเกินไป มีการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสชัดเจนเป็นส่วน ส่วนในภาวะโลกร้อนด้วยแล้ว หากวัดได้มีการปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา ร่มรื่นดูเป็นธรรมชาติ นับว่าเหมาะสมกับภาวะโลกอันแสนที่จะร้อนเหลือหลาย ส่วนบางสำนักตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เช่น ภูเขา ลำธาร สวน ป่า เป็นต้น ก็ได้เน้นเรื่องความสะอาดหรือความเป็นระเบียบเรียบร้อย สม่่าเสมอเท่าที่ทำได้สร้างความสุขเพิ่มขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติและผู้พบเห็นทั่วไป

ในกัมมัฏฐานคณนิตเทศตอนแก้สมาธิภาวนา แสดงไว้ว่า “อันโยคาวจรผู้ละวิหารอันไม่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญสมาธิเสียแล้ว พานักอยู่ในวิหารที่เหมาะสม”^{๘๔} คำแสดงนี้เป็นการกล่าวเพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้รู้จักหลีกเลี่ยงเมื่ออยู่ในอาวาสสัปปายะ แล้วเลือกหาสถานที่ที่เป็นสัปปายะเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการปฏิบัติธรรม ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรคว่า “เมื่อโยคาวจรผู้ใดอยู่ในวิหารเดียวกันกับพระอาจารย์มีความผาสุก โยคาวจรมันเมื่อจะชำระกัมมัฏฐานก็พึงอยู่ในวิหารนั้นแหละ ถ้าเมื่ออยู่ในวิหารนั้นไม่มีความผาสุกไซ้ วิหารอื่นใดเป็นสัปปายะมีอยู่ในที่ไกลแต่วิหารของพระอาจารย์ประมาณคาวุตหนึ่งหรือกึ่งโยชน์ หรือแม้ประมาณถึงโยชน์หนึ่งก็ดี ก็พึงไปอยู่วิหารนั้นเถิด เพราะเมื่อได้อยู่อย่างนั้น ครั้นมีความสนทนหรือเกิดความหลงลืมในข้อกัมมัฏฐานที่ตรงไหนก็ดี จะได้ลุกขึ้นทำวัตรในวิหารที่ตนอยู่แต่เช้าแล้วออกเดินบิณฑบาตฉันในระหว่างทาง ไปถึงที่อยู่ของพระอาจารย์ในเวลาท่านเสร็จภักตกิจพอดี แล้ววันนั้นชำระกัมมัฏฐานในสำนักของพระอาจารย์เสียให้เสร็จ วันรุ่งขึ้นก็กราบลาพระอาจารย์เดินทางกลับไป เทียบบิณฑบาตในระหว่างทาง ยังไม่ทันเหนื่อยก็อาจมาถึงที่อยู่ของตนได้ ส่วนโยคาวจรผู้ใดไม่ได้ที่ผาสุกในที่แม้ไกลตั้งโยชน์ โยคาวจรมันพึงตัดข้ออันเป็นข้อเป็นปมทั้งปวงของกัมมัฏฐานเสียให้ได้ ทำกัมมัฏฐานที่เนื่องด้วยความนึกห่วงให้หมดจดดีแล้วไปให้ไกลกว่านั้น ก็ได้ละวิหารอันไม่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญสมาธิเสีย แล้วพานักอยู่ในวิหารที่เหมาะสมเถิด”^{๘๕} ข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นในการพิจารณาเลือกใช้สถานที่ในการปฏิบัติธรรม เมื่อเห็นว่าเกิดความไม่สัปปายะหรือไม่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญสมณธรรมแล้วก็สามารถหาที่อยู่อื่นได้ เพราะการปฏิบัติธรรมนั้นจะได้ผลดีก็ต้องขึ้นอยู่กับสถานที่สงบปราศจากสิ่งรบกวนใดๆ หรืออีกอย่างอาจแสดงให้เห็นว่าไม่ต้องการให้ภิกษุหรือผู้ปฏิบัติธรรมได้ยึดติดกับสถานที่จนเกินไปเพราะจะทำให้

^{๘๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๑.

^{๘๔} อ้างแล้ว, หน้า ๗๘.

^{๘๕} อ้างแล้ว, หน้า ๗๘-๗๙.

ให้เกิดความผูกพันจนไม่อาจจะละปลีโพธ (เครื่องผูกพันหรือห่วงเหนียวเป็นเหตุให้ใจพะวักพะวนห่วงกังวล) ได้

๓.๓.๑.๒ อาหารสัปายะ^{๘๖} หมายถึง อาหารและเครื่องบริโภคนั้นที่สบาย โดยเฉพาะช่วงที่อยู่ในระหว่างการปฏิบัติธรรมหรือการเข้าฝึกฝนอบรมเพื่อพัฒนาปัญญานั้น ลักษณะของอาหารจะมี ๒ อย่าง ได้แก่ อาหารสัปายะ คืออาหารและเครื่องบริโภคนั้นที่เป็นที่ไม่ถูกใจไม่พอใจ ไม่ถูกกับร่างกาย ไม่เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉันทหรือทานยาก ไม่สมควรแก่การบริโภคของโยคาวจรหรือผู้ปฏิบัติธรรม ฝึกฝนอบรมเพื่อพัฒนาปัญญา และอาหารสัปายะ คืออาหารและเครื่องบริโภคนั้นที่ถูกใจพอใจ ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉันทหรือทานไม่ยาก เป็นที่สมควรแก่การบริโภคของโยคาวจรหรือผู้ปฏิบัติธรรม ฝึกฝนอบรมเพื่อพัฒนาปัญญา เพราะมีส่วนช่วยส่งเสริมสนับสนุนหรือบั่นทอนสภาพจิตใจ

ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค อธิบายไว้ว่า “อาหารที่ไม่สมควรและที่สมควรแก่การบริโภคในระหว่างกำลังปฏิบัติธรรม โยคาวจรบุคคลบางท่านได้รับประทานอาหารที่มีรสหวานแล้วก็ไม่ได้ถูกปาก ไม่มีความชุ่มชื่นผาสุกใจ จิตใจไม่มั่นคง แต่เมื่อได้อาหารรสเปรี้ยวแล้ว ก็รู้สึกชุ่มชื่นผาสุกใจ ทำให้จิตใจมั่นคงถาวรยิ่งขึ้น ฉะนั้นอาหารที่มีรสหวานนั้นจึงเป็นอัสปายะ ส่วนอาหารที่มีรสเปรี้ยวเป็นสัปายะแก่โยคาวจรนั้น บางท่านเมื่อได้รับประทานอาหารที่มีรสเปรี้ยวแล้วก็ได้ถูกปาก ไม่มีความชุ่มชื่นผาสุกใจ จิตใจไม่มั่นคง แต่เมื่อได้อาหารรสหวานแล้วก็รู้สึกชุ่มชื่นผาสุกใจ ทำให้จิตใจมั่นคงถาวรยิ่งขึ้น ฉะนั้นอาหารที่มีรสเปรี้ยวจึงเป็นอัสปายะ ส่วนอาหารที่มีรสหวานเป็นสัปายะแก่โยคาวจรนั้น สำหรับรสเค็ม ขม เผ็ด ผาด ๔ อย่างนี้ ไม่ได้กล่าวโดยเฉพาะๆ นั้น ก็เพราะรสเหล่านี้เพียงแต่เป็นเครื่องปรุงให้รสทั้งสองนั้นดีขึ้น ดังนั้นเมื่อยกรสหวานและเปรี้ยวขึ้นมาแล้ว ก็เป็นอันว่าได้กล่าวถึงรส ๔ อย่างนี้ตามสมควรไป”^{๘๗} จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า อาหารหรือเครื่องบริโภคนั้นเป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติธรรม แต่ละคนชอบไม่เหมือนกัน หรือมีธาตุร่างกายแตกต่างกัน ดังนั้นการพิจารณาฉันทหรือทานอาหารในระหว่างปฏิบัติธรรมหรือการเข้าฝึกฝนอบรมเพื่อพัฒนาจิตปัญญาจึงต้องระวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีที่อยู่ที่สบายเป็นสัปายะควรแก่การปฏิบัติธรรมแล้ว จึงต้องคำนึงถึงการฉันทหรือรับประทานอาหารให้เกิดความเป็นสัปายะต่อร่างกายจริงๆ

ในสมัยก่อนการดูแลเรื่องอาหารสำหรับพระภิกษุสามเณร จะเป็นหน้าที่ของพระภิกษุเถระหรือพระภิกษุผู้ใหญ่ ส่วนปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส หรืออุบาสก อุบาสิกา ดังนั้นในวัดหรือสถานที่ปฏิบัติธรรม การจัดสวัสดิการด้านอาหารจึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการรวมเรื่องต่างๆ เช่น การกำหนดเส้นทางโคจรบิณฑบาต ควรแบ่งเป็นสาย มีการเปลี่ยนเวรกันเพื่อเจริญศรัทธาของผู้ทำบุญและป้องกัน การติดในตัวบุคคล มีการจัดฉันรวมกันเป็นที่แห่งเดียว เพื่อประโยชน์คือทำให้เกิดความเป็นธรรมในอดิเรกกลาก ขจัดความขัดแย้งในการแสวงหาอุปฐาก ก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม เป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวายและสามารถแนะนำอบรมได้ง่ายในเวลาก่อนและหลังอาหาร มีเจ้าหน้าที่รับนิมนต์ และทำหน้าที่แจกจ่ายการนิมนต์ให้ทั่วถึงโดยความเป็นธรรมหรือจัดตั้งมูลนิธิสงเคราะห์สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลน

^{๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), อ้างแล้ว, หน้า ๒๘๖.

^{๘๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๓.

๓.๓.๑.๓ บุคคลสัปปายะ^{๘๘} หมายถึง บุคคลเป็นที่สบาย ในที่นี้หมายเอาบุคคลที่อยู่ร่วมกันหรือมีการสนทนาปราศรัยกัน มี ๒ ประเภท ได้แก่ บุคคลอัสปายะ คือบุคคลที่ไม่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติธรรม และบุคคลสัปปายะ คือบุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติธรรม และเพื่อให้เกิดความตั้งมั่นแห่งจิตในการปฏิบัติธรรม โยคาวจรหรือผู้เข้าปฏิบัติธรรมพึงเลือกบุคคลสัปปายะ

ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ได้อธิบายไว้ว่า “บุคคลอัสปายะ คือบุคคลที่ไม่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติธรรมอยู่นั้น ได้แก่ บุคคลผู้มากไปด้วยการทำกายให้มันคงชอบบำรุงประคบประหงมตบแต่งร่างกาย (กายทพหิพหุโล) แทนที่จะมุ่งทำความตั้งมั่นทางจิต กลับไปสนใจทำความมันคงทางกาย กล่าวได้ว่า บริโภคจนเต็มท้องตามที่ต้องการแล้วประกอบความสุขในการนอนอยู่เป็นประจำ และมักมีปกติพูดติรจจานกถา ๓๒ บุคคลเช่นนี้ถือว่าเป็นอัสปายะบุคคล เพราะว่าเขามีแต่จะทำให้เธอเศร้าหมอง ดุจน้ำโคลนทำน้ำใสให้ขุ่นไปฉะนั้น และเพราะอาศัยบุคคลเช่นนั้น สมาบัติย่อมเสื่อม ดุจสมบัติของภิกษุหนุ่มผู้อยู่ ณ โกฏิบรรพตวิหาร เสื่อมเพราะอาศัยบุคคลเช่นนั้น ส่วนบุคคลสัปปายะ คือบุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติธรรมอยู่นั้น ได้แก่ บุคคลที่เป็นผู้ไม่พูดติรจจานกถา ๓๒ (อติรจจานกถิก) ถึงพร้อมด้วยศีลคุณ สมာธิคุณ ปัญญาหิคุณ (สีลาหิคุณสมปนโน) ซึ่งโยคาวจรได้อาศัยแล้ว เป็นเหตุทำให้จิตที่ยังไม่เป็นสมาธิยอมเป็นสมาธิหรือจิตที่เป็นสมาธิแล้วจะตั้งมั่นยิ่งขึ้น”^{๘๙} ข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสนทนากับผู้ที่อยู่ร่วมกันในขณะที่เข้ารับการฝึกฝนอบรมเพื่อพัฒนาปัญญาให้จิตเกิดความสงบเยือกเย็นผ่องใส ถ้าเลือกบุคคลอัสปายะก็ไม่สามารถทำให้ผู้ตั้งใจปฏิบัติเข้าถึงความสงบแห่งจิตได้ หรือที่ปฏิบัติได้บ้างแล้วก็จะเสื่อมลง แต่การคบหาสนทนากับบุคคลสัปปายะ ก็จะทำให้ความเจริญทางจิตให้แก่ผู้ปฏิบัติ คุณธรรมที่มีอยู่แล้วก็จะเจริญเพิ่มขึ้น หรือที่ยังไม่เกิดมีก็จะเกิดมีขึ้น

ในภาวะปัจจุบัน สัปปายบุคคลนั้น จะคำนึงถึงเรื่องบุคคลที่อยู่ภายในวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรม หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญในการนำความเจริญหรือความเสื่อมมาสู่วัด และพระพุทธศาสนา คนภายในวัดจะแบ่งออกเป็น พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา หรือแม่ชี และผู้อาศัย (เด็กวัดหรือผู้เข้าพักปฏิบัติธรรม) วัดใดหรือสำนักใดจะเจริญหรือเสื่อมก็ขึ้นอยู่กับบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ ดังนั้นในการบริหารจัดการวัดหรือพัฒนาวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรม ควรจัดที่อยู่อาศัยของบุคคลเหล่านี้ให้เหมาะสมตามสถานภาพ การติดต่อกันควรกำหนดเวลาและสถานที่ ที่พักของผู้เข้าปฏิบัติธรรมควรสะอาดและมีระเบียบ มีการวางกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติพร้อมบทกำหนดโทษและควรกำหนดวันให้มีการพัฒนาวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมร่วมกัน อันจะเป็นเหตุให้บุคคลที่อยู่ภายในวัดมีความสามัคคีกัน ร่วมมือร่วมใจกันพัฒนา เมื่อเกิดความสามัคคีธรรมแล้ว บุคคลที่อยู่ภายในวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมนั้นๆ ก็จะมีแต่บุคคลสัปปายะ อันเป็นเหตุให้เกิดความเจริญในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการพัฒนาทางจิตใจก็จะได้ผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๓.๓.๑.๔ ธัมมสัปปายะ หมายถึง ธรรมเป็นที่สบาย บางทีเรียก “ภัสสะ” หรือ “ธัมมัสสนา”^{๙๐} หมายถึง การพูดคุย หรือถ้อยคำ มี ๒ อย่าง ได้แก่ ภัสสะอัสปายะ คือการพูดคุย หรือถ้อยคำ

^{๘๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), อ้างแล้ว, หน้า ๒๘๖.

^{๘๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๒.

^{๙๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), อ้างแล้ว, หน้า ๒๘๖.

ที่ไม่เหมาะสมในระหว่างการปฏิบัติธรรม และ ภัสสะสัปปายะ คือการพูดคุย หรือถ้อยคำที่เหมาะสมในระหว่างการปฏิบัติธรรม ผู้เข้าปฏิบัติธรรม ผูกฝนนอบรมตนเพื่อพัฒนาจิตใจให้เจริญด้านธรรมปัญญา พึงสำรวมอินทรีย์โดยการพูดคุยในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติ และพูดแต่พอเหมาะพอควรไม่มากเกินไปจนเกิดความฟุ้งซ่าน การสนทนาหรือการพูดคุยในสิ่งที่ป็นธรรมะสัปปายะ จะทำให้จิตใจเกิดสัทธา วิริยะ อุสาหะ ความสงบระงับในการที่จะทำความเพียร หรือมีผู้รู้ พหูสูต ครูบาอาจารย์ที่อบรมสั่งสอนกรรมฐานให้ได้รับความรู้ และเป็นอุปการคุณแก่การเจริญกรรมฐานให้ก้าวหน้า ให้เว้นการสนทนา พูดคุยในสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ไม่เป็นสัปปายะนั้นเสีย

ในวิปัสสนานัย เล่ม ๑ ได้แสดงการสำรวจสติไว้ว่า “ในระหว่างการปฏิบัติธรรมศีลต้องบริสุทธิ์ บุคคลพึงยังกุศลจิตให้เกิดทางทวาร ๖ แล้วรักษาอินทรีย์สังวรศีลด้วยการปิดกั้นไม่ให้เกิดอกุศล มีสติก่อให้เกิดกุศลจิตอยู่เสมอในขณะที่ประจวบกับอารมณ์ ๖”^{๙๑} และในคัมภีร์ปรกณวิเสสวิสุทธิมรรคก็ได้อธิบายว่า “การใช้สติสำรวมอินทรีย์เพื่อไม่ให้เกิดกิเลสในขณะที่วิญญูณ ๖ รับรู้อารมณ์ ๖ เพื่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ดังนั้นสำรวมวาจาพูดน้อย ไม่กล่าวติรังจานกถา ๓๒ อันเป็นเรื่องขัดมรรคผลเป็นไปเพื่ออันตรายเสียแห่งนิมิตของผู้ปฏิบัติ หรือวิคคาหิกกถา ที่เป็นถ้อยคำที่แก่งแย่งกันทำลายความดีงามและความเจริญของตน พร้อมทั้งทำลายความสามัคคีของหมู่คณะอีกด้วยชื่อว่า อสัปปายะ แม้ถาวัตถุ ๑๐ ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ไม่ขัดกันกับมรรค ผล นิพพาน ชื่อว่า ภัสสะสัปปายะ ก็ควรกล่าวพอประมาณ เพื่อทำสำรวมสมาธิและปฏิกากนิมิต”^{๙๒} นี้แสดงให้เห็นว่า การพูดคุยหรือสนทนามีความสำคัญต่อการปฏิบัติธรรมมาก ถ้ามีความจำเป็นที่จะต้องพูดคุยในเวลาปฏิบัติธรรมต้องพูดคุยในสิ่งที่ป็นธรรมสัปปายะหรือภัสสะสัปปายะเท่านั้น มีความสำรวมระมัดระวังสติสัมปชัญญะให้ศีลบริสุทธิ์ การจะรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้นั้นต้องเป็นผู้ที่มีปัญญา เมื่อมีปัญญา คือรู้วาทะศีลเป็นสิ่งที่ประเสริฐ จะต้องใช้อารมณ์ปกติควบคุมกำลังของศีล นั่นคือสติสัมปชัญญะ สติจะทำหน้าที่นึกคิดไว้เสมอว่า ศีลของเรามีกลีบขาบทที่จะต้องปฏิบัติ แล้วควบคุมกำลังใจทรงศีลไว้ให้ปกติ ถ้าจิตเข้าไปควบคุมศีลอยู่อย่างนี้แล้ว ก็ใช้สติสัมปชัญญะใคร่ครวญ จริยาที่แสดงออกทางกายกรรม วจีกรรม หรือมโนกรรม จะมีความรู้สึกตัวอยู่เสมอว่า พูดอย่างนี้ศีลจะขาดไหม บกพร่องในศีลไหม ทำอย่างนี้เป็น การละเมิดศีลไหม อารมณ์แบบนี้เป็นอารมณ์ใช้ที่ปราศจากความเมตตาปราณีไหม หรือปราศจากความสันโดษไหม เป็นต้น การรู้ทันความรู้สึกนึกคิดเช่นนี้เรียกว่า มีสติสัมปชัญญะ

ในการพัฒนาวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมปัจจุบัน โดยเฉพาะในเรื่องของธรรมเป็นที่สบายนั้น จุดมุ่งหมายหลักของวัดคือสถานที่ปฏิบัติธรรมที่จะก่อให้เกิดธรรมสัปปายะได้นั้น บริเวณวัดต้องมีความร่มรื่น เป็นระเบียบ มีพระวิปัสสนาจารย์ทรงภูมิธรรมคอยชี้แนะกล่าวสอน มีโครงการต้นไม้พูดได้ มีสุภาชิตสอนใจ ปรีชาธรรม คติธรรม โครงการเสียงธรรมะตามสาย รับฟังกันทั่วบริเวณวัดทั้งในวันจัดงานบุญ และกระจายเสียงไปถึงชุมชนหมู่บ้าน จัดสถานที่ฟังเทศน์ฟังธรรมในสถานที่สงบร่มเย็น อากาศถ่ายเทสะดวก จัดทำห้องสมุดธรรมะ โดยจัดหาหนังสือธรรมะ หนังสืออื่นๆ ที่มีสาระประโยชน์ เพื่อให้ผู้มาวัดหรือมาปฏิบัติธรรมได้อ่าน และมีที่นั่งอ่านหนังสือเป็นสัดส่วนเพียงพอ รักษาศีลปะหรือ

^{๙๑} พระโสภณมหาเถรเจ อัครมหาบัณฑิต (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม, ป.ธ. ๙, Ph.D.) ตรวจชำระ, พระคันธสาราภังค์ เรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซี เอ ไอ เซ็นเตอร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๙๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๒.

พุทธศิลป์ภายในวัด พิพิธภัณฑ์ของวัดจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ้าบริหารจัดการได้ เช่นนี้ก็จะนำไปสู่ความเป็นธรรมสัปปายะในเรื่องของการให้ความรู้ หรือข้อปฏิบัติต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องสัปปายะ ๔ ข้างต้น จะเห็นได้ว่า สัปปายะ ๔ เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญาอย่างแท้จริง ความสะดวกสบายในการปฏิบัติธรรมที่เป็นสัปปายะดังกล่าว เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมให้เกิดความเหมาะสมที่เกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ทั้งยังช่วยให้สมาธิตั้งมั่นไม่เสื่อมถอย ความเป็นสัปปายะหรือความสะดวกสบายตามหลักพุทธจริยศาสตร์นี้ ไม่ใช่หมายถึงสิ่งที่เกื้อกูลให้เกิดกิเลสหรือสิ่งขัดข้องให้เกิดความเคยชินหรือเคยตัว แต่ในทางปฏิบัติแล้ว สัปปายะหมายถึง ความสะดวกในการปฏิบัติทั้งหมด เช่น การไม่เดือดร้อนเรื่องอาหารการกิน การไม่เดือดร้อนเรื่องที่มุงบังกันแดดกันฝนและเครื่องนุ่งห่ม การไม่เดือดร้อนด้วยยาหรือเภสัชในการบำบัดโรค การไม่เดือดร้อนด้วยสถานที่ปฏิบัติ การไม่เดือดร้อนด้วยครูบาอาจารย์ผู้ให้คำชี้แนะ แต่ถ้าวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมใดๆ ไม่มีความเป็นสัปปายะแล้ว ผู้ปฏิบัติธรรมต้องสาละวนอยู่กับเรื่องของอาหารการกิน เวลาปฏิบัติก็จะลดน้อยลง สติก็จะน้อยลง นิเวศน์ก็แทรกได้ง่าย เช่น ฝนตกครั้งหนึ่งก็จะต้องหาที่หลบฝน บางทีผู้ปฏิบัติธรรมต้องไปรวมกันอยู่เพื่อหลบฝนหลายคน ก็ไม่เหมาะที่จะวิเวกหรือทำการปฏิบัติ ถ้าเจ็บป่วย ไม่มียาบำบัด ก็ได้รับความทุกข์ทรมานเพราะความเจ็บป่วยนั้น สถานที่ไม่เหมาะสมมีผู้คนพลุกพล่าน โอกาสในการทำสมาธิก็จะน้อยลง หรือไม่มีครูอาจารย์ที่ดีแนะนำ ก็อาจปฏิบัติไม่ถูกทาง ดังนั้นการแสวงหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นสัปปายะในการปฏิบัติธรรม จึงเป็นการขจัดเสียซึ่งปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการปฏิบัติธรรมอย่างมาก

๓.๓.๒ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักสัปปายะ ๔

วัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่ตั้งอยู่ในตัวอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในฐานะเป็นองค์กรที่มีบทบาทอย่างมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยให้การศึกษาดูแบบ และสอนวิปัสสนากรรมฐานตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นต้นมา โดยมีพระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปถัมภ์) ได้ไปศึกษาหลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร ซึ่งขณะนั้นมี พระพิมลธรรม (อาจ อาสภมหาเถร) เป็นผู้อำนวยการสำนัก และมีพระเทพสิทธิมนี (โชดก ญาณสิทธิ) เป็นผู้สอนเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ใช้เวลาในการเรียน ๑ ปี และหลังจากนั้นได้นำหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนววัดมหาธาตุฯ มาเผยแผ่ที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันเรื่อยมาจนถึงยุคพระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล, ผศ.ดร.) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน (๒๕๕๙) ได้สืบสานปณิธานเจตนารมณ์ของพระครูโพธิสารคุณในการสอนวิปัสสนากรรมฐานจนเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนทั้งในและต่างประเทศ จนเป็นที่ประจักษ์และได้รับการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมแห่งที่ ๑ ของจังหวัดขอนแก่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นต้นมา

การที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้พัฒนาหรือบริหารจัดการวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมจนเป็นที่รู้จักของบุคคลและองค์กรต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า สำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้ได้พัฒนาโดยอาศัยปัจจัยหลายอย่าง และหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญและเอื้อต่อการพัฒนาวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมให้ประสบผลสำเร็จในแทบทุกๆ ด้าน ก็คือการพัฒนาตามหลักสัปปายะ ๔ คือ อาวาสสัปปายะ อาหารสัปปายะ บุคคลสัปปายะ และธรรมสัปปายะ ซึ่งจะได้อธิบายกล่าวอธิบายในต่อหัวข้อดังนี้

๓.๓.๒.๑ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักอวาสสี่ပါเย

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้พัฒนาหรือบริหารจัดการวัดให้เป็นสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมหรือการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ตามหลักอวาสสี่ပါเย โดยมีจุดเด่นคือการจัดอวาสให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เน้นความสะอาด สว่าง สงบ สะดวกสบาย มีความเป็นธรรมชาติที่เอื้อต่อการเรียนรู้ธรรม กล่าวคือสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน มีการพัฒนาวัดจากความเป็นธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว คือต้นโพธิ์อันเป็นสัญลักษณ์ของวัดและความร่มรื่น สงบร่มเย็น พัฒนาจากเสนาสนะที่มีอยู่แล้ว คือศาลาไม้ และอุโบสถหลังเล็กที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ลักษณะการสร้างอุโบสถและศาลาจะมีลักษณะที่แตกต่างจากวัดอื่น โดยเน้นที่สาระและคุณค่าหลายๆ อย่าง ทั้งในแง่ความงดงาม ความคงทนถาวร การส่งเสริมสติปัญญา และประโยชน์ในการใช้สอย ในด้านความงามนั้นจะก่อสร้างในลักษณะผสมผสานสถาปัตยกรรมแบบไทย-อีสาน โดยเน้นให้เป็นสื่อการสอนและถ่ายทอดปัญญา ศีลธรรม จริยธรรมแก่ผู้ที่เข้ามาในวัดจะพบกับภาพที่ปรากฏอยู่บนแผ่นกระดาน บานประตูและรอบๆ ศาลาโพธิสาร ๗๒ เป็นศาลาบำเพ็ญกุศล ปฏิบัติธรรมก็มีมัญฐานและประกอบกิจกรรมทั่วไปมี ๓ ชั้นรูปตัวแอล (L) คอนกรีตเสริมเหล็ก ชั้นที่ ๑ ใช้ประโยชน์ในกิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ เจริญวิปัสสนากรรมฐาน และชั้นที่ ๒ ใช้เป็นสถานที่พักอาศัย และการปฏิบัติธรรม ส่วนบริเวณรอบนอกของศาลาได้มีการสร้างปูนปั้นเป็นภาพปริศนาที่แสดงถึงวิถีชีวิตของชาวชนบทที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยดีระหว่างชาวบ้านกับวัด^{๙๓} และยังมีภาพสัตว์ป่านานาชนิดจำนวนมาก โดยสื่อผ่านศิลปะ รูปปั้น ภาพเขียน ภาพปริศนาธรรม ซึ่งบางภาพมีความหมายลึกซึ้งยากที่จะเข้าใจได้ในทันที ต้องนำไปขบคิด ใคร่ครวญให้เกิดปัญญาเรียกว่าระดับโลกุตระธรรม บางภาพมีความหมายตรงไปตรงมา มีความชัดเจนในตัว ไม่ต้องอธิบายก็เข้าใจเรียกว่าระดับโลกียธรรม สามารถนำไปเป็นเครื่องนำทางชีวิตให้ปฏิบัติตามไปสู่สิ่งที่ตั้งม

ปัจจุบันสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้พัฒนาวัดให้สอดคล้องกับหลักอวาสสี่ပါเย โดยจัดโครงสร้างทางด้านกายภาพให้มีความเหมาะสม ทั้งการจัดการเสนาสนะ และระบบสาธารณูปการอื่นๆ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น มีการเทพื้นและปูกระเบื้องถนนและบริเวณวัดที่ไม่มีต้นไม้เพื่อให้ดูสะอาดและเป็นระเบียบ การปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สวยงาม การจัดสร้างและปรับปรุงกุฏิอาคารที่พักสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม กุฏิรับรองอาคันตุกะ อาคารปฏิบัติธรรม ห้องน้ำเพียงพอต่อความต้องการของผู้ใช้บริการ โดยจัดให้มีระบบน้ำและระบบไฟฟ้าที่สะดวกสบาย แม้ว่าสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันจะตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนเมืองขอนแก่น แต่ก็สามารถจัดสัดส่วนให้เหมาะสมต่อการใช้สอยพื้นที่ตามหลักอวาสสี่ပါเยได้เป็นอย่างดี นั่นคือมีการแบ่งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และมีมุมสงบท่ามกลางความร่มรื่นของหมู่แมกไม้ขนาดใหญ่ชานาพันธ์ และนอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับความปลอดภัยแก่พระภิกษุสามเณรตลอดถึงผู้เข้าร่วมกิจกรรมกับทางวัดด้วยการติดกล้องวงจรปิดในสถานที่สำคัญ เช่น อุโบสถ พิพิธภัณฑมรดกอีสาน ศาลาปฏิบัติธรรม กุฏิเจ้าอาวาส อาคารที่พัก และลานจอดรถ เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างความปลอดภัยและขจัดความวิตกกังวลแก่พระภิกษุสามเณรที่พำนัก

^{๙๓} พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล), ธรรมทายาท ชุดที่ ๖ ไขปริศนาภาพศาลาโพธิสาร ๗๒, (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

สังกัดหรืออยู่จำพรรษา และประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมในวาระต่างๆ ที่วัดจัดขึ้น นอกจากนี้ยังได้มีการประสานกับสายตรวจให้เวียนมาตรวจดูความเรียบร้อยอยู่เสมอ^{๔๔}

นอกจากนี้ สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้จัดสถานที่ให้เป็นสัปปายะเพื่อลดทอนสิ่งรบกวนจิตใจ หรือสิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดความผูกพันห่วงเหี่ยวจิตใจไม่ให้พัฒนา สิ่งที่ทำให้เกิดความวิตกกังวล ซึ่งเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม เรียกว่าปัลลิวะ มี ๑๐ อย่าง ได้แก่ ที่อยู่อาศัย ตระกูล ลาภสักการะ หมู่คณะ หน้าที่การงาน การเดินทางไกล ญาติพี่น้อง ความป่วยไข้ การศึกษา และ ฤทธิ์ที่ได้แล้ว โดยทางสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันจะมีกระบวนการตัดปัลลิวะโดยเน้นการจัดที่อยู่อาศัยให้เหมาะสม สะดวกสบาย มีสิ่งอำนวยความสะดวกพร้อม มีสถานที่อบรมหลายแห่ง มีห้องน้ำจำนวนมาก มีที่พักอาศัยสำหรับชายและหญิงแยกส่วนกันอย่างชัดเจน มีระเบียบกติกาในการอยู่ร่วมกันของหมู่คณะ และทางวัดมีการแต่งตั้งคณะกรรมการปฏิบัติงานทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ มีการมอบหมายภาระหน้าที่ให้ปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อจะไม่ให้เป็นภาระต่อผู้เข้าร่วมในการปฏิบัติธรรม โดยผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมหรือเข้าอบรมในกิจกรรมต่างๆ จะไม่มีภาระงานอื่นนอกจากการเข้าร่วมกิจกรรมตามตารางปฏิบัติที่กำหนดไว้ และถ้าไม่มีความจำเป็นจริงๆ ทางวัดจะไม่อนุญาตให้ออกนอกเขตวัดจนกว่ากิจกรรมหรือโครงการจะแล้วเสร็จ^{๔๕} ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมหรือเข้ารับการอบรมในโอกาสต่างๆ ไม่มีความวิตกกังวลใดๆ จิตใจมุ่งต่อการปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่

จากเนื้อหาข้างต้น จะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันมีการบริหารพัฒนาวัดให้สอดคล้องกับหลักอวาสสัปปายะ นั่นคือมีการสร้างเสนาสนะต่างๆ ภายในวัดให้คุ้มค่าแก่การใช้สอย เน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความสงบร่มรื่น และเอื้อต่อการเรียนรู้หลักธรรมในการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากสถานที่ปฏิบัติธรรมคือศาลาโพธิสาร ๗๒ นั้น จะจัดไว้อย่างเป็นสัดส่วนทั้งที่พักและที่ปฏิบัติธรรม ภายนอกศาลาจะมีทั้งรูปปั้นและภาพปริศนาธรรมให้ขบคิดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ประเทืองปัญญา นอกจากการจัดสถานที่ให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมแล้ว ในเรื่องความปลอดภัยทางวัดก็ให้ความสำคัญ โดยจะจัดให้มีเจ้าหน้าที่คอยสำรวจตรวจตราตลอดเวลาที่มีผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมตามโครงการต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้สถานที่ปลอดภัยจากสิ่งรบกวนต่างๆ ภายนอก โดยเฉพาะกลุ่มมิจฉาชีพ และกลุ่มคนที่ติดยาเสพติด เป็นต้น ทางวัดจะเข้มงวดไม่ให้มีสิ่งเหล่านี้ภายในวัด โดยได้ประสานกับเจ้าหน้าที่ตำรวจได้มาดูแลไม่ได้ขาด จึงถือได้ว่าสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้พัฒนาบริหารจัดการวัดให้เป็นไปตามหลักอวาสสัปปายะ คือความสะดวกสบายในการใช้สถานที่ รอบสถานที่ที่ปฏิบัติธรรมก็มีสื่อประเทืองปัญญา และที่สำคัญทางวัดได้บริหารความเสี่ยงในเรื่องความปลอดภัย โดยจัดให้มีเวรยามดูแลทั้งเจ้าหน้าที่ภายในวัดและเจ้าหน้าที่ทางบ้านเมือง

๓.๓.๒.๒ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักอาหารสัปปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันให้ความสำคัญกับการบริการด้านอาหารสำหรับผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม โดยจัดให้มีนักโภชนาการมาเป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการด้านอาหารและเครื่องดื่มเพื่อให้ถูกหลักโภชนาการ และยังมีการปรับปรุงโรงครัวและโรงอาหาร รวมทั้งอุปกรณ์ต่างๆ ให้สะอาดถูกหลักอนามัย อาหารที่เหมาะสมแก่เพศและวัย อาหารที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ อาหารที่ย่อยง่าย

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๕ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระวิมาน คมกิริยปัญญา, ดร., เลขานุการวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๕ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

เป็นต้น โดยเน้นความสะอาดและคุณค่าทางโภชนาการ นอกจากนี้ยังมีนักโภชนาการมาให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการนำอาหารและเครื่องดื่มมาถวายพระภิกษุและสามเณร เพื่อส่งเสริมสุขภาพทางร่างกายแก่พระภิกษุและสามเณร เช่น อาหารที่เหมาะสมแก่การนำมาถวาย อาหารที่ไม่ควรนำมาถวาย เพราะจะทำให้เป็นปัญหาทางสุขภาพแก่พระภิกษุและสามเณร นอกจากนี้ยังได้ส่งเสริมบุคลากรด้านอาหารให้ไปศึกษาดูงานตามหน่วยงานอื่นๆ เพื่อนำมาปรับปรุงให้ถูกต้องมากยิ่งขึ้น^{๙๖}

สำหรับพระภิกษุและสามเณรที่จำพรรษาหรือพำนักอยู่ที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ทางสำนักวัดโพธิ์ฯ ได้จัดให้มีระเบียบการฉันภัตตาหารและบริโภคลีขิงต่างๆ อันเป็นปัจจัยในการดำรงชีพให้สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย นั่นคือจะต้องพิจารณาอาหารบิณฑบาตก่อนฉันทุกครั้ง โดยเฉพาะการฉันภัตตาหารจะต้องพิจารณาถึงความลำบากในการแสวงหาอาหารของชาวบ้าน ทำให้เห็นคุณค่าของอาหาร พิจารณาถึงคุณค่าของอาหารที่ได้มาอย่างสุดจริต พิจารณาประโยชน์ของอาหารที่บริโภค ปราศจากโทษ ไม่บริโภคสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม อันได้แก่ “เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อราชสีห์ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี และเนื้อเสือดาว”^{๙๗} ฉันอาหารโดยปราศจากความมัวเมาสนุกสนานเพลิดเพลิน บริโภคสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย รวมไปถึงการพิจารณาแล้วจึงบริโภคปัจจัย ๔ และการบริโภคจะต้องเป็นไปเพื่อความเพิ่มพูนกำลังในการส่งเสริมพัฒนา และฝึกฝนในการยกระดับทางจิตใจให้สูงขึ้นเรื่อยๆ ดังจะให้เห็นได้จากการจัดให้มีตารางในการทำวัตรประจำวันสำหรับพระภิกษุและสามเณรดังต่อไปนี้

ตารางแสดงกิจวัตรประจำวันของพระภิกษุสามเณรสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

เวลา	กิจกรรม
๐๔.๐๐-๐๕.๓๐ น.	ทำวัตรสวดมนต์เช้า เจริญจิตภาวนา
๐๖.๐๐-๐๗.๓๐ น.	ออกมารับบิณฑบาต
๐๗.๐๐-๐๗.๓๐ น.	ฉันภัตตาหารเช้า
๐๗.๓๐-๐๘.๐๐ น.	ทำความสะอาดรอบบริเวณวัดและเสนาสนะตามที่ได้รับมอบหมาย
๐๘.๐๐-๑๐.๐๐ น.	ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี
๑๐.๔๕-๑๑.๓๐ น.	ฉันภัตตาหารเพล
๑๒.๐๐-๑๗.๐๐ น.	ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ/ศึกษาในมหาวิทยาลัย
๑๗.๐๐-๑๘.๓๐ น.	ทำความสะอาดรอบบริเวณวัดและเสนาสนะที่ได้รับมอบหมาย
๑๘.๐๐-๒๐.๐๐ น.	พระภิกษุแสดงอาบัติ/ทำวัตรสวดมนต์เย็น/เจริญจิตภาวนา/ทบทวนบทสวดมนต์/สามเณรรับศีล
๒๑.๐๐-๒๒.๐๐ น.	ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

จากข้อความและตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการในเรื่องของโภชนาการให้เป็นไปตามหลักอาหารสัปปายะ ทั้งในเรื่องการจัดการให้เป็นไปตามหลักโภชนาการที่ถูกต้อง และการบริหารจัดการให้เอื้อต่อหลักพระธรรมวินัย จะเห็นได้จากพระภิกษุและสามเณรที่อยู่พำนักหรือจำพรรษาภายในวัดโพธิ์ฯ จะต้องออกโปรดสัตว์

^{๙๖} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๕ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๙๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๕/๑๔๓.

โดยการบิณฑบาต และนำอาหารบิณฑบาตมาฉันร่วมกันที่ศาลาโรงฉัน และมีการกำหนดเวลาฉันภัตตาหารทั้งเช้าและเพลตรงเวลาที่กำหนดไว้ในพระธรรมวินัย

ในส่วนของคฤหัสถ์ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้จัดเตรียมความพร้อมในเรื่องของอาหารสำหรับผู้เข้าปฏิบัติธรรม โดยผู้เข้าปฏิบัติธรรมหรือเข้ารับอบรมในโครงการต่างๆ จะไม่เดือดร้อนหรือกักกันในเวลาของอาหาร สามารถใช้เวลาในการฝึกฝนพัฒนาจิตเพิ่มพูนปัญญาตามกำหนดเวลาได้เต็มที่ เพราะในเรื่องของการอาหารนี้ทางสำนัก (วัด) ได้บริหารจัดการโดยการจัดตั้งให้มีโรงครัวประจำ และได้หาพ่อครัวและแม่ครัวที่มีฝีมือในการปรุงอาหารสำหรับผู้เข้าอบรมหรือปฏิบัติธรรมในโครงการต่างๆ^{๙๘} อยู่แล้ว และการทำอาหารในแต่ละโครงการทางสำนักไม่ได้เป็นผู้กำหนดว่าจะทำอาหารประเภทไหน จะขึ้นอยู่กับกลุ่มผู้เข้ารับการอบรมหรือปฏิบัติธรรม เช่น บางกลุ่มต้องการทานอาหารเจ และบางกลุ่มต้องการทานอาหารทั่วไป ก็สามารถสั่งพ่อครัวหรือแม่ครัวให้ทำตามที่กลุ่มของตนต้องการได้เลย^{๙๙} ส่วนเวลารับประทานอาหารนั้นจะกำหนดตรงเวลา คือ ช่วงเช้า จะรับประทานอาหารพร้อมกันตั้งแต่เวลา ๐๗.๐๐ – ๐๘.๐๐ น. ในช่วงเพล (ผู้เข้ารับการอบรมและปฏิบัติธรรมจะสมาทานศีล ๘) จะรับประทานอาหารพร้อมกันในเวลา ๑๑.๐๐ – ๑๒.๐๐ น. ซึ่งในที่นี้จะยกตัวอย่างตารางกำหนดการปฏิบัติธรรมในช่วงเดือนเมษายน ๒๕๖๐ ดังนี้

ตารางปฏิบัติธรรม

โครงการวิปัสสนาทายาทสำหรับคฤหัสถ์ปีที่ ๒ รุ่นที่ ๔

ณ สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ระหว่างวันที่ ๕ – ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๐

เวลา	กิจกรรม	พระวิปัสสนาจารย์	หมายเหตุ
๐๔.๐๐ น.	สัณฐานปลุก ตื่นนอนทำธุระส่วนตัว	พระอนันต์/พระปริศนา	ในระหว่างเวลาของการปฏิบัติให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมทุกท่านปิดวาจา รักษาสังขะ ไม่พูดคุยกันกับผู้ปฏิบัติด้วยกันในระหว่างปฏิบัติ แต่ถ้ามีความจำเป็นขอให้แจ้งกับธรรมบริกร และพระวิปัสสนาจารย์ หรือพระอาจารย์ผู้สออบ
๐๔.๓๐ - ๐๖.๓๐ น.	ทำวัตร/สวดมนต์/ปฏิบัติธรรม เจริญสติ	พระมหานិพนธ์/ พระประเสริฐศักดิ์/พระวิรัตน์/พระธรรมบุญ	
๐๖.๓๐ - ๐๗.๐๐ น.	พัก/ทำความสะอาดที่พัก	(มีสติ ตื่นรู้ ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง)	
๐๗.๐๐ - ๐๘.๐๐ น.	รับประทานอาหารเช้า	พระมหานิพนธ์/ พระประเสริฐศักดิ์/พระวิรัตน์/ พระธรรมบุญ	
๐๘.๐๐ - ๐๙.๐๐ น.	พักผ่อน	(มีสติ ตื่นรู้ งดพูดคุย)	
๐๙.๐๐ - ๑๑.๐๐ น.	ปฏิบัติธรรม เจริญสติ	พระมหานิพนธ์/พระ ดร.สมบัติ/พระศราวุฒิ/	

^{๙๘} สัมภาษณ์ นางสาคร ชาธรรม, ธรรมบริกรประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๓ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๙๙} สัมภาษณ์ นายสมเพชร ไกยะวงษ์, หัวหน้าโรงครัวประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๓ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

		พระทณงค์กัฏฐิ	อารมณเฑานัน
๑๑.๐๐ - ๑๒.๐๐ น.	รับประทานอาหารกลางวัน		
๑๒.๐๐ - ๑๓.๐๐ น.	พักผอน	(มีสติ ตื่นรู้ งดพูดคุย)	
๑๓.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.	ปฏิบัติธรรม	พระศรารุณ/พระวีรชน	
๑๖.๐๐ - ๑๘.๐๐ น.	พักผอน	(มีสติ ตื่นรู้ งดพูดคุย)	
๑๘.๐๐ - ๒๑.๓๐ น.	ทำวัตร/สวดมนต์ ปฏิบัติธรรม สอนอารมณ	พระมหานันท/พระศรารุณ/พระประเสริฐศักดิ์/พระทณงค์กัฏฐิ	
๒๑.๓๐ น.	พักผอน	(มีสติ ตื่นรู้ งดพูดคุย)	

จากข้อความและตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ให้ความสำคัญกับการบริการด้านอาหารตามความต้องการของผู้เข้ารับการอบรมหรือปฏิบัติธรรม ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ผู้ที่มาเข้ารับการอบรมหรือปฏิบัติธรรมในโอกาสต่างๆ นั้นต้องห่วงกังวลในเรื่องของอาหารให้มุ่งมั่นในการเจริญสติภาวนาเก็บเกี่ยวเอาความรู้ในช่วงของการอบรมอย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้ ทางสำนักฯ จึงได้จัดการดูแลเรื่องอาหารทั้งในส่วนของพระภิกษุและสามเณร ตลอดทั้งคฤหัสถ์ให้ได้รับความสะดวกสบายให้เป็นไปตามหลักอาหารสัปปายะ เน้นในเรื่องของโภชนาการถูกหลักสุขอนามัย และเหมาะสำหรับการเจริญธรรมเพื่อพัฒนาปัญญาตามภูมิธรรมแห่งสติปัญญาของตน

๓.๓.๒.๓ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักบุคคลสัปปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรของวัดให้เป็นไปตามหลักบุคคลสัปปายะอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือพระภิกษุและสามเณร ตลอดถึงผู้เข้ากิจกรรมในโอกาสต่างๆ จะต้องให้ความเคารพ กตีกาของวัด คือ ๑) พระธรรมวินัย ระเบียบ คำสั่งและคำสอนของพระพุทธเจ้า ๒) กฎกติกากของวัด เช่น ระเบียบ คำสั่งของวัด และ ๓) กตีกาเฉพาะส่วน เช่น ระเบียบการเกี่ยวกับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรม เป็นต้น ระเบียบกตีกาต่างๆ จะต้องไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ส่วนหลักธรรมสำหรับการครองตนให้ยึดหลักการประพฤติตนอยู่ในปาริสุทธิสีล^{๑๐๐} ส่วนพระภิกษุและสามเณรที่พึงประสงค์จะขอเข้าอยู่สังกัดวัดโพธิ์บ้านโนนทันจะต้องผ่านการอบรมวิปัสสนากรรมฐานในหลักสูตรอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา ๑ เดือน ให้ดำเนินชีวิตด้วยการมีสติสัมปชัญญะทำในสิ่งที่ควรทำ เช่น ศึกษาศีล สมาธิ และปัญญา

นอกจากนี้ บุคลากรที่สังกัดภายในวัดโพธิ์บ้านโนนทันจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบ และแต่ละท่านจะต้องการปฏิบัติหน้าที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มที่ มีการจัดประชุมอยู่เนืองนิตย์ มีการวางแผนแบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบให้แก่พระภิกษุและสามเณรไว้อย่างชัดเจน และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายปกครอง คณะกรรมการกองงานเลขานุการ คณะกรรมการฝ่ายบูรณปฏิสังขรณ์ ซ่อมบำรุงเสนาสนะ คณะกรรมการฝ่ายวัสดุครุภัณฑ์ เครื่องสังฆภัณฑ์ คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ คณะกรรมการฝ่ายการศึกษา มีการพัฒนาบุคลากรให้มีความหลากหลายในการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพในภาพรวมของวัดมากขึ้น ซึ่งก็สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของพระวิมาน คมภิรตฺตโย, ดร., เลขานุการวัดโพธิ์บ้านโนนทันว่า วัดโพธิ์บ้านโนนทันมีการจัดทำระเบียบการรับพระภิกษุและ

^{๑๐๐} สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แผลและเรียบเรียง, วิสุทธิมรรค, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พรัตน์ตีพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒ - ๖๒.

สามเณรเข้าสังกัดวัด โดยข้อที่ ๓ ได้ระบุว่า “ผู้ที่เข้าสังกัดวัดโพธิ์จะต้องเป็นผู้ที่มีความประพฤติเรียบร้อยดีงามตามพระพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ไม่เเกรและก่อการทะเลาะวิวาท ผู้ที่เข้ามาอยู่วัดโพธิ์หรือมาร่วมกิจกรรมต่างๆ จะต้องไม่มีพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ที่เป็นอุปสรรคต่อความสามัคคีให้มีความสามัคคี ไม่วิวาทกัน เขากันได้สนิทเหมือนน้ำกับน้ำมัน มองดูกันและกันด้วยสายตาเปี่ยมด้วยความรักอยู่” นอกจากจะเน้นความประพฤติเพื่อส่งเสริมความสามัคคีแล้ว ยังให้ปฏิบัติธรรมร่วมกันและเจ้าอาวาสจะอบรมส่วนที่เห็นว่าเป็นข้อบกพร่อง พร้อมทั้งแนะนำแนวทางที่ถูกต้อง รวมทั้งให้มีความเคารพกันตามอายุพรรษาและคุณธรรม ส่วนวันอาทิตย์ก็จะเป็นกิจกรรมร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาวัด และวันพระก็ถือเป็นวันที่ให้บริการธรรมแก่ประชาชน รวมทั้งการทบทวนพระธรรมวินัยด้วย นอกจากนี้แล้วยังกำหนดให้วัดเป็นเขตอภัยทาน ห้ามอบายมุขและสิ่งเสพติดทุกชนิด โดยเจ้าอาวาสจะเน้นให้ผู้เข้ามาอยู่อาศัยและมาร่วมกิจกรรมกับวัดโพธิ์จะต้องได้รับความสุขสบายและผ่อนคลายทางกายและจิตวิญญาณด้วย^{๑๐๑}

๑) บทบาทและหน้าที่ของบุคลากรภายในสำนักปฏิบัติธรรม

จากข้อมูลการให้สัมภาษณ์ข้างต้นเกี่ยวกับการบริหารจัดการบุคลากรภายในสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน จะเห็นได้ว่า ทางสำนักได้ให้ความสำคัญกับผู้เข้ามาพักอาศัยอยู่ภายในวัด ในเบื้องต้นก็จะทำการคัดเลือกเอาผู้ที่มีความเหมาะสม มีความประพฤติที่ดีงามเอื้อต่อกฎกติกาของวัด และเอื้อต่อพระธรรมวินัย และเมื่อเข้ามาอยู่แล้ว ก็จะต้องช่วยงานวัดหรือสำนักตามที่ได้รับมอบหมาย โดยทางวัดจะให้บุคลากรทุกท่านมีบทบาทและหน้าที่รับผิดชอบ ซึ่งแบ่งออกเป็นแผนกๆ ดังนี้

(๑) แผนกวิปัสสนาจารย์ มีหน้าที่ให้การอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และนำทำวัตร – สวดมนต์ ตลอดจนตรวจสอบความก้าวหน้าในการปฏิบัติของผู้เข้ารับการอบรม เป็นต้น

(๒) แผนกทะเบียน มีหน้าที่รับสมัคร ลงทะเบียนและจัดทำประวัติผู้เข้าอบรม ตลอดจนรับบริจาคจตุปัจจัยและออกใบอนุโมทนาบัตรแก่ผู้มาร่วมทำบุญ พร้อมทั้งประสานงานกับแผนกต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

(๓) แผนกปฏิคม มีหน้าที่ให้การต้อนรับผู้เข้าอบรม ตลอดจนให้บริการผู้ที่นำสิ่งของมาร่วมทำบุญในงานพร้อมทั้งประสานงานกับแผนกต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

(๔) แผนกประชาสัมพันธ์ มีหน้าที่ทำการประชาสัมพันธ์ทางเครื่องขยายเสียง ออกเอกสารประชาสัมพันธ์งานอบรมและปฏิบัติธรรมให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบ จัดหาเจ้าภาพภัตตาหาร น้ำปานะ และประสานงานกับแผนกต่างๆ เป็นต้น

(๕) แผนกสถานที่ มีหน้าที่จัดเตรียมสถานที่อบรมกรรมฐานที่ปักกลดของอุบาสก อุบาสิกา ทำความสะอาดสถานที่และบริเวณวัด ทำความสะอาดห้องน้ำ พร้อมทั้งประสานงานกับแผนกต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

(๖) แผนกช่างเทคนิคสถานีวิทย์ แสง สี เสียง มีหน้าที่ควบคุมเทคนิคในสถานีวิทย์ ที่ติดตั้งไฟฟ้า และเตรียมเครื่องเสียงไว้ตามสถานที่อบรมและสถานที่ประกอบพิธี และประสานงานกับแผนกต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ พระวิมาน คมภิรมย์, ดร., พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๖ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

(๗) แผนกเสนาสนะ มีหน้าที่ตรวจสอบ ดูแลและซ่อมแซมบริวารสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เสื้อ กวด หมอน ฯลฯ ตลอดทั้งจัดทำบัญชีรายชื่อผู้ที่ขอยืมบริวารสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ และประสานงานกับแผนกต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

(๘) แผนกให้สัญญา มีหน้าที่ให้สัญญาธรรมะตามเวลาในตารางปฏิบัติธรรม เช่น ทำวัตรเช้า – เย็น และประสานกับแผนกต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

(๙) แผนกรักษาความปลอดภัย มีหน้าที่จัดเวรยามดูแลให้ความปลอดภัยแก่ผู้เข้าอบรม และมาร่วมทำบุญในโอกาสต่างๆ ตลอดทั้งติดต่อประสานงานขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองในกรณีจำเป็น พร้อมกับประสานงานกับแผนกต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

จากการศึกษาการบริหารจัดการของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักบุคคลสัปปายะแล้ว จะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้ได้บริหารจัดการบุคลากรภายในวัดให้มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ เพื่อสนองตอบนโยบายของวัดในฐานะที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่สำคัญแห่งที่ ๑ ที่มีคนรู้จักและมาใช้บริการสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมมากที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น โดยทางวัดจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากร ดังจะเห็นได้จากทางวัดมีการคัดเลือกผู้ที่มีอาจารย์สมบัติอยู่ในฐานะที่เจ้าอาวาสจะแนะนำได้ เป็นผู้ที่มีความประพฤติที่เหมาะสมดีงาม มีศรัทธาเลื่อมในหลักคำสอนทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ช่วยเหลืองานวัดที่ได้รับมอบหมายในแผนกต่างๆ ให้สำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ การจัดการบุคลากรของวัดให้ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ซึ่งมีถึง ๙ แผนกดังที่ปรากฏให้เห็นข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า ทางวัดได้บริหารจัดการบุคลากรภายในวัดโดยการนำหลักบุคคลสัปปายะมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้รับความสะดวกสบายทางด้านบุคคล อันเป็นเหตุให้สำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้ได้บริหารจัดการเรื่องความสะดวกสบายแก่ผู้เข้ามาใช้บริการสถานที่ในการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์โดยปราศจากความวิตกกังวลใดๆ ทั้งสิ้น

๓.๓.๒.๔ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักธัมมสัปปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้จัดให้มีพุทฺธคฺยธรรมะ การแสดงธรรมะ การอบรมธรรมะ และการสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ประชาชนกลุ่มต่างๆ ตลอดทั้งปี การสนทนาด้วยภาษาธรรมะนี้ถือว่าเป็นอีกส่วนหนึ่งในการพัฒนาปัญญาที่สำนักวัดโพธิ์บ้านโนนทันให้ความสำคัญ โดยท่านเจ้าอาวาสจะเน้นให้บุคลากรภายในวัดและผู้มาร่วมกิจกรรมต่างๆ ควรมีการสนทนากันเป็นภาษาดอกไม้มือ ซึ่งทางวัดโพธิ์ได้เน้นประเด็นการสนทนาว่าจะต้องไม่มีเนื้อหาที่เป็นไปเพื่อความขัดแย้งแตกแยก ประทุษร้ายหรือก่อความวุ่นวายแก่หมู่คณะ โดยเนื้อหาจะต้องเป็นไปในแนวทางที่ส่งเสริมความสามัคคีก่อให้เกิดกำลังใจ ชักจูงให้แก้แค้นล้างอาชญากรรม ส่งเสริมกุศลธรรม เร้าใจให้เกิดความสดกายและสังขจิต พุทฺธคฺยกันด้วยศีล ด้วยธรรม และแนวทางแห่งความวิเวก ให้มีการคลุกคลีและพุทฺธคฺยกันให้น้อยลง เพียรปฏิบัติให้มากขึ้น หากมีความจำเป็นต้องพุทฺธคฺยก็ต้องอยู่ในประเด็นที่เกี่ยวกับศีลธรรม หรือแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจให้เกิดปัญญา นอกจากนี้ในการพุทฺธคฺยกับชาวบ้านจะต้องพูดเรื่องที่เสริมสร้างคุณธรรม หรือให้คำแนะนำหรือให้คำปรึกษาที่เป็นประโยชน์สร้างสรรค์เท่านั้น^{๑๐๒} นี่แสดงให้เห็นว่า สิ่งไหนที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญา หรือไม่ประกอบด้วยธรรมแล้ว ทางสำนักวัดโพธิ์ฯ จะไม่ส่งเสริมให้มีการพุทฺธคฺยหรือสนทนากัน เพราะเห็นว่าไม่เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อหลักธรรมสัปปายะ

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, เมื่อวันที่ ๕ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

เมื่อไม่เอื้อต่อหลักธรรมสัปปายะแล้ว การเข้ามาปฏิบัติธรรมในสำนักวัดโพธิ์ฯ ก็ขาดแก่นธรรมสารคือ ไม่ได้ประโยชน์อะไร

ในเรื่องการพัฒนาปัญญาตามหลักธรรมสัปปายะนี้ สำนักวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้มีแผนรองรับในการเตรียมการที่จะให้การเผยแผ่หลักพุทธธรรมของผู้ที่ทำหน้าที่อบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐาน รวมไปถึงหลักสูตรที่ใช้เป็นคู่มือในการอบรมหรือการสอนมีความสอดคล้องกับหลักธรรมสัปปายะ ดังจะเห็นได้จากการเลือกเฟ้นคุณสมบัติของผู้ที่จะทำการสอนวิปัสสนากรรมฐาน และการจัดทำหลักสูตรที่ใช้ในการอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐาน ดังนี้

๑) คุณสมบัติของพระวิปัสสนาจารย์

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์โนนทัน ได้มีระเบียบของวัดว่า พระที่จะมาอยู่สังกัดวัดโพธิ์บ้านโนนทัน จะต้องเตรียมตัวฝึกฝนเรียนรู้เพื่อเป็นพระวิปัสสนาจารย์ โดยจะต้องมีการปฏิบัติกรรมฐานในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี ระยะเวลาของการปฏิบัติ ๑ เดือน และมีการจัดหลักสูตรปฏิบัติธรรมอย่างเข้มข้น คือปฏิบัติธรรมวันละ ๑๒ ชั่วโมง และถือธุดงค์บางข้อ ตามความเหมาะสมของแต่ละรูปที่จะอธิฐาน ส่วนเกณฑ์ในการแต่งตั้งพระวิปัสสนาจารย์จะต้องผ่านคุณสมบัติ ๖ ประการคือ^{๑๐๓}

(๑) จบ้นักรธรรมชั้นเอก เป็นผู้มีความรู้ทั้งด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติเป็นอย่างดี

(๒) ผ่านการฝึกอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์กรรมฐาน เป็นเวลาอย่างน้อย ๑ เดือน หรือ ๗ เดือน

(๓) ผ่านการฝึกเป็นผู้ช่วยพระวิปัสสนาจารย์กรรมฐาน เป็นเวลา ๖ เดือน

(๔) เป็นผู้มีความเข้าใจหลักปฏิบัติธรรมและแนวทางปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแบบสติปัฏฐาน ๔

(๕) เป็นผู้มีความสามารถนำพาปฏิบัติธรรมอธิบายแนวทางปฏิบัติได้และสอบแก้อารมณ์ได้

(๖) เป็นผู้วางตนได้เหมาะสม คือมีจริยวัตรทั้งดงาม บุคลิกภาพที่ดีมีปฏิปทาน่าเลื่อมใส

จากเนื้อหาข้างต้น จะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน มีแผนการในการเตรียมความพร้อมสำหรับบุคลากรด้านอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐาน ผู้ที่จะเข้ามาเป็นพระวิปัสสนาจารย์จะต้องได้รับการคัดเลือกเอาผู้ที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ มีความภูมิความรู้ทั้งคิโลกและคิธธรรม มีความชัดเจนทั้งด้านปริยัติ และปฏิบัติ สามารถให้การอบรมสั่งสอนผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมได้ และเป็นแบบอย่างที่ดีได้

๒) วิธีการสอนของพระวิปัสสนากรรมฐาน

ดังที่ทราบข้างต้นแล้วว่า ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้นั้น จะต้องผ่านการคัดเลือกตามขั้นตอนที่ทางวัดกำหนดไว้ และคุณสมบัติที่สำคัญของพระวิปัสสนาจารย์อีกอย่างหนึ่งก็คือ จะต้องทำหน้าที่การสอนวิปัสสนาด้วยความตระหนักถึงประโยชน์ของผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมอยู่เสมอ เช่น ต้องดูแลให้การอบรมอย่างใกล้ชิด ตรวจสอบ และคอยแก้อารมณ์หรือถ้าเป็นเด็กเยาวชนก็อาจหาทางเปลี่ยนพฤติกรรมให้เขาดีขึ้น โดยวิธีการสอนมี ๒ ลักษณะ คือการบรรยายธรรม และการให้การอบรม ซึ่งการบรรยายธรรม มี ๓ ลักษณะ คือ การบรรยายแบบทั่วไป การบรรยายเชิงวิชาการ การเทศนา และการให้การอบรมด้านศีลธรรม จริยธรรม การปฏิบัติธรรม ฯลฯ ลักษณะการบรรยายธรรม มีดังนี้

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, เมื่อวันที่ ๕ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

(๑) แบบบรรยายทั่วไป คือ การบรรยายมีหลากหลายเนื้อหา มีทฤษฎีในการปฏิบัติกรรมฐาน มีปรัชญาธรรมสำหรับขบคิด มีผญาอีสานไววิเคราะห์ มีเรื่องราวในธรรมบทชักจูงใจ คือเน้นให้ธรรมตรงกับกลุ่มผู้ฟัง โดยผู้ฟังมีพื้นฐานความรู้พอสมควร เป็นการทบทวนของเก่าเพื่อเพิ่มเติมของใหม่ เป็นการวิธีการเผยแผ่หลักธรรมเพื่อเสริมปัญญาในวันสำคัญต่างๆ ส่วนมากจะเป็นโอกาสที่มีผู้ฟังเป็นจำนวนมาก เช่น งานปฏิบัติธรรม วัดพระ และวันสำคัญทางพุทธศาสนา ตลอดถึงการอบรมตามโครงการต่างๆ เป็นต้น

(๒) แบบบรรยายธรรมเชิงวิชาการ หรือธรรมีกถา มีการสอนอย่างเป็นกิจจะลักษณะ มีการเตรียมตัวล่วงหน้า เป็นการบรรยายที่มีหลักการและเหตุผล เชื่อถือได้ สามารถบรรยายเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ ประยุกต์ให้ผู้ฟังได้เข้าใจโดยง่าย และลึกซึ้ง มีบรรยายธรรมเชิงวิชาการแนวปฏิบัติธรรมอย่างเช่น วิปัสสนาภูมิ ๖ หรือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ เป็นต้น

(๓) การเทศนา หรือธรรมเทศนาถา มีวิธีการแสดงธรรม ๒ ประการ คือ สืลาขึ้นธรรมาสน์ และการเทศน์ มีหลักธรรมประกอบด้วย คือ หัวข้อธรรม อธิบายหัวข้อธรรม และสรุปจบนิยามทำเป็นกิจจะลักษณะและมีกระบวนการ มีระเบียบแบบแผนมากกว่าธรรมีกถา โดยเน้นถึงสืลาหรือท่วงทำนองวาจาที่เปล่งให้ถูกต้อง เน้นถึงอริยาบถทางกายให้เป็นระเบียบเรียบร้อย อุดมการณ์ของผู้แสดงธรรมที่ถูกต้อง คือ กล่าวไปโดยลำดับ กล่าวด้วยเหตุผล กล่าวด้วยความเมตตา แสดงธรรมโดยไม่เห็นแก่อาภิส แสดงธรรมไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น^{๑๐๔} ซึ่งวิธีการแสดงธรรมลักษณะนี้ ถือว่าเป็นคุณลักษณะที่พระวิปัสสนาจารย์สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน จะต้องถือปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้เข้าปฏิบัติธรรม

(๔) การอบรมศีลธรรม จริยธรรม และการอบรมปฏิบัติธรรม เป็นการอบรมแบบผสมผสาน ถามเพื่อให้ตอบบ้าง ถามเองตอบเองบ้าง เพื่อทดสอบถึงพื้นฐานความรู้ของผู้เข้ารับการอบรม เป็นการกระตุ้นเร้าใจให้ผู้ฟังเกิดความตื่นตัวอยู่เสมอ และเพื่อทดสอบความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ การอบรมเยาวชนมีลีลาการพูดธรรมะ คืออธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง ชักจูงใจให้จำ เช่น “เด็กดีไม่ดื้อ เด็กดีอยู่ดี เด็กดีได้รางวัล ขี้เกียจคือแมลงวัน ขยันคือแมลงผึ้ง ขี้หึงคือแมลงป่อง ขี้ใส่กล่องคือแมลงสาป ขี้หยาบๆ คือคนไม่รับผิดชอบ” เป็นต้น ส่วนการอบรมการปฏิบัติธรรมระดับผู้ใหญ่ จะเน้นให้การอบรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อาจใช้เทคนิคการสอนแบบสนทนา หรือถามตอบปัญหากับผู้ฟัง เช่น แบบสนทนากับผู้ฟัง ซึ่งเป็นการตั้งปัญหาให้ผู้ฟังเกิดความสนใจอยากจะสนทนาด้วย เช่น ตั้งคำถามขึ้นว่า ชีวิตคืออะไร? ท่านจะไปไหน? ที่นั่นเรียกว่าอะไร?^{๑๐๕} ซึ่งการถามเช่นนี้ เป็นการให้คนฟังขบคิด แล้วทะลอมเข้าเนื้อหาหรือเป้าหมายของคำถาม การตอบปัญหาเป็นการแก้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ส่วนปัญหาธรรมทั่วไป ท่านจะใช้ปัญญาความรู้โดยยึดหลักพระไตรปิฎกเป็นฐานในการตอบ การตอบอาจเป็นแบบสังเคราะห์หรือวิเคราะห์ให้ผู้ฟังคลายความสงสัย

จากเนื้อหาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้มีการพัฒนาการบริหารจัดการให้เป็นไปตามหลักธรรมสัปปายะ กล่าวคือมีการวางแผนรองรับในเรื่องของการนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาปรับใช้ในการพัฒนาปัญญาแก่ผู้เข้ารับการอบรมทุกระดับให้ถูกต้อง

^{๑๐๔} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

^{๑๐๕} พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล), ธรรมทนายา ขุดที่ ๓, (ขอนแก่น : คลังนาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๙๔.

เหมาะสม และเป็นไปในทางเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากการแนะนำให้ผู้ที่เข้ามาร่วมกิจกรรมในทุกๆ ด้านมีการพูดคุยในสิ่งที่ชอบประกอบไปด้วยหลักธรรมที่เป็นธรรมสัปปายะเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการเลือกเฟ้นผู้ที่ทำหน้าที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ (สอนกรรมฐาน) รวมถึงวิธีการอบรมหรือการสอนในลักษณะต่างๆ เช่น การบรรยายทั่วไป การบรรยายเชิงวิชาการ การแสดงธรรมกลา (ธรรมเทศนา) และการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และการอบรมปฏิบัติกรรมฐาน เป็นต้น ซึ่งวิธีการเหล่านี้ ถือว่าเป็นรูปแบบหรือวิธีการสอนของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันที่นำมาใช้ให้เป็นไปในแนวเดียวกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การสอนหรือการอบรมเป็นไปอย่างถูกต้องและสามารถนำไปพัฒนาปัญญาแก่ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมในทุกระดับได้

๓) หลักสูตรสำหรับอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐาน

การบริหารจัดการอีกลักษณะหนึ่งของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันที่สอดคล้องกับหลักธรรมสัปปายะ คือการจัดหลักสูตรสำหรับอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีอยู่ ๒ ระดับด้วยกันคือ ระดับเยาวชนทั่วไป และระดับประชาชนทั่วไป โดยจัดให้มีทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ ในการจัดอบรมปฏิบัติธรรมแต่ละครั้ง จะจัดให้มีเป็นช่วงๆ แล้วแต่ความสะดวกของกลุ่มผู้เข้ารับการอบรมหรือปฏิบัติธรรม คือ ๓ วัน ๒ คืน, ๕ วัน ๔ คืน, ๘ วัน ๗ คืน, ๑๐ วัน ๙ คืน และในการจัดแต่ละครั้งทางสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน จะคัดเลือกพระวิทยากร หรือพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถทั้งภูมิธรรมและจริยาวัตรทั้งงดงามเป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาทำหน้าที่ในการอบรมและสอนกรรมฐาน ดังมีรายละเอียดดังนี้

(๑) หลักสูตรภาคปริยัติ

หลักสูตรภาคปริยัติแบ่งออกเป็น ๔ รายวิชา คือ วิชาสารคดีเชิงพุทธ วิชาศาสนพิธี วิชาธรรมคัมภีร์ และวิชาวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งในแต่ละรายวิชาจะมีวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ดังต่อไปนี้^{๑๐๖}

(๑.๑) วิชาสารคดีเชิงพุทธ มีจุดประสงค์ในการเรียนรู้ คือ (๑) ให้ผู้เรียนมองเห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นศาสนาคู่มาอยู่กับชนชาติไทย (แม้ศาสนาพุทธไม่ได้เป็นศาสนาประจำชาติไทยทางด้านนิตินัย แต่โดยพฤตินัยคนไทยก็นับถือพระพุทธศาสนาถึง ๙๓ %) จนกลายเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติไทย (๒) ให้ผู้เรียนมีความเข้าใจถึงโครงสร้างของพระพุทธศาสนาที่ประกอบไปด้วยพระรัตนตรัย และการเรียนรู้หลักการสร้างมงคลให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ส่วนเนื้อหาในการอบรมมี พุทธประวัติ อนุพุทธประวัติ นิทานชาดก และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อุปกรณ์หรือสื่อที่ใช้ในการสอนมี วิซีดี วีดีโอ พุทธประวัติ สารคดี ภาพข่าว หนังสือพิมพ์ ธงชาติ ธงธรรมจักร บุคคลดีเด่น และ เด็กยอดกตัญญู เป็นต้น

(๑.๒) วิชาศาสนพิธี มีจุดประสงค์ในการเรียนรู้ คือ (๑) ให้ผู้เรียนได้รู้องค์ประกอบของพระพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนต่อสิ่งเหล่านั้น (คารวะธรรม) ซึ่งประกอบด้วย ศาสดา หลักคำสอน ศาสนสถาน คัมภีร์ทางศาสนา (พระไตรปิฎก) ศาสนบุคคล ศาสนพิธี (๒) ให้ผู้เรียนได้รู้องค์ประกอบของศาสนพิธีด้วยการนำพาปฏิบัติจริง เช่น ทานพิธี (การทำบุญตักบาตร การถวายสังฆทาน) กุศลพิธี (การสมาทานศีล การอาราธนาธรรมพระปริต) บุญพิธี (การบูชาพระรัตนตรัย การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การปฏิบัติตนในวัด การกราบไหว้ การเวียนเทียน และการทำบุญสิบสองเดือนหรือ ฮีตสิบสอง

^{๑๐๖} พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล), คู่มือการฝึกอบรมคุณธรรม-จริยธรรม, (ขอนแก่น: กอปปี้ปริ้น, มปป.), หน้า ๑-๙.

เป็นต้น) (๓) การปฏิบัติตนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การจัดโต๊ะหมู่บูชา เครื่องประกอบบนโต๊ะหมู่บูชา ความหมายของเครื่องบูชาบนโต๊ะหมู่บูชา ส่วนเนื้อหาในการอบรมมี ทานพิธี กุศลพิธี บุญพิธี และการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนากับประเพณีสิบสองเดือน (ฮีตสิบสอง) อุปกรณ์ที่ใช้ในการอบรมมีสื่อต่างๆ เช่น โต๊ะหมู่บูชา พานพุ่ม เชิงเทียน ดอกไม้ คำอาราธนาต่างๆ และหนังสือหรือสื่อประกอบการสอนมี มนต์พิธี และศาสนพิธี เป็นต้น

(๑.๓) **วิชาธรรมคัมภีร์** มีจุดประสงค์ในการเรียนรู้ คือ (๑) ให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติรู้ถึงมารยาทหน้าที่ของชาวพุทธ การนำไหว้พระสวดมนต์แปลด้วยการปฏิบัติจริง สวดเป็นทำนองสรภัญญะ (๒) ผู้เรียนได้เกิดทักษะในการสวดมนต์ สามารถรู้ความหมายและอานิสงส์ในการสวดมนต์ในแต่ละบท (๓) ผู้เรียนทราบถึงขั้นตอนการไหว้พระสวดมนต์ การปฏิบัติตนในเวลาเข้าสู่ศาสนสถาน การกราบไหว้ การพูดคุย ภาษาที่ใช้ในการสนทนากับพระภิกษุสามเณร ส่วนเนื้อหา มีบทสวดพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ และบทสวดมนต์พิเศษต่างๆ อุปกรณ์ที่ใช้ในการอบรมมี วัสดุประกอบในการสวดมนต์ ภาพมารยาทชาวพุทธ หนังสือสวดมนต์แปลและหนังสือสวดมนต์บทพิเศษอื่นๆ

(๑.๔) **วิชาวิปัสสนากรรมฐาน** มีจุดประสงค์ในการเรียนรู้ คือผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้ทฤษฎีเกี่ยวกับการปฏิบัติกรรมฐาน ตั้งแต่หลักการและกระบวนการปฏิบัติเบื้องต้น เช่น ศึกษาความหมายและความสัมพันธ์ของศีล สมาธิ และปัญญา ศึกษาขั้นตอนการปฏิบัติธรรม เครื่องวางกั้นและประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติธรรม ศึกษาเรียนรู้รูปแบบปฏิบัติของพระอรหันต์ในอดีต เช่น ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา เป็นต้น ตลอดจนศึกษาเกี่ยวกับประวัติพระสงฆ์ที่มีปฏิภาณในการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในเมืองไทย เช่น พระสายปฏิบัติในสำนักต่างๆ เป็นต้น ส่วนสำหรับผู้ใหญ่ ให้ศึกษาเกี่ยวกับหลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เช่น ศึกษาความหมายของวิปัสสนากรรมฐาน ศึกษาความแตกต่างระหว่างสมณะกับวิปัสสนากรรมฐาน ศึกษากระบวนการแห่งการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ศึกษาหาสติปัฏฐานสูตร ความหมายและความสำคัญของสติปัฏฐาน ๔ ศึกษาวิธีการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ ศึกษาอานิสงส์ของการปฏิบัติมหาสติปัฏฐาน ๔ และการนำเอาหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีความสุขและสามารถใช้แก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตได้

จากการศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักธรรมสัปายะข้างต้น จะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันมีการวางแผนรองรับเพื่อให้เป็นไปตามหลักธรรมสัปายะ โดยเริ่มตั้งแต่การมีนโยบายจากเจ้าสำนักหรือเจ้าอาวาสให้ผู้ที่อยู่ภายในวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้มีการพูดคุยในสิ่งที่ป็นธรรมสัปายะ คือพูดคุยเพื่อให้เกิดแรงกระตุ้นให้ปฏิบัติธรรมหรือสร้างคุณงามความดี ไม่สนับสนุนให้พูดคุยในเรื่องที่เกี่ยวกับโลกของชาวบ้านทั่วไป เช่น เรื่องที่ก่อให้เกิดความแตกแยก เรื่องการบ้านการเมือง เรื่องของการินทว่าร้ายคนอื่น เป็นต้น และที่สำคัญทางสำนักวัดโพธิ์ฯ ได้มีการคัดเลือกคุณสมบัติของผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นผู้อบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐาน โดยคัดเลือกเอาเฉพาะผู้ที่สามารถทำหน้าที่สอนหรืออบรมที่สร้างความศรัทธาเลื่อมใสและมีรูปแบบการสอนตามที่สำนักวัดโพธิ์ฯ ได้วางแนวทางไว้เท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้รูปแบบของการสอนหรืออบรมเป็นไปในแนวเดียวกัน และนอกจากนี้สำนักวัดโพธิ์ฯ ยังได้จัดทำหลักสูตรในการอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐานให้เป็นไปในแนวเดียวกัน โดยแบ่งออกเป็น ๔ รายวิชาด้วยกัน คือ วิชาสารคดีเชิงพุทธ วิชาศาสนพิธี วิชาธรรมคัมภีร์ และวิชาวิปัสสนากรรมฐาน ทั้ง ๔ วิชาจะมีเนื้อหาครอบคลุมการอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐานของสำนักวัดโพธิ์บ้านโนนทัน และเป็นผลให้สำนักวัดโพธิ์ฯ มีรูปแบบ

ของการอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐานเป็นไปในแนวเดียวกัน ซึ่งถือว่าเป็นธรรมสัปายะที่อำนวยให้ผู้เข้ารับการอบรมในแต่ละโครงการของสำนักวัดโพธิ์ได้รับประโยชน์เกิดการพัฒนาทางด้านปัญญาได้เต็มที่

๓.๓.๓ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วตามหลักสัปายะ ๔

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว เป็นอีกสำนักหนึ่งในจังหวัดขอนแก่นที่มีการพัฒนาทางด้านกายภาพให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาปัญญาอย่างยิ่ง ภายในวัดมีการปรับปรุงพื้นที่ เสนาสนะที่พัก ห้องน้ำ และสถานที่ในการปฏิบัติธรรมให้มีความสะดวกสบาย มีสภาพแวดล้อมที่ดี สงบร่มรื่น นอกจากนี้ยังมีความสะดวกสบายในเรื่องของอาหาร อากาศและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมเจริญจิตภาวนา จากการศึกษาการพัฒนาทางกายภาพของสำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้ ถือได้ว่า เป็นการพัฒนาให้สอดคล้องตามหลักสัปายะ ๔ คือ อาวาสสัปายะ อาหารสัปายะ บุคคลสัปายะ และธรรมสัปายะ ซึ่งจะได้ศึกษาในแต่ละหัวข้อดังนี้

๓.๓.๓.๑ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วตามหลักอาวาสสัปายะ

วัดเกาะแก้ว เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีความพร้อมต่อการรองรับผู้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านกายภาพที่เป็นอาวาสสัปายะนั้น วัดเกาะแก้วมีการจัดสรรวัดให้มีความเหมาะสมทางด้านเสนาสนะและบริเวณวัดได้อย่างเป็นสัดส่วน มีความสะอาดร่มรื่น เป็นระเบียบเรียบร้อย มีการบูรณปฏิสังขรณ์และก่อสร้างเพิ่มเติมเพื่อให้พร้อมและเหมาะสมแก่การใช้ประโยชน์หลายๆ ด้าน เช่น การอยู่อาศัย การทำสังฆกรรม การทำบุญประเพณี การจัดประชุม การสัมมนา การอบรม การเผยแผ่ การศึกษา และการปฏิบัติธรรม^{๑๐๗} โดยสภาพพื้นที่แล้ววัดเกาะแก้วตั้งอยู่ติดกับถนนสายหลักขอนแก่น-ชุมแพตัดผ่านหมู่บ้านหนองบัว ทำให้การคมนาคมสะดวกสบาย ผู้ที่สนใจในการปลีกวิเวกเพื่อหาความสงบด้านจิตใจรวมไปถึงผู้เข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรมในโอกาสต่างๆ ที่ทางวัดจัดขึ้นก็สามารถเดินทางไปมาได้ง่าย^{๑๐๘} เมื่อไปศึกษาปฏิบัติธรรมแล้ว เห็นว่า วัดเกาะแก้วมีจุดเด่นคือการจัดอาวาสได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความสะอาด ไม่แออัด และภายในวัดมีลักษณะโปร่งโล่ง ไม่มีมุมลับหลับตาที่เอื้อต่อการละเมิดพระธรรมวินัย เหมาะแก่การประกอบกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมทางสังคมเป็นอย่างยิ่ง^{๑๐๙} นอกจากนี้ วัดเกาะแก้ว ยังได้ยังพัฒนาสถานที่ภายในวัดให้เป็นสิ่งเอื้อต่อการเป็นอยู่และทำกิจกรรมต่างๆ โดยทุกกิจกรรมจะเป็นไปเพื่อความสะดวกต่อผู้ที่อยู่ประจำและผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มีการพัฒนากายภาพและจิตภาพที่เอื้อหนุนการการดำรงชีวิตและเจริญสติปัญญาของพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป

จากการลงพื้นที่และสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วในเรื่องการของการพัฒนาด้านอาวาสสัปายะ จะเห็นได้ว่า สำนักนี้ ได้นำหลักอาวาสสัปายะมาปรับใช้ในพัฒนาทางกายภาพของวัดจนเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เป็นที่สนใจและเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ดังจะ

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ พระครูพิพัฒนรัตนวงศ์, เลขานุการเจ้าคณะอำเภอบ้านฝาง, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ พระชุตีศักดิ์ โชติโก, เลขานุการเจ้าคณะตำบลหนองบัว, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

เห็นได้จากการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่ร่มรื่น สะอาด สงบ โปร่งโล่ง จัดเสนาสนะได้เป็นสัดส่วน แบ่งเขตชัดเจนระหว่างเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส สถานที่ปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ สถานที่ปฏิบัติร่วมกันและสถานที่แยกปฏิบัติ มีห้องน้ำ ที่พักจัดไว้เป็นอย่างดีเป็นส่วน โดยเฉพาะสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมนั้นจะมีศาลาที่โอ่งมีพื้นที่กว้างขวาง บรรจุผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้ไม่ต่ำกว่าร้อยคน โดยพื้นที่จะไม่แออัด มีที่นั่งพอเพียง และมีลานธรรมสำหรับเดินจงกรม ซึ่งทุกพื้นที่ใช้สอยภายในวัดเกาะแก้วจะมีการจัดระเบียบและเขียนแผนที่บอกไว้

๓.๓.๓.๒ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วตามหลักอาหารสัปปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้มีการจัดการเรื่องอาหารออกเป็น ๒ ส่วน คืออาหาร (ภัตตาหาร) สำหรับพระภิกษุสามเณร และอาหารสำหรับผู้เข้าร่วมอบรมปฏิบัติธรรม ในส่วนของพระภิกษุและสามเณรนั้น วัดเกาะแก้วได้มีระเบียบการฉันภัตตาหารร่วมกันทั้งเช้า-เพล พร้อมกันที่ศาลาการเปรียญ ช่วยกันจัดที่ฉัน อาหารที่ได้มานั้นส่วนใหญ่ได้มาจากการออกบิณฑบาตและชาวบ้านนำมาถวาย ทางวัดได้รณรงค์บอกกล่าวผ่านการแสดงธรรมบ้าง ดัดป้ายเชิงประชาสัมพันธ์บ้าน ให้ชาวบ้านนำอาหารที่มีประโยชน์และถูกสุขลักษณะนำมาถวาย ซึ่งเป็นอาหารที่ได้มาจากการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักสัมมาชีพ ซึ่งจะต้องมีการพิจารณาก่อนฉันภัตตาหารทุกครั้ง แต่สำหรับคฤหัสถ์ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมในแต่โครงการหรือในโอกาสที่ทางวัดจัดขึ้น จะเป็นอาหารที่ทางคณะผู้เข้าปฏิบัติธรรมเตรียมมาเองโดยมีแม่ครัวหรือคณะจัดการทำกินเอง หรือบางครั้งก็ให้ทางวัดเป็นผู้ดำเนินการเรื่องอาหารให้ แต่ทางวัดก็ให้คำแนะนำในการทำอาหารที่เหมาะสมกับผู้เข้าปฏิบัติธรรม จะต้องเป็นอาหารที่ย่อยง่าย และเรียบง่ายไม่เป็นพิษต่อสุขภาพสำหรับผู้เข้าปฏิบัติธรรม^{๑๑๐} แต่ก็มีบ้างที่ผู้เข้าปฏิบัติธรรมบางท่านเตรียมอาหารมาเองเพื่อความสะดวกต่อสุขภาพของตนเอง ซึ่งทางวัดก็ไม่ได้ห้ามขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้นั้น แต่โดยส่วนมากจะรับอาหารจากโรงครัวที่แม่ครัวได้จัดเตรียมไว้แล้ว เพราะจะเป็นอาหารที่ทานง่าย ๆ เหมาะสำหรับผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรม และจะทานเป็นเวลา เช่น ตอนเช้าก็ทานข้าวต้ม ส่วนตอนเที่ยงก็จะทานอาหารเบาๆ ที่เน้นปรุงจากผักหรือบางครั้งก็สั่งทำเป็นอาหารแบบเจตลอดโครงการที่เข้าปฏิบัติธรรมของคณะนั้นๆ^{๑๑๑} ในเรื่องของการจัดหาอาหารสำหรับผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมของวัดเกาะแก้วนี้จะไม่ค่อยมีปัญหา เนื่องจากผู้เข้าอบรมทุกโครงการที่มาที่นี่จะสมานทานศีล ๘ ก่อนที่เริ่มการปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นนโยบายของวัดที่ต้องการให้ทุกคนที่เข้าอบรมรักษาศีล ๘ เพื่อให้เกิดความสะดวกเรียบง่าย โดยเฉพาะในเรื่องของอาหาร และฝึกปฏิบัติให้อยู่แบบง่าย นอนง่าย กินง่าย หรือบางคนมาแบบส่วนตัวหรือมากลุ่มเล็กๆ ก็ให้ทานอาหารที่เหลือจากพระภิกษุและสามเณร ซึ่งก็เป็นอาหารแบบง่ายๆ เบาๆ ที่เป็นเช่นนี้เพราะทางวัดไม่ต้องการให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมได้เกิดความกังวลในเรื่องของอาหารการกินเมื่อเข้ามาอบรมปฏิบัติธรรมที่วัดเกาะแก้ว^{๑๑๒}

จากการศึกษาโดยการสัมภาษณ์เรื่องการจัดเตรียมอาหารสำหรับพระภิกษุสามเณรและผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมของวัดเกาะแก้ว จะเห็นได้ว่า วัดเกาะแก้วมีการเตรียมความพร้อมในเรื่องของ

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ พระครูรัตนทีปาภิบาล, เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ นางพรอนงค์ เรืองนามแก้ว, แม่ครัวประจำวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๒ เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ พระครูรัตนทีปาภิบาล, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

อาหารทั้งสำหรับพระภิกษุสามเณรและผู้เข้าปฏิบัติธรรม ไม่ให้เกิดความวิตกกังวลในเวลาขบฉันหรือเวลาอาหารสำหรับคฤหัสถ์ ทางวัดมีนโยบายให้ชาวบ้านที่นำอาหารมาถวายบิณฑบาตแก่พระภิกษุและสามเณรให้นั้นอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพจริงๆ เป็นอาหารที่เรียบง่าย ไม่เป็นพิษภัยต่อสุขภาพ ในส่วนของคฤหัสถ์ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมก็ให้สมาทานศีล ๘ จะได้ลดละความห้วงหาหรือยึดติดตัวตนลงไป และให้ช่วยต่อการปฏิบัติไม่เป็นกังวล ไม่เป็นภาระมาก เครื่องนุ่งห่มก็ให้สวมใส่เฉพาะชุดขาวตลอดเวลาที่อยู่ปฏิบัติธรรม รวมไปถึงเรื่องอาหารก็ให้ทานเฉพาะอาหารที่เบาสบาย ซึ่งทางวัดหรือทางคณะผู้เข้าปฏิบัติธรรมจัดเตรียมให้ ซึ่งในเรื่องอาหารนี้จะไม่ทำให้ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมเกิดความกังวลใดๆ ทั้งสิ้น

๓.๓.๓.๓ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วตามหลักบุคคลสี่ปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ให้ความสำคัญกับการบริหารเรื่องบุคคลสี่ปายะ นั่นคือการสร้างกัลยาณมิตรต่อกันทั้งพระวิปัสสนาจารย์ พระวิทยากร ผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรม และผู้ที่มีความเกี่ยวข้องภายในวัดทั้งหมด จะต้องทำงานแบบสมานสามัคคีกัน ให้เชื่อมโยงถึงกันและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้ได้มากที่สุด และการที่จะสร้างความเป็นกัลยาณมิตรได้หรือทำงานแบบเชื่อมโยงกันได้ในแต่ละหน้าที่จะต้องมีหลักปฏิบัติ ซึ่งทางวัดได้มีกติกาโดยยึดหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มีการร่วมทำสังฆกรรมและทำวัตรเช้า-เย็นพร้อมเพียงกันมิได้ขาด และถือว่าเป็นกิจวัตรที่จะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด^{๑๓๓} การปฏิบัติตามระเบียบกติกาโดยยึดหลักพระธรรมวินัยนี้ ทำให้บุคลากรของวัดเกาะแก้ว มีความยึดมั่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การบริหารบุคคลเป็นไปด้วยความเรียบร้อย นอกจากนี้ทางวัดได้ส่งเสริมบุคลากรภายในวัดให้ได้รับการศึกษาและอบรมเพื่อให้มีความรู้และประสบการณ์ทั้งทางโลกและทางธรรมมิได้ขาด ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรภายในวัดมีภารกิจร่วมกันในการส่งเสริมกระบวนการพัฒนาปัญญาของผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมทุกเพศทุกวัยให้ได้รับประโยชน์สูงสุด^{๑๓๔} วัดเกาะแก้วเป็นสำนักปฏิบัติอีกแห่งหนึ่งที่มีบุคลากรที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยสงฆ์เกือบทุกรูป บุคลากรเหล่านี้ได้ทำหน้าที่สั่งสอนอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐานได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะท่านเจ้าอาวาส (พระครูรัตนทีปาภิบาล) ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างโดยการยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้ง ทำให้เป็นที่ศรัทธาของพระภิกษุสามเณรภายในวัดเกาะแก้วและคณะสงฆ์อำเภอบ้านฝาง รวมไปถึงประชาชนทั่วไปที่ได้สนทนาธรรมกับท่านก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสในอาจารย์ปฏิบัติของท่าน จึงนับได้ว่าวัดเกาะแก้วมีบุคลากรที่มากด้วยความรู้ความสามารถ เป็นผู้ที่มีความรู้ดี ความสามารถดี และความประพฤติดี สามารถที่จะอบรมสั่งสอนประชาชนให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจในหลักพุทธธรรมได้อย่างดีเยี่ยม^{๑๓๕}

จากการศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วตามหลักบุคคลสี่ปายะ จะเห็นได้ว่า สำนักนี้ได้เน้นให้บุคลากรที่อยู่ภายในวัดสร้างความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เมื่อบุคลากรภายในวัดเป็นกัลยาณมิตรต่อกันแล้วก็สามารถที่จะเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันได้อย่างดียิ่ง การสร้างความเป็น

^{๑๓๓} แบบรายงานประกอบขอเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น เฉลิมพระเกียรติ ประจำปี ๒๕๕๓, (๒๕๕๓, เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๒๓.

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ พระครูรัตนทีปาภิบาล, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.จรัส ลีกา, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๖ เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๐.

กัลยาณมิตรต่อกันจึงเป็นหลักพื้นฐานอับแรกของวัดเกาะแก้วในการฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งจะทำให้ผู้มาเข้ารับปฏิบัติธรรมที่วัดเกาะแก้วไม่ความระแวงต่อกัน สามารถพูดคุยสร้างความคุ้นเคยระหว่างกันได้ง่าย การสร้างความเป็นกัลยาณมิตรนี้ทางวัดเกาะแก้วได้แบบอย่างมาจากพระครูรัตนที่ ปาภิบาล เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว และเจ้าคณะอำเภอบ้านฝาง ท่านเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยมีความเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคนที่เข้ามาในวัดเกาะแก้ว ท่านให้ความเป็นกันเองกับทุกคนในการแนะนำสั่งสอนในเวลาอบรมหรือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน นอกจากนี้วัดเกาะแก้วยังมีการพัฒนาบุคลากรภายในโดยการส่งไปศึกษาและอบรมในที่ต่างๆ เพื่อจะให้พระสงฆ์เหล่านี้เป็นบุคลากรของวัดที่มีคุณค่า มีประสบการณ์ทั้งความรู้ ความสามารถในการที่จะให้การอบรมและสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย

๓.๓.๓.๔ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วตามหลักอัมมสัปายะ

ดังที่ทราบข้างต้นแล้วว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วเน้นให้ผู้เข้ามาอบรมปฏิบัติธรรมภายในวัดสร้างความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน โดยเฉพาะในเรื่องการสนทนาพูดคุยจะต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมเท่านั้น ไม่ให้พูดคุยเรื่องอื่นที่นอกเหนือจากธรรมะ เพราะผู้ที่เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมขณะอยู่ภายในวัดจะต้องพยายามอย่านำเรื่องข้างนอกที่จะสร้างความวิตกกังวลหรือทำให้จิตใจเศร้าหมองมาพูดคุยกัน ที่เป็นเช่นนี้ เพราะทางวัดต้องการให้ผู้ปฏิบัติธรรมทุกคนได้ฝึกหัดตนให้มีการพัฒนาปัญญาตามหลักภาวนา ๔ คือกายภาวนา สीलภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา^{๑๑๖} หลักภาวนา ๔ นี้ถือว่าเป็นธรรมที่สร้างความเกื้อกูลต่อความเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งวัดเกาะแก้วนำมาเป็นหลักในการอบรมผู้เข้าปฏิบัติธรรม ประกอบด้วย^{๑๑๗}

๑) กายภาวนา คือการอบรมกาย การเจริญกาย การพัฒนาทางกาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ ทำให้กุศลธรรมงอกงาม ทำให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒) สीलภาวนา คือการเจริญศีล การพัฒนาความประพฤติให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี และมีความเกื้อกูลต่อกันและกัน

๓) จิตตภาวนา คือการอบรมจิต การเจริญจิต การพัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน ผ่องใส

๔) ปัญญาภาวนา คือการอบรมปัญญา การเจริญปัญญา การพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญาให้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดพ้นจากความทุกข์ และสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

จากการศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วตามหลักอัมมสัปายะแล้ว จะเห็นได้ว่า สำนักนี้ได้นำหลักภาวนา ๔ นี้มาหลักธรรมประยุกต์ในการอบรมผู้เข้าปฏิบัติธรรม โดยเน้นให้

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ พระครูรัตนที่ ปาภิบาล, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๗๐.

พัฒนาร่างกายให้แข็งแรงให้มีสุขภาพดีรวมไปถึงการใช้ศักยภาพทางร่างกายให้เป็นเครื่องมือในการสร้างคุณธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป แล้วนำหลักสัจจนามาเป็นเครื่องมือในการจัดการควบคุมพฤติกรรม คือ การดำเนินชีวิตที่ไม่ก่อความเดือดร้อนหรือเบียดเบียนบุคคลอื่นกันทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและศีลนี้ยังส่งเสริมความมั่นคงทางสังคมเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้จิตภาวนาพัฒนาได้เร็วขึ้น ทำให้มีพลังจิตมั่นคงแข็งแรง ไม่ฟุ้งซ่าน ผ่องใส จิตนุ่มนวลควรแก่การงาน สงบปลอดภัย ไม่เคียด ไม่เร่าร้อน ไม่ขุ่นมัว ไม่กระวนกระวาย อันจะไปสู่การพัฒนาทางปัญญา ซึ่งเรียกว่า ปัญญาภาวนา มีอยู่ ๒ ระดับ คือปัญญาในระดับโลกียะ ได้แก่มีปัญญาสัมมาทิฐิ เข้าใจตนเอง พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ มีวิจารณ์ญาณ ในการใช้ปัญญาเพื่อประโยชน์สร้างสรรค์เป็นต่อสรรพสิ่ง และปัญญาในระดับโลกุตระ ซึ่งเป็นปัญญาในระดับที่เข้าใจเหตุปัจจัยได้อย่างแท้จริง รู้เท่าทันธรรมชาติของสรรพสิ่งว่าเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ จนเกิดความเบื่อหน่าย และถอนรากเหง้าของอวิชชาและอกุศลทั้งปวงได้ จิตถึงขั้นหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหาทั้งปวง

๓.๓.๔ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักสัปปายะ ๔

สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก เป็นสำนักปฏิบัติธรรมลำดับที่ ๓๙ ในจังหวัดขอนแก่น ที่มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อการรองรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปที่มีความประสงค์จะเข้าไปรับบริการฝึกอบรมปฏิบัติธรรม ซึ่งการดำเนินกิจกรรมนี้ทางวัดได้ทำมาก่อนที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ เนื่องจากวัดตั้งอยู่ในทำเลที่ดีคือมีภูมิทัศน์ที่เป็นป่าและอยู่ใกล้แหล่งชุมชน กรอบกับพระครูสุโมธานเขตคณารักษ์ เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก และเจ้าคณะอำเภอชุมแพ ได้มีวิสัยทัศน์ที่ยาวไกล เพราะท่านเป็นพระนักปกครอง นักการศึกษา นักพัฒนา และนักปฏิบัติ จึงได้มีการปรับปรุงพัฒนาวัดในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านกายภาพและจิตภาพ โดยการนำหลักสัปปายะ ๔ มาปรับใช้ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักวิถีพุทธ จนวัดได้เป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมและมีความพร้อมในการให้การอบรมพัฒนาปัญญาของประชาชน เป็นที่ยอมรับจากคณะสงฆ์ และหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน และได้รับการประกาศเกียรติคุณให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมดีเด่นในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ซึ่งในทันทันนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาทางด้านเอกสารและลงพื้นที่ สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการนำหลักสัปปายะ ๔ มาเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ดังต่อไปนี้

๓.๓.๔.๑ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักอาวาสสัปปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีการจัดพื้นที่ได้เหมาะสม มีความร่มรื่น เป็นธรรมชาติ มีความสะดวกสบายแก่ผู้ที่อยู่อาศัยประจำและผู้ที่ใช้สถานที่ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ภายใต้อาคารล้อมที่ร่มรื่น สะอาด สวยงาม สถานที่มีความพร้อม และปรับให้มีสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอบรมปฏิบัติธรรม^{๑๑๘} ทางด้านสัญญาณวัดแจ้งสว่างนอกตั้งอยู่ติดกับหมู่บ้านที่มีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น มีเส้นทางคมนาคมสะดวกสบายสามารถเดินทางมาเข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมได้อย่างสะดวกทั้งรถส่วนตัวและรถโดยสารทั่วไป^{๑๑๙} สำหรับสถานที่ปฏิบัติธรรมนั้นทางวัดได้ใช้ศาลา ๒๖๐๐ ปี ซึ่งมีพื้นที่ใช้สอยสามารถบรรจุผู้เข้ารับการ

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ พระราชประสิทธิ์คุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

อบรมปฏิบัติธรรมไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ คน มีความสะดวกสบาย ไม่แออัด โปร่งโล่ง เหมาะแก่การใช้นั่งภาวนาเจริญสติกรรมฐาน หรือใช้เดินจงกรมในขณะปฏิบัติธรรมร่วมกันได้ นอกจากนี้ศาลาหลังนี้ยังใช้ทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะมีความกว้างใหญ่มีความสะดวกในตัว เช่น โรงครัว ห้องน้ำ และสามารถใช้เป็นที่พักอาศัยได้ด้วย^{๑๒๐} ในส่วนที่เป็นลานปฏิบัติธรรมนั้น พระวิปัสสนาจารย์หรือพระวิทยากรสามารถนำพาผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมไปผ่อนคลายโดยการเดินจงกรมหรือการนั่งสมาธิภายในเขตพุทธาวาส หรือบริเวณวัดได้ เพราะทางวัดได้จัดพื้นที่ให้มีความร่มรื่น ปรับบริเวณภายในวัดให้มีป่าปกคลุม จึงค่อนข้างจะมีความร่มเย็นเป็นธรรมชาติ เหมาะสำหรับการเจริญจิตภาวนาหรือปลีกวิเวกเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรมทั้งส่วนตัวและหมู่คณะ^{๑๒๑} ด้วยการจัดพื้นที่ให้มีความเหมาะสมต่อการอบรมปฏิบัติธรรมนี้ จึงทำให้วัดแจ้งสว่างนอกเป็นที่รู้จักของประชาชนและหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะในเขตจังหวัดขอนแก่น จะมีผู้เข้ามาใช้บริการอบรมปฏิบัติธรรมมิได้ขาด

จากการศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักอาวาสสัปปายะ เห็นได้ว่า สำนักนี้ มีการพัฒนาวัดตามหลักอาวาสสัปปายะ นั่นคือ การจัดการพื้นที่ให้มีความร่มรื่น โดยเน้นการจัดเสนาสนะให้เป็นสัดส่วน ทั้งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส สถานที่สำหรับอบรมปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะสถานที่อบรมปฏิบัติธรรมนั้น ได้จัดไว้ ๒ แห่งด้วยกัน คือที่ศาลา ๒๖๐๐ ปี ซึ่งมีลักษณะโอ่โถง โปร่งโล่ง กว้างใหญ่ ไม่แออัด มีห้องน้ำ โรงครัวที่จัดเป็นสัดส่วนเหมาะสม และอีกส่วนคือพื้นที่บริเวณลานวัดที่จัดไว้อย่างร่มรื่น มีต้นไม้ปกคลุมเป็นธรรมชาติ มีถนนตัดสำหรับทางเดินจงกรม และที่สำหรับนั่งสมาธิ พื้นที่โดยรอบวัดมีกำแพงกันเป็นรอบรั้ว จึงทำให้ภายในบริเวณวัดเงียบสงบ ไม่ได้ยินเสียงรถหรือเสียงต่างๆ จากชุมชนชาวบ้านเข้ามารบกวน เหมาะที่จะเป็นสถานที่อบรมปฏิบัติธรรม

๓.๓.๔.๒ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักอาวาสสัปปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนบ้านโนนหัน ซึ่งเป็นชุมชนค่อนข้างใหญ่ คนส่วนมากในชุมชนนี้นับถือพระพุทธศาสนา มีความเคารพนับถือต่อท่านเจ้าอาวาส (พระครูโสมธนาเขตคณารักษ์) และพระภิกษุสามเณรภายในวัด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อาหารบิณฑบาตไม่ขัดสน มีความเพียงพอสำหรับการขบฉันทั้งเช้าและเพล นอกจากอาหารบิณฑบาตแล้ว ชาวบ้านยังมีการเปลี่ยนวาระกันเป็นกลุ่มทำอาหารไปถวายที่วัดด้วย^{๑๒๒} เมื่อมีโครงการปฏิบัติธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอก หรือทางวัดจัดอบรมปฏิบัติธรรมขึ้น จะเป็นหน้าที่ของแม่ครัวที่ทางวัดแต่งตั้งให้เป็นผู้ทำอาหารเอง ทั้งนี้เพื่อจะได้จัดทำอาหารที่มีความเหมาะสมกับผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรม และส่วนมากจะทำอาหารแบบทานง่าย ย่อยง่าย เช่น ข้าวต้ม หรืออาหารจำพวกผักต่างๆ เป็นต้น และต้องเป็นอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพที่สุด นั่นคือไม่เป็นอาหารที่มีรสจัด เช่น เค็มจัด หวานจัด มันจัด เป็นต้น^{๑๒๓} เพราะอาหารเหล่านี้ไม่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพเป็นเหตุนำมาซึ่งโรคร้ายต่างๆ ทั้งไม่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมด้วย ฉะนั้นอาหารที่มีความเหมาะสมต่อผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอกนำมาปรับ

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ พระมหาธนา สุภจारी, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ นายทองเต็ม หนูช้างสิงห์, ผู้เข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๒ เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ นางป้อม ชันลุน, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒ เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ นายฉลอง เหลาทอง, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒ เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๐.

พัฒนาการตามหลักอาหารสัปายะ คืออาหารที่บริโภคแล้ว จะต้องเป็นอาหารจำพวกที่สบายต่อความเป็นอยู่ในอรรถภาพแห่งตน เมื่อบริโภคเข้าไปแล้ว ไม่ทำให้เกิดทุกข์เวทนา เช่น ท้องอืด ท้องร่วง ท้องเดิน เป็นอาหารที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่ร่างกายโดยประมาณ โดยไม่ต้องคำนึงถึงรสของอาหารแม้รสจะดี แต่เมื่อทำให้ร่างกายเกิดทุกข์เวทณาก็ควรดเสีย^{๑๒๔} การพิจารณาอาหารก่อนทานจึงมีความสำคัญต่อผู้ปฏิบัติธรรม เป็นการพิจารณาเพื่อจะเลือกทานในสิ่งที่เป็นประโยชน์และพอให้เกิดกำลังภายในการปฏิบัติธรรมให้ไปสู่เป้าหมายขั้นสูงขึ้นไป

จากการศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักอาหารสัปายะ เห็นได้ว่า สำนักนี้ได้มีการจัดการเรื่องอาหารโดยอาศัยศรัทธาจากชาวบ้านในส่วนของพระภิกษุและสามเณร เนื่องจากเป็นสำนักปฏิบัติธรรม จึงทำให้พระภิกษุและสามเณรมีความประพฤติเรียบร้อยตามหลักพระธรรมวินัยเป็นที่ศรัทธาของชาวบ้าน ชาวบ้านมีการถวายภัตตาหารได้อย่างเพียงพอ จึงไม่เดือดร้อนในเรื่องของอาหาร ส่วนผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมทั่วไป ทางวัดได้จัดการโดยการทำโรงครัวอาหารเพื่อที่จะให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมไม่เกิดความกังวลในเรื่องของอาหาร ทางวัดได้ให้นโยบายในเรื่องทำอาหารว่า จะต้องปรุงอาหารที่ย่อยง่าย เบาสบายเหมาะแก่สภาพร่างกายของผู้เข้าปฏิบัติธรรม อันจะทำให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมเกิดความสงบทางร่างกายและจิตใจ และสามารถทำสมาธิได้ง่ายขึ้น

๓.๓.๔.๓ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักบุคคลสัปายะ

วัดแจ้งสว่างนอก ได้รับการพัฒนาให้เป็นจุดศูนย์กลางของการปกครอง การศึกษา และการเผยแผ่ในรูปแบบของการอบรมปฏิบัติธรรมสอนวิปัสสนากรรมฐาน ถือได้ว่าเป็นวัดหลักที่มีขนาดใหญ่ที่สุดฝ่ายมหานิกายในอำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ฉะนั้นวัดนี้จึงเป็นศูนย์กลางของบุคลากรที่เป็นทั้งพระนักปกครอง พระนักการศึกษา และพระนักเผยแผ่ พระภิกษุในวัดนี้มีภูมิความรู้ความสามารถทั้งในด้านการปกครองในฐานะเป็นวัดที่ตั้งของเจ้าคณะอำเภอชุมแพ และเจ้าคณะตำบลอีกหลายรูป ด้านการศึกษาเนื่องจากวัดนี้มีการพัฒนาให้เป็นสำนักเรียนทั้งด้านพระปริยัติธรรมและด้านสามัญ จึงมีพระที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โท และเอก หลายรูป ซึ่งพระสงฆ์เหล่านี้ก็รับหน้าที่เป็นครูสอนหนังสือ และรับเป็นอาจารย์บรรยายและที่ปรึกษานิสิต/นักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยอีกด้วย และในขณะเดียวกันก็พัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น ดำเนินการด้านปฏิบัติธรรมสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ประชาชนทั่วไป บุคลากรส่วนหนึ่งในวัดนี้จึงทำหน้าที่เป็นทั้งพระวิปัสสนาจารย์และพระวิทยากรให้การศึกษอบรมสอนวิปัสสนากรรมฐานเพื่อพัฒนาปัญญาให้แก่ประชาชนทั่วไปตลอดทั้งปี^{๑๒๕} การที่วัดแจ้งสว่างนอกเป็นจุดศูนย์กลางในเรื่องของการปกครอง การศึกษา และการเผยแผ่ในอำเภอชุมแพ ทางวัดจึงมีการพิจารณาคุณสมบัติของบุคลากรผู้ที่มีความประสงค์จะขอเข้ามาอยู่อาศัยในวัดนี้ในฐานะเป็นบุคลากรประจำ จึงต้องมีการพิจารณาเลือกเฟ้นเพื่อให้ได้บุคลากรที่ดี มีความประพฤติเรียบร้อยอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย เมื่อเข้ามาอยู่ประจำแล้วก็จะมีการพัฒนาโดยการส่งบุคลากรที่เป็นทั้งพระภิกษุและสามเณรไปศึกษาอบรมทั้งในมหาวิทยาลัยสงฆ์และภายนอกเพื่อที่จะให้บุคลากรที่ได้พัฒนาแล้วมาช่วยงานในด้านต่างๆ ของทางวัด

^{๑๒๔} พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เอกสารการสอนวิปัสสนากรรมฐานสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, หน้า ๒๑.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ พระราชประสิทธิ์คุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

ตามความรู้ความสามารถ^{๑๒๖} บุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ในด้านการอบรม ปฏิบัติธรรมสอนวิปัสสนากรรมฐานในวัดแจ้งสว่างนอกมีหลายรูปสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำหน้าที่ในการให้การอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยที่ท่านเหล่านี้จะต้องได้รับการมอบหมายจากเจ้าอาวาส เท่านั้น เพราะผู้ที่ทำหน้าที่เป็นนักรบมกัก็ดี เป็นพระวิปัสสนาจารย์ก็ดี ต้องเคยได้รับการพัฒนาอบรม จากสำนักต่างๆ ที่มีการสอนกรรมฐานมาก่อนจนเกิดประสบการณ์ความชำนาญในการฝึกปฏิบัติ ฉะนั้น จึงทางวัดจึงมีการเลือกเฟ้นพระสงฆ์ผู้ที่จะทำหน้าที่ให้การอบรมหรือสอนวิปัสสนาฯ เพื่อจะได้ พระวิปัสสนาจารย์หรือพระวิทยากรที่มีความรู้ ความสามารถ มีความประพฤติที่ดีงาม เป็นที่ศรัทธา ของประชาชนทั่วไป^{๑๒๗} เพราะเป้าหมายการพัฒนาวัดในด้านบุคคลสัปปายะของวัดแจ้งสว่างนอกได้เน้น ฝึกให้บุคลากรที่อยู่ร่วมกัน หรือที่ติดต่อคบหา ควรเป็นผู้ตั้งมั่นในศีลธรรม มีความสันโดษ มกน้อย ชัก จูงแนะนำไปในทางที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเพียร ความสงบ และถ้าเป็นครูบาอาจารย์ หรือ บุคคลที่เคยเจริญกรรมฐานมาแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์มาก ให้ฟังว่าการคบหาสมาคมกับบุคคลที่มี จิตฟุ้งซ่าน บุคคลที่มากไปด้วยกามารมณ์ในทางโลกียะ

จากการศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักบุคคลสัปปายะ เห็น ได้ว่า สำนักนี้มีการเลือกเฟ้นบุคลากรผู้ที่จะเข้ามาอาศัยภายในวัด และเมื่อมาอาศัยเป็นบุคลากร ประจำแล้วทางวัดก็จะให้การพัฒนาโดยการส่งไปศึกษาหรืออบรมเพื่อพัฒนาความรู้และประสบการณ์ ในสาขาต่างๆ ตามความรู้ความสามารถหรือความถนัดของแต่ละบุคคล และเมื่อพัฒนาบุคลากรเหล่านั้น แล้วก็จะมีการมอบหมายให้ทำหน้าที่ช่วยเหลือภารกิจของวัดซึ่งหลายด้านด้วยกันตามความรู้ ความสามารถ โดยเฉพาะบุคลากรทางด้านให้การอบรมปฏิบัติธรรมนั้น ทางวัดจะเน้นเป็นกรณีพิเศษ เพื่อที่จะเลือกเฟ้นเอาบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ในฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และต้องเป็นผู้ที่มีศีลาจารวัตรที่งดงาม มีความประพฤติเป็นแบบอย่างและเป็นที่ยศรัทธาของประชาชน จากการศึกษายังพบว่า วัดแจ้งสว่างนอกมีบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถหลายด้านด้วยกัน เนื่องจากเป็นวัดที่เป็นจุดศูนย์กลางทางด้านการปกครอง การศึกษา และการเผยแผ่ และบุคลากร เหล่านี้ได้ผ่านการศึกษทั้งทางโลกและทางธรรม สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โท และเอก และ เป็นมหาเปรียญเกือบทุกรูป จึงมีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ในการช่วยภารกิจของวัดได้ เป็นอย่างดี

๓.๓.๔.๔ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักธัมมสัปปายะ

ดังที่ทราบข้างต้นแล้วว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก เป็นจุดศูนย์รวมของบุคลากร ที่มีความรู้ ความสามารถหลายด้าน บุคลากรเหล่านี้เป็นพระสงฆ์ที่ผ่านการศึกษาอบรมมาแล้ว และที่สำคัญสำนักนี้ก็เป็นสำนักปฏิบัติธรรมด้วย นโยบายของวัดจึงต้องการให้บุคลากรทุกท่าน โดยเฉพาะบุคลากรที่ทำหน้าที่ฝึกอบรมสอนวิปัสสนากรรมฐานได้มีการสนทนาพูดคุยกันแต่สิ่งที่เป็น ประโยชน์ต่อการปฏิบัติ สิ่งที่จะทำให้จิตใจเกิดศรัทธา วิริยะ อุสหาหะ ความสงบระงับในการที่จะทำ ความเพียร หรือมีผู้รู้ พหูสูตร ครูบาอาจารย์ที่อบรมสั่งสอนกรรมฐานให้ได้รับความรู้ และเป็นอุปก

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ พระมหาธนา สุภจรี, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

คุณแก่การเจริญกรรมฐานให้ก้าวหน้า ให้เว้นการสนทนา พูดคุยในสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ไม่เป็นสัปปายะนั้นเสีย^{๑๒๘} นอกจากนี้ ทางวัดแจ้งสว่างนอกยังพัฒนาวัดให้เป็นธัมมสัปปายะ คือธรรมเป็นที่สบาย โดยการจัดพื้นที่บริเวณวัดให้เกิดความสงบร่มรื่น เป็นระเบียบ มีโครงการต้นไม้พูดได้ มีสุภาสิตสอนใจ ปรีชาธรรม คติธรรม โครงการเสียงธรรมะตามสาย รับฟังกันทั่วบริเวณวัดทั้งในวันจัดงานบุญ และกระจายเสียงไปถึงชุมชนหมู่บ้าน จัดสถานที่ฟังเทศน์ฟังธรรมในสถานที่สงบร่มเย็น อากาศถ่ายเทสะดวก จัดทำห้องสมุดธรรมะ โดยจัดหาหนังสือธรรมะ หนังสืออื่นๆ ที่มีสารประโยชน์เพื่อให้ผู้ที่อยู่ภายในวัดหรือมาวัดได้อ่านเพื่อพัฒนาปัญญาตนเอง^{๑๒๙} การเข้ามาอบรมปฏิบัติธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอกมีโอกาสดังกล่าวท่านเจ้าอาวาสและพระวิปัสสนาจารย์ได้เทศน์บรรยายเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติทำให้รู้และเข้าใจวิธีปฏิบัติมากยิ่งขึ้น สามารถนำความรู้ไปศึกษาปฏิบัติที่บ้านได้ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเรื่องราวที่ทำให้เกิดการพัฒนายุทธาที่ทางวัดได้ติดคติธรรมต่างๆ ไว้ตามต้นไม้ที่ร่มรื่นเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม เหมาะแก่การศึกษาโดยการขบคิดเพื่อพัฒนาปัญญาได้อีกทางหนึ่ง^{๑๓๐} นี่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่วัดแจ้งสว่างนอกได้พัฒนาวัดโดยนำหลักธัมมสัปปายะมาปรับใช้เพื่อที่จะทำให้บริเวณวัดทั้งหมดเป็นสถานที่ให้ความรู้หรือสอนธรรมแก่ประชาชนได้ หรือภายนอกวัดก็มีธรรมะตามสายเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทราบข่าวสารกิจกรรมทางวัดและฟังธรรมะตามสายได้

จากการศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักธัมมสัปปายะ จะเห็นได้ว่า สำนักนี้ได้อาศัยบุคลากรภายในวัดที่เป็นพระสงฆ์ที่ผ่านการพัฒนาด้วยการสนับสนุนให้การการศึกษาและอบรมมาแล้ว ให้ทำหน้าที่เป็นพระวิทยากรและพระวิปัสสนาจารย์ การทำหน้าที่ของพระสงฆ์เหล่านี้จึงทำได้เป็นอย่างดี ซึ่งก็ถือว่าเป็นการพัฒนาด้านธัมมสัปปายะที่ผ่านการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ นอกจากนี้ทางวัดได้มีการติดตั้งเสียงตามสายไปภายนอกวัด โดยมีการบรรยายธรรมตามสาย ทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้และเข้าใจธรรมะเป็นอย่างดี ส่วนภายในบริเวณวัดก็มีการติดคติธรรมต่างๆ ไว้กับต้นไม้ เรียกได้ว่าเรียนธรรมะกับต้นไม้ที่จัดไว้อย่างร่มรื่นเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ยังพบอีกว่า เมื่อเข้ามาศึกษาหรือปฏิบัติธรรมภายในวัดแจ้งสว่างนอกแล้ว จะต้องพูดคุยหรือสนทนากันเฉพาะเรื่องการปฏิบัติธรรมเท่านั้น ห้ามพูดคุยในสิ่งที่สวนกระแสทางธรรม เช่น คุยกันในเรื่องโลกๆ แบบชาวบ้านทั่วไป ซึ่งไม่เหมาะสมกับการเจริญสติภาวนา และไม่เข้าไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม

๓.๔ สรุป

สำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ (๑) **สำนักปฏิบัติธรรมทั่วไป** เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีการสอนกรรมฐานหรือฝึกสมาธิแก่ประชาชนทั่วไป โดยยังไม่ได้ผ่านการคัดเลือกเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด และ (๒) **สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด** เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.

^{๑๒๘} พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เอกสารการสอนวิปัสสนากรรมฐานสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, หน้า ๒๒.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ นางกรองแก้ว ทะสา, ผู้เข้ารับอบรมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒ เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๐.

๒๕๔๓ เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่ทางคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมให้การส่งเสริมสนับสนุนให้วัดต่างๆ ทั่วประเทศจัดตั้งขึ้นเพื่อรองรับประชาชนพุทธบริษัทที่สนใจใคร่ปฏิบัติบำเพ็ญจิตภาวนา โดยในจังหวัดหนึ่งๆ ควรมีสถานักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในด้านการฝึกอบรมสอน วิปัสสนากรรมฐาน

ในจังหวัดขอนแก่น มีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่ได้รับการจัดตั้งตามมติมหาเถรสมาคมอยู่ ๗๐ แห่ง ซึ่งแต่ละแห่งก็ได้ดำเนินการอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ รวมไปถึงการฝึกสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานด้วย แต่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกทำเฉพาะสำนักปฏิบัติธรรมดีเด่น ๓ แห่ง คือสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน อำเภอเมือง สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว อำเภอบ้านฝาง และสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก อำเภอชุมแพ ทั้ง ๓ สำนักนี้ได้ดำเนินการพัฒนาปัญญาโดยการจัดกิจกรรมอบรมฝึกสอนวิปัสสนากรรมฐาน จนเป็นที่รู้จักของหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ในแต่ละปีจะมีประชาชนไปเข้ารับบริการอบรมปฏิบัติธรรมมิได้ขาด โดยใช้รูปแบบการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ ที่เน้นการฝึกอบรมจิต เจริญสติกรรมฐาน เพื่อให้เกิดสมาธิในการกำหนดรู้เท่าทันสรรพสิ่ง

การที่สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งได้ดำเนินกิจกรรมในด้านการอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐานจนประสบความสำเร็จดังกล่าวมาแล้ว ก็เนื่องจากทั้ง ๓ สำนักนี้ได้นำเอาแนวคิดเรื่องสัปปายะ ๔ มาปรับใช้ในการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้เกิดความพร้อมทางกายภาพและนำไปสู่การพัฒนาปัญญาทางด้านจิตภาพคือการพัฒนาปัญญาในที่สุด วิธีการนำแนวคิดเรื่องสัปปายะ ๔ มาปรับใช้เพื่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมโดยภาพรวมมีดังนี้

๑) ด้านอवासสัปปายะ ทางสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งได้นำเอาแนวคิดเรื่องอवासสัปปายะมาปรับใช้ ดังจะเห็นได้จาก มีการพัฒนาพื้นที่ทั้งการจัดการเสนาสนะและระบบสาธารณูปการอื่นๆ ให้มีความเหมาะสมเป็นระเบียบเรียบร้อย มีการเทพื้นและปูกระเบื้องถนนและบริเวณวัดที่ไม่มีต้นไม้เพื่อให้ดูสะอาดตาและเป็นระเบียบ มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สวยงาม การจัดสร้างและปรับปรุงกุฏิ อาคารที่พักผู้ปฏิบัติธรรม กุฏิรับรองอาคันตุกะ อาคารปฏิบัติธรรม ห้องน้ำที่เพียงพอสำหรับผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรม แม้จะเป็นสำนักหรือวัดที่อยู่ท่ามกลางชุมชนเมือง แต่ก็สามารถจัดสัดส่วนให้ดีและเหมาะสม มีการแบ่งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และมีมุมสงบท่ามกลางความร่มรื่นของหมู่แมกไม้ นานาพันธุ์ และนอกจากนี้ทางวัดยังได้ติดกล้องวงจรปิดในสถานที่สำคัญ เช่น อุโบสถ พิพิธภัณฑมรดกอีสาน ศาลาปฏิบัติธรรม และลานจอดรถ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างรู้สึกปลอดภัยแก่ผู้มาเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด

๒) ด้านอาหารสัปปายะ นอกเหนือจากอาหารบิณฑบาตของพระภิกษุสามเณรแล้ว สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง ได้ให้ความสำคัญกับการบริการด้านอาหาร โดยจัดให้มีนักโภชนาการมาเป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการด้านอาหารและเครื่องดื่ม เพื่อให้ลูกหลักโภชนาการ และยังมีการปรับปรุงโรงครัวและโรงอาหาร รวมทั้งอุปกรณ์ต่างๆ ให้สะอาดถูกหลักสุขอนามัย อาหารที่เหมาะสมแก่เพศและวัย อาหารที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ อาหารที่ย่อยง่าย และเป็นอาหารที่เหมาะสมสำหรับการเข้าอบรมหรือปฏิบัติธรรม โดยที่กลุ่มผู้เข้าปฏิบัติธรรมจะเป็นผู้สั่งทำอาหารที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มของตน

๓) ด้านบุคคลสัปปายะ สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งจะมีระเบียบการรับพระภิกษุสามเณรเข้าสังกัดวัด และผู้ที่เข้าสังกัดวัดจะต้องมีความประพฤติเรียบร้อยดีงาม เอื้อต่อพระธรรมวินัย ไม่

เกอร์และก่อการทะเลาะวิวาท และจะต้องเป็นผู้ที่มีอุปนิสัยที่เอื้อต่อการร่วมกิจกรรมต่างๆ ของทางวัด นอกจากจะมีความประพฤติที่ดีงามแล้ว ยังต้องปฏิบัติตามกฎกติกาเดียวกัน มีศีลเสมอกัน มีแนวทางปฏิบัติเดียวกัน เช่น หลังทำวัตรเย็นก็จะปฏิบัติธรรมร่วมกัน รับโอวาทจากเจ้าอาวาส และฝึกฝนในการเจริญจิตภาวนา โดยที่ทางสำนักปฏิบัติธรรมจะฝึกฝนอบรมบุคลากรภายในสำนักให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอนและเผยแผ่หลักพุทธธรรมได้

๔) ด้านธัมมสัปปายะ ในด้านนี้สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง ได้มีระเบียบว่า ผู้ที่เข้ามาพักอาศัยอยู่ในสำนัก หรือร่วมกิจกรรมต่างๆ ของทางวัด จะต้องมีการสนทนาเฉพาะในเรื่องที่เป็นธรรมะสาร หรือธัมมสัปปายะ สิ่งไหนที่ขัดต่อหลักธรรมสัปปายะ เช่น เรื่องโลกๆ ทั่วไป ก็จะไม่สนับสนุนให้พูดจาคุยกัน ให้พูดหรือสนทนาเฉพาะสิ่งที่ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี เกิดกำลังใจชักจูงให้เกิดความแก่กล้า เป็นไปเพื่อสร้างกุศลธรรมเท่านั้น นอกจากนี้ สำนักปฏิบัติธรรมแต่ละแห่ง ยังมีการคัดเลือกเอาเฉพาะผู้ที่สามารถทำหน้าที่สอนหรืออบรมประชาชนได้ ดังจะเห็นได้จาก พระภิกษุที่จำพรรษาของสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง ส่วนมากจะมีความรู้สูงทั้งทางโลกและทางธรรม ทางโลกส่วนมากจบการศึกษาระดับปริญญาตรี โท และ เอก จำนวนหลายรูป และทางธรรมมีสำเร็จเป็นมหาเปรียญก็หลายรูป จึงทำให้บุคลากรของสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง ค่อนข้างจะมีคุณภาพสูงในการให้ความรู้ทั้งด้านวิชาการ การอบรม และการสอนวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งสอดคล้องกับหลักธัมมสัปปายะ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เข้ารับการอบรมและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างเต็มที่

บทที่ ๔

ศึกษาวิเคราะห์ผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น โดยจะเน้นเนื้อหาการวิเคราะห์จากวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ด้าน คือ (๑) ด้านการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน อันเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธจริยศาสตร์พื้นฐานของการพัฒนาปัญญา (๒) ด้านการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น อันเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยภายนอกที่เกื้อหนุนทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น และ (๓) ด้านผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ มีดังนี้

๔.๑ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำปัจจัยภายใน คือหลักการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุดคือการหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง หรือการบรรลุถึงความจริงสูงสุด นั่นคือ “พระนิพพาน” และการที่เข้าถึงความจริงสูงสุดนั้นจะต้องอาศัยปัญญา ในระบบจริยธรรมทางพุทธศาสนา เรียกว่า “ไตรสิกขา” หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา และปัญญานี้ถือว่าเป็นแกนหลักของระบบจริยธรรมทั้งหมด ทั้งในแง่ที่ทำหน้าที่ในการนำทางหรือสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับวิถี และจุดมุ่งหมายของชีวิต ทำหน้าที่แก้ไขหรือคลี่คลายปัญหาหรืออุปสรรคต่างๆ ระหว่างการเดินทางของชีวิตในวิถีจริยธรรม และทำหน้าที่ประจักษ์แจ้งสัจจะ หรือบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต (ปัญญาวิมุตติ) ดังนั้นการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ไม่ว่าจะเป็นคุณธรรม จริยธรรมของปัจเจกบุคคล หรือคุณธรรม จริยธรรมทางสังคม ถ้ากระบวนการพัฒนานั้นๆ ไม่สามารถทำให้เกิดปัญญาตามหลักไตรสิกขาได้ ก็เป็นไปได้ที่จะทำให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมที่ยั่งยืนขึ้นในตัวบุคคลหรือในวิถีชีวิตทางสังคมได้^๑ การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ในงานวิจัยนี้ จึงมุ่งเน้นไปที่การรับรู้ การเรียนรู้ การคิดพิจารณา และการนำไปสู่ภาคปฏิบัติ อันจะทำให้ผู้ประพฤติตามสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง และรู้จักหลีกเลี่ยงความทุกข์ที่เกิดจากทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ดังผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขาดังนี้

๔.๑.๑ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา

การพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขา เป็นการพัฒนาเพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีงามทั้งกาย วาจา ใจ และเป็นที่คนสมบุรณ์แบบตามแนวพุทธจริยศาสตร์ หลักการพัฒนาต้องอาศัยหลักสัมมาทิฐิ เป็นแกนนำและเป็นฐานการพัฒนาภายในตัวบุคคลที่ยังไม่รู้ให้เกิดการเรียนรู้ เมื่อรู้แล้วยังไม่เข้าใจ ให้

^๑ สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

พิจารณาจนเข้าใจ เมื่อพิจารณาจนเข้าใจแล้วให้ดำเนินการพัฒนาต่อไปจนถึงเป้าหมายสูงสุด กระบวนการพัฒนาแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนใหญ่ๆ รวมเรียกว่า ไตรสิกขา ดังนี้

๔.๑.๑.๑ การพัฒนาตามหลักศีลสิกขา

การพัฒนาด้านศีลสิกขา เป็นการพัฒนาเพื่อฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย ทางวาจาและการประกอบอาชีพ ดำรงตนในสังคมแบบสาธุชน เป็นคนดีของสังคม เป็นคนมีระเบียบ มีวินัย ปฏิบัติหน้าที่ตามปทัสฐานของสังคมสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างดีงามโดยมีความรับผิดชอบเกื้อกูลต่อสังคม ในงานวิจัยนี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ศีลสำหรับคฤหัสถ์และศีลสำหรับบรรพชิต ดังนี้

๑) ศีลสำหรับคฤหัสถ์ หมายถึง ศีลสำหรับคฤหัสถ์หรือฆราวาสผู้ครองเรือน แยกออกได้ ๒ ประเภท คือ ศีล ๕ และ ศีล ๘ หรืออุโบสถศีล

(๑) ศีล ๕ จัดเป็นหลักธรรมที่เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในการรักษากาย วาจา และใจของคนให้สงบเรียบร้อยเพื่อให้สมาชิกในสังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขสงบร่มเย็น ประกอบด้วยข้อห้าม ดังนี้^๒

(๑.๑) ปาณาติปาตา เวรมณี : เว้นจากการทำชีวิตของสัตว์อื่นให้ตกลงไปกล่าวคือไม่ทำลายชีวิตของมนุษย์หรือสัตว์อื่น โดยความหมายก็คือมีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตประจำวันไม่มีการเบียดเบียนทำร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่นหรือแม้แต่ชีวิตของตนเองทั้งทางตรงคือไม่ฆ่าทำลายชีวิตของผู้อื่น และทางอ้อมคือการส่งเสริมไม่ให้มีการกระทำเช่นนั้นด้วยวิธีการต่างๆ

(๑.๒) อทินนาทานา เวรมณี : เว้นจากการถือเอาวัตถุสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ นั่นคือไม่ถือเอาสิ่งของที่มีเจ้าของหวงแหน และเจ้าของไม่ได้ให้โดยวิธีการต่างๆ เช่น ลักขโมย ยักยอก ฉ้อฉล การล่วงละเมิดลิขสิทธิ์กรรมสิทธิ์ เป็นต้น

(๑.๓) กาเมสุ มิจฉาร่า เวรมณี : เว้นจากการประพฤติดีกาม ละเว้นการประพฤติดีกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหนอันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจตลอดจนทำให้วงศ์ตระกูลของเขาสับสนเป็นทุกข์ รวมทั้งคู่ชีวิตและครอบครัวของตนด้วย

(๑.๔) มุสาวาทา เวรมณี : เว้นจากการพูดเท็จ คือการไม่ประทุษร้ายคนอื่นหรือประโยชน์สุขของคนอื่นด้วยวาจา

(๑.๕) สุราเมรัยมัชฌมาทัฏฐานา เวรมณี : เว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท อันได้แก่สุราเมรัยรวมทั้งสิ่งเสพติดทุกชนิด

นอกเหนือจากการนำหลักศีลห้าข้างต้นมาเป็นสิ่งกำหนดความประพฤติของคนในสังคมแล้ว ยังต้องเสริมด้วยหลักเบญจธรรมหรือกัลยาณธรรม ๕ ซึ่งจัดเป็นคุณธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลของคนในสังคม คือ^๓

(๑.๑) ความเมตตาและกรุณา : ความรักใคร่และความสงสาร นั่นคือเมื่อคนในสังคมมีการงดเว้นจากการฆ่า การเบียดเบียน การใช้ความรุนแรงต่อทุกชีวิตก็ให้เจริญความรักความเมตตาและความกรุณาต่อกัน รวมทั้งสรรพสัตว์น้อยใหญ่ที่เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วย

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘/๒๔๗

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๕.

(๑.๒) สัมมาอาชีวะ : มีการประกอบการทำงานที่บริสุทธิ์สุจริต นั่นคือเมื่อคนในสังคมมีการงดเว้นจากการลักขโมยแล้ว ก็พึงเจริญสัมมาอาชีวะคือการเลี้ยงชีพโดยสุจริตไม่ผิดศีลผิดธรรมโดยการขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อต่อปัญหาในการดำรงชีวิตในสังคม

(๑.๓) กามสังวร : มีการสำรวมระมัดระวังในเรื่องกาม นั่นคือเมื่อคนในสังคมได้งดเว้นจากการประพฤติดังทางเพศได้แล้ว ก็พึงเจริญกามสังวรโดยไม่หลงไหลไปในกามคุณต่างๆ

(๑.๔) สัจจะ : มีความซื่อสัตย์จริงใจ นั่นคือเมื่อคนในสังคมได้งดเว้นจากการกล่าวคำเท็จแล้ว ก็พึงเจริญสัจจะไว้เป็นบรรทัดฐาน โดยการพูดด้วยใจจริง พูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน

(๑.๕) สติสัมปชัญญะ : มีสติความระลึกได้และสัมปชัญญะความรู้ตัว นั่นคือเมื่อคนในสังคมได้งดเว้นสิ่งของเสพติดที่ทำให้เกิดความมึนเมาได้แล้ว ก็พึงเจริญสติและสัมปชัญญะเพื่อรู้และเข้าใจในสรรพสิ่งที่เป็นไป ไม่ประมาทหรือหลงมกมายในสิ่งที่ไม่สาระต่างๆ อันจะเป็นมลทินต่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

จากกระบวนการพัฒนาภายในด้วยหลักศีลสิกขาสำหรับคฤหัสถ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่า เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาถึงเจตนาที่จะงดเว้นไม่ละเมิดข้อห้ามด้านกาย ด้านวาจา ให้รักษาความเป็นปกติของความเป็นมนุษย์ผู้ซึ่งมีใจสูง หรือ อาจกล่าวได้ว่าในด้านนี้เป็นการพัฒนาในเรื่องของพฤติกรรม โดยมีส่วนสำคัญที่ควรเน้น คือ พฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือโลกแห่งวัตถุ หรืออาจกล่าวว่าเป็นการรู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการรับรู้โดยไม่เกิดผลเสียหรือเกิดโทษ แต่ให้เกิดผลดี ส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการฝึกอินทรีย์ให้มีประสิทธิภาพในการใช้งาน ให้ตาหูเป็น ให้หูฟังเป็น เป็นต้น อยู่ในหลักของอินทรีย์สังวรนั่นเอง การเสพ การบริโภคปัจจัย ๔ การใช้ประโยชน์จากวัตถุ จากอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยีด้วย ปัญญาที่รู้เข้าใจมุ่งคุณค่าที่แท้จริง ให้ได้คุณภาพชีวิต ไม่หลงไปกับคุณค่าเทียมตามค่านิยมที่ผิดๆ อันเป็นค่านิยมที่ฟุ้งเฟ้อก่อให้เกิดทำให้บริโภคมาก แต่เสียคุณภาพชีวิต หรือเรียกง่ายๆ ว่า กินเป็น บริโภคเป็น ใช้เป็น เริ่มด้วยการกินพอดี อันเป็นการปฏิบัติตามหลักของ โภชนะมัตตัญญูตา

(๒) ศีล ๘ หรืออุโบสถศีล เป็นการยกระดับการพัฒนาหรือการฝึกตนที่สูงขึ้นกว่าระดับศีล ๕ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้วิถีการดำเนินชีวิตของตนไปยุ่งเกี่ยวกับการเสพวัตถุมากเกินไป ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะข้อที่แตกต่างและข้อที่เพิ่มจากศีล ๕ เท่านั้น คือ

(๒.๑) อพรัหมจริยา เวรมณี : (ศีลข้อที่ ๓) เว้นจากอพรหมจรรย์ถือพรหมจรรย์ นั่นคือการงดเว้นโดยเด็ดขาดจากการเสพเมถุนในทุกช่องทางกายภาพมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทั่วไป

(๒.๒) วิกาลโภชนา เวรมณี : (ศีลข้อที่ ๖) เว้นจากการไม่รับประทานอาหารในเวลาวิกาล นั่นคือหลังเที่ยงวันจนถึงอรุณของวันใหม่

(๒.๓) นัจจิตวาทีตะวิสุกทัสสนะ มาลาคันธวิเลปนะ ธารณมณฺฑนะ วิภูสนัญฐานา เวรมณี : (ศีลข้อที่ ๗) เว้นจากการฟ้อนรำขับร้องเล่นดนตรีดูการละเล่น และการตกแต่งร่างกายด้วยของหอมเครื่องลูบไล้

(๒.๔) อุจจาसनะ มหาสยนา เวรมณี : เว้นจากการนอนบนที่น่านอนสูงใหญ่เกินประมาณ ในส่วนของการรักษาศีล ๘ หรือศีลอุโบสถนี้ เป็นการยกระดับความประพฤติให้เข้มข้นขึ้น โดยเริ่มจากข้อที่ ๓ จากการงดเว้นการประพฤติดังในกามที่มีการหวงห้ามหรือผู้ที่ไม่ใช่ภรรยาตนแล้ว ในข้อนี้มีความประพฤติเข้มข้นเพิ่มขึ้นอีกคือ งดเว้นจากการเสพกามโดยเด็ดขาดเลย ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ผู้มีเจตนา

เว้นศีลข้อนี้ได้ไปเกี่ยวข้องกับการการเสพงามอีกแม้จะเป็นภรรยาตนก็ตาม ศีลข้อที่ ๖ เป็นการงดเว้นจากวิกาลโภชน ทั้งนี้ก็เพื่อไม่ให้เกิดความยินดีติดใจในการบริโภคจนเกินประมาณ ศีลข้อที่ ๗ เป็นการงดเว้นจากการฟ้อนรำขับร้องฯ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้รักษาศีล ๘ ได้ขัดเกลากิจใจมิให้ยินดีในการฟ้อนรำขับร้องและตกแต่งร่างกายให้เกิดความสวยงาม และในส่วนข้อที่ ๘ นั้นเป็นการงดเว้นจากการนอนนั่งบนที่สูงใหญ่เกินประมาณ ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดความยินดีในความงามวิจิตรและการสัมผัสที่อ่อนนุ่มสบายเกินไป

๒) ศีลสำหรับบรรพชิต หมายถึง ศีลสำหรับภิกษุและสามเณรผู้สละเรือน ออกบวชเพื่อประพฤติธรรมวินัยในพุทธศาสนา ในที่นี้แยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ ศีล ๑๐ และ ศีล ๒๒๗

(๑) ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร ประกอบด้วย ๑) เว้นจากการทำชีวิตของสัตว์อื่นให้ตกลงไป ๒) เว้นจากการถือเอาวัตถุสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ๓) เว้นจากอพรหมจรรย์ถือพรหมจรรย์ ๔) เว้นจากการพูดเท็จ ๕) เว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖) เว้นจากการรับประทานอาหารในเวลาวิกาล ๗) เว้นจากการฟ้อนรำขับกล่อมดนตรี ๘) เว้นจากการตกแต่งร่างกายด้วยของหอมเครื่องลูบไล้ ๙) เว้นจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่เกิน และ ๑๐) เว้นจากการรับเงินและทอง

ศีล ๑๐ สำหรับสามเณรนี้ เป็นการเพิมยอดการประพฤติอีก ๑ ข้อ คือข้อที่ ๑๐ ซึ่งว่าด้วยการงดเว้นจากการรับเงินและทอง เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่สมควรแก่บรรพชิตที่เป็นพระภิกษุและสามเณร เป็นปัจจัยเครื่องเศร้าหมองที่ทำให้เกิดความติดข้อง เป็นห่วงกังวล และไม่ต่างอะไรกับคฤหัสถ์ ถึงอย่างไรก็ตาม ถ้าจะปรับให้เข้ากับยุคปัจจุบันพระภิกษุและสามเณรมีความจำเป็นต้องใช้ปัจจัยในรูปแบบของเงินอยู่มาก จึงน่าจะขึ้นอยู่กับการใช้สอยเงินในการดำรงเพศบรรพชิตในยุคปัจจุบัน ในกรณีนี้ผู้วิจัยเห็นว่า พระภิกษุและสามเณรมีความจำเป็นต้องใช้สอยปัจจัย (เงิน) ไม่ว่าจะเป็นการเดินทาง การศึกษาเล่าเรียน หรือแม้แต่การรักษาความเจ็บป่วยบางโรคที่ไม่สามารถใช้บริการหน่วยงานของรัฐได้ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ใช้เงิน ถ้าใช้ในทางที่ไม่เหมาะสมกับความเป็นบรรพชิต การรับเงินหรือทองก็ไม่สมควรแก่พระภิกษุและสามเณรในพุทธศาสนาเช่นกัน

(๒) พระวินัย (ศีล) ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ ในพระธรรมวินัยนี้ (เถรวาท) พระภิกษุมีสีลอยู่ ๔ ประการ เรียกว่า “ปาริสุทธิสีล ๔”^๔ คือ ๑) ปาฏิโมกขสังวรศีล : การสำรวมในพระปาฏิโมกข์ด้วยการเว้นจากข้อห้ามที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามและทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต มีอยู่ ๒๗๗ ๒) อินทริยสังวรศีล : การสำรวมระมัดระวังตนเองในการแสดงพฤติกรรมทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ล่วงละเมิดต่อตนเองและผู้อื่น รู้จักควบคุมบังคับพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจให้ครบไตรทวาร ๓) อาชีวนปาริสุทธิสีล : การเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ และ ๔) ปัจจัยสันนิสิตศีล : การพิจารณาเสียก่อนในการใช้สอยเสพปัจจัย ๔ คือ บิณฑบาต เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

พระวินัย ๒๒๗ ของพระภิกษุไม่ใช่ศีลแต่เรียกว่า พระวินัย ผู้ทำผิดศีลเรียกว่า ล่วงพระวินัย เป็นอาบัติ ระดับชั้นต่างๆ ตามความหนักเบา สามารถแบ่งระดับอาบัตินอกได้เป็นลำดับขั้น ตั้งแต่ขั้นรุนแรงจนกระทั่งเบาที่สุด ในอาบัติระดับเบาจะต้องมีการเปิดเผยความผิด เช่น ปาจิตตีย์ สามารถแก้ได้โดยกล่าวแสดงความผิดของตนกับพระภิกษุรูปอื่นเพื่อเป็นการแสดงถึงความสำนึกผิดและเพื่อจะตั้งใจประพฤติตนใหม่ หรือที่เรียกว่า การแสดงอาบัติ หรือปลงอาบัติ แต่ถ้าถึงขั้นปาราชิกยอมขาดจากความเป็นพระภิกษุ และไม่สามารถบวชเป็นพระสงฆ์ได้อีก พระวินัย จึงไม่ใช่ศีล แต่เป็นเสมือน

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

กฎหมายของพระภิกษุ แต่หากจะกล่าวถึงศิลปะพระภิกษุในพระธรรมวินัยนั้น มีเพียง ๓ ข้อใหญ่ๆ คือ จุลศิลป์ (ศิลปะที่มีระดับพื้นฐาน (เล็กน้อย) ที่ควรประพฤติงดเว้น เพื่อขจัดอกุศลอย่างหยาบ เช่น การงดเว้นจากฆ่าสัตว์ เป็นต้น) มัชฌิมศิลป์ (ศิลปะที่มีระดับกลาง ที่ควรประพฤติงดเว้น มีความละเอียดขึ้นมาจากจุลศิลป์ เช่น เว้นจากการการเล่นต่างๆ การร้องรำทำเพลง เป็นต้น รวมถึงการขัดเกลากาย วาจา ใจ ที่ปลอดจากอกุศลอย่างหยาบแล้วให้ละเอียดผ่องใสยิ่งขึ้น เช่น เมื่องดเว้นจากการพูดปด, พูดส่อเสียดให้แตกต่างกัน, พูดคำหยาบๆ และพูดเพ้อเจ้อ ดังที่ปรากฏในจุลศิลป์แล้ว ก็ควรเว้นจากการพูดหลอกลวง พูดเลียบเคียงด้วย) และ มหาศิลป์ (ศิลปะที่มีระดับสูงสุด ที่ควรประพฤติงดเว้น และเพื่อเป็นการขัดเกลากิริยวัตรให้มีความละเอียดปลอดจากอกุศลอย่างยิ่ง เพื่อยังประโยชน์แก่การดำรงสมณเพศ โดยมีการเว้นจากการดำรงชีวิตด้วยมิถิลาชีพ คือถ้อยคำที่พระไม่ควรพูด จึงจัดเป็นติรัจฉานกถา คือถ้อยคำที่ขวาง หรือขัดกับสมณสารูป และวิชาที่ขวางหรือขัดกับความเป็นพระ) จึงจะเป็นศิลปะพระภิกษุที่แท้จริงตามพุทธบัญญัติ

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาด้านศิลปศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นกระบวนการแรกในการพัฒนาบุคคลไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือพระภิกษุและสามเณรโดยใช้หลักศิลปศึกษา คือการควบคุมกาย วาจา และใจมิให้ล่วงละเมิดปกติวิสัยของตน ไม่ให้เกิดการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น สามารถลดละกิเลสได้ ผู้รักษาศิลหรือพระวินัยตามพุทธบัญญัติได้ย่อมมีความงดงามมีความประพฤติที่เรียบร้อยและสามารถควบคุมอารมณ์ของตนให้เป็นปกติวิสัยได้ ซึ่งศิลปะที่ประกอบด้วย ศิล ๕ ศิล ๘ สำหรับคฤหัสถ์ทั่วไป ศิล ๑๐ สำหรับสามเณร และพระวินัย (ศิลปะ) ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุนั่นเอง

๔.๑.๑.๒ การพัฒนาตามหลักจิตศึกษา

การพัฒนาด้านจิตศึกษา เป็นการพัฒนาการฝึกจิตหรือสมาธิ มีเป้าหมายเพื่อสร้างคุณภาพและสมรรถภาพทางจิตให้มีความเข้มแข็งมั่นคง แน่วแน่ สามารถควบคุมตนเองได้ดี มีสมาธิ มีจิตที่สงบบริสุทธิ์ปราศจากสิ่งที่ทำให้จิตเศร้าหมอง และอยู่ในสภาพพร้อมที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดตามที่ตนต้องการและตรงตามสังฆธรรม กระบวนการพัฒนาจิตศึกษามีดังนี้

๑) การพัฒนาด้วยหลักสมถภาวนาหรือสมถกรรมฐาน

การพัฒนาศีลด้วยหลักสมถภาวนาหรือสมถกรรมฐานนี้ เป็นการฝึกจิตหรือสติความระลึกรู้ไปจดจ่อกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น การนึกถึงพระพุทธรูป แล้วบริกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือการกำหนดลมหายใจเข้าออก เป็นต้น การนำจิตไปจดจ่อกับสิ่งต่างๆ นี้ เรียกว่า “อารมณ์กรรมฐาน” หรือสมถภาวนาหรือสมถภาวนา เป็นการพัฒนาคุณภาพของจิต โดยการนำเอาองค์มรรคข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เข้ามำกำหนดปฏิบัติเป็นกลุ่มเดียวกัน โดยมีเป้าหมายในการฝึกจิตให้เข้มแข็ง มั่นคงแน่วแน่ สามารถควบคุมตนเองได้ดี และทำให้จิตเป็นสมาธิ มีความผ่องใส ใจเป็นสุขและปราศจากสิ่งรบกวน

การพัฒนาศีลตามหลักสมถภาวนานี้ ขั้นแรกต้องตัดปัลลิว ๑๐ คือ ตัดความเป็นห่วงกังวล ๑๐ อย่าง คือ ที่อยู่ ตระกูล ลาภ หมู่คณะ การงาน การเดินทาง ญาติ ความเจ็บป่วย การศึกษา และอำนาจ ขั้นที่สอง ต้องชำระศีลให้บริสุทธิ์ ถ้าเป็นผู้ที่ยังไม่เคยสมาทานรักษาศีลก็ควรสมาทานรักษาศีลตามฐานะของตน คือคฤหัสถ์ตั้งตนอยู่ในศีล ๕ หรือ ศิล ๘ สามเณรตั้งตนอยู่ในศีล ๑๐ พระภิกษุตั้งตนอยู่ในศีล ๒๒๗ เป็นพื้นฐานที่มั่นคงแล้วเจริญสมถกรรมฐานอบรมจิตให้พร้อมควรแก่การงาน มีภาวะ

จิตที่แน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนดหรือภาวะที่จิตเป็นสมาธิ มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว จิตที่เป็นสมาธิแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ^๕

(๑) ขณิกสมาธิ คือสมาธิชั่วขณะ หรือที่เรียกว่า มุลสมาธิ ซึ่งเป็นขั้นแรกที่คนทั่วไปสามารถใช้ในการทำหน้าที่การงานในชีวิตประจำวันได้ดี และใช้เป็นฐานในการเจริญสมถะและวิปัสสนา

(๒) อุปจารสมาธิ คือสมาธิเฉียดๆ จวนจะแน่วแน่อยู่ในขั้นระงับนิวรณ์ได้เป็นส่วนเบื้องต้นแห่งอัปนาสมาธิ

(๓) อัปนาสมาธิ คือสมาธิแน่วแน่ เป็นสมาธิประเภทสูงสุดมีในฌานทั้งหลาย ถือเป็นผลที่ต้องการแห่งการเจริญสมาธิ

จากกระบวนการพัฒนาสมาธิทั้ง ๓ ประเภทข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในขั้นแรกเป็นการพัฒนาการฝึกจิตให้เกิดสมาธิโดยการกำหนดอารมณ์ภาพที่เห็นต่างๆ ให้เป็นอารมณ์กรรมฐานจนจิตประณีตลึกซึ้ง จากนั้นพัฒนาจิตเข้าสู่ขั้นที่สอง คือจิตระดับขั้นสัญญาบริสุทธิ์ ซึ่งเลยจากขั้นที่เป็นภาพติดตาสามารถขยายหรือย่อส่วนได้ตามปรารถนา เป็นสมาธิจวนเจียนจะแน่วแน่โดยสมบูรณ์ใกล้จะถึงฌาน และเมื่อฝึกจนเกิดเป็นความชำนาญด้วยดีแล้ว จิตก็จะพัฒนาเข้าสู่ขั้นที่สาม คือขั้นอัปนาสมาธิ ซึ่งถือว่าเป็นองค์แห่งฌาน จิตจะเกิดความปราโมทย์ มีความปลาบปลื้มบันเทิง เกิดความอิมใจ ร่างกายผ่อนคลายสงบมีความสุข ถือได้ว่าเป็นจิตที่ได้ฝึกอบรมดีแล้ว มีความสมบูรณ์มีสมรรถภาพสูง และสามารถพัฒนาต่อไปจนถึงขั้นปัญญา ซึ่งมีลักษณะ ๔ ประการ คือ^๖ (๑) ความไม่ปรากฏแห่งอารมณ์ (๒) ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต (๓) ความตั้งมั่นแห่งจิต และ (๔) ความผ่องแผ้วแห่งจิต จิตที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นจิตที่ได้ผ่านการฝึกฝนสมาธิมาอย่างดีแล้ว และจะทำให้จิตมีสมรรถภาพสูง มีความสามารถในการใช้งาน ซึ่งประกอบด้วยลักษณะ ๔ ประการ คือ^๗ (๑) มีความแข็งแรง มีพลังมาก เปรียบเหมือนกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทิศทางเดียวย่อมมีกำลังและความแรงกว่าน้ำที่ถูกปล่อยให้ไหลแตกกระจายออกไป (๒) มีความราบเรียบ สงบนิ่ง เหมือนสระหรือบึงน้ำใหญ่ที่มีน้ำนิ่งไม่มีลมพัดมาถูกต้องไม่มีสิ่งรบกวนทำให้กระเพื่อมไหว่นไหวได้เลย (๓) มีความใสกระจ่าง สามารถมองเห็นอะไรๆ ได้อย่างชัดเจน เหมือนน้ำที่สงบนิ่งไม่เป็นลูกคลื่นและไม่มีฝุ่นละออง เพราะฝุ่นละอองที่มีได้ตกตะกอนนอนก้นหมดแล้ว และ (๔) มีความนุ่มนวล ครอบงำหรือเหมาะสมแก่การใช้งาน เพราะไม่เครียด ไม่กระด้าง ไม่วุ่นวาย ไม่ขุ่นมัว ไม่สับสน ไม่เร่าร้อนกระวนกระวาย การพัฒนาด้วยหลักจิตสิกขานี้มีความสัมพันธ์กับหลักศีลสิกขา นั่นคือการพัฒนาตามหลักศีลสิกขาจึงทำให้เกิดสมาธิ

๔.๑.๑.๓ การพัฒนาตามหลักปัญญาสิกขา

การพัฒนาด้านปัญญาสิกขา เป็นกระบวนการฝึกฝนการพัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง ทำให้แก้ปัญหาเป็นไปตามแนวทางเหตุผลรู้เท่าทันโลกและชีวิตจน

^๕ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๔.

^๖ ขุ.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๓๙๖/๑๔๗.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๓๐.

สามารถทำให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ ได้ กระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาสิกขามีดังนี้

๑) การเกิดขึ้นของปัญญา

ปัญญาตามทัศนะทางพุทธศาสนามีกระบวนการเกิดขึ้นจากแหล่งใหญ่ๆ ๓ แหล่ง ดังนี้^๘

(๑) สุตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการฟัง รวมไปถึงการศึกษาเล่าเรียน การถ่ายทอดต่อๆ กันมาจากผู้อื่น หรือการได้ยินได้ฟังได้อ่านจากสื่อต่างๆ มีหนังสือหรือตำราทางวิชาการต่างๆ เช่น สิ่งตีพิมพ์ สื่อวิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น

(๒) จิตตามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากจิตวิเคราะห์ การพิจารณา การค้นคว้า การวิจัย การใคร่ครวญหาเหตุผลตามความเป็นจริงของสิ่งที่ปรากฏต่างๆ จนรู้ที่มาที่ไปของสิ่งทั้งหลายว่า สิ่งนี้มีเหตุปัจจัยอย่างนี้ แล้วทำให้เกิดผลอย่างนี้ ซึ่งเป็นการคิดค้นด้วยตนเอง ความรู้ชนิดนี้อาจเป็นความรู้โดยอ้อม เพราะก่อนจะคิดจะต้องเกิดกระบวนการที่ได้เห็นได้ยินได้ฟังหรือได้อ่านมาก่อน และต้องอาศัยสื่อกลางเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการจิตวิเคราะห์เพื่อค้นหาข้อเท็จจริง จนกระทั่งกลายเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นมาในภายหลัง

(๓) ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมวิปัสสนาภาวนา จนรู้ทั่วถึงตรงกับความเป็นจริง เช่น รู้เหตุผล รู้ดีชั่ว รู้ถูกผิด รู้สิ่งที่ควรไม่ควร รู้บาปบุญคุณโทษ รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และมีโทษ รู้เท่าทันสังขาร รู้เหตุปัจจัยที่เป็นความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงตามหลักอริยสัจ ๔ และหลักไตรลักษณ์

นอกจากนี้ กระบวนการเกิดขึ้นของปัญญาต้องอาศัยปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ๒ ประการ คือ

(๑) ปรโตโฆสะ^๘ อันเป็นปัจจัยภายนอกที่ต้องอาศัยเสียงจากผู้อื่น เป็นการกระตุ้นหรือหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การแนะนำ สั่งสอนบอกเล่า ข่าวสาร เป็นต้น ปัจจัยภายนอกมีจุดเริ่มต้นที่สำคัญคือกัลยาณมิตร ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา โดยการศึกษาสัทธาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศึกษาศีลสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ศึกษาจาคสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ศึกษาปัญญาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา

(๒) โยนิโสมนสิการ^๙ อันเป็นปัจจัยภายในที่ต้องอาศัยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ซึ่งเป็นการใช้ความคิด ความรู้จักคิด หรือคิดเป็นระเบียบ โดยการรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามที่สิ่งนั้นๆ เป็นของมันอย่างนั้น สืบค้นถึงต้นเค้าสาวให้ตลอดสาย แล้วแยกแยะสิ่งนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะความสัมพันธ์ที่สืบต่อกันแห่งเหตุปัจจัย หลักการพิจารณาแบบโยนิโสมนสิการ มีดังนี้^{๑๐}

(๒.๑) อุบายมนสิการ คือการคิดหรือพิจารณาโดยอุบาย นั่นคือการคิดอย่างถูกวิธีที่จะทำให้เข้าถึงความจริงที่สอดคล้องกับสัจจะทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

^๘ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๓/๒๗๑.

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๗/๕๓๙.

^๙ อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๗๑/๑๑๐.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยาย, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๓๐.

(๒.๒) ปณณสิการ คือการคิดเป็นทางหรือถูกทาง นั่นคือคิดได้อย่างต่อเนื่องเป็นลำดับ สามารถจัดลำดับได้อย่างเป็นขั้นตอนมีระเบียบตามแนวเหตุผล ไม่ยุ่งเหยิงสับสน เป็นไปแนวทางที่ถูกต้อง

(๒.๓) การณณสิการ คือการคิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรืออย่างมีเหตุผล นั่นคือเป็นการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันมาแห่งเหตุปัจจัย สืบสาวให้เข้าถึงปฐมเหตุ อันเป็นที่มาของสาเหตุอื่นๆ

(๒.๔) อุปาทกมนสิการ คือการคิดให้เกิดผลคือการใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ในที่นี้หมายถึงการคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น การปลุกเร้าให้เกิดความพากเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัวให้หายโกรธ และการพิจารณาที่ทำให้มีสติหรือทำให้จิตใจเข้มแข็ง มั่นคง เป็นต้น

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า หลักปรโตโสสะจะต้องเสริมสร้างด้วยการใช้ปัจจัยภายในคือโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดความถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ แต่ถ้าปรโตโสสะ ไม่ใช่หลักโยนิโสมนสิการเป็นเครื่องเกื้อหนุนแล้วความคิดก็จะเป็นมิจฉาทิฐิ และจะใช้ความคิดเป็นอโยนิโสมนสิการ ซึ่งกระบวนการคิดก็จะทำให้เกิดโทษทั้งแก่ตนและสังคมโดยรวม ฉะนั้นทั้งปรโตโสสะและโยนิโสมนสิการ จึงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันให้เกิดการพัฒนาปัญญาและเป็นหลักธรรมที่มีอุปการะมากในการละอกุศลธรรมและเจริญกุศลธรรมทั้งหลายให้เกิดขึ้น

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ด้านการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ พบว่า การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ จะต้องปฏิบัติให้ไปตามกระบวนการของหลักไตรสิกขาเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยเริ่มจากหลักศีลสิกขา หรือกระบวนการระเบียบปฏิบัติ (วินัย) เพื่อให้เกิดวาจาชอบ การกระทำชอบ และการประกอบอาชีพชอบ เป็นแนวทางและกรอบที่กำกับการกระทำ หรือการประกอบกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม จากนั้นก็ยกขึ้นสู่ระดับสมาธิสิกขาหรือกระบวนการฝึกอบรมจิต เพื่อให้จิตมีการพัฒนาความสำนึกให้เกิดความสมดุลระหว่างกายและจิตเป็นกระบวนการเกื้อหนุนให้สิ่งที่รับเข้ามาในชีวิตดำเนินไปด้วยประสิทธิภาพสูงสุด และกระบวนการสุดท้ายคือปัญญาสิกขา หรือกระบวนการทางความรู้ เป็นวิธีการอบรมศึกษาเพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญา ซึ่งจะยังผลให้เกิดมีทัศนะ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความดำรงไตรตรองที่ชอบ ถือได้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นสูงสุดที่สามารถควบคุมตนเองและสถานะต่างๆ ที่กระทบเข้ามาสู่ชีวิตได้อย่างดีเยี่ยม

๔.๑.๒ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขาที่เชื่อมโยงกับอริยมรรค ๘

อริยมรรค ๘ เป็นเนื้อหาหรือเครื่องมือพัฒนาปัญญา รวมเรียกว่า “ไตรสิกขา” ซึ่งหลักไตรสิกขานี้จะทำหน้าที่ในการใช้งานหรือรับหลักการปฏิบัติจากอริยมรรคไปกระจายออกสู่วิธีการปฏิบัติเพื่อฝึกฝนพัฒนาปัญญาอย่างสมดุล โดยแบ่งออกเป็นองค์รวม ๓ หมวด คือ

๔.๑.๒.๑ **หมวดแห่งศีล** คือการพัฒนาทางพฤติกรรม เป็นข้อควรประพฤติ (วินัย) ปฏิบัติที่มุ่งพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจให้สะอาด ให้เกียรติเคารพตนเองและผู้อื่น สามารถใช้ทักษะชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยเคารพต่อศักดิ์ศรี สิทธิ และความเท่าเทียมกันแห่งมนุษยชน นั่นคือการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง ประกอบด้วยองค์มรรค คือ

๑) **สัมมาวาจา** (การเจรจาชอบ) หมายถึง ความสามารถในการสื่อสารให้ผู้อื่นเข้าใจด้วย การใช้เสียงพูดออกมาเป็นภาษา สละสลวย ชัดเจน ไพเราะ สื่อถึงสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงามด้วยปัญญา ในหมู่มนุษย์ บุคคลใดดุดก้นคำพูดล่วงเกินได้ เชื่อว่าฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด บัณฑิตพึงรักษา วาจา เพราะวาจาเป็นเช่นเดียวกับใจ บัณฑิตจะทำการสิ่งใด พึงรู้อยู่ที่นั่น ควรเปล่งวาจาไพเราะที่มี ประโยชน์ เรียกว่า วาจาสุภาสิต เพราะเป็นมงคลอย่างสูงสุดของชีวิต^{๑๑}

๒) **สัมมากัมมันตะ** (การกระทำชอบ) หมายถึง ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตในการ ดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมด้วยความเคารพปราศจากการเบียดเบียน ให้ดำเนินไปด้วยดีราบรื่น และมีความสุขด้วยการควบคุมกิเลสตัณหาให้อยู่ในความพอดี พอเหมาะ พอควร และพอเพียงแก่ ตนเอง โดยตัวเอง และผู้อื่น

๓) **สัมมาอาชีวะ** (การเลี้ยงชีวิตชอบ) หมายถึง การประกอบสัมมาชีพ ทำมาหากินอย่าง สุจริตชน ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดประเพณี ไม่เบียดเบียนเอาเปรียบผู้อื่น ไม่ทำ ให้เกิดความเสียหายจนสังคมเดือดร้อนวุ่นวาย เคารพในสิทธิและศักดิ์ศรีความเท่าเทียมกันของมนุษย์ เว้นจากมิจอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพที่ไม่ชอบ ได้แก่ การแสวงหาปัจจัยมาบริโภคในทางที่มีชอบ การ คดโกง ต้มตุ๋น หลอกลวงผู้อื่นด้วยกลอุบายต่างๆ เช่น บิบบ้างคับขู่เชื้อ กดขี่ ทารุณ เบียดเบียน เอา เปรียบลูกจ้าง และทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายสังคม เพื่อให้ลงทุนน้อย แต่ได้กำไรมาก เป็นต้น

๔.๑.๒.๒ **หมวดแห่งสมาธิ** คือการพัฒนาด้านจิตใจ เป็นการพัฒนาด้านการฝึกจิตของ มนุษย์ให้จิตที่พัฒนาแล้ว มีความสงบเป็นไปในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เรียบร้อย ผ่องใส สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพุทธศาสนา การพัฒนาจิตด้วยการฝึก จิต ควบคุมจิตที่มีธรรมชาติดิ้นรน กวัดแกว่ง ห้ามยากให้กลายเป็นจิตที่บริสุทธิ์อ่อนโยน และเรียบร้อย ด้วยการใช้พุทธานุสสติ ซึ่งพุทธศาสนิกชนได้ยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่มาจากภาพเขียน โบราณที่แสดงถึงขั้นตอนการฝึกจิตของมนุษย์ ในชื่อภาพว่า “ภาพชุดการพัฒนาจิตของคนเลี้ยงวัว (The ten ox herding pictures)” ที่เปรียบเทียบวัวว่าเสมือนเป็นจิตที่มนุษย์ คือคนเลี้ยงวัวจำเป็น จะต้องคอยฝึก คอยกำกับรักษาดูแลให้วัว (จิต) ของตนเรียบร้อยเพราะทั้งสองจะต้องอยู่ด้วยกัน ตลอดเวลาโดยอาศัยองค์ธรรมแห่งมรรคเพื่อความสำเร็จผล^{๑๒} ได้แก่ วิริยะ เป็นต้น หมวดแห่งปัญญานี้ มี ๓ องค์ประกอบคือ

๑) **สัมมาวายามะ** (ความเพียรชอบ) หมายถึง ความเพียรพยายาม ไม่เกียจคร้าน ไม่ ท้อถอยประกอบการอันเป็นกุศลในการละเว้นความชั่ว เพื่อพัฒนาจิตให้เกิดความสะอาด สว่าง สงบ

๒) **สัมมาสติ** (การระลึกชอบ) หมายถึง การมีสติระลึกรู้ตัวอยู่กับปัจจุบันเสมอว่ากำลังทำ อะไรอยู่ ไม่เป็นคนประมาทหลงเพลินจนลืมสติ เมื่อมนุษย์มีสติก็จะอยู่ในปัจจุบัน และใส่ใจต่อสิ่งที่ กำลังเกิดขึ้น ณ ขณะนั้นทั้งภายในตัวมนุษย์เอง และต่อสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นรอบๆ ตัว ด้วยกายที่ตั้งมั่น ด้วยจิตที่ตั้งมั่น ไม่ประมาท สงบเสถียรสำรวม มีจริยวัตรสง่างามเรียบร้อย เคารพในตนเอง และผู้อื่น

^{๑๑} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๕/๗, ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๖๔/๕๖๒.

^{๑๒} เพ็ญแข บัวภา, “พุทธานุสสติในโกธานและภาพปริศนาธรรมเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้”, พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ บทความวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๘ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๖๗๐-๖๗๓.

มีผิวพรรณผ่องใส นอนเป็นสุข อยู่เป็นสุข มีสุขภาพจิตดี แห่มชื่นเบิกบานร่าเริงด้วยธรรม ทั้งยังเป็นธรรมโอสถ บำบัดโรคภัยไข้เจ็บ ตัดความวิตกกังวล สงบระงับลงโดยฉับพลันจนหายขาดได้ด้วยวิธีการกำหนดลมหายใจเข้าออกทุกขณะจิต นั่นก็คือ อานาปานสติ

๓) สัมมาสมาธิ (การตั้งจิตมั่นชอบ) หมายถึง การเจริญสติ ความมีใจตั้งมั่น การทำให้ใจสงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน ภาวะที่จิตตั้งเรียบแน่วแน่อยู่อันในอารมณ์หนึ่งเดียว ดังปรากฏในหลักพุทธจริยศาสตร์ว่า จิตที่ตั้งไว้ชอบ คือจิตที่มุ่งมั่นประพฤติดตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ได้แก่ กายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ สองอย่างนี้คือ ศีล หรือสัมมากัมมันตะ และสัมมาวาจา และมโนกรรม ๓ ได้แก่ ๑) ไม่คิดโลภมากอยากได้แต่ของคนอื่น ๒) ไม่คิดร้ายเบียดเบียนทั้งตนเอง และผู้อื่น และ ๓) มีสัมมาทิฐิที่ถูกต้อง ธรรมเหล่านี้ย่อมอำนวยให้ได้ผลที่ประเสริฐยิ่งที่มารดาบิดาก็ให้ไม่ได้ หรือแม้แต่ญาติเหล่าอื่นก็ให้ไม่ได้^{๑๓} เพราะผู้ที่น้อมนำไปปฏิบัติตามจะเห็นผลชัดได้ด้วยตนเอง ไม่จำกัดกาลเวลา และรู้ได้เฉพาะตนเท่านั้น

๔.๑.๒.๓ หมวดแห่งปัญญา คือการพัฒนาด้านปัญญา เป็นการพัฒนาปัญญาด้วยการคิดด้วยโยนิโสมนสิการ ตามทัศนะทางพุทธจริยศาสตร์ สิ่งที่เราเรียกว่า “ปัญญา” ประกอบด้วยหลักอริยมรรค ๒ ประการคือ^{๑๔}

๑) สัมมาทิฐิ หมายถึง มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง ซึ่งจำแนกได้เป็น ๒ ด้านคือ ๑) มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงทางศีลธรรม เช่น เห็นว่าความดี ความชั่วมีอยู่จริง ทำดีก่อให้เกิดผลดี ทำชั่วก่อให้เกิดผลชั่ว บุญคุณของพ่อแม่มีจริง เป็นต้น ๒) มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ เช่น เห็นความจริงของความเป็นเหตุเป็นผลในเรื่องการเกิดทุกข์และความดับทุกข์ในชีวิตตามหลักอริยสัจ เห็นความจริงของชีวิต สิ่ง เรื่องราว เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งเกิดจากความเชื่อมโยงของความเป็นเหตุปัจจัยตามกฎปฏิจจสมุปบาท เห็นความเปลี่ยนแปลง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนของชีวิตและสรรพสิ่งตามกฎไตรลักษณ์ เป็นต้น

๒) สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความคิดถูกต้อง เมื่อเห็นความจริงตามข้อ ๑ แล้วก็จะเกิดความคิดถูกต้อง เช่น คิดไม่พยายาเบียดเบียน คิดหาทางที่จะพ้นไปจากการครอบงำของสิ่งที่ภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า “กาม” ซึ่งหมายถึงสิ่งล่อใจต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุเงินทอง ชื่อเสียง เกียรติยศ มายาภาพ หรือสิ่งซึ่งเป็น เปลือก ทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นพันธนาการให้ชีวิตตกอยู่ในวังวนของโลก โกรธ หลง การเบียดเบียนทำลายล้างในรูปแบบต่างๆ หรือกล่าวแบบรวมๆ ก็คือสิ่งซึ่งทำให้ชีวิตเปี่ยงเบนออกไปจากวิถีทางแห่งศีลธรรม อีสราภาพ สันติภาพ และความสุขที่แท้จริง

จากเนื้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขาที่เชื่อมโยงกับอริยมรรค ๘ คือกระบวนการพัฒนาปัญญาเพื่อให้มองเห็นความจริงและการคิดที่ถูกต้อง ซึ่งการมองเห็นความจริงนั้นเชื่อมโยงกับสังขธรรมของชีวิตและสรรพสิ่ง การคิดถูกต้องก่อให้เกิดการกระทำ ความประพฤติ หรือวิถีชีวิตที่มีศีลธรรม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่มีอีสราภาพ สันติภาพ และความสุขที่แท้จริง หรือว่าโดยหน้าที่ (function) ปัญญาทำหน้าที่หลักๆ ๒ อย่าง คือ มองเห็น มองทะลุ หรือประจักษ์แจ้งความจริงของชีวิตและสรรพสิ่ง และคิดหาทางดำเนินชีวิตตามสังขธรรมนั้นๆ ในด้านที่จะทำให้ชีวิต

^{๑๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๓๙.

^{๑๔} พุทธศาสนิกฯ, ตามรอยพระอรหันต์, หน้า ๖๕.

มีอิสรภาพ สันติภาพ และความสุขที่แท้จริง ในทางพุทธจริยศาสตร์ได้กล่าวถึงวิธีการหรือกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น มี ๓ ระดับด้วยกันคือ^{๑๕}

(๑) สุตมยปัญญา คือปัญญาที่เกิดการฟัง การอ่าน การศึกษาค้นคว้า ติดตามข่าวสาร เก็บรวบรวมข้อมูล หรือเรียนรู้อยู่เสมอ

(๒) จินตามยปัญญา คือการนำข้อมูลที่ได้จากวิธีที่ ๑ มาพิจารณาไตร่ตรอง ขบคิด ใช้หลักการคิดหรือวิธีคิดที่ถูกต้องเพื่อหาข้อสรุปที่สมเหตุสมผล หรือคำตอบที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด และหรือคิดสร้างสรรค์สมมติฐาน คำอธิบายในแบบของตนเอง

(๓) ภาวนามยปัญญา คือการนำข้อสรุป คำตอบ สมมติฐานหรือคำอธิบายที่เข้าใจได้ด้วยการคิดตามข้อ ๒ มาทดลองปฏิบัติจนเกิดผลขึ้นจริง เช่น อ่านเกี่ยวกับความหมายของสมาธิและวิธีฝึกสมาธิแล้วมาขบคิดไตร่ตรองจนเข้าใจความหมายและวิธีการฝึกสมาธิอย่างชัดเจน แล้วจึงลงมือปฏิบัติจนเกิดสิ่งที่เรียกว่า “สมาธิ” หรือความสงบขึ้นภายในจิตใจ สมาธิที่รับรู้ในที่นี้ไม่ใช่การรู้หรือเข้าใจความหมายและวิธีการฝึกสมาธิตามการฟังการอ่านหรือการคิดตามวิธีการในข้อ ๑,๒ หากแต่เป็นสมาธิที่ถูกทำให้เกิดขึ้นจริง หรือเป็นความจริงเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นภายในจิตของผู้นั้นเอง

ในวิธีการพัฒนาปัญญาทั้ง ๓ วิธีข้างต้น วิธีที่ ๓ ถือว่าสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นวิธีที่เราสามารถสร้างสรรค์ปัญญาขึ้นมาได้ด้วยตนเอง โดยผ่านการกระทำ การลงมือปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์หรือปัญหาอุปสรรคต่างๆ ด้วยตนเอง จนเกิดประสบการณ์ทางปัญญาหรือการประจักษ์แจ้งสัจจะแห่งปัญหา (ทุกอย่างที่เผชิญ) สาเหตุ และสามารถแก้ปัญหาได้เสร็จสิ้นด้วยตนเอง^{๑๖} ส่วนวิธีที่ ๑ และ ๒ สามารถที่จะสอนกันได้สถานศึกษา หรือเป็นปัญญาที่พัฒนาได้ด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม แต่วิธีที่ ๓ หรือขั้นภาวนามยปัญญานั้นจะเป็นเรื่องของปัจเจกแต่ละคน หรือเป็นปัญญาที่ปัจเจกบุคคลอาจสร้างขึ้นได้ด้วยตนเองเท่านั้น เป็นเรื่องที่สอนกันไม่ได้ เพราะเป็นปัญญาประจักษ์แจ้งสัจจะที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของผู้ปฏิบัติ ในทางพุทธจริยศาสตร์เห็นว่า ปัญญาที่เกิดขึ้นภายในตนเองตามวิธีการพัฒนาปัญญาแบบที่ ๓ หรือภาวนามยปัญญาเป็นสิ่งที่ทำให้คนเรามีคุณธรรมจริยธรรมที่ยั่งยืน มีอิสรภาพ สันติภาพ และมีความสุขที่แท้จริง แต่วิธีพัฒนาปัญญาแบบที่ ๓ นี้ ย่อมอาศัยวิธีพัฒนาปัญญา ๒ อย่างแรกเป็นพื้นฐาน กล่าวคือเมื่อมีการศึกษาค้นคว้า แล้วนำมาไตร่ตรองจนมองเห็นคุณค่า จึงเกิดการนำมาปฏิบัติจนบังเกิดผลขึ้นจริง หรือเกิดการประจักษ์แจ้งสัจจะด้วยตนเอง ดังนั้นวิธีการพัฒนาปัญญาทั้ง ๓ แบบจึงเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกัน^{๑๗} ซึ่งจะนำไปสู่จุดหมายแห่งการเรียนรู้ได้ ถ้าเป็นการพัฒนาด้านสังคม ก็เป็นการสร้างสังคมที่รักการเรียนรู้ คิดเป็น ผลิตสร้างและใช้ความรู้ในการพัฒนาทุกด้าน อยู่ร่วมกันอย่างใช้เหตุผล เคารพกติกา มีคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งจำเป็นต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาปัญญาทั้ง ๓ ด้านดังกล่าว โดยทำให้ผู้เรียนรักการอ่าน รักการคิด มีหลักคิด และวิธีคิดที่ถูกต้อง และให้เรียนรู้จากของจริง จากปัญหาที่

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๓/๒๗๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร. เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระมหานิพนธ์ มหารมมรภขโต ป.ธ. ๙, พระวิปัสสนาจารย์ ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

เป็นจริงในสังคม เพื่อสร้างสรรค์ปัญญาที่กระจ่างชัดในปัญหาต่างๆ สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง และมีสำนึกร่วมในการหาทางแก้ปัญหาหรือพัฒนาตนเองและสังคมให้น่าอยู่ยิ่งขึ้น

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ด้านการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขาที่เชื่อมโยงกับ อริยมรรค ๘ พบว่า ปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนา ๓ ระดับด้วยกัน คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และ ภวานามยปัญญา ปัญญาระดับภวานามยปัญญาคือว่าเป็น ปัญญาขั้นสูงสุด เพราะเป็นวิธีที่สร้างสรรค์ปัญญาขึ้นมาได้ด้วยตนเอง โดยผ่านกระบวนการลงมือ ปฏิบัติ จนกระทั่งเกิดประจักษ์แจ้งแห่งเหตุของปัญหา และสามารถแก้ปัญหานั้นได้เสร็จสิ้นด้วยตนเอง การที่จะปฏิบัติจนบรรลุถึงปัญญาขั้นสูงสุดนี้ได้ ต้องอาศัยหลักไตรสิกขาที่ผ่านการเชื่อมโยงกับหลัก อริยมรรค ๘ นั่นคือการนำเอาหลักอริยมรรค ๘ มาจัดเป็นแนวปฏิบัติให้เหลือเพียง ๓ หมวด คือ หมวดแห่งศีลสิกขา หมวดแห่งสมาธิสิกขา และหมวดแห่งปัญญาสิกขา ฉะนั้นการนำหลักไตรสิกขามา ปฏิบัติอย่างเป็นกระบวนการ จึงทำให้ได้ศึกษาหรือปฏิบัติตามหลักอริยมรรค ๘ ไปด้วย ในทางพุทธ จริยศาสตร์ถือว่าการพัฒนาปัญญาแบบครบวงจร นั่นคือการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือ ทางสายกลาง โดยเบื้องต้นให้ผู้ปฏิบัติมีความคิดเห็นที่ถูกต้องเสียก่อน แล้วค่อยเพียรสร้างปัญญา ในทางโลก (โลกียปัญญา) จากนั้นจึงค่อยพัฒนาปัญญาในระดับสูงขึ้นไปจนบรรลุถึงปัญญาขั้นสูงสุด (โลกุตระปัญญา) หรือ นิพพาน

๔.๒ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมจังหวัด ขอนแก่น

สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นมีรูปแบบในการพัฒนาปัญญาลักษณะๆ กัน นั่นคือการ นำปัจจัยภายใน คือหลักพุทธจริยศาสตร์ โดยเน้นการใช้หลักสติปัญญา ๔ มาเป็นฐานในการพัฒนา ปัญญาด้วยการฝึกอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐาน แต่การที่จะนำเข้าสู่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แต่ละสำนักจะต้องให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมได้ศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาที่เชื่อมโยง กับอริยมรรค ๘ ก่อน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมได้เข้าใจหลักธรรมที่สำคัญอันเป็นฐานนำไปสู่ วิธีการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์อย่างแท้จริง และนอกจากนี้ สำนักปฏิบัติ ธรรมในจังหวัดขอนแก่น ยังได้นำปัจจัยภายนอก กล่าวคือรูปแบบในการพัฒนาปัญญาที่จัดขึ้นใน ลักษณะที่เป็นโครงการต่างๆ และหลักสัปปายะ ๔ มาเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนในส่งเสริมเพื่อพัฒนาปัญญาอีก ด้วย ซึ่งในที่นี้จะได้อธิบายวิเคราะห์ถึงการพัฒนาปัญญาทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกในแต่ละ สำนักต่อไป

๔.๒.๑ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมวัด โพธิ์บ้านโนนทัน

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน (วัดโพธิ์) ถือได้ว่าเป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีความ เก่าแก่และมีความสำคัญในจังหวัดขอนแก่น โดยเฉพาะในเรื่องการเผยแผ่พุทธศาสนาในรูปแบบของ การพัฒนาปัญญาทางด้านอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐานนั้นค่อนข้างจะเด่นชัดมาตั้งแต่สมัย พระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุบลฉโน)๑๘ โดยการจัดให้มีการอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐาน

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระครูอรุณสารเมธี, เจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๗ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

แก่ประชาชนทั่วไป รวมไปถึงชาวต่างชาติด้วย มุ่งเน้นให้เป็นจุดศูนย์รวมใจของชุมชน และเป็นแหล่งเสริมสร้างปัญญาของประชาชนทุกระดับ^{๑๙} นอกจากการให้การอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐานแล้ว สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันยังส่งเสริมสนับสนุนให้พระภิกษุและสามเณรภายในวัดได้ศึกษาทางด้านปริยัติด้วย ดังจะเห็นได้จาก บุคลากรภายในวัดโพธิ์บ้านโนนทันจะมีความรู้ทั้งทางด้านปริยัติและปฏิบัติควบคู่กันไป^{๒๐} จึงทำให้สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน มีศักยภาพในการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ จนเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป ดังจะเห็นได้จากปัจจุบันจะมีหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาชนทั่วไป รวมไปถึงชาวต่างชาติที่สนใจในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเข้ารับการอบรมและปฏิบัติกรรมฐานเป็นจำนวนตลอดทั้งปีมิได้ขาด และด้วยผลงานที่ประจักษ์เช่นนี้ จึงทำให้สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้รับการแต่งตั้งจากมหาเถรสมาคมให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ ๑ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๐^{๒๑} เป็นต้นมา

จากเนื้อหาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการบรรลุผลในการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน แต่การที่จะบรรลุผลตามเป้าประสงค์ที่วางไว้เช่นนี้ สำนักนี้ได้มีการนำปัจจัยภายในคือหลักพุทธจริยศาสตร์มาปรับใช้ให้เป็นรูปแบบของการพัฒนาปัญญา และปัจจัยภายนอก คือการจัดโครงการต่างๆ และการนำหลักสัปปายะ ๔ มาเป็นสิ่งสนับสนุนส่งเสริมในการพัฒนาปัญญาเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ยิ่งขึ้น ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ผลของการพัฒนาปัญญาในแต่ละด้านของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ประกอบด้วย ๑) ด้านรูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ๒) ด้านการพัฒนา (บริหารจัดการ) ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักสัปปายะ ๔ และ ๓) ด้านผลที่เกิดจากการพัฒนาปัญญาทั้ง ๓ ด้านตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ดังนี้

๔.๒.๑.๑ วิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีบทบาทในการเสริมสร้างปัญญาแก่ประชาชนทั่วไป มีรูปแบบในการบริหารจัดการทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ในเชิงรุกจะเน้นการใช้สื่อสมัยใหม่ต่างๆ เพื่อให้เข้าถึงประชาชนทุกที่ทั้งอยู่ใกล้และอยู่ไกล ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ส่วนเชิงรับนั้นจะเตรียมความพร้อมในสถานที่ตั้งคือสำนัก (วัด) โดยจัดให้มีการอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐานตลอดทั้งปีมิได้ขาด^{๒๒} ปัจจุบันสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้จัดรูปแบบในการพัฒนาปัญญาออกเป็น ๕ ด้านด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ในแต่ละด้าน ดังนี้

๑) วิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นโครงการปฏิบัติธรรมสอนวิปัสสนากรรมฐาน

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร., เจ้าคณะตำบลในเมืองเขต ๑ และเจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูสุธีกิตติวรญาณ, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดหนองแวง, เมื่อวันที่ ๒๘ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายจิรวิชัย นิยมธรรม, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระวิมาน คมภิรปญโญ, พระวิปัสสนาจารย์, เลขานุการวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้เน้นการพัฒนาปัญญาในรูปแบบของโครงการ ปฏิบัติธรรมสอนวิปัสสนากรรมฐานที่ได้รับรูปแบบมาจากวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร โดยพระครูโพธิสารคุณ (หลวงปู่โพธิ์) อดีตเจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน และพระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสวัดปัจจุบันได้สืบสานงานด้านวิปัสสนากรรมฐานมาจนถึงปัจจุบัน^{๒๓} มีผู้สนใจไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และประชาชนทั่วไปมาเข้ารับการอบรมและปฏิบัติกรรมฐานเป็นจำนวนมาก^{๒๔} รูปแบบการปฏิบัติธรรมจะเน้นสติปัฏฐาน ๔^{๒๕} อันได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งในแต่ละองค์ธรรมมีวิธีกำหนดพิจารณา ดังนี้^{๒๖}

(๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ให้พิจารณาเรื่อยๆ ด้วยการมีสติเป็นที่ตั้งเพื่อประหาร สุก สัญญา อันเป็นสัญญาวิปลาส เพ่งพิจารณากายว่า อานาปนสติ สติกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกก็ดี อิริยาพลบรรณ มีสตรัสรู้ทันในอิริยาพลใหญ่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ก็นั่ง สัมผัสสัญญาบรรพ มีสติ รู้ทันอิริยาพลย่อย คือ คู้เหยียด เคลื่อนไหวก็ดี ปฏิกุลาธาตุ และ นวสัทธิกา ก็นั่ง มีสติกำหนดในกายตามนัยของมหาสติปัฏฐานแล้วก็จะรู้ได้ว่าร่างกายนี้ไม่สวย ไม่งาม ไม่น่าดู ไม่น่ารัก ไม่น่าชม เป็นอสุภะแท้ๆ ดังนั้นเป็นต้น แล้วยกขึ้นสู่วิปัสสนา พิจารณาพระไตรลักษณ์ของรูปนามเห็นเกิดดับขัด ผ่านญาณ ๑๖ ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์ ด้วยการเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้ได้

(๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ให้พิจารณาเรื่อยๆ ด้วยการมีสติรู้ทันเป็นที่ตั้งสุขที่รู้ทันทุกข์ที่รู้ทัน อุกเขขาที่รู้ทัน เพื่อประหารวิปลาสในการเสวยสุข ทุกข์ อุกเขขา เวทนา ว่ามีความสุข มีความสบาย น่าชอบ น่าอยากได้เป็นต้น ตัณหาที่ประกอบกับเวทนาทั้งหมด เรียกว่า สุขวิปลาส เมื่อได้มีสติกำหนดก็จะรู้ว่า การเสวยเวทนาทั้งหมดหาความสุขไม่ มีแต่ทุกข์ทนไม่ได้ทั้งนั้น ยกขึ้นสู่พระไตรลักษณ์ วิปัสสนาเห็นแจ้งชัดในนามเวทนาว่า เกิดขึ้นแล้วดับไปเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ผ่านญาณ ๑๖ ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์ ด้วยมีเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นปัจจัยได้

(๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ให้ตั้งสติพิจารณาเรื่อยๆ อยู่ได้แก่การรู้ทันว่า จิตเป็นราคะ จิตเป็นโทสะ หรือจิตเป็นมานะเป็นต้น จนรู้ชัดว่าจิตนี้ย่อมเกิดแล้วดับสูญหายไปทุกขณะ เหมือนกับฟ้าแลบหาเที่ยงไม่ ถอนนิจจสัญญา ประหาณนิจจวิปลาสความเห็นว่า จิตเที่ยง จิตไม่ดับเสียได้ ด้วยเห็นอนิจจังไม่เที่ยง ต้องเกิดดับบรรเทาอารมณ์ต่างๆ อยู่ทุกขณะ วิปัสสนาเห็นแจ้งโดยไตรลักษณ์ ฉะนั้นแล้ว ญาณก็เกิดขึ้นตามลำดับของญาณ ๑๖ ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์ เพราะอาศัยจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นเบื้องต้น

(๔) ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ให้ตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรมเรื่อยๆ อยู่ว่า สักว่าธรรมไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา คือ มีสติ ระลึกรู้ทันจนเกิดปัญญาเห็นอนัตตาธรรม การเพ่งธัมมา

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระมหาปพน กตสารโ, เลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๓๐ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๔} ดร. ธวัชรัตน์ แดงหาญ, อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๖ จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๖} พระครูภาวนาวิสุทธิญาณ, วิปัสสนากัมมัฏฐานรูป-นาม, (เลย : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๕๓-๕๔.

นุสสนาสติปัญฐานเพื่อประหารมัจฉตสัญญา ความเห็นว่าเป็นตัวเป็นตน อันเป็นอัตตวิปลาสคือถือว่า เป็นอัตตาทัวตน เป็นบุคคล เป็นสัตว์ตัวเรา ตัวของเราเมื่ออยู่เสมอ มีสติกำหนดรู้ทันในนิรณ ๕ กิติ ใน อุปาทานขันธกิติ ด้วยอาศัยสัมมัมปธาน เพียรเพื่อพิจารณาจนเกิดปัญญา มีโพชฌงค์ ๗ เข้าประกอบรู้ อริยสัจทั้ง ๔ เห็นแต่รูปธรรมนามธรรม มีการเกิดขึ้นแล้วดับไปทั้งสิ้นเป็นอนัตตาแท้ บังคับบัญชาไม่ได้ เลย ก็รู้ว่าอัตตาทัวตนนั้นไม่มี มีแต่ธรรม คือรูปธรรมนามธรรม เกิดเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ผ่าน ญาณ ๑๖ ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์ เพราะอาศัยอัมมานุสสนาสติปัญฐานเป็นปัจจัยจึงพ้นโลกีย์ได้ ด้วยวิโมกข์ ๓ อันใดอันหนึ่ง

ในแต่ละองค์ธรรมของสติปัญฐาน ๔ ข้างต้น มีความเหมาะสมแก่จริตของผู้ใดในธรรม ประพฤติปฏิบัติ โดยจัดเป็น ๔ ประเภท อันเหมาะแก่ต้นทางจิตและทิวจิตจริต คือ กายานุสสนาสติ ปัญฐาน เหมาะแก่ต้นทางจิตอย่างหยาบ ให้เพ่งรูปธรรมเป็นกรรมฐาน เวทนानุสสนาสติปัญฐาน เหมาะแก่ต้นทางจิตอย่างละเอียด ให้เพ่งนามธรรมเป็นกรรมฐาน จิตตานุสสนาสติปัญฐาน เหมาะ แก่ทิวจิตจริตอย่างหยาบ ให้เพ่งนามจิตเป็นกรรมฐาน และอัมมานุสสนาสติปัญฐาน เหมาะแก่ทิวจิตอย่าง ละเอียด ให้เพ่งรูปธรรม นามธรรมเป็นกรรมฐาน

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นโครงการปฏิบัติธรรมสอน วิปัสสนากรรมฐาน พบว่า ด้านรูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นโครงการปฏิบัติธรรมสอนวิปัสสนา กรรมฐาน สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ใช้หลักสติปัญฐาน ๔ มาเป็นรูปแบบการสอน วิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งสติปัญฐานในที่นี้ หมายถึง ฐาน หรือที่ตั้งอันเป็นที่รองรับของการกำหนดสติ อย่างประเสริฐ เป็นการตามระลึกรู้อารมณ์ปรมัตถ์ (รูป-นาม) ที่เกิดขึ้นตามฐาน ซึ่งมี ๔ ฐานด้วยกัน คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ผู้ใดที่มีการปฏิบัติเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักของสติปัญฐาน ย่อมเป็น เหตุให้เกิดวิปัสสนาปัญญา อันเป็นปัญญาที่เข้าถึงสภาวะธรรมของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ในที่สุด ทั้งนี้เพราะการปฏิบัติสติปัญฐาน ๔ สามารถทำลายวิปลาสธรรม ๔ ประการได้ คือ กายา นุสสนาสติปัญฐาน เป็นการใช่วัตถุตั้งมั่นในการพิจารณากาย ซึ่งเป็นรูปธรรม เพื่อให้เห็นว่า แท้ที่จริง รูปนั้นเป็นอสุกะ (ความไม่งาม, ความน่าเกลียด) เป็นการทำลาย สุขวิปลาส (สำคัญว่างาม, ว่าน่ารัก) เวทนานุสสนาสติปัญฐาน เป็นการใช่วัตถุตั้งมั่นในการพิจารณาเวทนา ซึ่งเป็นนามธรรม เพื่อให้เห็นว่า แท้ที่จริงแล้ว นามเป็นทุกข์ เป็นการทำลาย สุขวิปลาส (สำคัญว่าเป็นสุข) จิตตานุสสนาสติปัญฐาน เป็นการใช่วัตถุตั้งมั่นในการพิจารณาจิต ซึ่งเป็นนามธรรม เพื่อให้เห็นว่า แท้ที่จริงแล้วนามเป็นอนิจจัง เป็นการทำลาย นิจจวิปลาส (สำคัญว่าเที่ยง) และ ธรรมานุสสนาสติปัญฐาน เป็นการใช่วัตถุตั้งมั่นใน การพิจารณาธรรม ซึ่งเป็นทั้งรูปธรรม และนามธรรม เพื่อให้เห็นว่า แท้ที่จริงแล้ว รูป และนามนั้น เป็น อนัตตา เป็นการทำลาย อัตตวิปลาส (สำคัญว่าเป็นตัวตน)

๒) วิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาโดยการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ

อีกรูปแบบหนึ่งในการพัฒนาปัญญาประชาชนของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน คือการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ทั้งวันสำคัญทางพุทธศาสนา ประเพณี ๑๒ เดือน (ฮีต ๑๒) และ วันสำคัญทางบ้านเมือง เช่น ๕ ธันวาคม, ๑๒ สิงหาคม เป็นต้น การจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ของวัดโพธิ์ บ้านโนนทันจะเน้นการพัฒนาปัญญาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ โดย

ยึดหลัก “ทำบุญไม่ควรมีบาป”^{๒๗} กิจกรรมทุกอย่างในแต่ละโครงการจะเน้นการพัฒนาปัญญาโดยให้ประชาชนได้เข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงสารธรรมที่เกิดจากประเพณี หรือวันสำคัญนั้นๆ และที่สำคัญทางวัดได้ห้ามนำสิ่งของมีนเมา รวมไปถึงมหรสพคบงัน (ครบงาน) เข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดงานโดยเด็ดขาด^{๒๘} เพราะเห็นว่าไม่มีประโยชน์ และไม่เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะนำสิ่งของมีนเมา หรือการรื่นเริงต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวกับการเจริญสติภาวนาเข้ามาจัดเล่นเพื่อหาความสนุกเพลิดเพลินแบบโลกๆ ในวัดที่เน้นการพัฒนาปัญญาด้านการอบรมและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเช่นวัดโพธิ์นี้^{๒๙} ดังนั้นการจัดงานประเพณีและวันสำคัญต่างๆ ในแต่ละช่วงเดือนของวัดโพธิ์บ้านโนนทัน จึงล้วนมีเป้าหมายในการพัฒนาปัญญาเพื่อค้นหาสารธรรมจากการจัดงานนั้นๆ ซึ่งในที่นี้จะขอยกตัวอย่างการจัดงานประเพณีบุญเดือนสี่ และเดือนห้า ดังนี้

(๑) ประเพณีบุญเดือนสี่ (บุญมหาชาติ หรือบุญผะสวด)

ประเพณีบุญเดือนสี่ เป็นบุญประเพณีที่ทำเกี่ยวกับเรื่องพระเวสสันดร ซึ่งก่อนจัดงานมีการประชุมจัดเตรียมอาหารคาวหวานเพื่อถวายแก่พระสงฆ์และสามเณรภายในวัด และปัจจัยไทยธรรมสำหรับถวายกัณฑ์เทศน์ ทางวัดมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบเป็นกัณฑ์แล้วมอบให้พระภิกษุหรือสามเณรเพื่อเตรียมไว้เทศน์ ซึ่งมีเรื่องเล่าในเรื่องมัลลิกหิณมาลย์แสนว่า มีพระมาลย์ไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย และพระองค์ท่านได้สั่งกำชับพระมาลย์ว่า ถ้าใครอยากจะได้เกิดในพระศาสนาของพระองค์ก็จงอย่าทำบาปหนัก เช่น การฆ่า ช่มเหงบิดามารดา สมณะ ชี พราหมณ์ เป็นต้น ให้ฟังเทศน์เรื่องราวของพระเวสสันดรชาดกให้จบในวันเดียว และนำไปปฏิบัติตาม เมื่อพระมาลย์กลับจากเทวโลก ได้เทศน์สั่งสอนให้มนุษย์ทราบโดยทั่วกัน มนุษย์ผู้ปรารถนาจะไปเกิดในพระศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย จึงพากันทำบุญผะสวดสืบต่อกันมาตั้งแต่นั้น

วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้จัดให้มีงานบุญผะสวดเป็นประจำทุกปี มีเป้าหมายในการจัดงานอยู่ ๒ ประการ คือ เพื่ออนุรักษ์ประเพณีอันดีงามของชาวอีสาน และเพื่อส่งเสริมการพัฒนาปัญญาด้านสาระความรู้และคุณธรรมที่แฝงอยู่ในเรื่องพระเวสสันดร^{๓๐} ด้านการอนุรักษ์นั้นเป็นการส่งเสริมให้ประเพณีนี้อยู่คู่กับพระพุทธศาสนาและคนไทยโดยเฉพาะชาวอีสานได้มีการสืบทอดไปชั่วลูกหลาน^{๓๑} คนไทยรุ่นหลังที่นับถือพระพุทธศาสนาจะได้เห็นคุณค่าที่บรรพบุรุษได้พากันริเริ่มสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน จนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชาติและเป็นจุดศูนย์รวมใจในการสร้างความสามัคคีของประชาชนในชุมชนนั้นๆ^{๓๒} ในส่วนสาระความรู้และคุณธรรมที่แฝงอยู่ในเรื่องพระเวสสันดรนั้น ทำให้

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร., เจ้าคณะตำบลในเมืองเขต ๑, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นางจิรวรรณ โปรตบำรุง, นักกายภาพบำบัดชำนาญการพิเศษ โรงพยาบาลพุทธชินราชพิษณุโลก, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พันเอก (พิเศษ) ทองดี ทองลั่น อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, เมื่อวันที่ ๒ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายประยัด ถิลา, วัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระทองศักดิ์ จารุณโม, พระนิสิตชั้นปีที่ ๔ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระจตุรงค์ จตุราภินโน, พระนิสิตชั้นปีที่ ๔ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

ผู้ร่วมงานประเพณีบุญผะเหวดได้ทราบเรื่องราวของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะทรงบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ได้ทรงถือกำเนิดเป็นพระโพธิสัตว์พระนามว่า “พระเวสสันดร” พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญบารมีหรือคุณธรรมเพื่อเป็นปัจจัยนำไปสู่พระโพธิญาณครบบริบูรณ์ทั้ง ๓๐ กล่าวคือ การบำเพ็ญเพียรบารมีของพระองค์นั้นแบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ บารมีระดับต้น ๑๐ บารมีระดับกลางหรืออุปบารมี ๑๐ และบารมีระดับสูงหรือ ปรมัตถบารมี ๑๐ รวมเป็น ๓๐ หรือเรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ ในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในแต่ละพระชาตินั้น ไม่ได้ทรงบำเพ็ญบารมีเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวน ๑๐ ประการเท่านั้น แต่จะทรงบำเพ็ญครบทั้ง ๑๐ ประการซึ่งในแต่ละพระชาติจะมีความโดดเด่นที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญกว่าบารมีอื่นๆ ดังเช่น เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระองค์ทรงบำเพ็ญครบทั้ง ๑๐ ประการอย่างเห็นได้ชัด ในพระชาตินี้พระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นจุดเด่นจึงทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่า ทรงบำเพ็ญเฉพาะทานบารมี แท้จริงพระองค์ได้บำเพ็ญบารมีอื่นๆ ด้วยเช่นกัน กล่าวคือการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ด้วยการไปบำเพ็ญครองเพศบรรพชิตที่เขาวงกต การบำเพ็ญวิริยบารมี คือทรงมีความพากเพียรในการปฏิบัติธรรมอย่างไม่ย่อท้อ การบำเพ็ญเมตตาบารมี คือทรงบริจาคทานให้แก่บุคคลผู้ยากไร้ทุกระดับชั้น การบำเพ็ญอธิฐานบารมี คือทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่เพื่อบรรลุพระโพธิญาณ การบำเพ็ญศีลบารมี คือทรงรักษาศีลให้บริสุทธิ์ระหว่างครองเพศบรรพชิตที่เขาวงกต บำเพ็ญขันติบารมี คือทรงมีความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบากต่างๆ ทั้งกายและใจขณะประทับอยู่ที่เขาวงกต การบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือทรงวางเฉยเมื่อเห็นชุกชเียนตีพระโอรสพระธิดาที่ทรงบริจาคให้เป็นสิทธิ์ของชุกแล้ว การบำเพ็ญสัจจบารมี คือทรงรักษาสัจจะที่จะทรงมอบพระโอรสพระธิดาให้ชุกด้วยการตามหาพระโอรสพระธิดาที่ไปซ่อนในสระบัว แม้จะทรงขมขื่นพระทัยสักเพียงใดแต่พระองค์ก็ทรงยึดมั่นในคำสัตย์ และสุดท้ายการบำเพ็ญทานบารมี พระองค์ทรงบริจาคช้างทรง และสิ่งของมีค่าทั้งปวง มีพระโอรส พระธิดา และพระมเหสี เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในแต่ละพระชาตินั้นจะบำเพ็ญครบทั้ง ๑๐ ประการ แต่บางประการอาจไม่เด่นชัดนักจึงไม่มีการกล่าวไว้ จะกล่าวเฉพาะเพียงที่เด่นๆ เท่านั้น ต่างจากการเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรที่บำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการ ค่อนข้างเด่นชัดแต่ทานบารมีจะเด่นชัดกว่า เพราะบริจาคในสิ่งที่ยากซึ่งบุคคลทั่วไปไม่อาจทำได้ นอกจากนี้ การบำเพ็ญบารมีในพระชาตินี้ ถือว่าเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปจึงเรียกว่า “มหาชาติ” เป็นที่มาของคำว่า “เทศน์มหาชาติ” หรือ “บุญผะเหวด”^{๓๓}

จากศึกษาข้างต้น จะเห็นได้ว่า วัดโพธิ์บ้านโนนทันได้จัดให้มีงานบุญผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติเป็นประจำทุกปี ในการจัดแต่ละครั้งมีเป้าหมายให้ประชาชนที่มาร่วมงานได้สละปัญหาหรือคุณค่าที่เกิดจากการร่วมงาน และพัฒนาปัญญาที่เกิดจากการฟังเทศน์มหาชาติ ในเรื่องคุณค่านั้นประชาชนจะมีความยึดมั่นในเรื่องของความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจในการทำงานร่วมกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยเมตตาธรรม นอกจากนี้ ประชาชนที่มาร่วมงานจะได้รับสาระธรรมที่เกิดจากการฟังเทศน์มหาชาติ เพราะในเรื่องของพระเวสสันดรนั้นมีเนื้อหาที่เป็นการบำเพ็ญคุณงามความดีอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการบำเพ็ญทาน บำเพ็ญศีล และบำเพ็ญเนกขัมมะ เป็นต้น ล้วนเป็นเรื่องของการสร้างคุณงามความดีและการประเทืองปัญญาทั้งสิ้น ซึ่งก็สอดคล้องกับนางละม้าย

^{๓๓} สัมภาษณ์ พ.อ. (พิเศษ) ทองดี ทองลั่น, อดีตรองผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, เมื่อวันที่ ๓ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

วงศ์คัมพันธ์ ผู้เข้าร่วมฟังเทศน์มหาชาติวัดโพธิ์บ้านโนนทันที่ผ่านมา ได้บอกว่า “ฟังเทศน์มหาชาติแล้วทำให้รู้จักเรื่องของทาน และการสร้างทานอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรที่ได้ให้แม้กระทั่งลูกรักดังดวงตาดวงใจทั้งสององค์แก่ชุกผู้โลกมาก” จากการให้สัมภาษณ์นี้แสดงให้เห็นว่า ผู้เข้าร่วมงานเทศน์มหาชาติที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้รับประโยชน์ที่เป็นคุณค่าทางด้านจิตใจและเสริมความรู้ด้านปัญญาจากเนื้อหาของเรื่องพระเวสสันดร จึงนับได้ว่าวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้จัดกิจกรรมนี้ขึ้นมาเพื่อสร้างคุณค่าให้ทางจิตใจ สังคม และปัญญาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์

(๒) ประเพณีบุญเดือนห้า (บุญสงกรานต์)

ประเพณีบุญเดือนห้า หรือบุญสงกรานต์หรือตรุษสงกรานต์ของไทยกำหนดขึ้นในเดือนห้า ปัจจุบันกำหนดให้มี ๓ วัน คือวันที่ ๑๓ เป็นวันมหาสงกรานต์ วันที่ ๑๔ เป็นวันเนา และวันที่ ๑๕ วันสุดท้ายเป็นวันเถลิงศก ชาวไทยหรือชาวอีสานถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ พิธีในแต่ละท้องถิ่นอาจต่างกัน ที่เหมือนกันก็คือการสงฆ์น้ำพระพุทธรูป

มีเรื่องเล่ากันว่า เศรษฐีผู้หนึ่งอยู่กินกับภรรยามานานแต่ไม่มีบุตร บ้านอยู่ใกล้กับโรงสุรา ที่มีบุตร ๒ คน วันหนึ่งนักเลงได้กล่าวคำถากถางว่า เศรษฐีมีสมบัติมากแต่ไม่มีบุตรตายแล้วสมบัติก็สูญเปล่าและว่าตนนั้นประเสริฐกว่า เมื่อได้ยินเช่นนั้นเศรษฐีจึงทำการบวงสรวงขอบุตรต่อพระอาทิตย์และพระจันทร์สามปีไม่ได้ผล จึงขอแก้ต้นไทรจึงได้บุตรชื่อว่า ธรรมบาล ผู้มีความฉลาดทุกเรื่องเกินความสามารถเด็ก ๗ ขวบ ต่อมามีกบิลพรหมจากพรหมโลกได้ถามปัญหาโดยต่างเอาศีรษะเป็นประกัน ให้เวลา ๗ วันในการตอบปัญหา ว่า คนเราในวันหนึ่งๆ เวลาเช้าศรีอยู่ที่ไหน เวลาเที่ยงศรีอยู่ที่ไหน และเวลาเย็นศรีอยู่ที่ไหนจนกระทั่งถึงวันที่ ๖ ธรรมบาลยังตอบไม่ได้คิดกังวลใจเดินเข้าป่าและได้ยินนกอินทรีคุยกันจึงได้รู้คำตอบว่า ยามเช้าศรีอยู่ที่หน้าคนจึงล้างหน้าในตอนเช้า กลางคืนอยู่ที่อกคนจึงเอาเครื่องหอมประพรมที่หน้าอก เวลาเย็นศรีอยู่ที่เท้าคนจึงล้างเท้า เมื่อธรรมบาลตอบปัญหานี้ได้กบิลพรหมจึงตัดศีรษะตนโดยศีรษะนี้ถ้าตกพื้นเกิดไฟไหม้ ทั้งในอากาศจะทำให้เกิดฝนแล้ง ทั้งลงมหาสมุทรน้ำก็จะแห้ง ดังนั้นธิดาจึงได้นำพานมารองและแห่รอบเขาพระสุเมรุปีละ ๑ ครั้ง

การแห่ศีรษะกบิลพรหมนี้จึงทำให้เกิดพิธีตรุษสงกรานต์ขึ้นทุกปีและถือเป็นประเพณีขึ้นปีใหม่ของชาวไทยแต่โบราณมา โดยทั่วไปช่วงสงกรานต์จะมีพิธีการทำบุญตักบาตร ตอนบ่ายก็จะทำน้ำอบหอมดอกไม้ธูปเทียนไปรวมกันที่วัด แล้วทำพิธีสงฆ์น้ำพระแล้วนำน้ำที่ได้จากการสงฆ์พระนั้นไปพรมหัวลูกหลานสัตว์เลี้ยงเพื่อความอยู่ดีมีสุขตามความเชื่อ นอกจากนี้แล้วก็มีพิธีการสงฆ์น้ำภิกษุสามเณรรดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ เพื่อแสดงความเคารพและขอพร ในวันที่ ๑๔ ทุกคนจะต้องมาร่วมกันเล่นน้ำ การนำธงไปแห่และแขวนเพื่อบูชาพระรัตนตรัยเป็นเครื่องหมายของชัยชนะ ในวันที่ ๑๕ จะมีการขนทรายเข้าวัดเพื่อต่ออายุชีวิตในการทำลูกเจดีย์รอบๆ ฐานเจดีย์และนึกถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ แปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นและจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์ฉลองพระเจดีย์ทราย ซึ่งการก่อเจดีย์จะได้บุญตามความเชื่อแล้วยังทำให้พื้นที่ตรงนั้นของวัดสูงขึ้นอีกด้วย

วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้จัดงานบุญสงกรานต์ขึ้นทุกปี มีจุดประสงค์เดียวกันกับการจัดบุญประเพณีต่างๆ นั่นคือเพื่อส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ดำรงคงมั่นสืบต่อไป และเพื่อส่งเสริมการพัฒนาปัญญาตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์แก่ประชาชนผู้เข้าร่วมงาน บุญสงกรานต์วัดโพธิ์ถือว่าเป็นงานบุญจริงๆ ทางวัดจะไม่อนุญาตให้นำสุราหรือสิ่งของมีเมาเข้ามาภายในวัดโดยขาด^{๓๔}

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระจตุรงค์ จตุราภินโน, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

โดยทางวัดต้องการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เห็นคุณค่าของวันสงกรานต์อย่างแท้จริง เพราะบุญประเพณีสงกรานต์ถือว่าเป็นบุญประเพณีแห่งการเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ที่ยึดถือปฏิบัติมาแต่โบราณ ช่วงวันสงกรานต์จึงเป็นวันแห่งความเอื้ออาทร ความรัก ความผูกพันที่มีต่อกันทั้งในครอบครัว ชุมชน สังคม และทางพุทธศาสนา^{๓๕} ในทางครอบครัวนั้นทำให้สมาชิกของครอบครัวได้มีโอกาสมาอยู่ร่วมกัน เพื่อแสดงความกตัญญูตักเตือนกัน เช่น ช่วยกันทำความสะอาดบ้าน จัดบ้านใหม่ ช่วยกันทำขนมกับข้าว ปลาอาหารไว้ทำบุญและเลี้ยงลูกหลาน จัดหาผ้าใหม่ให้พ่อแม่และคนรักนับถือ รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ รวมทั้งแสดงความกตัญญูตักเตือนบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ คุณค่าต่อชุมชนทำให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน เช่น ส่งขนม หรือของกินให้แก่กันและกัน ร่วมกันทำบุญให้ทาน พบปะสังสรรค์ สนุกสนานรื่นเริงกันในงานที่ถูกต้อง ซึ่งวัฒนธรรมไทยแท้แต่ก่อนมา ส่วนในทางสังคมนั้น ทำให้มีความเอื้ออาทรต่อบุคคลในสังคมและร่วมกันรักษาสังแวดล้อม ด้วยการช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือน วัดวาอาราม ที่สาธารณะ และอาคารสถานที่ต่างๆ คุณค่าต่อศาสนา ช่วยกันทำนุบำรุงพระศาสนา โดยการทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระ การปฏิบัติ ธรรมฟังเทศน์ การสร้างพระ^{๓๖} เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีจุดประสงค์ให้ผู้ที่มีร่วมงานสงกรานต์ได้เข้าใจหลักธรรมที่แฝงอยู่กับประเพณีสงกรานต์ อย่างเช่น การทำพิธีบังสุกุลอัฐิบรรพบุรุษ สะท้อนให้เห็นถึงหลักธรรม เรื่องความกตัญญูตักเตือนที่ลูกหลานมีต่อบรรพบุรุษ ที่ล่วงลับไปแล้ว และการรดน้ำญาติผู้ใหญ่และผู้ที่ยกตนตนนบถ นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงหลักธรรมเรื่องความกตัญญูตักเตือน ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเคารพและการมีสัมมาคารวะต่อกันอีกด้วย สังคมไทยถือว่าการรู้จักเคารพผู้ที่ควรเคารพนั้นเป็นวัฒนธรรมไทยอย่างหนึ่ง ผู้ที่รู้จักเคารพผู้ที่ควรเคารพ เรียกว่า เป็นคนมีสัมมาคารวะ ซึ่งคนประเภทนี้ย่อมได้รับความยกย่องนับถือ และย่อมประสบความสำเร็จในการทำงานร่วมกับผู้อื่น^{๓๗} จากการให้สัมภาษณ์นี้แสดงให้เห็นถึงการจัดบุญประเพณีสงกรานต์วัดโพธิ์บ้านโนนทันที่เน้นให้ผู้มาร่วมได้สาระธรรมจากงานสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นการส่งเสริมเพื่อพัฒนาปัญญาให้ประชาชนได้เข้าถึงแก่นแท้ของวันสงกรานต์ที่ผสมผสานกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างลงตัวจนกลายเป็นประเพณีที่สำคัญและทำสืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนานในสังคมไทย และได้แพร่หลายไปสู่บางประเทศในภูมิภาคนี้ดังปรากฏในปัจจุบัน

จากการศึกษาข้างต้น จะเห็นได้ว่า วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้จัดประเพณีบุญสงกรานต์หรือบุญเดือนห้า มีเป้าหมายเพื่อรักษาวัฒนธรรมอันเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก การจัดประเพณีบุญสงกรานต์ที่วัดโพธิ์บ้านโนนทันจะมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากที่อื่นคือไม่เน้นในการรื่นเริงสนุกสนานแบบทางโลกทั่วไป แต่จะเน้นให้ประชาชนได้เข้าถึงคุณค่าที่แท้จริงของวันสงกรานต์ ดังจะเห็นได้จากทางวัดจะจัดให้มีการบรรยายธรรมหรือการเทศนาเกี่ยวกับบุญสงกรานต์ในช่วงเช้า และมีกำหนดการทำกิจกรรมที่ชัดเจนในวันสงกรานต์ ซึ่งกิจกรรมเหล่านั้นล้วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนไว้ เช่น การสร้างพระพุทธรูป การสร้างพระสงฆ์ และรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ภายในชุมชน เป็นต้น

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระทองศักดิ์ จารุธมโม, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระมหาพน กตสโร, เลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รูปที่ ๑, เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระจตุรงค์ จตุราภินโน, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

นอกจากนี้ ทางวัดยังได้เน้นให้ประชาชนได้พัฒนาปัญญาในเชิงคุณธรรม เช่น การเทศนาบอกอานิสงค์ ในการทำบุญสงกรานต์ การทำบุญถวายทาน และการแสดงนัยทางคุณธรรมในเรื่องความกตัญญู กตเวทิตะในการทำบุญอุทิศให้ผู้วายชนม์บิดามารดา และญาติ เป็นต้น

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาโดยการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ พบว่า รูปแบบการพัฒนาปัญญาโดยการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ของวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ไม่ว่าจะเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนา บุญสิบสองเดือน (ฮีต ๑๒) หรือวันสำคัญทางบ้านเมืองต่างๆ ทางวัดจะให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์เพื่อดำรงคงมั่นศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของชาติไว้และเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้สืบต่ออย่างเห็นคุณค่า และจุดประสงค์ที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญคือ เพื่อให้ประชาชนที่เข้าร่วมในงานบุญประเพณีนั้นๆ ได้พัฒนาปัญญา โดยการศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในประเพณีนั้นๆ รูปแบบการพัฒนาปัญญาในกิจกรรมนั้นๆ จะทำใน ๒ ลักษณะ คือในแบบของพิธีกรรม และในแบบของการแสดงธรรมและปฏิบัติธรรม อย่างเช่นในวันพ่อ (๕ ธันวาคม) และวันแม่ (๑๒ สิงหาคม) นอกเหนือจากการทำบุญตักบาตร ซึ่งเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาแล้ว ทางวัดจะจัดให้มีโครงการปฏิบัติธรรมในวันพ่อและวันแม่ทุกปีมิได้ขาด มีประชาชนเข้าร่วมในการปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก ซึ่งจุดนี้ทำให้วัดโพธิ์มีแตกต่างจากที่อื่นๆ ที่ส่วนมากจะเน้นในเรื่องของพิธีกรรมทางศาสนาและรัฐพิธีเท่านั้น แต่วัดโพธิ์บ้านโนนทันจะให้ความสำคัญทั้งสองด้าน โดยเฉพาะด้านการเจริญปัญญาด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นถือว่าเป็นจุดเด่นของวัดโพธิ์บ้านโนนทันเลยทีเดียว

๓) วิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นศิลปะหรืออุทยานการศึกษา

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน นอกจากจะสร้างศาลาโพธิสาร ๗๒ ชั้นมาเพื่อใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม เจริญวิปัสสนากรรมฐาน และใช้เป็นสถานที่จัดอบรมของนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไปแล้ว ยังใช้เป็นโรงธรรมสำหรับแสดงธรรมผ่านศิลปะภาพวาด และรูปปั้นที่แสดงถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านชนบทที่มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับพระพุทธศาสนา^{๓๘} เป็นที่รวบรวมงานแสดงหลักธรรมผ่านศิลปกรรมในลักษณะที่เป็นภาพเขียน ประติมากรรมรูปปั้นที่ซ่อนความเป็นปริศนาธรรมเอาไว้ให้ผู้เข้ามาศึกษา อบรม ตลอดจนการปฏิบัติธรรมได้ขบคิดเพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาขึ้นอีกทางหนึ่ง^{๓๙} การเห็นภาพวาดและรูปปั้นทั้งภายนอกและภายในศาลาปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันแล้วทำให้ได้บรรยากาศคล้ายๆ กับการย้อนยุคไปสู่สังคมชาวบ้านในอดีตที่มีแต่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เห็นออกเห็นใจซึ่งกันและกัน^{๔๐} มีภาพวาดที่แม่กำลังให้ลูกกินนม ภาพนี้แสดงให้เห็นถึงความรักของแม่ที่มีต่อลูก ความเสียสละของแม่แม่แต่เลือดในอกก็ยังให้ลูกกินได้ ถ้าเยาวชนหรือคนทั่วไปได้เห็นภาพนี้แล้ว ควรจะรักแม่ให้มากขึ้นและแสดงความกตัญญูต่อกัน^{๔๑} มีรูปปั้นสัตว์ป่านานาชนิด ภาพนี้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่ร่มรื่น คล้ายๆ กับการปฏิบัติธรรมจะต้องหาที่วิเวกที่เป็นธรรมชาติ เช่น ป่า

^{๓๘} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร., เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระวิมาน คมกสิกรปัญญา, ดร., เลขานุการวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นางสาวศิรินทรา เนาว์โสภา, พนักงานเทศบาลนครขอนแก่น, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๔๑} สัมภาษณ์ สาคร ชาธรรม, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

เขา ลำเนาไพร หรือถ้าเป็นวัดหรือสถานที่ปฏิบัติธรรมก็ต้องเป็นสถานที่ที่มีความเป็นธรรมชาติสงบร่มรื่นปราศจากสิ่งรบกวนเหมาะแก่การเจริญจิตภาวนา^{๔๒} แม้แต่โครงสร้างศาลาปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ถ้าสังเกตให้ดี ๆ หน้าศาลาทางเข้าก็ออกแบบคล้ายๆ กับปากถ้ำ ที่สร้างเช่นนี้คงมีวัตถุประสงค์ให้กลมกลืนกับป่าหรือธรรมชาติ ซึ่งก็เหมาะที่จะเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม^{๔๓} ที่ให้ทั้งการอบรมด้วยฝึกจิต ให้รู้เท่าทันจิต และให้ทั้งเสรีภาพในการขบคิดเพื่อประเทืองปัญญาด้วยตนเอง

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นศิลปะหรืออุทยานการศึกษาพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้พัฒนาปัญญาประชาชนผู้เข้ามาศึกษา อบรม และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานด้วยการสร้างโรงธรรมแห่งปัญญา นั่นคือสร้างศิลปะในรูปแบบของปฏิมากรรมที่เป็นรูปปั้นต่างๆ และภาพวาดปริศนาธรรมบนผาผนังรอบศาลา ให้คนได้ขบคิด ผลจากการสัมภาษณ์พบว่า ผู้ที่เข้ามาร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่วัดโพธิ์บ้านโนนทันเมื่อได้ศึกษาภาพแล้วได้สร้างจินตนาการทางความคิดด้วยการวิเคราะห์ ตีความ จนเกิดเป็นแนวคิดที่ได้จากการศึกษาภาพและรูปปั้นปริศนาเหล่านั้น นี่ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ที่มีเป้าประสงค์ที่จะพัฒนาปัญญาประชาชนให้รู้ ให้เข้าใจในหลักพุทธจริยศาสตร์ทั้งต้นและลึกซึ้ง และสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้

๔) วิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นสิ่งตีพิมพ์และจุลสารรายเดือน

จุดเด่นในการพัฒนาปัญญาของประชาชนอีกรูปแบบหนึ่งของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันคือการตีพิมพ์หนังสือที่เกิดจากการบรรยายธรรมของพระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ส่วนมากจะเป็นหนังสือเกี่ยวกับธรรมะ เช่น หนังสือธรรมทายาท จะถูกตีพิมพ์มาเรื่อยๆ ปัจจุบันเป็นชุดที่ ๑๐ (ธรรมทายาท ชุดที่ ๑๐ ไชยปริศนาธรรมศาลาโพธิสาร ๗๒) นอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดทำจุลสารรายเดือนชื่อ “จุลสารใต้ร่มโพธิสาร” จุลสารนี้มีเนื้อหาที่เป็นหลักธรรมต่างๆ รวมไปถึงการใช้เป็นสื่อกลางในการแจ้งข่าวสารการจัดกิจกรรมต่างๆ ของวัด^{๔๔} การจัดพิมพ์หนังสือการบรรยายธรรมของท่านเจ้าอาวาสนี้ เพราะมีประชาชนส่วนหนึ่งที่ติดตามรับฟังการบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุของทางวัด เห็นว่าเป็นการบรรยายธรรมที่ดีมีคุณภาพโดนใจประชาชนจึงอยากให้ทางวัดได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือเพื่อให้ประชาชนที่สนใจได้อ่านศึกษาและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้^{๔๕} สิ่งตีพิมพ์ทั้งที่เป็นหนังสือธรรมะต่างๆ และที่เป็นจุลสารที่ทางวัดได้จัดทำขึ้นนั้น เอาไว้แจกเป็นธรรมทานในงานบุญต่างๆ ของทางวัด หรือถ้ามีผู้สนใจก็สามารถมาขอได้จากทางวัด เป็นหนังสือธรรมทานให้ฟรี^{๔๖} ได้อ่านหนังสือที่ท่านเจ้าอาวาส (พระครูภาวนาโพธิคุณ) ได้บรรยายธรรมในแต่ละครั้งทำให้เข้าใจหลักธรรมยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการปฏิบัติกรรมฐานนั้นท่านบรรยายได้ดีและลึกซึ้งมาก ถ้าไม่เข้าใจ

^{๔๒} สัมภาษณ์ ดร.สรัญญา วิชาชาติ, นักศึกษาหลักสูตรปริญญาเอก สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา ตะวันออก มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๔๓} สัมภาษณ์ พระมหาปพน กตสาโร, เลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รูปที่ ๑, เมื่อวันที่ ๓ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายสมนึก สุขสกุล, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระวิมาน คมกัธปญโญ, ดร., พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระจตุรงค์ จารุธมโม, พระลูกวัด, ผู้ร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๕ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

ตรงไหนสามารถเปิดอ่านได้ทุกเวลา^{๔๗} การที่ทางวัดจัดพิมพ์หนังสือเพื่อแจกเป็นธรรมทานแก่ประชาชนทั่วไปถือว่ามีประโยชน์ต่อการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะบางคนไม่ค่อยมีเวลามาฟังธรรมหรือปฏิบัติธรรมที่วัด แต่สนใจในการศึกษาธรรมะก็สามารถอ่านหรือศึกษาได้จากหนังสือที่ทางวัดแจกให้ได้^{๔๘} ดังนั้นการจัดพิมพ์หนังสือธรรมะในโอกาสต่างๆ ของวัดโพธิ์บ้านโนนทัน จึงมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนได้รับสิ่งดีมีค่าที่เกิดจากการอ่าน ซึ่งก็ถือว่าเป็นการส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของประชาชนในอีกรูปแบบหนึ่ง

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นสิ่งดีพิมพ์และจุลสารรายเดือนพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้ใช้สิ่งดีพิมพ์ที่เกิดจากธรรมบรรยายของพระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ในการพัฒนาปัญญาของประชาชน ซึ่งสิ่งดีพิมพ์ที่ทางวัดจัดทำขึ้นในแต่ละครั้งได้รับความสนใจจากประชาชนเป็นอย่างดี เพราะเป็นหนังสือที่มีสาระเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และยังเหมาะกับประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ค่อยมีโอกาสมาฟังธรรมที่วัด แต่มีความสนใจในการศึกษาธรรมะ จึงได้ใช้หนังสือที่ทางวัดแจกให้ไปศึกษาด้วยตนเอง นอกจากนี้ทางสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ยังได้ใช้สิ่งดีพิมพ์รายเดือน ซึ่งจัดทำเป็นจุลสารชื่อ “ได้ร่มโพธิสาร” ไว้แจ้งข่าวสารในการทำกิจกรรมต่างๆ ของวัด ทำให้ประชาชนได้รับข่าวสารจากทางวัดเป็นอย่างดี อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความสามัคคีภายในชุมชนโดยมีวัดเป็นจุดศูนย์กลางรวมใจ

๕) วิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นสถานีวิทย์ ซีดีแผ่นธรรม และอินเทอร์เน็ต

การที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้ใช้สื่อสมัยใหม่ อย่างเช่น สถานีวิทย์ ซีดีแผ่นธรรม และอินเทอร์เน็ต ในการพัฒนาปัญญาประชาชน ทำให้ประชาชนทุกระดับสามารถเข้าถึงสื่อเหล่านี้ได้อย่างไม่จำกัดสถานที่ทั้งภายในและภายนอกประเทศทั่วโลกด้วยระบบอินเทอร์เน็ต^{๔๙} ส่วนผู้ที่อยู่ในเขตอำเภอเมืองขอนแก่นก็สามารถติดตามรับฟังการบรรยายธรรมของพระสงฆ์ผู้ทรงภูมิธรรมและความรู้ได้ทีละวินาทีความถี่ ๙๑.๐ เมกะเฮิร์ตซ์ โดยจะมีการออกอากาศตามตารางเวลาทุกวัน และในส่วนผู้ที่อยู่ไกลหรือบางคนก็อยู่ต่างจังหวัด เมื่อมาปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์บ้านโนนทันแล้ว ได้ฟังการบรรยายธรรมจากพระสงฆ์แล้วเกิดศรัทธาอยากฟังอีกก็สามารถขอซีดีแผ่นธรรมจากทางวัดได้ ซึ่งก็มีทั้งซีดีแผ่นธรรมะทั่วไปและการบรรยายธรรมของพระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน^{๕๐} ได้ติดตามรับฟังท่านเจ้าอาวาสบรรยายธรรมทั้งจากซีดีแผ่นธรรมและจากอินเทอร์เน็ต ท่านบรรยายได้ดีมากทำให้เข้าใจหลักธรรมที่ลึกซึ้งในทางพุทธศาสนามากขึ้น และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี^{๕๑} ได้ฟังการบรรยายธรรมจากทางสถานีวิทย์วัดโพธิ์แล้ว ทำให้จิตใจสบายมีความสุข จิตใจสงบขึ้นไม่ว่าวันไม่กระวนกระวายใจเหมือนเมื่อก่อน ในบางครั้งเมื่อมีปัญหาเกิด

^{๔๗} สัมภาษณ์ นายสมนึก สุขสกุล, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๔๘} สัมภาษณ์ นางสาวศิรินทรา เนาว์โสภะ, พนักงานราชการเทศบาลนครขอนแก่น, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๔๙} สัมภาษณ์ นางจิรวรรณ โปรตบำรุง, นักกายภาพบำบัดชำนาญการพิเศษ โรงพยาบาลพุทธชินราชพิษณุโลก, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๐} สัมภาษณ์ พระมหานิพนธ์ มหัทธมรฤทธิโต ป.ธ. ๙, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๘ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นางพวงเพชร ทองหมื่นไวย, นักพัฒนาชุมชน อบต.หนองกระทุ่ม อ.เมือง จ.นครราชสีมา, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

ขึ้นกับตัวเองและคนรอบข้างก็สามารถนำแนวคิดที่ได้จากการฟังและการปฏิบัติธรรมไปแก้ปัญหาขึ้นได้ด้วย การมีสติ^{๕๒} นี่คือการเห็นส่วนหนึ่งที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ที่ติดตามรับฟังธรรมะจากสถานีวิทยุวัดโพธิ์และทางอินเทอร์เน็ต ทำให้ทราบได้ว่ารูปแบบการพัฒนาปัญญาด้วยสื่อสมัยใหม่ของวัดโพธิ์บ้านโนนทันนั้นมีประโยชน์สามารถเข้าถึงประชาชนได้ทุกระดับ

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เป็นสถานีวิทยุ ซีดีแผ่นธรรม และอินเทอร์เน็ต พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ใช้รูปแบบการพัฒนาปัญญาด้วยการใช้สื่อสมัยใหม่ทั้งที่เป็นสื่อทางวิทยุ ซีดีแผ่นธรรม และระบบอินเทอร์เน็ต ซึ่งสื่อสมัยใหม่นี้เป็นที่นิยมอย่างมากในสังคมปัจจุบันทั้งไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะระบบอินเทอร์เน็ตนั้นสามารถเข้าถึงได้ทุกระดับชนชั้น ดังนั้นการใช้สื่อไม่ว่าจะเป็นวิทยุ ซีดีแผ่นธรรม หรืออินเทอร์เน็ตจึงเป็นรูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เข้าถึงประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมายได้มากที่สุด และยังเป็นวิธีที่จะเผยแผ่กิจกรรมต่างๆ ของวัดได้ทั่วถึงกลุ่มเป้าหมายด้วย การใช้วิธีแบบนี้จึงทำให้นายกปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปทั้งภายในและต่างประเทศ

๔.๒.๑.๒ ด้านการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักสัปปายะ ๔

นอกจากการสร้างรูปแบบของการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันที่กล่าวมาแล้ว สำนักนี้ยังได้มีการพัฒนา (บริหารจัดการ) ทางด้านกายภาพ โดยการนำหลักสัปปายะ ๔ มาเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนในการพัฒนาปัญญา เพื่อให้สอดคล้องกับการนำปัจจัยภายในคือหลักพุทธจริยศาสตร์อันเป็นฐานในการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน โดยเน้นการพัฒนาปัจจัยภายนอกที่เป็นส่วนทางกายภาพ ๔ ด้าน คือ ด้านอาวาสสัปปายะ ด้านอาหารสัปปายะ ด้านบุคคลสัปปายะ และ ด้านธรรมสัปปายะ ดังต่อไปนี้

๑) ด้านอาวาสสัปปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้จัดภูมิทัศน์ให้เป็นลานธรรม ลานโพธิ์ เหมาะแก่การจัดกิจกรรมต่างๆ เพราะสถานที่บริเวณวัดเน้นให้เกิดความร่มรื่น สะอาด มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมเป็นระเบียบเรียบร้อย ถือได้ว่าเป็นอุทยานการศึกษาและการปฏิบัติธรรมที่สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งในใจกลางจังหวัดขอนแก่น ภายในวัดก็มีความพร้อมที่หลากหลาย มีทั้งศาลาที่ใช้ในการปฏิบัติธรรม ๓ ชั้น และสถานที่ที่ใช้เป็นเขตวิปัสสนากรรมฐานก็มีความร่มรื่นเลียนแบบธรรมชาติได้ดีมาก^{๕๓} ในส่วนของอุโบสถก็มีเนื้อที่ใช้สอยถึง ๒ ชั้น นอกเหนือจากการใช้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมสำหรับพระสงฆ์แล้ว ยังใช้เป็นสถานที่ทำวัตรสวดมนต์ ปฏิบัติธรรม และบริเวณรอบๆ อุโบสถสามารถใช้เดินจงกรมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ภายในอุโบสถตามผนังยังมีภาพวาดเรื่องราวพระเวสสันดร ๑๓ กัณฑ์ให้ผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้ในเรื่องของทานบารมีขณะที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เวสสันดร^{๕๔} ศาลาโพธิสาร ๗๒ ถือได้ว่าเป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมในการปฏิบัติธรรมมาก มีบริเวณกว้างเป็นระเบียบเรียบร้อยทั้ง ๓ ชั้น จัดได้เป็นสัดส่วนทั้งที่พักและห้องน้ำที่เพียงพอสำหรับผู้เข้าปฏิบัติธรรม บริเวณ

^{๕๒} สัมภาษณ์ นางวิภา ดุเหว่า, ผู้เข้าปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระมหาพน กตสโร, เลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นรูปที่ ๑, เมื่อวันที่ ๓ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระมหานันท มหามรรคิโต, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๖ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

รอบศาลาทั้งภายในและภายนอกยังมีภาพวาดและรูปปั้นที่เป็นปริศนาธรรมให้ผู้เข้าอบรมและปฏิบัติธรรมได้คิดหาคำตอบตามภูมิปัญญาของตน^{๕๕} เข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์ฯ เป็นประจำมีความรู้สึกชื่นชอบเพราะร่มรื่นเป็นธรรมชาติดี ทำให้จิตใจสบาย มีที่พักที่สะดวกสะอาดมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยในเรื่องห้องน้ำก็เพียงพอ ในเรื่องความปลอดภัยก็ไม่มีมีความวิตกกังวลใดๆ เพราะทางวัดบริหารจัดการได้ดีมาก^{๕๖} วัดโพธิ์ฯ มีความเป็นอวาสสัปปายะตรงที่ตั้งอยู่ไม่ไกลไม่ไกลจากหมู่บ้านหรือชุมชนมากนักไปมาสะดวก ทั้งยังเป็นสถานที่เงียบสงบทั้งในเวลากลางวันและกลางคืนเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรทางจิต^{๕๗} ท่านพระครูโพธิสารคุณ (หลวงปู่โพธิ์) ได้สร้างกำแพงสูงรอบวัด มีจุดประสงค์เพื่อไม่ให้เสียงภายนอกเข้าไปรบกวนภายในวัด ซึ่งก็ถือว่าเป็นกุศโลบายให้ภายในวัด ซึ่งเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมได้มีความเงียบสงบปราศจากสิ่งรบกวนใดๆ^{๕๘} โดยภาพรวมของพื้นที่วัดโพธิ์ถือได้ว่าเป็นความพร้อมสำหรับใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม แต่ก็มีบ้างในส่วนของศาลาโพธิสาร ๗๒ ถ้ามีคนมากก็จะทำให้สถานที่คับแคบไป ทำให้การยืน เดินไม่สะดวกนัก ส่วนนอกนั้นถือว่าสมบูรณ์ดีทุกอย่าง^{๕๙} ภายในวัดมีความสงบดีมาก ต่างจากภายนอกวัดซึ่งวุ่นวายไปด้วยเสียงรถ และผู้คนเป็นจำนวนมาก ทางวัดได้ให้ความสะดวกแก่ผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมทุกคน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่พักหรือเรื่องอื่นๆ ถ้าไม่สะดวกหรือมีปัญหาในเรื่องใดก็สามารถสอบถามหรือแจ้งกับทางวัดได้ เพราะทางวัดได้มอบหมายให้มีเจ้าหน้าที่หรือผู้รับผิดชอบในแต่ละแผนกไว้ดูแลในช่วงเวลาที่มีผู้เข้าอบรมหรือปฏิบัติธรรม^{๖๐} ความเห็นเหล่านี้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันตามหลักอวาสสัปปายะ ซึ่งจะเห็นได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันมีการพัฒนาหรือบริหารจัดการสถานที่ให้สอดคล้องกับหลักอวาสสัปปายะโดยทำให้บริเวณพื้นที่ภายในวัดให้สงบร่มรื่นมีความสะดวกเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมเป็นอย่างยิ่ง

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ด้านอวาสสัปปายะ พบว่า การพัฒนาสถานที่ภายในบริเวณวัดของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นไปตามหลักอวาสสัปปายะ กล่าวคือด้านบริเวณลานธรรม ลานโพธิ์ มีความเหมาะสมในการทำกิจกรรมต่างๆ เพราะมีบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติ ร่มรื่น มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ด้านอุโบสถก็จัดให้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมสำหรับพระสงฆ์ และใช้เป็นสถานที่ศึกษาภาพประวัติพระโพธิสัตว์เวสสันดรและใช้เป็นที่พักปฏิบัติธรรม ด้านสถานที่ปฏิบัติธรรมที่ศาลาโพธิสาร ๗๒ ถูกออกแบบมาให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติมากที่สุด เช่น ทางเข้าศาลาก็ถูกสร้างให้เหมือนปากถ้ำตามธรรมชาติ สูง ๓ ชั้น แต่ละชั้นจัดไว้ให้เหมาะกับการปฏิบัติธรรมมีที่พักและห้องน้ำพร้อมบริบูรณ์ ผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมภายในวัดโพธิ์ฯ จึงรู้สึกผ่อนคลายด้วยบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติ

^{๕๕} สัมภาษณ์ ดร.สรณัญญา วิรัชชาติ, นักศึกษาหลักสูตรปริญญาเอก สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา ตะวันออก มหาวิทยาลัยขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๙ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายสมนึก สุขสกุล, ผู้เข้าปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระทองศักดิ์ จารุธรรม, นิสิตชั้นปีที่ ๔ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๕๘} สัมภาษณ์ พันเอก (พิเศษ) ทองดี ทองลั่น, อดีตรองผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, เมื่อวันที่ ๒ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๕๙} สัมภาษณ์ นางพวงเพชร ทองหมื่นไวย, นักพัฒนาชุมชน อบต.หนองกระทุ่ม อ.เมือง จ.นครราชสีมา, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๖๐} สัมภาษณ์ นางดารณี อีร์ศักดิ์วรากล, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

บำบัด สามารถอยู่ปฏิบัติธรรมตลอดได้ทั้งโครงการโดยไม่มี ความกังวลใดๆ เกี่ยวกับสถานที่ จึงถือได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้นำหลักอวาสสัปปายะมาปรับใช้จนทำให้สถานที่ที่ท่วบริเวณมีความร่มรื่น สงบ สะดวก และปลอดภัยจากสิ่งรบกวนต่างๆ อย่างไรก็ตามผลการวิจัยได้พบว่า ศาลาโพธิสาร ๗๒ ถึงแม้จะมีเนื้อที่ใช้สอยมากถึง ๓ ชั้น แต่สำหรับชั้นล่างนั้นถ้ามีคนมาทำกิจกรรมหรืออบรมปฏิบัติธรรมกันมากๆ ก็จะทำให้สถานที่ตรงนี้คับแคบไปทำให้ไม่สะดวกในการทำกิจกรรมนั้นๆ

๒) ด้านอาหารสัปปายะ

ด้านอาหารสัปปายะนั้น สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้ให้ความสำคัญกับการบริการด้านอาหารสำหรับผู้เข้าอบรมและปฏิบัติธรรม โดยทางวัดจัดให้มีโรงครัวและมีพ่อครัวแม่ครัวที่ผ่านการคัดเลือกจากทางวัดให้เข้ามาดูแลเรื่องอาหารโดยตรง^{๖๑} ส่วนพระภิกษุและสามเณรภายในวัดหรือพระสงฆ์ผู้เข้ามาพักอาศัยเพื่อปฏิบัติธรรมจะฉันอาหารบิณฑบาตหรือจากพุทธศาสนิกชนนำมาถวาย และตอนเพลก็จะมีชาวบ้านนำอาหารมาถวายมิได้ขาดโดยเปลี่ยนวาระกัน ทางวัดจะกำหนดเวลาฉันภัตตาหารไว้อย่างชัดเจนและตรงเวลา โดยตอนเช้าจะฉันภัตตาหารในเวลา ๐๗.๐๐ – ๐๗.๓๐ น. ส่วนตอนเพลจะฉันเวลา ๑๐.๔๕ – ๑๑.๓๐ น. อาหารการฉันในแต่ละวันเพียงพอ ภิกษุและสามเณรวัดนี้ไม่เคยลำบากเรื่องอาหารการฉัน มีญาติโยมศรัทธาอุปถัมภ์ดีมากมาตั้งแต่สมัยหลวงปู่โพธิ์ (พระครูโพธิสารคุณ)^{๖๒} ในส่วนของผู้เข้ารับการอบรมหรือปฏิบัติธรรมนั้นทางวัดจะไม่กำหนดว่าจะทำอาหารอะไรในแต่ละโครงการ แต่ให้ขึ้นอยู่กับกลุ่มผู้เข้าปฏิบัติธรรมเองว่าจะทานอาหารประเภทไหนถึงจะเหมาะกับกลุ่มของตน แล้วให้ส่งทางโรงครัวจัดทำให้ ทางโรงครัวก็จะจัดการทำอาหารตามที่ต้องการ หรือบางกลุ่มที่มาเข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมต้องการทำอาหารเองทางวัดก็ไม่ขัดข้องสามารถจะเองได้เลย แต่ก็อยู่ในความดูแลของทางวัดเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยในการทำอาหารที่โรงครัว^{๖๓} ที่ทางวัดต้องดูแลในเรื่องของอาหารเพราะไม่ต้องการให้ผู้เข้ารับการอบรมหรือปฏิบัติธรรมได้ห่วงกังวลในเรื่องของอาหาร และให้การจัดการเรื่องอาหารเป็นไปอย่างมีคุณภาพปลอดภัยและสามารถจัดปรุงให้เหมาะกับผู้เข้าปฏิบัติธรรมในแต่ละโครงการ เป็นการป้องกันไม่ให้ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมเกิดอาการแพ้อาหารที่ไม่เหมาะสมกับร่างกายของตน^{๖๔} มาปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์บ้านโนนทันทางวัดได้จัดการเรื่องอาหารให้ เป็นอาหารที่มีคุณภาพเหมาะสมสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมจริงๆ คือทานง่ายย่อยง่ายไม่เคยแพ้อาหารที่นี้ มาปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์มีหน้าที่ทำความดีด้วยการตั้งใจปฏิบัติธรรมอย่างเดียว ไม่ต้องกังวลในเรื่องอาหารถึงเวลาทานก็ทานตรงเวลา ตอนเย็นก็ดื่มน้ำปานะที่ทางวัดจัดให้ สะดวกสบายมากๆ ค่ะ^{๖๕} อาหารที่นี้ถึงจะเป็นอาหารเบาๆ ทานง่ายๆ แต่ก็อร่อยและไม่ทำให้ร่างกายอึดอัด การทำอาหารของโรงครัววัดโพธิ์ถือว่าแม่ครัวแต่ละท่านมีประสบการณ์ในการทำอาหารเพื่อผู้

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร., เลขานุการวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๙ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระจตุรงค์ จตุราภินันโท, พระนิสิตชั้นปีที่ ๔ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น, พระลูกวัด, เมื่อวันที่ ๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายสมเพชร ไกยะวงศ์, หัวหน้าโรงครัวประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๖๔} สัมภาษณ์ ดร.ธวัชรัตน์ แดงหาญ, ผู้เข้าปฏิบัติธรรมและอุปถัมภ์, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๖๕} สัมภาษณ์ นางธนัชชา รัตนเพชร, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

เข้าอบรมปฏิบัติธรรมจริงๆ ทำแต่พอดีไม่เหลือมาก ผู้ปฏิบัติธรรมก็ทานพอประมาณแถมตน ทานพอมีกำลังปฏิบัติธรรม^{๖๖} เมื่อไม่ห่วงเรื่องอาหารก็ทำให้การปฏิบัติมีสมาธิดีขึ้น ผลที่ได้คือ ความสงบใจ จิตเป็นสมาธิเร็ว ไม่ค่อยพัวพันกับเรื่องรอบตัว ทำให้การทำงานและการดำเนินชีวิตดีขึ้น^{๖๗} จากการให้สัมภาษณ์ในแต่ละท่าน แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันเกี่ยวกับการบริการด้านอาหารนั้นเป็นไปตามหลักอาหารสัปปายะ ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมและปฏิบัติธรรมได้รับความสะดวกสบายไม่มีความกังวลในเรื่องของอาหาร

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ด้านอาหารสัปปายะ พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้พัฒนาทางด้านกายภาพเพื่อให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมเจริญสติปัญญา โดยเน้นการจัดโรงครัวให้เป็นไปตามหลักอาหารสัปปายะ เพื่อบริการกลุ่มผู้เข้ารับการอบรมหรือปฏิบัติธรรมในแต่ละโครงการให้ได้รับความสะดวกสบายในเรื่องของอาหาร ผลจากการจัดเตรียมพร้อมในเรื่องของอาหารของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมและปฏิบัติธรรมไม่มีความวิตกกังวลใดๆ ในเรื่องอาหาร และอาหารที่ทางวัดจัดให้ก็มีคุณภาพที่เหมาะสมกับช่วงเวลาของการปฏิบัติธรรม คือเป็นอาหารประเภทย่อยง่าย ทานง่าย ฯลฯ จึงทำให้การปฏิบัติธรรมเป็นไปด้วยดี มีสมาธิ และสามารถอยู่ปฏิบัติธรรมตลอดโครงการโดยไม่ได้รับพิษภัยจากอาหาร เช่น มีการแพ้อาหาร เป็นต้น

๓) ด้านบุคคลสัปปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้มีการพัฒนาบุคลากรภายในวัดอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการคัดเลือกบุคลากรที่มีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา เอื้อต่อการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และง่ายต่อการฝึกฝนปฏิบัติธรรม และหลังจากการเข้าสังกัดวัดแล้วจะต้องรับการฝึกปฏิบัติธรรมฐานอย่างน้อย ๑ เดือน ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเป็นวิทยากรและการสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ประชาชนทั่วไป การพัฒนาบุคลากรเช่นนี้ ทำให้สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันมีบุคลากรที่มีประสิทธิภาพในอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ประชาชนทั่วไปอย่างต่อเนื่องมามิได้ขาด โดยเฉพาะท่านเจ้าอาวาสนั้นเป็นพระสงฆ์ที่มีศีลาจารวัตรที่งดงาม มีความรู้ความสามารถทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ สามารถอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐานได้ทั้งคนไทยและต่างชาติ และนำพาพระภิกษุและประชาชนทั่วไปปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี จนเป็นที่ยอมรับทั้งชาวไทยและต่างประเทศ^{๖๘} พระวิปัสสนาจารย์ของวัดโพธิ์ฯ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส มีความรู้ดีทั้งโลกและทางธรรม เป็นแบบอย่างที่ดี วางตัวได้อย่างเหมาะสม มีวิธีการสอนและแนะนำการปฏิบัติที่เข้าใจง่าย อธิบายให้ความรู้ได้ละเอียดลึกซึ้ง^{๖๙} ในส่วนของพระวิทยากรนั้นส่วนมากจะเป็นพระที่กำลังศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น แต่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาดีทั้งทางโลกและทางธรรม จึงมีเทคนิคในการอบรมหลายรูปแบบ สามารถใช้สื่อสมัยใหม่ประกอบการบรรยาย

^{๖๖} สัมภาษณ์ นางสาวศิรินทรา เนาวิโสภา, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๖๗} สัมภาษณ์ ดร.ธวัชรัตน์ แดงหาญ, อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๖ จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๖๘} สัมภาษณ์ พระครูอรุณธรรมาเมธี, เจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๖๙} สัมภาษณ์ นางสาวศร ชัยธรรม, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

มีวิธีการสร้างบรรยากาศในการอบรมได้ดีมาก^{๗๐} พระวิทยากรมีกิริยามารยาทดี มีความเป็นกันเองไม่ถือตัว มีความรับผิดชอบตรงต่อเวลา มีเทคนิคใหม่ๆ ในการสอน ทำให้บรรยากาศในการอบรมสนุกสนาน น่าสนใจ ไม่น่าเบื่อ ผู้ที่เข้ารับการอบรมได้รับแนวคิดที่เป็นหลักธรรมใหม่ๆ สามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้^{๗๑} บุคลากรของวัดโพธิ์ฯ มีทั้งความรู้ และความสามารถในการสอนวิปัสสนากรรมฐาน เพราะพระที่วัดนี้มีความรู้จบถึงปริญญาเอกหลายรูป และทางธรรมเป็นถึงเปรียญธรรม ๙ ประโยคก็มี และในแต่ละท่านก็สนใจในการปฏิบัติกรรมฐานด้วย จึงทำให้วัดโพธิ์มีจุดแข็งที่สุดในเรื่องของบุคลากรถ้าเปรียบเทียบกับวัดอื่นๆ ในจังหวัดขอนแก่น จุดเด่นของวัดโพธิ์จึงอยู่ที่การพัฒนาทั้งสองด้านไปพร้อมๆ กัน คือด้านการศึกษาทางปริยัติและทุ่มเทให้การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเสมอมา^{๗๒} จึงทำให้สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไปเพราะทางวัดได้สนับสนุนส่งเสริมบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในทุกๆ ด้านโดยเฉพาะด้านการอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐาน

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ด้านบุคคลสัปปายะ พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้มีการพัฒนาสนับสนุนส่งเสริมให้บุคลากรภายในวัดได้มีความรู้ความสามารถในการอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีการสร้างจุดแข็งคือการพัฒนาบุคลากรไปพร้อมๆ กันทั้งสองด้าน บุคลากรภายในวัดจะต้องได้รับการศึกษาทางโลกและการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ด้วยการสร้างจุดแข็งนี้จึงทำให้สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันกลายเป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมากที่สุดในจังหวัดขอนแก่น ผลของการพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่องทำให้การอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐานได้รับการยอมรับทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนทั่วไป ผลการวิจัยอีกอย่างหนึ่งพบว่า บุคลากรภายในสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันสามารถบรรยายธรรมสอนวิปัสสนากรรมฐานได้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จึงทำให้ชาวต่างชาติหลายประเทศด้วยกันเดินทางมาเข้ารับการอบรมและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นจำนวนมากในแต่ละปี

๔) ด้านธัมมสัปปายะ

ธรรมเป็นที่สบาย ในที่นี้หมายถึงการพัฒนาหรือบริหารจัดการวัดให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม โดยจัดให้มีการแสดงธรรมหรือบรรยายธรรมแก่พุทธศาสนิกชนตามหมวดธรรมต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงหมวดแห่งธรรมนั้นๆ แล้วสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ “ธัมมสัปปายะ” หรือ “ธัมมัสสวนสัปปายะ”^{๗๓} ยังหมายถึงการพูดคุยในทางที่เหมาะสม มีสารธรรมเป็นที่ตั้ง พูดแต่เหมาะพอควรไม่มากเกินไปจนเกิดความฟุ้งซ่าน การนำหลักธรรมสัปปายะมาใช้ในการพัฒนาปัญญานั้นจะทำให้การอบรมหรือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเจริญก้าวหน้า เพราะ

^{๗๐} สัมภาษณ์ นางสาวศิรินทรา เนาว์โสภา, พนักงานเทศบาลนครขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๓ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๗๑} สัมภาษณ์ นางดารณี ธีรศักดิ์วรากุล, ผู้เข้าปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๗๒} สัมภาษณ์ พระครูสุธีกิตติวรญาณ, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดหนองแขวง, เมื่อวันที่ ๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๙.

ธรรมสัปบายจะคอยป้องกันสิ่งที่เป็นมลพิษทางจิตใจที่ทำให้เกิดความฟุ้งซ่าน เบื่อหน่าย ท้อถอยในการปฏิบัติธรรม

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้เน้นการใช้หลักธรรมสัปบายในการพัฒนาปัญญาประชาชน ดังจะเห็นได้จากทางวัดได้จัดให้มีโครงการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงการปฏิบัติธรรม โครงการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ รวมไปถึงการจัดให้มีการบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุ เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นการส่งเสริมการพัฒนาปัญญาประชาชนโดยการนำหลักพุทธธรรมมาเผยแผ่ทั้งสิ้น^{๗๔} การบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุของวัดโพธิ์บ้านโนนทันถือว่ามีประโยชน์มาก เป็นสถานีวิทยุเพื่อการเจริญสติและพัฒนาปัญญาจริงๆ มีวิธีการดำเนินงานที่ดีมาก มีรายการออกอากาศสดทุกวัน เป็นการให้โอกาสแก่คนที่ไม่ค่อยมีเวลาเข้ามาวัดแต่สนใจฟังธรรมะ ฟังแล้วก็ได้คิดธรรมเกิดปัญญาสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้^{๗๕} ในการให้ความรู้สำหรับผู้เข้ารับการอบรมและปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์ฯ จะแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ การบรรยายเชิงวิชาการ การบรรยายแบบทั่วไป และสอนวิปัสสนากรรมฐาน การที่จะให้การอบรมหรือสอนกรรมฐานแก่ผู้เข้าปฏิบัติธรรมในแต่ละกลุ่มนั้น ก็ต้องดูว่ากลุ่มนั้นๆ มีพื้นฐานในการปฏิบัติธรรมระดับไหน ถ้าเป็นเยาวชนทั่วไปก็จะเน้นให้ความรู้แบบการอบรมและทำกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนา ส่วนผู้ที่มีพื้นฐานในการปฏิบัติธรรมดีอยู่แล้วก็จะเน้นการสอนวิปัสสนากรรมฐานที่เข้มข้นขึ้น ซึ่งทางวัดก็ได้จัดพระวิทยากรและพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในการสอนไว้อบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ประชาชนผู้เข้าปฏิบัติธรรมในแต่ละกลุ่มอยู่แล้ว^{๗๖} วัดโพธิ์บ้านโนนทันได้เตรียมความพร้อมเรื่องบุคลากรไว้ในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะพระวิปัสสนาจารย์นั้น จะต้องผ่านการอบรมกรรมฐานอย่างเข้มข้น และมีการปฏิบัติที่ดีงาม เป็นที่น่าศรัทธาเลื่อมใส มีจิตตอกเตอร์จากต่างประเทศก็หลายรูป จึงสามารถบรรยายธรรมได้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ^{๗๗} การสอนวิปัสสนากรรมฐานของวัดโพธิ์ฯ จะใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการสอนให้ใช้สติกำหนดรู้กาย อากาทางกาย และองค์ประกอบของร่างกาย โดยกำหนดรู้อิริยาบถหยาบคือ ยืน เดิน นั่ง นอน และอิริยาบถย่อยอื่นๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการสอนให้มีสติระลึกรู้เวทนาที่เกิดขึ้น โดยการกำหนดรู้ตามอาการที่เกิดขึ้นชัด กำหนดรู้อาการทางกาย เช่น เจ็บ ปวด เหนื่อย เพลีย ตึง หย่อน หนัก เบา เป็นต้น จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการสอนให้มีสติระลึกรู้เป็นฐาน โดยกำหนดรู้อาการทางจิตหรือความคิด เช่น ความพอใจ ความไม่พอใจ ความยินดี ความขัดเคืองใจ จิตเศร้าหมอง จิตมีราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น และธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการสอนให้มีสติระลึกรู้สิ่งที่เกิดขึ้นทั้งทั้งปวงว่าเป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นกุศลธรรมหรืออกุศลธรรม โดยกำหนดรู้ธรรมมี ๕ ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพียงกระบวนการธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระมหานรินทร์ มหาธมมรักษิโต, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๖ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๗๕} สัมภาษณ์ นางธนัชชา รัตนเพชร, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระมหานรินทร์ มหาธมมรักษิโต ป.ธ. ๙, พระวิปัสสนาจารย์, เมื่อวันที่ ๖ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐ก.

^{๗๗} สัมภาษณ์ ดร.ธวัชรัตน์ แดงหาญ, อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๖ จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

พิจารณาโดยความไม่มีตัวตน เป็นต้น โดยจะเน้นการบรรยายในรูปแบบของการอบรมวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย เข้าถึงวิปัสสนากรรมฐานจริงๆ^{๗๘} สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ถือว่าเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เป็นธรรมสปปายะแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น เพราะมีครูบาอาจารย์ที่ทรงคุณวุฒิทั้งทางโลกและทางธรรมคอยให้คำปรึกษาแนะนำในข้อวัตรปฏิบัติที่ถูกต้อง สงสัยอะไรก็สามารถถามได้เลย ท่านจะให้คำแนะนำและบอกสอนวิธีการปฏิบัติอย่างเป็นกัลยามิตร^{๗๙} มาปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์ นอกจากจะได้ความรู้และประสบการณ์ที่เกิดจากการฝึกจิตปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้วยังสามารถแสวงหาความรู้ได้จากทั่วบริเวณวัด เช่น คติธรรมที่ติดไว้ตามที่ต่างๆ หรือถ้าเข้ามาในศาลาปฏิบัติธรรมก็จะเห็นภาพปริศนาธรรมรอบศาลา ถ้าใครชอบขบคิดหาคำตอบก็จะทำให้เกิดการพัฒนาปัญญาอีกด้านหนึ่ง^{๘๐} นี่เป็นส่วนหนึ่งจากการให้สัมภาษณ์ของประชาชนที่มาร่วมกิจกรรมหรือมาร่วมปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ต่างก็เห็นไปเป็นแนวเดียวกันว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันมีการบริหารจัดการหรือพัฒนาวัดให้เป็นไปตามหลักธรรมสปปายะ จึงทำให้ประชาชนที่มาร่วมกิจกรรมหรือเข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมได้รับประโยชน์คุ้มค่าอย่างเต็มที่

ผลจากการศึกษาด้านธรรมสปปายะ พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้มีการพัฒนาพระวิทยากรและพระวิปัสสนาจารย์ให้มีความรู้ความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างต่อเนื่องมิได้ขาด จึงทำให้สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์ มีพระวิทยากรและพระวิปัสสนาจารย์ที่มีทั้งความรู้และภูมิธรรมจำวนหลายรูป และแต่ละรูปก็ทุ่มเทในการทำงานเผยแผ่หลักธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาปัญญาประชาชนอย่างเต็มที่ นอกเหนือจากการให้การอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐานแล้ว ยังพบว่า ทางวัดโพธิ์ ได้บริหารจัดการความรู้ที่เป็นธรรมสปปายะโดยการนำคติธรรมต่างๆ ไปติดไว้ตามที่ต่างๆ ในบริเวณวัดเพื่อจะให้คนที่เข้ามาภายในวัดได้ศึกษาหลักธรรมไปด้วย ที่ศาลาปฏิบัติธรรมก็มีภาพปริศนาธรรมและรูปปั้นต่างๆ ให้คนขบคิดตามสติปัญญาของตน และในส่วน of ประชาชนผู้เข้ามาอบรมหรือปฏิบัติธรรม ทางวัดจะเน้นให้พูดคุยแต่น้อย หรือถ้าจำเป็นต้องพูดคุยกันก็ให้พูดคุยหรือสนทนาเฉพาะเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติธรรม ห้ามพูดคุยในเรื่องโลกๆ แบบชาวบ้านทั่วไป ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ประชาชนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมต่างๆ กับทางวัดโพธิ์ ได้รับความรู้ที่เป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ อย่างเต็มที่ และสามารถนำหลักธรรมที่ได้นั้นไปแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้

๔.๒.๒ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้ดำเนินการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์โดยยึดหลักการสอนวิปัสสนากรรมฐานมาจากวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ โดยมีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ) เป็นต้นแบบ รูปแบบการสอนวิปัสสนากรรมฐาน จึงเน้นไปที่หลักมหาสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๗๙} สัมภาษณ์ นางจิรวรรณ โปรตบำรุง, นักกายภาพบำบัดชำนาญการพิเศษ โรงพยาบาลพุทธชินราช พิษณุโลก, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๘๐} สัมภาษณ์ นายสมนึก สุขสกุล, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

และธัมมานุปัสสนา การปฏิบัติตามแนวทางนี้จะทำให้ผู้ปฏิบัติได้เกิดความเข้าใจว่า กายเป็นสิ่งที่ใจหลงยึดว่าต้องดี แต่ความเป็นจริงคือกายมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแบบไม่หยุดนิ่ง ส่วนใจคือสิ่งที่มีความกระสันถูกร้อยรัดลุ่มหลงตามแรงอกุศลที่แสดงออกในลักษณะที่เป็นโลภะ โทสะ โมหะ การฝึกจิตตามรูปแบบมหาสติปัฏฐานของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว จึงเป็นการพัฒนาปัญญาหรือการพัฒนาจิตเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าใจถึงแก่นแท้ในการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธจริยศาสตร์ แต่การที่จะพัฒนาปัญญาให้ถึงเป้าหมายไว้ดังกล่าว สิ่งแรกผู้ปฏิบัติจะต้องมีครู อาจารย์ หรือผู้ฝึกสอนวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ ความสามารถ มีความชำนาญ และเป็นกัลยาณมิตรชี้ทางให้เข้าใจในขั้นตอนของการปฏิบัติธรรมตามแนวทางที่ถูกต้องและเป็นสัมมาทิฐิ อันจะทำให้ผู้ปฏิบัติไม่หลงทาง หรือเสียเวลาในการปฏิบัติ

ส่วนรูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักนี้จะเน้นไปที่การสอนตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน และการนำปัจจัยภายนอก คือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพตามหลักสัปปายะ ๔ ให้เหมาะสมควรแก่การฝึกอบรมปฏิบัติธรรม ซึ่งผู้วิจัยจะนำรูปแบบทั้ง ๒ ด้านมาวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่การศึกษาค้นคว้าของการพัฒนาปัญญาของสำนักนี้ต่อไป

๔.๒.๒.๑ วิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขา

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้ใช้รูปแบบการพัฒนาปัญญาให้เป็นไปตามหลักไตรสิกขา โดยเน้นให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมได้ศึกษาปฏิบัติตามแนวไตรสิกขา ดังนี้

๑) **ศีลสิกขา** เป็นการพัฒนาปัญญาโดยการนำหลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการปฏิบัติทางกายภาพ หรือที่เรียกว่า “การรักษาศีล” ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาขั้นต้นก่อนที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาขั้นสมาธิต่อไป^{๔๑} หลักธรรมที่เกื้อหนุนกันที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วได้นำมาเป็นแนวทางปฏิบัติตามหลักศีลสิกขา คือ ปาริสุทธิศีล ๔^{๔๒} ประกอบด้วย (๑) ปาฏิโมกขสังวรศีล คือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย (๒) อินทริยสังวรศีล คือความสำรวมอินทริย ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริยทั้ง ๖ (๓) อาชีวกปาริสุทธิศีล คือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ประกอบอบนสนา มีหลอกลวงเขาเลี้ยงชีพเป็นต้น และ (๔) ปัจจัยสันนิสิตศีล ที่เกี่ยวกับปัจจัย ๔ ได้แก่ ปัจจัยปัจเจกเวกชน คือ พิจารณาใช้สอยปัจจัยสี่ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วยตัณหา

หลักปาริสุทธิศีลนี้ สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว นำมาปรับใช้ในการสร้างระเบียบกติกาสำหรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมภายในวัด เนื่องจากว่าหลักธรรมนี้มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องการประพฤติทางกายภาพ สามารถปรับใช้ได้ทั้งภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ เป็นหลักการที่เป็นพื้นฐานในการชำระล้างทางกายและจิตให้สะอาดในเบื้องต้น ก่อนที่จะนำเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อรักษาจิตในขั้นสูงต่อไปก็ต้องชำระหรือปฏิบัติตามหลักปาริสุทธิศีล ๔ ให้ได้ระดับหนึ่งเสียก่อน เรียกได้ว่าเป็นบันไดขั้นแรกสำหรับผู้เข้าปฏิบัติธรรม เพราะหลักปาริสุทธิศีล ๔ นี้ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้รักษาศีลให้บริสุทธิ์ในขั้นแรก ต่อมาให้สำรวมเรื่องอินทริยทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระครูรัตนทีปาภิบาล, เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

และใจ จากนั้นให้เน้นการเลี้ยงชีพที่ถูกต้องไม่เปื้อนเปื้อนหรือเป็นพิษเป็นภัยแก่ผู้อื่น และท้ายสุดก็ให้ตระหนักถึงคุณค่าของการพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ ซึ่งหลักธรรมข้อนี้เน้นให้ผู้ปฏิบัติมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียงตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา มีสันโดษ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฯลฯ และเมื่อผู้ใดปฏิบัติและปรารถนาจะเห็นแสงสว่างในหลักธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วก็ต้องระมัดระวังเพียรรักษาหลักปาริสุทธิศีล ๔ ให้ได้ระดับใดระดับหนึ่งก่อน ด้วยเหตุนี้ ทางสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วจึงเห็นความสำคัญของหลักปาริสุทธิศีล ๔ จึงนำมาเป็นรูปแบบโดยการปรับใช้ให้เป็นระเบียบกติกาสำหรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปได้ปฏิบัติร่วมกัน

๒) สมภาติศึกษา เป็นการพัฒนาปัญญาโดยเน้นกระบวนการฝึกจิตเพื่อให้จิตสงบ ไม่เครียดวิตกกังวล มีความโปร่งและเบาสบาย โดยสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วได้มีกุศโลบายในการฝึกอบรมผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมให้รู้จักวิธีการฝึกจิตให้เป็นสมาธิง่ายๆ ในเบื้องต้น คือการสอนให้มีกัลยาณมิตรต่อกันทุกคนไม่มียกเว้นแม้แต่พระวิปัสสนาจารย์ เพราะอย่างน้อยก็จะทำให้เกิดความเชื่อถือ ไม่เกิดการระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน ถือได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่สอนให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมทั่วไปได้จิตที่เป็นกุศลธรรมต่อกัน มีความรู้เรื่องการปฏิบัติดีๆ หรือมีธรรมะดีๆ ก็แบ่งปันกันเป็นธรรมทาน งดเว้นการพูด การคิด หรือการกระทำที่ตรงกันข้ามกับหลักธรรม ถ้าจะพูดจะคุยกันก็พูดคุยแต่พอประมาณ พูดคุยในสิ่งที่เป็นธรรมะอันจะก่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาทางจิตใจ การที่วัดเกาะแก้วได้มีรูปแบบการสอนให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมเป็นกัลยาณมิตรต่อกันจึงเป็นการปูพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ อันจะนำมาซึ่งความสงบและความผาสุก ซึ่งก็ง่ายต่อการฝึกฝนทางจิตและเป็นบันไดนำไปสู่การปฏิบัติขั้นสูงขึ้น^{๘๓} นั่นก็คือระดับการพัฒนาปัญญาขั้นสูงคืออภิญญาสิกขานั้นเอง

การที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้นำหลักสมาธิหรือจิตสิกขามาเป็นรูปแบบในการอบรมปฏิบัติธรรม สามารถฝึกจิตผู้ปฏิบัติธรรมได้ในระดับสมถกรรมฐาน โดยเน้นให้จิตสงบ มีอารมณ์ผ่องใส มีความปลอดโปร่งเบาสบาย ประสิทธิภาพในการทำงานดีขึ้น ซึ่งก็สอดคล้องกับนางสาวชุดิภาณูจ์ สาวิสัย ได้กล่าวว่า อาชีพพยาบาลเป็นอาชีพที่ต้องเสียสละ การทำงานจึงต้องมีสติเพราะอาชีพพยาบาลจะเกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้คน เราต้องมีเมตตา การเจริญจิตภาวนานี้ทำให้ได้สมาธิ และรู้ว่าไม่ว่าเราจะทำงานอยู่ ยืน เดิน นั่ง นอนก็เป็นกรรมฐานได้ ทำให้มีความสุขมากขึ้นในการทำงาน เสียสละตัวเอง การปลุกฝังการมีอารมณ์ผ่องใสและนิสัยเสียสละให้เกิดขึ้นในตัว เป็นการสร้างความปลอดภัยให้แก่ตนเอง เป็นที่นับถือหน้าตาของคนทั่วไป การดำเนินชีวิตในครอบครัวและสังคมก็มีความสุข^{๘๔} จากคำกล่าวนี้นี้แสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติโดยใช้หลักสมาธิจะทำให้มีสติมากขึ้น เมื่อมีสติหรือสมาธิอยู่กับตัวผู้ปฏิบัติแล้วก็จะทำให้การดำเนินชีวิตในทุกๆ ด้านดีขึ้น

๓) ปัญญาสิกขา เป็นการพัฒนาปัญญาขั้นสูง โดยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ในขั้นนี้สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้นำเอาหลักปรโตโฆสะและหลักโยนิโสมนสิการ มาเป็นรูปแบบในการพัฒนาปัญญาขั้นฝึกสอนวิปัสสนากรรมฐาน นั่นคือผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมจะต้องเรียนกรรมฐานจากพระวิปัสสนาจารย์ และสิ่งเรียนรู้อื่นๆ ที่เอื้อต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และเมื่อเรียนรู้จากสิ่งภายนอกตัวจนเกิดความเข้าใจแล้ว ก็ต้องลงมือปฏิบัติโดยการพิจารณาอย่างแยบคายด้วยตนเอง ถึง

^{๘๓} สัมภาษณ์ พระครูพิพัฒน์รัตนวงศ์, พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๘๔} สัมภาษณ์ นางทุม บังจิม, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

ขั้นนี้พระวิปัสสนาจารย์มีหน้าที่เพียงให้คำปรึกษาแนะนำ (สอบอารมณ์) การเกิดขึ้นของอาการต่างๆ จากการปฏิบัติธรรม^{๔๕} เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมคิดเป็น คือสามารถคิดตลอดสาย สืบค้นถึงต้นเค้าของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปของสรรพสิ่งที่ปรากฏให้เห็น รวมไปถึงอาการต่างๆ ของรูปและนามด้วย

จากศึกษาการพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาสิกขาของวัดเกาะแก้ว พบว่า วัดเกาะแก้วใช้หลักปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในการฝึกปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาปัญญาขั้นสูง ปัจจัยภายนอกหรืออุปสรรค เป็นเสียงจากผู้อื่นที่คอยชักจูงภายนอก อาจจะเป็นกัลยาณมิตรท่านใดท่านหนึ่งที่ทำให้การแนะนำสั่งสอนวิธีปฏิบัติให้เดินไปในทางที่ถูกต้อง และจากนั้นฝึกให้ใช้ปัจจัยภายในหรือโยนิโสมนสิการ โดยฝึกให้ใช้ความคิดที่ถูกต้อง คือการทำในใจโดยแยบคายพิจารณาสรรพสิ่งโดยต้นเค้าสาวไปหาสาเหตุจนตลอดสาย แยกแยะวิเคราะห์ด้วยปัญญาให้เห็นสิ่งนั้นๆ ตามสถานะความเป็นจริงที่เนื่องสัมพันธ์มาแต่เหตุปัจจัย การพิจารณาโดยอุบายแยบคายตามหลักอริยปัญญาสิกขานี้จึงมีลักษณะที่เป็นความรู้ จักคิด หรือคิดเป็น คือการวิเคราะห์กันต่อไปอีก เช่น รู้จักคิดแยกแยะองค์ประกอบ รู้จักคิดสืบสาวหาเหตุผล จนกระทั่งมองเห็นความเกิดและความดับ สามารถใช้ปัญญาขั้นนี้เพิกถอนกิเลสให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์ได้

๔.๒.๒.๒ วิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วตามหลักสัปปายะ ๔

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้นำหลักสัปปายะ ๔ ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยภายนอกมาสนับสนุนปัจจัยภายในคือหลักพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาปัญญาที่มีความเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม ดังจะเห็นได้ว่า ภายในวัดเกาะแก้วมีการปรับปรุงพื้นที่ เสนาสนะ ที่พัก ห้องน้ำ และสถานที่ในการปฏิบัติธรรมให้มีความสะดวกสบาย มีสภาพแวดล้อมที่ดี สงบร่มรื่น นอกจากนี้ยังมีความสะดวกสบายในเรื่องของอาหาร อาภาศและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมเจริญจิตภาวนา จากการศึกษาการพัฒนาทางกายภาพของสำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้ ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาให้สอดคล้องตามหลักสัปปายะ ๔ คือ อาวาสสัปปายะ อาหารสัปปายะ บุคคลสัปปายะ และธรรมสัปปายะซึ่งจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นดังนี้

๑) ด้านอาวาสสัปปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีความพร้อมต่อการรองรับผู้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านกายภาพที่เป็นอาวาสสัปปายะนั้น วัดเกาะแก้วมีการจัดสรรวัดให้มีความเหมาะสมทางด้านเสนาสนะและบริเวณวัดได้อย่างเป็นสัดส่วน มีความสะอาดร่มรื่น เป็นระเบียบเรียบร้อย มีการบูรณปฏิสังขรณ์และก่อสร้างเพิ่มเติมเพื่อให้พร้อมและเหมาะสมแก่การใช้ประโยชน์หลายๆ ด้าน เช่น การอยู่อาศัย การทำสังฆกรรม การทำบุญประเพณี การจัดประชุม การสัมมนา การอบรม การเผยแผ่ การศึกษา และการปฏิบัติธรรม^{๔๖} นอกจากนี้ วัดเกาะแก้ว ยังได้พัฒนาสถานที่ภายในวัดให้เป็นสิ่งเอื้อต่อการเป็นอยู่และทำกิจกรรมต่างๆ โดยทุกกิจกรรมจะเป็นไปเพื่อ

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระครูพิพัฒน์รัตนวงศ์, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๑ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

ความสะดวกต่อผู้ที่อยู่ประจำและผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มีการพัฒนากายภาพและจิตภาพที่เอื้อหนุนการดำรงชีวิตและเจริญสติปัญญาของพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป^{๘๘}

จากการศึกษาด้านอาวาสสัปปายะ พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้นำหลักอาวาสสัปปายะมาปรับใช้ในการพัฒนาทางกายภาพจนเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เป็นที่สนใจและเป็นที่ยอมรับของทุกคน ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ร่มรื่น สะอาด สงบ โปร่งโล่ง จัดเสนาสนะได้เป็นสัดส่วน แบ่งเขตชัดเจนระหว่างเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส สถานที่ปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร และคฤหบดี สถานที่ปฏิบัติร่วมกันและสถานที่แยกปฏิบัติ มีห้องน้ำ ที่พักจัดไว้อย่างเป็นสัดส่วน โดยเฉพาะสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมนั้นจะมีที่ศาลาที่โอ่งมีพื้นที่กว้างขวาง บรรจุผู้เข้ารับปฏิบัติธรรมได้ไม่ต่ำกว่าร้อยคน โดยพื้นที่จะไม่แออัด มีที่นั่งพอเพียง และมีลานธรรมสำหรับเดินจงกรม ซึ่งทุกพื้นที่ใช้สอยภายในบริเวณวัดเกาะแก้วจะมีการจัดระเบียบและเขียนแผนที่บอกไว้อย่างชัดเจน

๒) ด้านอาหารสัปปายะ

ทางด้านอาหารสัปปายะ สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้ให้ความสำคัญและเอาใจใส่กับการบริการเรื่องของการอาหารแก่ผู้มาปฏิบัติธรรมทั้งในส่วนของผู้พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะในส่วนของผู้พระภิกษุและสามเณรนั้น ทางวัดจะรณรงค์บอกผ่านการแสดงธรรม หรือติดป้ายประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านนำอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพหรือตามหลักโภชนาการมาถวายพระภิกษุและสามเณร สำหรับอาหารสำหรับฉันจะได้มาโดยการบิณฑบาต และญาติโยมนำมาถวาย จึงค่อนข้างจะเป็นสัปปายะ ไม่ลำบากในการขบฉันทั้งเช้าและเพล ในส่วนของคฤหบดีผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมทางวัดจะเป็นผู้จัดปรุงอาหารให้หรือบางโครงการทางคณะผู้จัดก็จะจัดเตรียมมาเอง^{๘๙} แต่เท่าที่ลงพื้นที่สัมภาษณ์ในเรื่องของการจัดการเรื่องอาหารนี้ ไม่ว่าทางวัดจะดูแลเองหรือทางคณะผู้เข้าปฏิบัติธรรมจัดเตรียมมาก็ไม่มีปัญหาแต่อย่างใด เพราะผู้ปฏิบัติธรรมทุกคนจะสมาทานศีล ๘ อาหารสำหรับผู้เข้าปฏิบัติธรรมจึงเป็นอาหารที่ย่อยง่าย เบาสบายร่างกายเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม

จากการศึกษาเรื่องอาหารสัปปายะ พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วมีการเตรียมความพร้อมในเรื่องของการอาหารทั้งสำหรับพระภิกษุสามเณรและผู้เข้าปฏิบัติธรรม ไม่ให้เกิดความวิตกกังวลในเวลาขบฉันหรือเวลาอาหารสำหรับคฤหบดี ทางวัดมีนโยบายให้ชาวบ้านที่นำอาหารมาถวายบิณฑบาตแก่พระภิกษุและสามเณรให้เน้นอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพจริงๆ เป็นอาหารที่เรียบง่ายไม่เป็นพิษภัยต่อสุขภาพ ในส่วนของคฤหบดีผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมก็ให้สมาทานศีล ๘ จะได้ลดละความหิวหรือยัดยัดตัวตนลงไป และให้ง่ายต่อการปฏิบัติไม่เป็นกังวล ไม่เป็นภาระมาก เครื่องนุ่งห่มก็ให้สวมใส่เฉพาะชุดขาวตลอดเวลาที่อยู่ปฏิบัติธรรม รวมไปถึงเรื่องอาหารก็ให้ทานเฉพาะอาหารที่เบาสบาย ซึ่งทางวัดหรือทางคณะผู้เข้าปฏิบัติธรรมจัดเตรียมให้ ซึ่งในเรื่องอาหารนี้จะไม่ทำให้ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมเกิดความกังวลใดๆ ทั้งสิ้น

^{๘๘} สัมภาษณ์ นางกรรณทิศา แสนพรหม, คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๘๙} สัมภาษณ์ นางนารี อนุสุเรนทร์, ผู้เข้าปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

๓) ด้านบุคคลสัปปายะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างบุคลากรภายในวัด โดยเฉพาะพระภิกษุและสามเณร ดังจะเห็นได้จาก สำนักนี้มีบุคลากรที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยสงฆ์เกือบทุกรูป บุคลากรเหล่านี้ได้ทำหน้าที่สั่งสอนอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐานได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะท่านเจ้าอาวาส (พระครูรัตนที่ปาภิบาล) ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างโดยการยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้ง ทำให้เป็นที่ศรัทธาของพระภิกษุสามเณรภายในวัดเกาะแก้วและคณะสงฆ์อำเภอบ้านฝาง รวมไปถึงประชาชนทั่วไปที่ได้สนทนาร่วมกับท่านก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสในอาจารย์ปฏิบัติของท่าน จึงนับได้ว่าวัดเกาะมีบุคลากรที่มากด้วยความรู้ความสามารถ เป็นผู้ที่มีความรู้ดี ความสามารถดี และความประพฤติดี สามารถที่จะอบรมสั่งสอนประชาชนให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจในหลักพุทธธรรมได้อย่างดีเยี่ยม

จากการศึกษา พบว่า นอกจากจะเน้นการพัฒนาบุคลากรภายในวัดให้มีความรู้กว้างไกลทั้งทางโลกและทางธรรมแล้ว สำนักนี้ยังเน้นให้บุคลากรที่อยู่ภายในวัดสร้างความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เมื่อบุคลากรภายในวัดเป็นกัลยาณมิตรต่อกันแล้วก็สามารถที่จะเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันได้อย่างดี ยิ่ง การสร้างความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันจึงเป็นหลักพื้นฐานอับแรกของวัดเกาะแก้วในการฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งจะทำให้ผู้มาเข้ารับปฏิบัติธรรมที่วัดเกาะแก้วไม่มีความระแวงต่อกัน สามารถพูดคุยสร้างความคุ้นเคยระหว่างกันได้ง่าย การสร้างความเป็นกัลยาณมิตรนี้ทางวัดเกาะแก้วได้แบบอย่างมาจากพระครูรัตนที่ปาภิบาล เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว และเจ้าคณะอำเภอบ้านฝาง ท่านเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยมีความเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคนที่เข้ามาในวัดเกาะแก้ว ท่านให้ความสำคัญกับตนเองกับทุกคนในการแนะนำสั่งสอนในเวลาอบรมหรือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน นอกจากนี้วัดเกาะแก้วยังมีการพัฒนาบุคลากรภายในโดยการส่งไปศึกษาและอบรมในที่ต่างๆ เพื่อจะให้พระสงฆ์เหล่านี้เป็นบุคลากรของวัดที่มีคุณค่า มีประสบการณ์ทั้งความรู้ ความสามารถในการที่จะให้การอบรมและสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย

๔) ด้านธัมมสัปปายะ

ดังที่ทราบแล้วว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วเน้นให้ผู้เข้ามาอบรมปฏิบัติธรรมภายในวัดสร้างความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน โดยเฉพาะในเรื่องการสนทนาพูดคุยจะต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมะเท่านั้น ไม่ให้พูดคุยเรื่องอื่นที่นอกเหนือจากธรรมะ เพราะผู้ที่เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมขณะอยู่ภายในวัดจะต้องพยายามอย่านำเรื่องข้างนอกที่จะสร้างความวิตกกังวลหรือทำให้จิตใจเศร้าหมองมาพูดคุยกัน ที่เป็นเช่นนี้ เพราะทางวัดต้องการให้ผู้ปฏิบัติธรรมทุกคนได้ฝึกหัดตนให้มีการพัฒนาปัญญาตามหลักภาวนา ๔^{๙๐} คือกายภาวนา สีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา หลักภาวนา ๔ นี้ถือว่าเป็นธรรมที่สร้างความเกื้อกูลต่อความเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งวัดเกาะแก้วนำมาเป็นหลักในการอบรมผู้เข้าปฏิบัติธรรม ทำให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้ศึกษาและปฏิบัติได้อย่างถูกต้องโดยเริ่มที่การฝึกทางกาย ยืน เดิน นั่ง นอน ต่อด้วยการรักษาสีล เจริญจิตภาวนา และสร้างปัญญาด้วยการพิจารณาธรรมตามหลักวิปัสสนากรรมฐาน

^{๙๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๗๐.

จากการศึกษา พบว่า สำนักนี้ได้นำหลักภavana ๔ นี้มาหลักธรรมประยุกต์ในการอบรมผู้เข้าปฏิบัติธรรม โดยเน้นให้พัฒนาร่างกายให้แข็งแรงให้มีสุขภาพดีรวมไปถึงการใช้ศักยภาพทางร่างกายให้เป็นเครื่องมือในการสร้างกุศลธรรมอื่นๆ ขึ้นไป แล้วนำหลักศีลภavanามาเป็นเครื่องมือในการจัดการควบคุมพฤติกรรม คือการดำเนินชีวิตที่ไม่ก่อความเดือดร้อนหรือเบียดเบียนบุคคลอื่นกันทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและศีลนี้ยังส่งเสริมความมั่นคงทางสังคมเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้จิตภavana พัฒนาได้เร็วขึ้น ทำให้มีพลังจิตมั่นคงแข็งแรง ไม่ฟุ้งซ่าน ผ่องใส จิตนุ่มนวลควรแก่การงาน สงบปลอดภัย ไม่เคียด ไม่เร่าร้อน ไม่ขุ่นมัว ไม่กระวนกระวาย อันจะไปสู่การพัฒนาทางปัญญา ซึ่งเรียกว่า ปัญญาภavana มีอยู่ ๒ ระดับ คือปัญญาในระดับโลกียะ ได้แก่มีปัญญาสัมมาทิฐิ เข้าใจตนเอง พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ มีวิจยญาณในการใช้ปัญญาเพื่อประโยชน์สร้างสรรค์เป็นต่อสรรพสิ่ง และปัญญาในระดับโลกุตระ ซึ่งเป็นปัญญาในระดับที่เข้าใจเหตุปัจจัยได้อย่างแท้จริง รู้เท่าทันธรรมชาติของสรรพสิ่งว่าเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ จนเกิดความเบื่อหน่าย และถอนรากเหง้าของอวิชชาและอกุศลทั้งปวงได้ จิตถึงขั้นหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาทั้งปวง

๔.๒.๓ วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก

สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้ยึดหลักการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ โดยสอนให้กำหนดรู้เท่าทันสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง ไม่ให้จิตถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้ายที่ทำให้มองเห็นเพี้ยนไปตามอำนาจของกิเลส หลักการกำหนดพิจารณาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นี้จะต้องเป็นการปฏิบัติให้ควบคู่ไปกับหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เชื่อมโยงกับบอริยมรรค ๘

ส่วนรูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักนี้จะเน้นไปที่การฝึกอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐาน โดยเน้นให้ผู้ปฏิบัติเจริญอานาปานสติ คือกำหนดลมหายใจ-เข้าออก มีรูปแบบการสอนโดยการกำหนดลมหายใจ นึกถึงกายที่ตั้งอยู่ในปัจจุบัน ตั้งแต่เท้าถึงหัว หัวถึงเท้า นึกถึงขา ขาขวาทับขาซ้าย นึกถึงมือ มือขวาทับมือซ้าย นึกถึงกายท่อนล่างที่สัมผัสกับพื้น นึกถึงเรื่อยขึ้นมาถึงท่ามกลางหน้าอก ถึงคอ ถึงหัว จากหัวกลับลงไปคอ ลงไปท่ามกลางหน้าอก กายท่อนล่าง มือขวาทับมือซ้าย ขาขวาทับขาซ้าย กลับขึ้นไปอีกครั้ง นึกถึงขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย กายท่อนล่างที่สัมผัสกับพื้น นึกถึงเรื่อยขึ้นมาท่ามกลางหน้าอก ถึงคอ ถึงหัว ถึงบริเวณใบหน้า ถึงบริเวณปลายช่องจมูก สมมติว่าลมหายใจออกผ่านบริเวณปลายช่องจมูก หายใจเข้านึก “พุท” หายใจออกนึก “โธ” เวลาหายใจเข้าไม่ต้องนึกตามลมหายใจเข้า เวลาหายใจออกไม่ต้องนึกถึงลมหายใจออก นึกอยู่บริเวณปลายช่องจมูกแห่งเดียว พยายามประคองจิตอย่าให้ฟุ้งซ่าน อย่าให้เคลิ้มหลับให้อยู่กับลมหายใจเข้าออกบริเวณปลายช่องจมูก เข้า “พุท” ออก “โธ” พิจารณาไปเรื่อยๆ^{๙๑} ซึ่งการสอนการปฏิบัติในลักษณะนี้สอดคล้องกับการกำหนดพิจารณาอานาปานสติในหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรมอย่างครบถ้วน คือ^{๙๒}

๑) ตั้งกำหนดพิจารณากายคือลมหายใจ แบ่งการปฏิบัติออกเป็น ๔ ขั้น คือ (๑) ขณะหายใจเข้า-ออกยาว ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้า-ออกยาว (๒) ขณะหายใจเข้า-ออกสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้า-

^{๙๑} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณาภิรักษ์, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๙๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๔๘-๑๔๙/๑๓๐-๑๓๓.

ออกสั้น (๓) รู้ชัดเจจนถึงกองลมทั้งปวงทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก (๔) ระวังกายสังขารทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก

๒) ตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา แบ่งการปฏิบัติออกเป็น ๔ ชั้น คือ (๑) รู้ชัดปิติทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก (๒) รู้ชัดสุขทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก (๓) รู้ชัดจิตตสังขารทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก (๔) ระวังจิตตสังขารทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก

๓) ตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต แบ่งการปฏิบัติออกเป็น ๔ ชั้น คือ (๑) รู้ชัดจิตทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก (๒) ทำจิตให้บันเทิงทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก (๓) ทำจิตให้ตั้งมั่นทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก (๔) ปลดปล่อยจิตทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก

๔) ตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม แบ่งการปฏิบัติออกเป็น ๔ ชั้น คือ (๑) พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในกาย เวทนา จิต ทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก (๒) พิจารณาเห็นความคลายออกจากทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก (๓) พิจารณาเห็นความดับทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก (๔) พิจารณาเห็นความสละคืนทุกขณะที่หายใจเข้า-ออก

จากรูปแบบการสอนวิปัสสนากรรมฐานของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกข้างต้น ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการนำหลักสติปัฏฐาน ๔ มาเป็นกรอบในการฝึกสอนการปฏิบัติกรรมฐาน ส่วนรูปแบบอื่นๆ ก็เกิดจากประสบการณ์ของพระวิปัสสนาจารย์ในการถ่ายทอด ซึ่งอาจจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับเทคนิคและวิธีการสอนของแต่ละท่าน แต่เป้าหมายของการสอนกรรมฐานของพระวิปัสสนาจารย์สำนักนี้ก็ต้องทำให้ผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมได้รู้วิธีการปฏิบัติอย่างถูกต้องและเป็นไปในทางเดียวกันในการกำหนดเป้าหมาย นั่นคือการกำหนดพิจารณาด้วยสติสัมปชัญญะในขณะเข้าไปเกี่ยวข้องกับ กาย เวทนา จิต และสภาวะธรรมต่างๆ ที่เป็นไปอยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งส่งผลให้เกิดการรับรู้ต่อสรรพสิ่งที่เข้าไปเกี่ยวข้องตรงตามความเป็นจริง ไม่เข้าไปปรับปรุงด้วยอำนาจความรู้สึกที่เป็นตัวตน เรา เขา อันเป็นทางนำไปสู่การเข้าถึงปัญญาที่จะเข้าไปรู้เห็นเข้าใจสรรพสิ่งได้ตรงตามความเป็นจริงที่เรียกว่า “ยถาภูตญาณทัสสนะ” จนจิตปล่อยวางไม่เป็นที่แอบอิงอาศัยของกิเลสอีกต่อไป เมื่อผลของการปฏิบัติดำเนินมาถึงขั้นนี้การเจริญสติปัฏฐาน ๔ จึงจะถือว่าถึงที่สุด ส่วนการปฏิบัติจะบรรลุผลถึงผลขั้นไหนนั้น ขึ้นอยู่กับการเพียรพยายามหรือบุญบารมีของผู้ปฏิบัติเอง

อย่างไรก็ตาม วิธีการสอนให้เจริญอานาปานสตินี้มีความเชื่อมโยงกับหลักไตรสิกขา ซึ่งวัดแจ้งสว่างนอกได้นำหลักไตรสิกขามาเป็นหลักธรรมเกื้อหนุนในพัฒนากาย วาจา ใจ เพื่อมุ่งสู่ความเป้นพุทธมามกะที่แท้จริง หลักไตรสิกขานี้ถือว่าเป็นปัจจัยภายในสำหรับการพัฒนาจิตใจ มีเป้าหมายในการพัฒนาตนเป็นการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อไปสู่ความพอดี หรือการมีดุลยภาพของชีวิต มีความสัมพันธ์อันกลมกลืนระหว่างการทำนิตชีวิตของบุคคล กับสภาพแวดล้อมและมุ่งการกระทำตนให้มีความสุขด้วยตนเอง รู้เท่าทันตนเอง เข้าใจตนเองมากกว่าการพึ่งพาอาศัยวัตถุ จึงเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตที่ยั่งยืน และในขณะเดียวกันวัดแจ้งสว่างนอกก็ได้รื้อฟื้นปัจจัยภายนอก คือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้สอดคล้องกับหลักสปปายะ ๔ เพื่อให้เป็นสถานที่ที่ร่มรื่น สงบ และมีบรรยากาศในการอบรมปฏิบัติธรรม ซึ่งผู้วิจัยจะนำรูปแบบทั้ง ๒ ด้านมาวิเคราะห์เพื่อจะนำไปสู่การศึกษาผลของการพัฒนาปัญญาของสำนักนี้ต่อไป

๔.๒.๓.๑ วิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขา

สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้ใช้รูปแบบการพัฒนาปัญญาให้เป็นไปตามหลักไตรสิกขา โดยเน้นให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมได้ศึกษาและปฏิบัติดังนี้

๑) **ศีลสิกขา** เป็นการพัฒนาปัญญาโดยการประพฤติทางกายภาพ หรือที่เรียกว่า “การรักษาศีล” ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาขั้นต้นก่อนที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาขั้นสมารถต่อไป^{๙๓} การปฏิบัติธรรมขั้นศีลนี้มีเป้าหมายให้ผู้ปฏิบัติได้พัฒนาความประพฤติการฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยความดีงามเกื้อกูลซึ่งกันและกัน^{๙๔} ส่วนหลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการปฏิบัติตามหลักศีลสิกขา คือหลักปาริสุทธิศีล ^{๙๕} ประกอบด้วย ปาฏิโมกข์สังวรศีล อินทรีย์สังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล และปัจจัยสันนิสิตศีล หลักปาริสุทธิศีลนี้เป็นการฝึกฝนพัฒนาตนเองจากภายในสู่ภายนอก คือจะต้องพัฒนาในด้านพฤติกรรมให้มีระเบียบวินัยในตนก่อน นั่นคือการพัฒนาอินทรีย์คือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจให้มีความพร้อม เพื่อรับมือกับสถานการณ์ความเป็นไปตามเหตุและปัจจัยของธรรมดอันเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ยังเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่ดีงามในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ มีระเบียบวินัยสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี^{๙๖} การนำหลักศีลสิกขามาปฏิบัติจะทำให้การพัฒนาทางสังคมดีขึ้น เพราะสังคมที่เดือดร้อนุ่นวายเอารัดเอาเปรียบกันอยู่ทุกวันนี้ เพราะคนในสังคมขาดคุณธรรมคือความเมตตากรุณาต่อกัน ไม่ใส่ใจที่จะประพฤติตามหลักศีลธรรม ฉะนั้น หลักศีลสิกขาจึงมีเป้าหมายหลักเพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้เกิดคุณธรรมเบื้องต้นในฐานะที่เป็นหลักธรรมบาทฐานการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่หลักจิตตสิกขาต่อไป

จากการศึกษารูปแบบการนำหลักศีลสิกขามาเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนในการพัฒนาปัญญาด้านกายภาพของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก พบว่า หลักศีลสิกขามีลักษณะให้บุคคลผู้ปฏิบัติธรรมได้มีเจตนาที่จะงดเว้นไม่ละเมิดข้อห้ามด้านกาย ด้านวาจา ให้รักษาความเป็นปกติของความเป็นมนุษย์ผู้ซึ่งมีใจสูง หรืออาจกล่าวได้ว่าในด้านนี้เป็นการพัฒนาในเรื่องของพฤติกรรม โดยมีส่วนสำคัญที่ควรเน้น คือ (๑) พฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือโลกแห่งวัตถุ หรืออาจกล่าวว่าเป็นการรู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการรับรู้โดยไม่เกิดผลเสียหรือเกิดโทษ แต่ให้เกิดผลดี ส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการฝึกอินทรีย์ให้มีประสิทธิภาพในการใช้งาน ให้ตาหูเป็น ให้หูฟังเป็นฯ อยู่ในหลักของอินทรีย์สังวรนั่นเอง การเสพ การบริโภคปัจจัย ๔ การใช้ประโยชน์จากวัตถุ จากอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยีด้วย ปัญญาที่รู้เข้าใจมุ่งคุณค่าที่แท้จริง ให้ได้คุณภาพชีวิต ไม่หลงไปกับคุณค่าเทียมตามค่านิยมที่ผิดๆ อันเป็นค่านิยมที่ฟุ้งเฟ้อโก้เก๋ที่ทำให้บริโภคมาก แต่เสียคุณภาพชีวิต เรียก

^{๙๓} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๙๔} สัมภาษณ์ พระมหาประยุทธ ปวณฺญ, พระวิปัสสนาจารย์ประจำวัดวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๙๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๓ – ๑๒๔.

^{๙๖} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

ง่ายๆ ว่า กินเป็น บริโภคเป็น ใช้เป็น เริ่มด้วยการกินพอดี อันเป็นการปฏิบัติตามหลักของ โภช เนมัตตัญญูตา (๒) พฤติกรรมที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและโลกแห่งชีวิต เช่น การอยู่ร่วมกัน ในทางสังคม โดยไม่เบียดเบียน ก่อความทุกข์ความเดือดร้อน หรือก่อเวรภัย แต่รู้จักมีความสัมพันธ์ที่ดี กับเพื่อนมนุษย์อย่างช่วยเหลือเกื้อกูล ดำรงตนอยู่ในกรอบของศีล ดำเนินชีวิตตามหลักของศีลให้ ความร่วมมือกับการรักษาการศึกษาของสังคม กฎเกณฑ์หรือกฎหมาย ระเบียบ แบบแผน หรือวินัยแม่บทของ ชุมชนหรือสังคมของตน และวัฒนธรรม รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่าจรรยาบรรณต่างๆ และรู้จักแบ่งปัน การ เพื่อแบ่งปันช่วยเหลือ ตามหลักของการให้ทาน เพื่อช่วยเหลือปลดเปลื้องความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ ให้มีความสุข และส่งเสริมการสร้างสรรค์ สิ่งที่ดีงาม ตลอดจนการประพฤติเกื้อกูลแก่ชีวิตอื่นๆ ทั้งสัตว์ มนุษย์และพืชพันธุ์ เช่น การร่วมสร้างเขตอภัยทาน การปลูกสวนป่า และสร้างแหล่งต้นน้ำ เป็นต้น และ (๓) พฤติกรรมที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การเลี้ยงชีพอย่างมีศิลปวิทยาในวิชาชีพที่ฝึกไว้อย่าง ดี มีความชำนาญที่จะปฏิบัติให้ได้ผลดีและเป็นสัมมาอาชีพ ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญ คือไม่เป็นไปเพื่อ ความเบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น หรือก่อผลเสียหายแก่สังคม หากแต่เป็นเครื่อง แก้ปัญหาของชีวิตและแก้ปัญหาของสังคม มีชีวิตที่เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์ ทำให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล ที่ เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของตน ไม่ทำให้ชีวิตตกต่ำ หรือทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือเสื่อมจาก คุณความดีในภาวะแห่งตน

๒) สมานิลึกขา การพัฒนาปัญญาขั้นสมานินี้ สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ใช้เป็น หลักธรรมเกื้อกูลในการฝึกอบรมหรือฝึกสอนเพื่อให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมได้มีการพัฒนาจิตใจ มี เป้าหมายเพื่อทำให้จิตเจริญงอกงาม ติงาม เข้มแข็ง มีความสุข เบิกบาน ปลูกฝังคุณธรรมสร้างเสริม คุณภาพจิตและรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการทำสมาธิ^{๙๗} ซึ่งก็สอดคล้องกับ **พระพรหมคุณา ภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)** ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาปัญญาขั้นนี้ทำให้เกิดผล ๓ ด้าน คือ^{๙๘}

(๑) ด้านการพัฒนาคุณธรรมหรือคุณภาพของจิต ทำให้เกิดความดีงามในจิตใจและเกิด ความสุขแล้วยังช่วยพัฒนาทัศนคติและท่าทีในการมองโลกและสังคมให้เป็นไปในทางเกื้อกูลเกิดความ รักความเอื้ออาทรต่อสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติอยากดูแลให้ดีงามทำให้พฤติกรรมและความสัมพันธ์ต่อ สิ่งแวดล้อมและสังคมเป็นไปในทางที่ดีงามด้วยเต็มใจมีความสุขในการทำ การช่วยเหลือโดยไม่ รู้สึกฝืนหรือถูกบังคับเพราะเป็นสิ่งที่ออกมาจากใจจริงๆ การพัฒนาด้านนี้สามารถพัฒนาได้ตลอดเวลา ในชีวิตประจำวัน

(๒) ด้านการพัฒนาสมรรถภาพจิตหรือความสามารถของจิต ทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคงมี ความเพียรพยายามกล้าหาญอดทนรับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น การพัฒนาความสามารถของ จิตใจนี้จะเป็นพื้นฐานที่สำคัญทั้งในแง่การทำหน้าที่การทำงานและการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ ทำให้ไม่ย่อท้อถอยต่อปัญหาอุปสรรคไม่หลงลืมบกพร่องและมีความมุ่งมั่นแน่วแน่ในสิ่งที่ทำไม่ให้ออกแวกหวั่นไหวไปกับเรื่องต่างๆ ที่เข้ามากระทบ หากพัฒนาได้ดีจะทำให้มีความสุขอยู่กับสิ่งที่ทำใน ขั้นสูงสมรรถภาพของจิตที่ถูกพัฒนาดีแล้วนี่จะเป็นมาตรฐานในการพัฒนาปัญญาขั้นสูงจนสามารถ กำจัดกิเลสได้หมดสิ้น

^{๙๗} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์.

^{๙๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมะอินทรี, ๒๕๕๓), <<http://www.ebooks.in.th/23283>> (เข้าถึงเมื่อ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๐)

(๓) **ด้านการพัฒนาสุขจิต** ทำให้จิตใจร่าเริงเบิกบานสดชื่นเอิบอิม่องใสสงบและมีความสุข สุขที่เกิดจากการพัฒนาจิตใจนี้เป็นความสุขที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยวัตถุภายนอกหรือสังคมทำให้ เป็นอิสระและขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอกน้อยลงสามารถใช้วัตถุสิ่งของที่มีไปสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ได้ อย่างเต็มที่โดยไม่ติดตันห่วงเหวนเพราะกลัวว่าถ้าไม่มีสิ่งเหล่านั้นแล้วจะไม่มีความสุขทำให้การแสวงหา ความสุขจากการใช้การเสพวัตถุภายนอกอย่างที่ทำกันอยู่ในปัจจุบันซึ่งเป็นสาเหตุของการทำลาย สิ่งแวดล้อมและก่อให้เกิดปัญหาสังคมลดลงเพราะเป็นธรรมชาติของทุกคนที่ย่อมอยากจะได้ความสุขหา ความสุขแต่ถ้าเขาขาดการพัฒนาความสามารถในการมีความสุขขึ้นมาได้ด้วยตัวของเขาเองและเป็น ความสุขที่ประณีตมากกว่าเขาจะไม่ไปติดอยู่กับการแสวงหาสิ่งภายนอกอีกต่อไป

จากการศึกษาเรื่องการนำหลักสมาธิสิกขามาเป็นหลักธรรมเกื้อหนุนในการอบรมปฏิบัติ ธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกข้างต้น พบว่า สมาธิสิกขาเป็นการพัฒนาปัญญาเพื่อให้ เข้าใจธรรมชาติของจิต การทำงานของจิต รู้วิธีการพัฒนาจิต เพื่อให้สงบตั้งมั่น เป็นสมาธิพร้อมที่จะทำ กิจหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านการพัฒนาจิต หรือที่เรียกว่าสมาธิ แยกได้ ๓ ด้าน คือ (๑) ด้าน คุณภาพจิต ได้แก่คุณธรรมความดีงามต่างๆ เช่น เมตตา กรุณา กตัญญูตเวที คารวะ หิริโอตตปละ ฯ ซึ่งหล่อเลี้ยงจิตใจให้เจริญงอกงาม และเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม (๒) ด้านสมรรถภาพจิต ได้แก่ความสามารถของจิต ที่เข้มแข็ง มั่นคงหรือความมีประสิทธิภาพของจิต เช่น มีฉันทะ ความใฝ่รู้ใฝ่ ดีงาม ใฝ่กระทำ จิตมีความเพียร ความขยัน ความอดทน มีความระลึกได้ รู้ตัวทั่วพร้อมเท่าทัน ตื่นตัว อยู่เสมอ สามารถควบคุมตัวเองได้ มีความตั้งมั่นแน่วแน่ ใส สงบ เป็นสมาธิ รวมไปถึงความไม่ประมาท ที่จะทำให้ง่ายกว่านั้นคงในพฤติกรรมที่ดีงาม หรือตั้งมั่นในความดีงามและพร้อมที่จะใช้ปัญญาในการ ใช้ชีวิตและประกอบกิจหน้าที่ และ (๓) ด้านสุขภาพจิต ทำให้สภาพจิตปราศจากความขุ่นมัวเศร้าหมอง เร่าร้อน หากแต่มีความสดชื่น เอิบอิม ร่าเริง เบิกบาน ผ่อนคลาย ผ่องใส เป็นสุข ซึ่งจะส่งผลต่อ สุขภาพกาย และทำให้พฤติกรรมที่ดีงามมีความมั่นคง สอดคล้องกลมกลืน หรืออยู่ในภาวะที่สมดุล

๓) ปัญญาสิกขา การพัฒนาปัญญานี้ ถือว่าเป็นการพัฒนาขั้นสูง ซึ่งสำนักปฏิบัติธรรม วัดแจ้งสว่างนอก ใช้เป็นหลักธรรมเกื้อหนุนในการฝึกปฏิบัติเพื่อให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมได้เข้าใจ สภาพธรรมตามความเป็นจริง สอนให้รู้เท่าทันโลกและชีวิต และสอนให้รู้ถึงความสุขที่แท้จริงที่ได้รับ จากการทำจิตใจให้เป็นอิสระจากสิ่งที่เป็นพันธนาการของชีวิตหรือสิ่งที่เกินความจำเป็นของชีวิต^{๙๙} **พระราชประสิทธิคุณ** ได้กล่าวเสริมว่า การพัฒนาปัญญานี้มีความสำคัญมาก เพราะ ปัญญาสามารถช่วยให้บุคคลพิจารณาทุกสิ่งตามความเป็นจริง เกิดความเข้าใจและสามารถส่งผลให้เกิด แก่ปัญหาที่ดีได้ การพัฒนาปัญญาด้านปัญญา คือการฝึกอบรมเจริญปัญญาเพื่อสร้างความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ให้รู้จักคิด พิจารณาแก้ปัญหาด้วยปัญญา มีจิตเป็นสุขไร้ทุกข์ ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหาอย่าง แท้จริง การพัฒนาปัญญาจะร้องอาศัยสมาธิ เพราะเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรคในฐานะเป็น จุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรม การพัฒนาปัญญาสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมทั่วไปจะต้องอาศัยหลักธรรม ๒ ประการ คือปรัโตโฆสะ (ปัจจัยภายนอก) และโยนิโสมนสิการ (ปัจจัยภายใน) ซึ่งปัจจัยทั้งสองนี้จะทำ หน้าที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ก่อให้เกิดสมาธิ ซึ่งเป็นตัวปัญญาจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้เข้าใจความจริง

^{๙๙} สัมภาษณ์ พระครูสมุทธานเขตคณารักษ์, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

และส่งผลให้อยู่กับความจริงได้อย่างมีความสุข^{๑๐๐} ซึ่งความสุขที่ว่าเป็นความสุขทางด้านจิตวิญญาณ เป็นสภาวะที่บุคคลมีความสุขในทุกอณูของร่างกาย เป็นความสุขความสงบที่เกิดจากความดี การไม่เห็นแก่ตัว ปราศจากเครื่องรบกวนจิตใจ มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีสติ สมาธิ ปัญญา มีการเข้าถึงสิ่งสูงสุด เช่น พระรัตนตรัย พระนิพพาน หรือ พระเจ้า^{๑๐๑} ซึ่งคุณภาพของจิตดังกล่าวจะทำให้มีปีติ มีความผ่อนคลาย มีความสุขอย่างลึกซึ้งและประณีตมีภูมิคุ้มกันสูง มีโรคน้อยและอายุยืน ^{๑๐๒} วิธีการพัฒนาปัญญาขั้นนี้ สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกได้ยึดหลักอานาปานสติ ซึ่ง **พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)** ได้กล่าวอธิบายถึงการปฏิบัติตามหลักอานาปานสติไว้ว่า อานาปานสติเป็นวิธีเจริญสมาธิที่ปฏิบัติได้สะดวกยิ่งเพราะใช้ลมหายใจซึ่งเนื่องอยู่กับตัวของทุกคนใช้ได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ ในทันทีที่ต้องการ พอเริ่มลงมือปฏิบัติก็ได้รับผลเป็นประโยชน์ทันทีตั้งแต่ต้นเรื่อยไปไม่ต้องรอนจนเกิดสมาธิที่เป็นขั้นตอนชัดเจน กล่าวคือกายใจผ่อนคลายได้พักจิตสงบสบายลึกซึ้งลงไปเรื่อยๆ ทำให้อกุศลกรรมระงับและส่งเสริมให้กุศลกรรมเกิดขึ้น การบำเพ็ญอานาปานสติทำให้กายใจสุขสงบจนลมหายใจละเอียดประณีตลงไปเรื่อยๆ ยิ่งกว่านั้นอีกจนถึงขั้นที่แทบจับไม่ได้เลยว่า มีลมหายใจในเวลานั้น ร่างกายดำรงอยู่ได้ดีโดยใช้พลังงานน้อยที่สุดเตรียมความสดชื่นไว้ให้แก่การทำกิจในเวลาถัดไปและช่วยให้แก่ข้าลงหรือช่วยให้ทำงานได้มากขึ้นพร้อมกับสามารถพักผ่อนน้อยลง^{๑๐๓} เมื่อผู้ปฏิบัติตั้งใจเจริญปัญญาด้วยหลักอานาปานสติโดยใช้สติสัมปชัญญะเข้าไปกำหนดกาย เวทนา จิต และธรรมที่เข้าไปเกี่ยวข้องในปัจจุบันขณะเป็นอารมณ์ จะส่งผลให้เกิดการรู้เห็นตรงตามความเป็นจริงของสภาวะธรรมที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนั้น

จากการศึกษารูปแบบการพัฒนาปัญญาด้วยการนำหลักปัญญาลิกขามาเป็นหลักธรรมในการปรับสอนวิปัสสนากรรมฐานของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก พบว่า หลักปัญญาลิกขาคือหลักปฏิบัติขั้นสูง มีเป้าหมายให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมได้เจริญสติภาวนาเข้าไปรับรู้ขณะเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยกำหนดให้มีสติสัมปชัญญะกับอารมณ์ปัจจุบันล้วนๆ ที่กำลังเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่โดยปราศจากความรู้สึกที่เป็นตัวตน เรา เขา เกิดขึ้นในใจ ปราศจากการคิดปรุงแต่งใดๆ และปราศจากการตัดสินว่า ดีชั่ว ถูกผิด เป็นต้น เหลืออยู่แต่การรับรู้ที่บริสุทธิ์เท่านั้น นั่นคือต้องเข้าไปเกี่ยวข้องหรือเผชิญหน้ากับทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะด้วยความมีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันสิ่งนั้นๆ ตามความเป็นจริงโดยไม่เปิดโอกาสให้ความรู้สึกที่เป็นตัวตนอันเป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรมต่างๆ ได้ช่องเกิดขึ้น มีแต่ความรู้สึกที่เป็นกุศลธรรมเกิดขึ้น มีความรู้แจ้งเข้าถึงความจริงของโลกและชีวิต รู้เท่าทันกับธรรมดาหรือกับธรรมชาติทั้งหลายที่ทำให้วางใจถูกต้องต่อทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถแก้ปัญหาชีวิต

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ พระราชประสิทธิ์คุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๖ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๑} ตามทัศนะพุทธทาส กฎของธรรมชาติมีความหมายเท่ากับคำว่า “พระเจ้า” ทุกอย่างทุกประการ กฎของธรรมชาติเป็นพระเจ้าในฐานะเป็นต้นกำเนิดของทุกสิ่ง ทุกสิ่งออกมาจากกฎของธรรมชาติ ก็เท่ากับกฎของธรรมชาติสร้างทุกสิ่งขึ้นมา พระเจ้าจึงหมายถึง ผู้สร้างโลก ผู้ควบคุมโลก และผู้ทำลายโลก

^{๑๐๒} ประเวศ วะสี, **วิถีนุชย์ในศตวรรษที่ ๒๑** ศูนย์หนึ่งก้าว, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๕๘.

ขจัดความทุกข์ในจิตใจของตนเองได้ หลุดพ้นจากความยึดติดในสิ่งทั้งหลาย จิตไม่ถูกบีบคั้นครอบงำ กระทบกระทั่งด้วยความผันผวนปรวนแปรของสิ่งต่างๆ หลุดพ้นเป็นอิสระอยู่เหนือกระแสโลก

๔.๒.๓.๒ วิเคราะห์ด้านการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกตามหลักสัปปายะ ๔

นอกเหนือจากการพัฒนาปัญญาประชาชนด้วยการให้การอบรมปฏิบัติธรรมโดยยึดหลักไตรสิกขาที่สอนเชื่อมโยงกับหลักสติปัฏฐาน ๔ แล้ว สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ยังได้พัฒนาพื้นที่ทางกายภาพ และสิ่งที่มีสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องให้เกิดความสะดวกสบายต่อการปฏิบัติธรรม เช่น พื้นที่อาหาร บุคลากร และหลักธรรม เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้จาก ภายในวัดแจ้งสว่างนอกมีการปรับปรุงพื้นที่ เสนาสนะ ที่พัก ห้องน้ำ และสถานที่ใช้ในการปฏิบัติธรรมให้มีความสะดวกสบาย มีสภาพแวดล้อมที่ดี สงบร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมเจริญจิตภาวนา จากการศึกษาการพัฒนาทางกายภาพของสำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้ ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับหลักสัปปายะ ๔ คือ อาวาสสัปปายะ อาหารสัปปายะ บุคคลสัปปายะ และธรรมสัปปายะ ซึ่งจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ผลของการพัฒนาปัญญาของสำนักนี้ต่อไป

๑) ด้านอาวาสสัปปายะ

จากการศึกษาการบริหารจัดการพื้นที่ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก พบว่า สำนักนี้ได้จัดพื้นที่ให้มีความเหมาะสมกับสถานที่ปฏิบัติธรรม มีความร่มรื่น เป็นธรรมชาติ มีความสะดวกสบายแก่ผู้ที่อยู่อาศัยประจำและผู้ที่เข้ามาใช้สถานที่ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดสิ่งแวดล้อมที่ร่มรื่น สะอาด สวยงาม สถานที่มีความพร้อม และปรับให้มีสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอบรมปฏิบัติธรรม ทางด้านสังฆารามวัดแจ้งสว่างนอกตั้งอยู่ติดกับหมู่บ้านที่มีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น มีเส้นทางคมนาคมสะดวกสามารถเดินทางมาเข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมได้อย่างสะดวกทั้งรถส่วนตัวและรถโดยสารทั่วไป สำหรับสถานที่ปฏิบัติธรรมนั้นทางวัดได้ใช้ศาลา ๒๖๐๐ ปี ซึ่งมีพื้นที่ใช้สอยสามารถบรรจุผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ คน มีความสะดวกสบาย ไม่แออัด โปร่งโล่ง เหมาะแก่การใช้นั่งภาวนาเจริญสติกรรมฐาน หรือใช้เดินจงกรม ในขณะที่ปฏิบัติธรรมร่วมกันได้ นอกจากนี้ศาลาลังนี้ยังใช้ทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะมีความกว้างใหญ่มีความสะดวกในตัว เช่น โรงครัว ห้องน้ำ และสามารถใช้เป็นที่พักอาศัยได้ด้วยในส่วนที่เป็นลานปฏิบัติธรรมนั้น พระวิปัสสนาจารย์หรือพระวิทยากรสามารถนำพาผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมไปพักผ่อนโดยการเดินจงกรมหรือการนั่งสมาธิภายในเขตพุทธาวาส หรือบริเวณวัดได้ เพราะทางวัดได้จัดพื้นที่ให้มีความร่มรื่น ปรับบริเวณภายในวัดให้มีป่าปกคลุม จึงเป็นพื้นที่ค่อนข้างจะมีความร่มเย็นเป็นธรรมชาติ เหมาะสำหรับการเจริญจิตภาวนาหรือปลีกวิเวกเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรมทั้งเป็นส่วนตัวและหมู่คณะ ด้วยการจัดพื้นที่ให้มีความเหมาะสมต่อการอบรมปฏิบัติธรรมนี้ จึงทำให้วัดแจ้งสว่างนอกเป็นที่รู้จักของประชาชนและหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะในเขตจังหวัดขอนแก่น จะมีผู้เข้ามารับบริการอบรมปฏิบัติธรรมมิได้ขาด

๒) ด้านอาหารสัปปายะ

สำหรับการให้บริการเรื่องอาหารสำหรับผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมนี้ พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนบ้านโนนหัน ซึ่งเป็นชุมชนค่อนข้างใหญ่ คน

ส่วนมากในชุมชนนี้นับถือพระพุทธศาสนา มีความเคารพนับถือต่อท่านเจ้าอาวาส (พระครูโสมธานเขตคณารักษ์) และพระภิกษุสามเณรภายในวัด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อาหารบิณฑบาตไม่ขัดสน มีความเพียงพอสำหรับการขบฉันทั้งเช้าและเพล นอกจากอาหารบิณฑบาตแล้ว ชาวบ้านยังมีการเปลี่ยนวาระกันเป็นกลุ่มทำอาหารไปถวายที่วัดด้วย เมื่อมีโครงการปฏิบัติธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอก หรือทางวัดจัดอบรมปฏิบัติธรรมขึ้น จะเป็นหน้าที่ของแม่ครัวที่ทางวัดแต่งตั้งให้เป็นผู้ทำอาหารเอง ทั้งนี้เพื่อจะได้จัดทำอาหารที่มีความเหมาะสมกับผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรม และส่วนมากจะทำอาหารแบบทานง่าย ย่อยง่าย เช่น ข้าวต้ม หรืออาหารจำพวกผักต่างๆ เป็นต้น และต้องเป็นอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพที่สุด นั่นคือไม่เป็นอาหารที่มีรสจัด เช่น เค็มจัด หวานจัด มันจัด เป็นต้น เพราะอาหารเหล่านี้ไม่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพเป็นเหตุนำมาซึ่งโรคภัยต่างๆ ทั้งไม่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมด้วย ฉะนั้นอาหารที่มีความเหมาะสมต่อผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอกนำมาปรับพัฒนาการตามหลักอาหารสัปปายะ คืออาหารที่บริโภคแล้วจะต้องเป็นอาหารจำพวกที่สบายต่อความเป็นอยู่ในอัตภาพแห่งตน เมื่อบริโภคเข้าไปแล้ว ไม่ทำให้เกิดทุกข์เวทนา เช่น ท้องอืด ท้องร่วง ท้องเดิน เป็นอาหารที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่ร่างกายโดยประมาณ โดยไม่ต้องคำนึงถึงรสของอาหารแม้รสจะดีแต่เมื่อทำให้ร่างกายเกิดทุกข์เวทณาก็ควรงดเสีย การพิจารณาอาหารก่อนทานจึงมีความสำคัญสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม เป็นการพิจารณาเพื่อจะเลือกทานในสิ่งที่เป็นประโยชน์และพอให้เกิดกำลังกายในการปฏิบัติธรรมให้ไปสู่เป้าหมายขั้นสูงขึ้นไป

๓) ด้านบุคคลสัปปายะ

ด้านบุคลากรนี้ จากการศึกษา พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก มีการเลือกเฟ้นบุคลากรผู้ที่จะเข้ามาอาศัยภายในวัด และเมื่อมาอยู่เป็นบุคลากรประจำแล้วทางวัดก็จะให้การพัฒนาโดยการส่งไปศึกษาหรืออบรมเพื่อพัฒนาความรู้และประสบการณ์ในสาขาต่างๆ ตามความรู้ความสามารถหรือความถนัดของแต่ละบุคคล และเมื่อพัฒนาบุคลากรเหล่านั้นแล้วก็จะมีการมอบหมายให้ทำหน้าที่ช่วยเหลือภารกิจของวัดซึ่งหลายด้านด้วยกันตามความรู้ความสามารถ โดยเฉพาะบุคลากรทางด้านให้การอบรมปฏิบัติธรรมนั้น ทางวัดจะเน้นเป็นกรณีพิเศษเพื่อที่จะเลือกเฟ้นเอาบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ในฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และต้องเป็นผู้ที่มีศีลาจารวัตรที่งดงาม มีความประพฤติเป็นแบบอย่างและเป็นที่ศรัทธาของประชาชน จากการศึกษา ยังพบว่า วัดแจ้งสว่างนอกมีบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถหลายด้านด้วยกัน เนื่องจากเป็นวัดที่เป็นจุดศูนย์กลางทางด้านการปกครอง การศึกษา และการเผยแผ่ และบุคลากรเหล่านี้ได้ผ่านการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โท และเอก และเป็นมหาเปรียญเกือบทุกรูป จึงมีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ในการช่วยภารกิจของวัดได้เป็นอย่างดี

๔) ด้านธัมมสัปปายะ

จากการศึกษาด้านธัมมสัปปายะของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก พบว่า สำนักนี้เป็นจุดศูนย์รวมของบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถหลายด้าน บุคลากรเหล่านี้เป็นพระสงฆ์ที่ผ่านการศึกษาอบรมมามากแล้ว และที่สำคัญสำนักนี้ก็เป็นสำนักปฏิบัติธรรมด้วย นโยบายของวัดจึงต้องการให้บุคลากรทุกท่านโดยเฉพาะบุคลากรที่ทำหน้าที่ฝึกอบรมสอนวิปัสสนากรรมฐานได้มีการสนทนาพูดคุยกันแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติ สิ่งที่จะทำให้จิตใจเกิดศรัทธา วิริยะ อุสหาหะ ความสงบระงับในการที่จะทำความเพียร หรือมีผู้รู้ พุทฺธ คุรูบาอาจารย์ที่อบรมสั่งสอนกรรมฐานให้ได้รับ

ความรู้ และเป็นอุปการคุณแก่การเจริญกรรมฐานให้ก้าวหน้า ให้เว้นการสนทนา พูดคุยในสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ไม่เป็นสัปปายะนั้นเสีย นอกจากนี้ ทางวัดแจ้งสว่างนอกรยังพัฒนาวัดให้เป็นอัมมสัปปายะ คือธรรมเป็นที่สบาย โดยการจัดพื้นที่บริเวณวัดให้เกิดความสงบร่มรื่น เป็นระเบียบ มีโครงการต้นไม้พูดได้ มีสุภาสิตสอนใจ ปริศนาธรรม คติธรรม โครงการเสียงธรรมะตามสาย รับฟังกันทั่วบริเวณ วัดทั้งในวันจัดงานบุญ และกระจายเสียงไปถึงชุมชนหมู่บ้าน จัดสถานที่ฟังเทศน์ฟังธรรมในสถานที่สงบร่มเย็น อากาศถ่ายเทสะดวก จัดทำห้องสมุดธรรมะ โดยจัดหาหนังสือธรรมะ หนังสืออื่นๆ ที่มีสารประโยชน์เพื่อให้ผู้ที่อยู่ภายในวัดหรือมาวัดได้อ่านเพื่อพัฒนาปัญญาตนเอง การเข้ามาอบรมปฏิบัติธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอกร มีโอกาสได้ฟังท่านเจ้าอาวาสและพระวิปัสสนาจารย์ได้เทศน์บรรยายเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติทำให้รู้และเข้าใจวิธีปฏิบัติมากยิ่งขึ้น สามารถนำความรู้ไปศึกษาปฏิบัติที่บ้านได้นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเรื่องราวที่ทำให้เกิดการพัฒนปัญญาที่ทางวัดได้ติดคติธรรมต่างๆ ไว้ตามต้นไม้ที่ร่มรื่นเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม เหมาะแก่การศึกษาโดยการขบคิดเพื่อพัฒนาปัญญาได้อีกทางหนึ่ง นี่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่วัดแจ้งสว่างนอกรได้พัฒนาวัดโดยนำหลักอัมมสัปปายะมาปรับใช้เพื่อที่จะทำให้บริเวณวัดทั้งหมดเป็นสถานที่ให้ความรู้หรือสอนธรรมแก่ประชาชนได้ หรือภายนอกวัดก็มีธรรมะตามสายเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทราบข่าวสารกิจกรรมทางวัดและฟังธรรมะตามสายได้

๔.๓ วิเคราะห์ผลการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

ผลจากการที่สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นทั้ง ๓ แห่ง ได้นำปัจจัยภายในคือหลักไตรสิกขาที่ปฏิบัติเชื่อมโยงกับหลักอริยมรรค และสติปัญญา ๔ มาใช้เป็นรูปแบบในการพัฒนาปัญญา และได้นำปัจจัยภายนอกคือหลักสัปปายะ ๔ มาเป็นปัจจัยคอยสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทางด้านกายภาพ โดยเน้นให้ภาพรวมของสำนักปฏิบัติธรรมมีความเป็นสัปปายะทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านอาวาสสัปปายะ ด้านอาหารสัปปายะ ด้านบุคคลสัปปายะ และด้านธรรมสัปปายะ ทำให้เกิดผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ขึ้น โดยประชาชนที่เข้ารับการอบรมและปฏิบัติธรรมได้รับการพัฒนาปัญญาสามารถนำหลักพุทธจริยธรรมไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี ซึ่งในที่นี่จะได้แบ่งวิเคราะห์ผลของการพัฒนาปัญญาออกเป็น ๓ ด้าน คือ ด้านศีลสิกขา ด้านสมาธิสิกขา และด้านปัญญาสิกขา ของแต่ละสำนัก ดังนี้

๔.๓.๑ วิเคราะห์ผลที่เกิดจากการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

ผลจากการที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้นำปัจจัยทั้งภายในและภายนอกมาเป็นเครื่องสนับสนุนส่งเสริมกันในการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ จึงทำให้เกิดผลของการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขาทั้ง ๓ ด้าน ดังนี้

๔.๓.๑.๑ ด้านศีล

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ฝึกฝนอบรมประชาชนให้เรียนรู้เรื่องของศีล โดยการฝึกฝนปฏิบัติเพื่อการพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจให้สะอาดเรียบร้อยดีงาม รู้จักให้เกียรติเคารพตนเองและผู้อื่น ในทางสังคมสามารถใช้ทักษะชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้โดยการเคารพต่อศักดิ์ศรี สิทธิ และความเท่าเทียมกันแห่งความเป็นมนุษย์ นั่นคือการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รู้จักวิธีการดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาด้วยหลัก ๓ ประการ คือ สัมมาวาจา

สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ^{๑๐๔} การมาปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์ฯ ทำให้เข้าใจเรื่องของศีลดีขึ้นมาก โดยเฉพาะศีล ๕ นั้นสอนให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบต่างไปจากสัตว์โลกทั่วไป การนำหลักศีล ๕ ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั้น ทำให้การประพฤติปฏิบัติตนได้ตัวอย่างเสมอด้านเสมอปลาย ทำให้ชีวิตมีความสุข และสมหวัง เวลาเราต้องเจอกับปัญหาหรืออุปสรรคที่หนักหนาในชีวิต ก็จะทำให้เรามีสติในการแก้ปัญหาเหล่านั้นให้ผ่านพ้นไปได้ การรักษาศีลเป็นการทำความสะอาดกาย และวาจา ประพฤติตนถูกต้องตามทำนองคลองธรรม การพูดจาก็จะระมัดระวังถึงความเหมาะสมไม่เหมาะสม จะไม่พูดคำหยาบ เพื่อเจ้า และโกหกต่อแหล่หลอกลวง ทำให้เป็นที่รัก และเชื่อถือไว้วางใจของผู้บังคับบัญชาให้ทำงานใหญ่ และมอบตำแหน่งที่สูงขึ้นให้ นอกจากผลที่ได้ในการดำรงชีวิตในสังคมแล้ว การรักษาศีลให้บริสุทธิ์จะช่วยให้การปฏิบัติธรรมเจริญก้าวหน้าได้ง่าย เพราะการรักษาศีลเป็นการลดละกิเลสอย่างหยาบได้อีกทางหนึ่ง^{๑๐๕} การรักษาศีลเป็นการประคับประคองตนไว้มิให้ประมาทในการดำเนินชีวิต เป็นการดำรงตนอยู่ด้วยดีท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ตนมีส่วนร่วมช่วยร่วมสร้างสรรค์ รักษาให้เอื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน เป็นการควบคุม กาย วาจา ให้เรียบร้อย ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น ทางกาย เช่น ไม่ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น หากเป็นสัตว์ก็ต้องไม่ทรมาณ กักขังหรือใช้แรงงานจนเกินไป ไม่ลักขโมย หุจริตหรือถือเอาสิ่งของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต ไม่ล่วงเกินของรักของหวงของผู้อื่น เป็นต้น ทางวาจา เช่น ไม่พูดเท็จ ไม่พูดหลอกลวง ไม่พูดให้แตกความสามัคคี^{๑๐๖} เป็นการฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย ทางวาจาและการประกอบอาชีพ ดำรงตนในสังคมแบบสาธุชน เป็นคนดีของสังคม เป็นคนมีระเบียบ มีวินัย ปฏิบัติหน้าที่ตามปทัสฐานของสังคมสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างดีงามโดยมีความรับผิดชอบเกื้อกูลต่อสังคม^{๑๐๗} การรักษาศีลเป็นการพัฒนาการกระทำ โดยการสร้างความสัมพันธ์ทางกายและวาทะกับบุคคลอื่นโดยไม่เบียดเบียนกัน ไม่กล่าวร้ายทำลายผู้อื่น ไม่กระทำการใดๆ ที่จะก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น แต่จะใช้วาจาและการกระทำที่ดี ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน^{๑๐๘} วัดโพธิ์สอนให้คนรักษาศีลให้บริสุทธิ์ คนที่รักษาศีลได้ก็จะเป็นประพฤติก้าวเสียหยาบ เป็นผู้มีความสุจริตไม่มีความวิตกกังวลกับการกระทำใดๆ ก่อให้เกิดความศรัทธา มีกุศลธรรมส่งผลต่อการปฏิบัติธรรมคือทำสมาธิได้ง่าย^{๑๐๙} ได้นำหลักของศีลไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทำให้มีความสำรวมระวังทางกาย วาจา และใจมากขึ้น ชีวิตครอบครัวมีความสุขดี ไม่ทะเลาะเบาะแว้งอยากได้นอนนี่เหมือนเมื่อก่อน ความประพฤติก็เป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนรอบข้างและสังคมได้^{๑๑๐} จากการให้

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระมหานันทน์ มหาธมมรักษิโต ป.ธ. ๙, พระวิปัสสนาจารย์, เมื่อวันที่ ๖ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ ดร.ธวัชรัตน์ แดงหาญ, อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๖ จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ นางสาวกร ชำธรรม, ธรรมบริกร, ข้าราชการบำนาญ, เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ นางธนัชชา รัตนเพชร, ผู้เข้าปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ นางจิรพรรณ โปรดบำรุง, นักกายภาพบำบัดชำนาญการพิเศษ โรงพยาบาลพุทธชินราชพิษณุโลก, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ พระทองศักดิ์ จารุณโม, พระลูกวัด, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ นายสมนึก สุขสกุล, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ของผู้ที่นำหลักของศีลไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ต่างก็มีความเห็นว่า การปฏิบัติตนตามหลักของศีลอย่างน้อยศีล ๕ ก็จะทำให้ผู้ปฏิบัติมีสำรวมระวังไม่ให้ความชั่วที่เป็นอกุศลกรรมเกิดขึ้นทางกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม และทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุขและสามารถประพฤติเป็นแบบอย่างคนอื่นได้

ผลจากการศึกษาด้านศีล พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนพัน ได้พัฒนาปัญญาโดยการฝึกสอนอบรมให้ประชาชนหรือผู้ที่เข้าปฏิบัติธรรมได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของศีล และการนำหลักของศีลไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ผลจากการที่ประชาชนได้นำหลักของศีลไปปฏิบัติทำให้เขาเหล่านั้นมีความสำรวมระวังในการใช้ชีวิตมากขึ้น ทำให้มีสติระลึกกลัวบาปมากขึ้น สามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข และประพฤติเป็นแบบอย่างในทางที่ดีงามแก่คนรอบข้างและสังคมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังพบว่า คนที่รักษาศีลเป็นปกติจะไม่วิตกกังวลกับการกระทำความชั่วใดๆ มีชีวิตอยู่แบบพอเพียงไม่ทะเยอทะยานอยากได้ในสิ่งที่เกินความจำเป็นกับการใช้ชีวิตมากนัก จิตใจละเอียดมุ่งทำแต่กุศลธรรม จึงมีผลต่อการทำสมาธิได้ง่าย

๔.๓.๑.๒ ด้านสมาธิ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนพัน จะเน้นการพัฒนาปัญญาโดยกระบวนการฝึกจิตในระดับสมถกรรมฐาน เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตให้อยู่ในระดับสงบและอารมณ์ผ่องใส ไม่เครียด ไม่บีบคั้น มีความปลอดโปร่งและเบาสบาย โดยมีการอบรมจิตร่วมกันทุกวันหลังทำวัตรเย็น และทุกวันพระในภาคเช้าหลังจากไหว้พระสวดมนต์และทำบุญตักบาตรเสร็จแล้วก็จะมีการแสดงธรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาจิต เริ่มตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐ น. และในช่วงเย็นตั้งแต่เวลา ๑๘.๐๐ – ๒๑.๐๐ น. ก็จะมีกิจกรรมสวดมนต์เสริมสร้างสิริมงคลพิชิตโรค ฟังเทศน์และปฏิบัติธรรม ส่วนในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ระหว่างเวลา ๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น. ก็จะมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมในช่วงบ่ายด้วย^{๔๐} การปฏิบัติธรรมโดยเน้นกระบวนการฝึกจิตนี้ มีจุดประสงค์เพื่อให้ประชาชนหรือผู้ปฏิบัติธรรมทั่วไปได้เข้าใจในการบริหารจัดการในรูปแบบของการทำสมาธิให้ตั้งมั่นแน่วแน่ ซึ่ง สามารถควบคุมจิตไม่ให้หวั่นไหวออกแวกฟุ้งซ่านเมื่อมีอารมณ์ภายนอกเข้ามากระทบ แต่ถ้าได้ฝึกจิตในระดับที่สูงขึ้นจนกระทั่งจิตละเอียดมีสมาธิแน่วแน่และกล้าแข็งก็ย่อมสามารถกำจัดกิเลสอย่างกลาง^{๔๑} ได้ และเมื่อกล่าวโดยการบำเพ็ญจิตขั้นสมาธิในอริยมรรค คือการทำให้บริบูรณ์ในมรรค ๓ ประการ คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

การปฏิบัติธรรมโดยการทำสมาธิอย่างสม่ำเสมออย่างถูกวิธีการนั้น จะทำให้ผู้ที่ปฏิบัติสามารถเตือนตนได้ดี โดยเฉพาะในเรื่องของความน้อยเนื้อต่ำใจ จะลดระดับความอิจฉาและความเคียดแค้นพยาบาทหลงได้เรื่อยๆ ถ้ามีการทำสมาธิอย่างต่อเนื่องก็จะสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นเป็นลำดับขั้นสามารถปรับจากความก้าวร้าว สู่ความนุ่มนวลและอ่อนโยนได้ นอกจากนี้ยังทำให้สามารถแยกแยะและมองเห็นความแตกต่างระหว่างหน้าที่กับความรับผิดชอบได้ดีเป็นอย่างดีโดยเฉพาะในเรื่อง “ของ

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระวิมาน คมภีรพลญฺ, ดร., เลขานุการวัดโพธิ์บ้านโนนพัน, พระวิปัสสนาจารย์, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๔๑} ปริญญาฐานกิเลส คือกิเลสที่กลุ่มมจติใจ เช่น นิเวศธรรมต่าง ความติดข้องในกามคุณ ฯลฯ แต่ยังไม่ถึงกับล่องศีล หรือล่วงทุจริตกรรมออกมาทาง กาย วาจา เป็นกิเลสอย่างกลาง

เขา” และ “ของเรา”^{๑๑๒} ได้มาปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์เป็นประจำ ผลจากการปฏิบัติสมาธิทำให้จิตใจมีความเยือกเย็นลงกว่าแต่ก่อนมาก สามารถเผชิญกับสถานการณ์ที่บีบคั้นต่างๆ ได้ดี และสามารถปรับอารมณ์ให้อยู่ในสภาพปกติได้นานกว่า และคืนสู่ความเป็นสภาพปกติได้เร็วขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถเปิดใจรับฟังความคิดเห็นคำติชมของคนอื่นได้ดี^{๑๑๓} ผลของการทำสมาธิทำให้มีอิสรภาพภายในอย่างแท้จริง คือสามารถละความรู้สึกจากความสับสนความวุ่นวายจากภายนอกเข้าสู่ภายในได้ในทุกสภาพแวดล้อมอย่างง่าย ๆ ดูเบาสบาย ไม่เครียด การทำเช่นนี้ทำให้เราสามารถพักหรือผ่อนคลายจิตใจได้เป็นไปอย่างสงบเยือกเย็น แม้ไม่ได้หลับตา ก็ทำให้สามารถทำงานได้ดีมากกว่า หนักได้มากกว่า และเครียดน้อยกว่า^{๑๑๔} การทำสมาธิเป็นประจำจะส่งผลให้เป็นคนอารมณ์ดี มีความสดชื่น สดใส กระชุ่มกระชวย เป็นที่รักของคนรอบข้าง นอกจากนี้ยังส่งผลทำให้มีความฉับไว ฉียบแหลม ฉียบคม ในเรื่องของการงาน การตัดสินใจ มุมมองริเริ่มสร้างสรรค์ มีพัฒนาการที่ดีขึ้นกว่าเดิมไปเรื่อย ๆ^{๑๑๕} จนกระทั่งมีความเข้าใจในเรื่องของวิถีสงสาร และวงจรของชีวิตที่สอดคล้องกับการกระทำในอดีต ปัจจุบัน จนถึงอนาคต จึงทำให้เป็นคนไม่ประมาท มีความเข้าใจในเรื่องความเป็นไปตามสภาพที่เป็นจริง จิตใจจึงตั้งมั่นในคุณธรรม ศีลธรรม และคุณงามความดี

การพัฒนาปัญญาด้วยหลักสมาธิของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันอีกอย่างหนึ่ง คือ การพยายามทำให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมไม่ห่วงกังวลหรือวิตกกังวลใดๆ เกี่ยวกับปณิธานทั้ง ๑๐ ประการ คือ ความกังวลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ความกังวลเกี่ยวกับวงศ์ตระกูลและผู้เกี่ยวข้อง ความกังวลเกี่ยวกับผลประโยชน์ ความกังวลเกี่ยวกับคณะศิษย์หรือหมู่ชนที่อยู่ในความรับผิดชอบ ความกังวลเกี่ยวกับหน้าที่การงาน ความกังวลเกี่ยวกับการเดินทางไกลทำธุรกิจ ความกังวลเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพของญาติหรือคนใกล้ชิด ความกังวลเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพของตนเอง ความกังวลเกี่ยวกับการศึกษา และความกังวลเกี่ยวกับการรักษาฤทธิ์บุญคุณไม่ให้เสื่อม ซึ่งการที่ทำให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมสามารถตัดปณิธานนี้ได้ จะทำให้จิตเป็นสมาธิขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาทางกายาวา สีสาวา และจิตตาวา^{๑๑๖} ส่งผลให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมเกิดการพัฒนา ๒ ด้าน คือ ด้านสมรรถภาพทางด้านจิตใจและอารมณ์ และคุณภาพทางด้านจิตใจและอารมณ์ ดังนี้^{๑๑๗}

๑) สมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์

ด้านสมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ จำแนกออกเป็น ๓ ระดับ คือ

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ พระมหานันทน์ มหาธมมรฤชโต, พระวิปัสสนาจารย์, เมื่อวันที่ ๖ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ ดร.ธวัชรัตน์ แดงหาญ, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ ดร.สรัญญา วิรัชชาติ, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ นางสาวกร ชำธรรม, ธรรมปริกร, ข้าราชการบำนาญ, เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ พระมหานันทน์ มหาธมมรฤชโต ป.ธ. ๙, พระวิปัสสนาจารย์, เมื่อวันที่ ๖ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๗} พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร., ศึกษาบทบาทการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๐๓-๓๐๔.

(๑) สมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ขั้นพื้นฐาน เป็นส่วนที่เกิดต่อเนื่องจากการกระทบสัมผัสระหว่างปัจจัยภายใน (อายตนะภายใน) และปัจจัยภายนอก (อายตนะภายนอก) แล้วมีวิญญาณเข้าไปรับรู้ ทำให้เกิดความรู้สึก (เวทนา) ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ถ่ายทอดประสบการณ์ภายในออกมาสู่พฤติกรรมภายนอก เวทนาจึงเป็นการเสวยอารมณ์จากการกระทบสัมผัสในสิ่งที่น่าพึงพอใจ ทำให้เกิดการพัฒนาทางจิตและอารมณ์ที่มีลักษณะเป็นสุขเวทนา คือความรู้สึกสุขสบาย เป็นความสุขในระดับประสาทสัมผัส

(๒) สมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ขั้นกลาง เกิดจากการพัฒนาจิตจนมีสุขภาพจิตที่ดี งาม เข้มแข็ง สงบ มีความสุขประกอบด้วยกุศลจิต มีสมรรถภาพในการส่งเสริมปัญญา และจิตใจไม่ไหวหวั่นไหวกับสิ่งที่มากระทบทั้งด้านดีและด้านร้าย โดยสภาพทางกายหรือปัจจัยภายนอกไม่มีอิทธิพลทำให้จิตใจหวั่นไหวได้ ทำให้มีจิตใจสงบ มั่นคง เข้มแข็ง มีอารมณ์ผ่องใส ไม่เครียด เิบอ้ม เบิกบาน รื่นเริงบันเทิงใจ ทำให้มีสุขภาพจิตที่ดี

(๓) สมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ขั้นสูง ในขั้นนี้จิตใจและปัญญามีความสัมพันธ์กัน เมื่อจิตใจได้รับการพัฒนาสูงขึ้นจะยกระดับไปสู่ปัญญาได้ การพัฒนาทางจิตที่ประกอบด้วยปัญญาจะยกระดับจิตไปสู่สันติสุข มีความสงบระงับจากกิเลสตัณหา ปราศจากความกำหนัดยินดีหรือยินร้าย ความโกรธ ความโลภ ความหลง ความหวาดกลัว และความฟุ้งซ่าน มีจิตใจสงบ ระวังความทุกข์ได้ หรือความทุกข์จางคลาย เมื่อยกระดับไปสู่ปัญญาระดับสูงทำให้สามารถรับทุกข์ได้

๒) คุณภาพทางจิตใจและอารมณ์

คุณภาพทางจิตใจและอารมณ์ มีการแสดงออกดังต่อไปนี้ (๑) ด้านสุขภาพ ทำให้มีสุขภาพจิตดี จิตใจผ่องใส สะอาด สงบ สบาย มีความมั่นคงทางอารมณ์ ส่งเสริมให้มีสติปัญญาดี (๒) ด้านการพัฒนาบุคลิกภาพ ส่งผลให้มีบุคลิกภาพดี มีความกระฉับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า มีความองอาจ สง่าผ่าเผย มีผิวพรรณผ่องใส มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีมนุษยสัมพันธ์ดี วางตัวได้เหมาะสมกับกาลเทศะ (๓) ด้านชีวิตประจำวัน การดำเนินชีวิตผ่องคลาย ไม่เครียด สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังมีผลส่งเสริมการพัฒนาทางกายด้วย เพราะร่างกายและจิตใจมีความสัมพันธ์กัน (๔) ด้านศีลธรรม ทำให้เป็นผู้มีสัมมาทิฐิ เชื้อกฏแห่งกรรม ปฏิบัติตามหลักศีลธรรมอย่างเคร่งครัด รู้จักแยกแยะดีชั่ว มีความประพฤติเรียบร้อยดีงาม (๕) ด้านสังคม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (ปรตตะ) และ (๖) ด้านคุณธรรม มีความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีมหากุศลจิต และมีจิตสาธารณะ เมื่อนำไปใช้ก็มีประสิทธิภาพสูง

ผลจากการศึกษาด้านสมาธิ พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาปัญญาโดยเน้นกระบวนการฝึกจิตในระดับสมถกรรมฐาน (ฝึกสมาธิ) เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตให้อยู่ในระดับสงบและอารมณ์ผ่องใส ไม่เครียด ไม่บีบคั้น มีความปลอดโปร่งและเบาสบาย ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถยกระดับจิตให้เป็นผู้ที่มีจิตอ่อนโยน รู้เท่าทันสภาวะของจิตได้ดีขึ้น เช่น สามารถแยกแยะระหว่างเรื่องส่วนตัวกับหน้าที่ได้ดี และสามารถเผชิญกับกับสถานการณ์ที่บีบคั้นต่างๆ ได้ดีขึ้น เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ทำให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมไม่มีความวิตกกังวลในเรื่องของปณิธิ จึงทำให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมมีจิตเป็นสมาธิได้ง่าย ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนา ๒ ด้าน คือ (๑) ด้านสมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ ได้แก่ สมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ขั้นพื้นฐาน สมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ขั้นกลาง และสมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ขั้นสูง (๒)

คุณภาพทางด้านจิตใจและอารมณ์ ได้แสดงผลออกเป็น ๔ ด้าน คือ ด้านสุขภาพ ด้านการพัฒนาบุคลิกภาพ ด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านศีลธรรม ด้านสังคม และ ด้านคุณธรรม

๔.๓.๑.๓ ด้านปัญญา

ด้านปัญญาสิกขานี้ เป็นการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับปัญญา ในทางพุทธจริยศาสตร์ หมายถึง การฝึกฝนอบรมตนให้เกิดปัญญาอย่างแจ่มแจ้ง ได้แก่ การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฌานแล้วจนบรรลุวิชชา ๘ ย่อมสามารถกำจัดกิเลสที่เรียกว่า อนุสัยกิเลส^{๑๑๘} และอวิชชาได้ เป็นการศึกษาขั้นสูงสุดในพุทธศาสนา เมื่อกล่าวโดยบำเพ็ญปัญญาในอริยมรรค ได้แก่การทำให้บริบูรณ์ในอริยมรรค ๒ ประการคือ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาทางด้านปัญญาสิกขา โดยการฝึกสอนวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการพัฒนาปัญญาโดยการจัดให้มีการฟังพระธรรมเทศนา การสนทนาธรรม และการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านการปฏิบัติธรรม เพื่อส่งเสริมกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ โดยมีแนวทางดำเนินการตามสะโรแกนที่ว่า “สติมา ปัญญาเกิด สติเตลิดก็เกิดปัญญา มีสติ อย่าประมาท”^{๑๑๙} กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาปัญญามีดังนี้

๑) ด้านการพัฒนาปัญญาด้วยปรโตโมสะ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาด้วยปรโตโมสะ โดยการจัดสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับการส่งเสริมการพัฒนาสติปัญญา นั่นคือการคัดเลือกพระวิปัสสนาจารย์หรือพระวิทยากรที่มีความรู้และประสบการณ์ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งการนำพาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้อย่างถูกต้อง โดยแสดงออกในรูปแบบของการจัดอบรมคุณธรรม จริยธรรม การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การสอนธรรมะ การแนะนำแนวทางการดำเนินชีวิต การนำอ่านและอธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก การนำปฏิบัติ การแจกหนังสือธรรมะ การเผยแผ่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาวิปัสสนากรรมฐาน F.M. ๙๑.๐ MHz การจัดทำคู่มือการอบรมค่ายคุณธรรม คู่มือพระวิปัสสนาจารย์ คู่มือธรรมวิทยากรค่ายคุณธรรม เพื่อปลูกฝังให้บุคลากรภายในวัดได้เป็นศาสนทายาทสืบต่อพระพุทธศาสนา และเพื่อส่งเสริมประสบการณ์และอุดมการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังได้สนับสนุนให้พระวิทยากรได้ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั้งระดับปริญญาตรี โท และเอกทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความรู้ประสบการณ์ สามารถนำองค์ความรู้มาถ่ายทอดได้อย่างถูกต้อง^{๑๒๐} เข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์ฯ ถ้ามี

^{๑๑๘} อนุสัย เป็นชื่อของกิเลสอย่างละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานของสัตว์ทั้งหลาย トラบใดที่ยังไม่อาจบรรลุมหาเป็นพระอรหันต์ อนุสัยนี้จะมีประจำอยู่ในขันธสันดานเรื่อยไป อนุสัยจึงเป็นธรรมชาติที่ซ่อนเร้นไม่เปิดเผยให้ใครเห็นได้ประจักษ์เว้นแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่สามารถรู้อนุสัยของสัตว์ทั้งหลายได้ (ดูกรภิกษุทั้งหลาย อนุสัย ๗ ประการนี้ ๗ ประการเป็นไฉน คือ อนุสัย คือกามราคะ ๑ อนุสัย คือภวัฏฐะ ๑ อนุสัย คือทิฏฐิ ๑ อนุสัย คืออวิชชา ๑ อนุสัย คือมานะ ๑ อนุสัย คือภวราคะ ๑ อนุสัย คืออวิชชา ๑ : อง.สตตก. ๒๓/๑๑/๑๗)

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ พระวิมาน คมกิตฺตปญฺญ, ดร., เลขานุการวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, พระวิปัสสนาจารย์, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร., เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

ความตั้งใจจริงก็สามารถเก็บดวงเอาความรู้กับพระอาจารย์ที่สอน ซึ่งท่านก็สอนได้ดีมากๆ เข้าใจง่าย สามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน เช่น ทำให้คิดถูกต้องว่าสิ่งไหนดีไม่ดี ถูกไม่ถูก มีสติรู้ตัวขณะทำ พูด คิด และสามารถนำหลักความรู้ที่ได้จากการฝึกฝนอบรมจากวัดโพธิ์ฯ นำไปสอนคนอื่นหรือคนรอบข้างได้ เป็นตัวอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต^{๑๒๑} ทำให้เข้าใจหลักธรรมมากขึ้น มีการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุดคือเรื่องของสติรู้เท่าทันกับอารมณ์ที่มากกระทบทั้งภายในและภายนอก ทำให้ไม่ค่อยหวั่นไหวต่ออารมณ์ที่มากกระทบนั้นๆ รู้จักปรับตัวเข้ากับโลก เข้าใจโลก และไม่ตกเป็นทาสในเรื่องของโลกๆ จิตใจสบาย ทำให้อย่างง่าย กิเลสง่ายขึ้น^{๑๒๒}

ผลจากการศึกษา พบว่า การพัฒนาปัญญาด้วยปรัโตโสสะเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่สำคัญนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันได้ให้ความสำคัญโดยการส่งเสริมบุคลากรภายในวัดได้พัฒนาความรู้และประสบการณ์ทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมา จึงทำให้การอบรมและการสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่ประชาชนได้รับการพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธจริยธรรมได้อย่างถูกต้องและนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้

๒) ด้านการพัฒนาปัญญาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาด้วยหลักโยนิโสมนสิการในขั้นการคิดวิเคราะห์ การแยกแยะแบบสัมมาทิฐิ แม้ว่าจะได้รับความรู้มาจากแนวทางปรัโตโสสะก็ตาม แต่รูปแบบของการสอนก็ไม่ได้บังคับให้ปฏิบัติตามโดยปราศจากหลักโยนิโสมนสิการ ไม่ให้เชื่ออย่างไร้เหตุผล เพราะอาจจะทำให้กลายเป็นมิจฉาทิฐิได้ ดังนั้นทางวัดจึงใช้รูปแบบการพัฒนาปัญญาด้วยวิธีการให้ใคร่ครวญอย่างรอบด้าน ดังนี้^{๑๒๓}

(๑) การจัดปัจจัยเพื่อกระตุ้นเร้าให้คิด โดยจัดให้มีแหล่งความรู้เพื่อให้เกิดความอยากรู้ เช่น ป้ายสุภาษิตธรรมะกว่า ๒๐๐ แผ่น ปติมากรรมปูนปั้นปริศนาธรรมรอบศาลาโพธิสาร ๗๒ รูปวาดปริศนาธรรมบนชั้น ๓ ศาลาโพธิสาร ๗๒ พิพิธภัณฑมรดกอีสานวัดโพธิ์ฯ การจัดแหล่งเรียนรู้ปริศนาธรรมไม้แกะสลักบานประตูและหน้าต่างอุโบสถ ๒ ชั้น การจัดมุมห้องสมุดธรรมะประกอบด้วยพระไตรปิฎก หนังสือธรรมะที่ทางวัดได้จัดทำขึ้น และหนังสือธรรมะทั่วไป รวมทั้งจัดมุมสงบเพื่อให้เกิดกระบวนการครุ่นคิดอย่างมีเหตุผล

(๒) การให้หลักการและแนวทางในการคิด ๕ ลักษณะ ดังนี้

(๒.๑) การคิดเป็นกระบวนการ ได้แก่ การใช้ความคิดเชิงระบบ มีขั้นตอน ลำดับที่มีโครงข่ายเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทำให้เข้าใจสิ่งต่างๆ อย่างเป็นระบบโดยอิงอาศัยแนวทางปฏิเสธสมุปปาท โดยมีภาพวาดปฏิเสธสมุปปาทขนาดใหญ่บนศาลาโพธิสาร ๗๒ ชั้น ๓ เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์และสิ่งที่แฝงอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ นางพวงเพชร ทองหมื่นไวย, นักพัฒนาชุมชน อบต.หนองกระทุ่ม อ.เมือง จ. นครราชสีมา, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ นายสมนึก สุขสกุล, ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร., เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

(๒.๒) การคิดเพื่อสืบสาวหาเหตุปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กัน ๒ ลักษณะ ได้แก่ การคิดที่เริ่มต้นจากเหตุไปหาผล การคิดเริ่มต้นจากผลแล้วสืบสาวมาหาเหตุ เพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์ของเหตุและปัจจัย

(๒.๓) คิดเพื่อเข้าถึงความจริงตามสภาพ โดยอาศัยหลักกรรมสามัญลักษณะหรือไตรลักษณ์ เพื่อให้เข้าใจความจริงหรือหยั่งรู้ตัวสภาวะลักษณะของสิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นการคิดเพื่อแยกแยะส่วนประกอบเพื่อให้เข้าใจตามสภาพความเป็นจริง

(๒.๔) การคิดหาทางออกหรือคิดแก้ไขปัญหาคือ เป็นการคิดเพื่อแก้ไขปัญหาคิดเพื่อออกจากทุกข์ โดยเป็นไปตามแนวทางอริยสัจ ๔

(๒.๕) การคิดเพื่อความเจริญ ได้แก่ การคิดตามแนวทางโกศล ๓ คือ (๑) อายโกศล การคิดเพื่อให้เกิดความเจริญ การคิดเพื่อหาแนวทางและเครื่องมือในการพัฒนาองค์ความรู้และสติปัญญาให้เจริญมากยิ่งขึ้น (๒) อปายโกศล การคิดเพื่อให้รู้ความเสื่อม สาเหตุของความเสื่อม วิธีการป้องกันความเสื่อม การออกจากความเสื่อม และ (๓) อุปายโกศล การคิดแก้ไขปัญหาและวิธีการที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ รวมทั้งการคิดที่เป็นประโยชน์สร้างสรรค์

วิธีการสอนให้คิดแบบโยนิโสมนสิการของวัดโพธิ์ฯ ถือว่าเป็นการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาปัญญาเพื่อให้เข้าถึงวิธีการแก้ปัญหาตามหลักพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เป็นกระบวนการสอนให้สืบสาวหาเหตุของปัญหาว่ามีต้นตอมาจากอะไร เป็นวิธีการคิดที่แยกคายลึกซึ่งทบทวนไปมาจนกว่าจะหาคำตอบได้ตามสภาพของความเป็นจริงของสิ่งหรือปัญหานั้นๆ ฉะนั้นการได้ศึกษาเรียนรู้วิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการนี้ จึงเป็นการมองผ่านสิ่งที่เห็นเพียงผลปรากฏ แต่ได้สาวหาสาเหตุของสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่างๆ นั้น^{๑๒๔} การสอนให้คิดแบบโยนิโสมนสิการ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตรงที่ทำให้เราารู้เท่าทันปัญหาหรือสิ่งต่างๆ ที่มากระทบ โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันมีสิ่งยั่วยวนทางอายตนะต่างๆ มากมาย การคิดแบบใช้สติรู้เท่าทันจึงเป็นสิ่งจำเป็นมาก อย่างน้อยก็ทำให้เราไม่ตกเป็นทาสอารมณ์ยั่วยวนนั้นๆ ได้ สามารถใช้ชีวิตในสังคมอย่างเป็นผู้รู้เท่าทันและทำให้ชีวิตมีความสุขอยู่ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันได้อย่างดี^{๑๒๕}

ผลจากการศึกษา พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ใช้รูปแบบการพัฒนาปัญญาโดยการสร้างวิธีคิดที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิอิงอาศัยหลักโยนิโสมนสิการ แยกแยะส่วนประกอบต่างๆ ที่เป็นผลของปรากฏการณ์ทั้งหมด สืบสาวหาสาเหตุถึงสิ่งที่ป็นต้นตอของปัญหาหรือสิ่งที่ป็นปรากฏการณ์ทั้งหลายจนกระทั่งรู้ว่ามีจริงตามสภาวะอย่างไร ผลจากการนำวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันของผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรม ปรากฏว่า สามารถรู้เท่าทันกับสิ่งที่มากระทบทางอายตนะมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ทำให้ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งที่มากระทบเหล่านั้น การชีวิตประจำวันก็มีความสุข เพราะสามารถปรับกระบวนการดำเนินชีวิตให้รู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน ซึ่งเต็มไปด้วยสิ่งยั่วยวนต่างๆ ทางวัตถุนิยม (กามคุณ) ได้เป็นอย่างดี

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ พ.อ. (พิเศษ) ทองดี ทองลั่น, อดีตรองผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, เมื่อวันที่ ๒ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ ดร.ธวัชรัตน์ แดงหาญ, อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๖ จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

๓) ด้านการพัฒนาปัญญาตามหลักสติปัฏฐาน ๔

สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้เน้นการสอนวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือการพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม โดยใช้คำภานาญบหนอ-พองหนอ เพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาขั้นสูง คือปัญญาที่รู้แจ้งเห็นความเป็นจริงของชีวิต ปัญญาระดับนี้สามารถตัดดวงกิเลสทั้งปวงได้ การพิจารณาแบ่งออกเป็น ๔ กระบวนการ คือ^{๑๒๖}

(๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการกำหนดรู้กาย อากาทางกาย และพิจารณาส่วนประกอบของร่างกาย คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ พิจารณาลมหายใจโดยใช้คำบริกรรมยุบหนอ-พองหนอ พิจารณาร่างกายเป็นเพียงการรวมกลุ่ม ไม่มีความเป็นคนหรือสัตว์ ใช้กระบวนการพิจารณาแบบแบ่งแยกเพื่อให้เห็นธาตุแท้ที่มีความแตกต่างกันอยู่ตลอดเวลา กระตุ้นให้เรา มองร่างกายเป็นสิ่งที่ไม่น่ายินดี มีความไม่เที่ยงเป็นลักษณะ ถ้ายึดถือก็จะมีทุกข์เป็นลักษณะ เมื่อเห็นว่าไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ตามสภาพความเป็นจริงแล้วก็จะเกิดความปล่อยวาง

(๒) เวทนนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการปฏิบัติโดยตั้งสติระลึกรู้เวทนาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน โดยเน้นการอยู่ร่วมกับความรู้สึกตัวกับปัจจุบัน เวทนาเป็นนามธรรมที่ถูกรู้ ไม่มองเวทนาด้วยความเป็นคน สัตว์ หรือความมีตัวตน ในเวทนาจึงไม่มีทั้งความสุขและความทุกข์ กระตุ้นเราให้เข้าใจเวทนาในฐานะที่เป็นกระบวนการเกิดดับอยู่ตลอดเวลาตามกฎของไตรลักษณ์

(๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการมีสติระลึกรู้จิตเป็นฐาน ซึ่งเป็นการนำจิตมาระลึกรู้เจตสิกหรืออาการของจิต อาการที่เกิดขึ้นในจิต เช่น ความพอใจ ความไม่พอใจ ความโกรธ ความรัก ความเกลียด ความดีใจ ความสงบ หรือฟุ้งซ่าน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงอาการของสิ่งที่ปรุงแต่งจิต ไม่มองว่าอาการที่แสดงออกในลักษณะต่างๆ เป็นตัวเราเอาจิตไปรับรู้สิ่งที่ปรุงแต่งจิตว่ามีสภาพที่เป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์

(๔) ธรรมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการมีสติระลึกรู้สิ่งที่เกิดขึ้นว่าเป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น การตั้งสติกำหนดดูธรรมที่เป็นเครื่องกั้นจิต เช่น การกำหนดรู้นิวรณ์ ๕ ตั้งสติกำหนดดูความเกิดดับของขันธ ๕ ตั้งสติกำหนดอายตนะภายในและภายนอกกระทบกัน ตั้งสติกำหนดรู้องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้คือโพชฌงค์ ๗ และตั้งสติกำหนดรู้อรียสัจ ๔ เป็นต้น

การพัฒนาปัญญาด้วยรูปแบบการสอนตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ดำเนินมาเป็นเวลายาวนานติดต่อกันไม่ต่ำกว่า ๔๐ ปีแล้ว (๒๕๕๙) โดยเริ่มมาตั้งแต่สมัยพระครูโพธิสารคุณ เป็นเจ้าอาวาส^{๑๒๗} มีการสอนให้ตั้งสติกำหนดและพิจารณาสิ่งทั้งหลายทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมตามสภาพความเป็นจริง ไม่ให้ไปปรุงแต่งสภาพให้มีความผูกพันและยึดมั่นในตัวตน มองสรรพสิ่งเป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นและมีความแตกต่างกันเป็นธรรมดา โดยพระครูโพธิสารคุณ (หลวงปู่โพธิ์ อดีตเจ้าอาวาสวัดโพธิ์) ได้สอนหลักสติปัฏฐาน ๔ โดยย่อว่า “มีสติ อย่าประมาท ไม่หนี ไม่สู้ ไม่อยู่ ไม่ไป ไม่ไล่ ไม่ตาม ไม่เอาสักร่าง ทำจิตให้ว่าง ปล่อยวางทุกสิ่ง” ถ้าเป็นการปฏิบัติธรรมที่มีระยะเวลาสั้นก็จะสอนสติปัฏฐาน ๔ อย่างย่อ โดยแนะนำแนวทางปฏิบัติให้เข้าใจทั้ง ๔

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร., เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ พระครูอรุณสารเมธี, เจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

กระบวนการ แล้วให้กำหนดรู้ตามสภาวะที่เกิดขึ้น แต่ถ้าเป็นโครงการที่มีระยะเวลายาวนาน เช่น โครงการวิปัสสนาทยายาท ซึ่งเป็นโครงการหล่อหลอมพระภิกษุและสามเณรเพื่อวิปัสสนาทยายาทมาช่วยกันทำน่านำพุทธบริษัทปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้อย่างถูกต้อง ก็จะใช้หลักมหาสติปัฏฐาน ๔ ที่มีขั้นตอนและมีความละเอียดมากยิ่งขึ้น^{๑๒๘} การปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ทำให้ผู้ปฏิบัติได้เห็นผลโดยสามารถรอบรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ทำให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้ดี คือไม่ยึดมั่นกับอดีต ไม่ติดกับอนาคต จดจ่ออยู่กับปัจจุบัน^{๑๒๙} การปฏิบัติในระดับสติปัฏฐาน ๔ ถือว่าเป็นการพัฒนาปัญญาขั้นสูง นั่นคือเป็นการฝึกฝนอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้งด้วยปัญญา เป็นการศึกษาหรือพัฒนาให้เห็นความเป็นจริงของสรรพสิ่ง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง สามารถนำความรู้มาใช้แก้ไขปัญหามากมาย โดยเฉพาะมีการรู้เท่าทันอารมณ์ และความคิดของตนเอง และนำมาพิจารณาไตร่ตรองหากเกิด โลภะ โทสะ และ โมหะ ก็ให้รู้และปล่อยวางได้ดีขึ้น ไม่กระวนกระวายเหมือนก่อนที่จะได้ฝึกปฏิบัติ^{๑๓๐} ผลที่เกิดจากการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ นั้น ทำให้ได้รู้แนวทางแห่งการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตั้งตามหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา เข้าใจในชีวิตตนและคนอื่นมากขึ้น รู้จักแก้ปัญหาเมื่อมีอะไรเข้ามากระทบกับการดำเนินชีวิต และทำให้เข้าใจในเรื่องความเป็นจริงว่าเป็นสภาพธรรมตามกฎแห่งไตรลักษณ์ การยึดติดก็น้อยลง การปลงแบบเข้าใจธรรมชาติก็มีมากขึ้น ทำให้เห็นแสงสว่างแห่งปัญญาคือเข้าใจตัวตนมากขึ้น^{๑๓๑}

ผลจากการศึกษา พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญาทั้งพระภิกษุและประชาชนทั่วไป โดยเน้นให้พิจารณาทำความเข้าใจในเรื่องของกาย เวทนา จิต ธรรม ผลของการนำหลักสติปัฏฐาน ๔ ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทำให้รู้เท่าทันสภาวะของอารมณ์กับสิ่งภายนอกที่มากกระทบจิตได้ดีขึ้น ทำให้รู้เข้าใจสภาวะของความเป็นจริงในชีวิตมากขึ้น การยึดติดแบบโลกๆ ทั่วไปก็ลดน้อยลง ทำให้หันมาศึกษาเรียนรู้ตัวเองมากขึ้น ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงเช่นปัจจุบันง่ายขึ้น ไม่กระวนกระวายใจ เพราะการพัฒนาปัญญาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ ได้สอนให้รู้เท่าทันสภาวะของจิตใจของตน ไม่ให้ตกเป็นทาสสิ่งที่ยั่ววนใจอันจะนำไปสู่ความเสื่อมในชีวิต รู้ว่าสิ่งไหนควรทำ ไม่ควร สิ่งไหนผิด สิ่งไหนถูก รู้จักหลีกเลี่ยงทางแห่งความเสื่อม และปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นกุศลธรรมทั้งปวง

๔.๓.๒ วิเคราะห์ผลที่เกิดจากการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้ดำเนินการพัฒนาปัญญาโดยใช้หลักพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นปัจจัยภายในและมีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายนอกทางกายภาพทั้ง ๔ ด้านตามหลักสัปปายะ ๔ ให้เกิดความสะอาดสบายเอื้อต่อการเป็นสถานที่อบรมปฏิบัติธรรม การนำหลักธรรมทางพุทธจริยศาสตร์

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ พระมหานรินทร์ มหาสมุทฺธิโต ป.ธ. ๙, พระวิปัสสนาจารย์, เมื่อวันที่ ๖ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ พระทองศักดิ์ จารุณโม, พระนิสิตชั้นปีที่ ๔, ผู้เข้าปฏิบัติธรรม เมื่อวันที่ ๑ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ นางจิรวรรณ โปรตบำรุง, นักกายภาพบำบัดชำนาญการพิเศษ โรงพยาบาลพุทธชินราช พิษณุโลก, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนมิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ พระจตุรงค์ จตุราภินโน, พระนิสิตชั้นปีที่ ๔, เมื่อวันที่ ๕ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

มาปรับใช้ในการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมพร้อมๆ กับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายในวัดดังกล่าว จึงทำให้เกิดผลของการพัฒนาปัญญาขึ้น ซึ่งในงานวิจัยนี้ จะได้เสนอผลของการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ๓ ด้าน คือ ด้านศีล ด้านสมาธิ และด้านปัญญา ดังนี้

๔.๓.๒.๑ ด้านศีล

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้ดำเนินการพัฒนาปัญญา ในรูปแบบของการตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ซึ่งการพัฒนาได้อาศัยปัจจัยทั้งภายในและภายนอกดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้เกิดผลของการพัฒนาหลายด้านด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านจิตภาพและกายภาพ ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะได้เสนอผลที่เกิดจากการพัฒนาทางด้านศีล ที่เน้นให้ผู้ปฏิบัติธรรมรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย มีระเบียบวินัยตลอดถึงการเคารพกฎกติกาของสังคม โดยการนำหลักของศีลไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จนเกิดการพัฒนาเป็นคุณธรรมประจำใจ ทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีความสุข ดังผลที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมของผู้เข้าร่วมอบรมปฏิบัติธรรมที่วัดเกาะแก้ว ดังต่อไปนี้

นายณรงค์ ศรีจันเวียง ประธานองค์กรครูปริยัติธรรมจังหวัดหนองบัวลำภู^{๑๓๒} กล่าวว่า การมาปฏิบัติธรรมเพื่อรักษาศีล โดยเฉพาะศีล ๘ ซึ่งศีล ๘ นี้ได้พัฒนาต่อยอดมาจากศีล ๕ ฉะนั้นการรักษาศีล ๘ ก็ได้ชื่อว่ารักษาศีล ๕ ไปด้วย ผลของการรักษาศีลทำให้จิตสะอาด ทำให้ผมเห็นความสำคัญในการรักษาศีล เพราะศีลมีประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์จริงๆ อย่างน้อยๆ ก็ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เดรัจฉานทั่วไป ซึ่งสัตว์เหล่านั้นมีเพียงสัญชาตญาณมีชีวิตอยู่เพื่อกิน นอน เสพกาม และกลัวภัย ส่วนผู้ที่รักษาศีลได้จะทำให้สามารถควบคุมกาย และวาจาให้ตั้งอยู่ในความเรียบร้อยดีงามเหนือความเป็นสัตว์เดรัจฉานทั่วไป โดยเฉพาะการรักษาศีล ๕ ถือว่าเป็นมาตรฐานวางไว้สำหรับกำหนดวัดความประพฤติของมนุษย์ในขั้นความเป็นภิกษุณชน ที่เรียกว่า มนุษยธรรม คนที่ประพฤติต่ำกว่ามาตรฐานนี้ถือว่าเป็นมนุษย์ไม่สมบูรณ์แบบ คือเป็นคนไม่น่าไว้วางใจอาจจะสร้างความเดือดร้อนอย่างใดอย่างหนึ่งให้กับตนเองและคนอื่นได้ง่ายๆ และ **นายศุภเชษฐ์ แก้วสุวรรณ** ได้กล่าวเสริมว่า การได้มาปฏิบัติธรรมที่วัดเกาะแก้วนี้ทำให้เห็นคุณค่าของการรักษาศีล เพราะศีลทำให้สังคมเกิดปกติสุข โดยเฉพาะสังคมครอบครัว ซึ่งเป็นสังคมเล็กๆ แต่มีความสำคัญในการสร้างความสงบสุขให้กับสังคม ผู้ที่จะสร้างความสุขให้กับคนอื่น ๆ ได้ก็ต้องสร้างที่ตัวเราก่อน คือเกิดจากตัวเราก่อน เมื่อตัวเรามีความสงบก็จะไม่สร้างความวุ่นวายให้กับสังคมอื่นๆ เพราะสามารถควบคุมกาย วาจา และใจของตนได้ ฉะนั้นการที่ได้มาอบรมปฏิบัติธรรมที่นี่ ทำให้การประพฤติทางกายเรียบร้อยขึ้น มีความสงบรวมเย็นเป็นสุข ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือสามารถใช้ชีวิตร่วมกับสังคมโดยเฉพาะเพื่อนร่วมงานได้ดีขึ้น ไม่จู้จี้จุกจิกเหมือนแต่ก่อน นอกจากนี้ **นางกุลลาบ หินอำคา** ก็ได้กล่าวถึงผลที่เกิดจากการรักษาศีลว่า โดยส่วนตัวเป็นคนชอบปฏิบัติธรรม เมื่อทางวัดมีการจัดอบรมปฏิบัติธรรมก็จะมาตลอด เพราะเมื่อปฏิบัติแล้วทำให้มีความสุข ดิฉันเชื่อว่าการปฏิบัติธรรมก็คือการรักษาศีล จะเป็นศีล ๕ หรือศีล ๘ ขึ้นอยู่กับโอกาส อย่างน้อยการที่เรารักษาศีลก็ทำให้บุคลิกของการดำเนินชีวิตแตกต่างจากคนอื่น ไม่ว่าจะเป็นการแต่งตัว การยืน นั่ง นอน ฯลฯ มีความสุขุมนุ่มนวล ยิ้มแย้มแจ่มใสเป็นที่ไว้วางใจของคนอื่น อย่างน้อยคนรอบข้างก็สบายใจเมื่ออยู่ใกล้เรา ใครมีปัญหาอะไร โดยเฉพาะปัญหาเรื่องชีวิตก็มักจะมาปรึกษากับเรา ส่วนตัวเห็นว่าการรักษาศีลจนเกิดเป็นคุณธรรมประจำใจเราแล้ว สามารถจะเป็นที่พึ่ง

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ นายณรงค์ ศรีจันเวียง, นายศุภเชษฐ์ แก้วสุวรรณ, นางกุลลาบ หินอำคา, ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

ทางใจของคนรอบข้างเราได้ ดิฉันเชื่อว่าการที่เราฝึกฝนในทางนี้จะทำให้เราสามารถจัดระเบียบชีวิตเราได้ นั่นคือการควบคุมและขัดเกลาพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี และทำให้เกิดผลต่อคนรอบข้างและสามารถแนะนำเพื่อนร่วมงานให้เห็นคุณค่าของการรักษาศีลและการนำหลักธรรมมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตด้วย

จากการให้สัมภาษณ์ผลที่ได้จากการอบรมปฏิบัติธรรมของผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะเรื่องของการรักษาศีล พบได้ว่า คนที่รักษาศีลเป็นประจำนั้นจะเห็นคุณค่าหรืออานิสงค์ของการรักษาศีลอย่างแท้จริง การดำเนินชีวิตประจำวันก็แตกต่างจากผู้คนทั่วไป ซึ่งจะเห็นได้จากคนในสังคมปัจจุบันค่อนข้างจะเห็นห่างจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา ไม่ค่อยสนใจในการนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิตจึงไม่ค่อยใส่ใจกับการสร้างสันติสุขในสังคมนัก เช่น มีการเบียดเบียนกันมากขึ้น ดังจะเห็นข่าวการฆ่ากันทำลายกันจนจะกลายเป็นเรื่องปกติในสังคมไปแล้ว (ศีลข้อที่ ๑) เราจะเห็นคนในสังคมมีความเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น การลักปล้น โกงกันก็มีมาก (ศีลข้อที่ ๒) เราจะเห็นคนผิดศีลธรรมเรื่องกามมากขึ้นจนมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาในสังคม (ศีลข้อที่ ๓) เราจะเห็นคนโกหกกัน พูดต่อกันมากขึ้น (ศีลข้อที่ ๔) และ เราจะเห็นคนในสังคม โดยเฉพาะเยาวชนมีนิสัยชอบดื่มของเมา ชนิดต่างๆ มีจำนวนมากขึ้น (ศีลข้อที่ ๕) สิ่งเหล่านี้กำลังเกิดขึ้นและดูเหมือนผู้คนจะประพฤติกกันเป็น เรื่องปกติในสังคมโดยไม่เกิดความละอายใจใดๆ แต่คนที่รักษาศีลหรือชอบในการปฏิบัติธรรมจะมี ลักษณะการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายมีความเพียงพอไม่ฟุ้งเฟ้อ จึงดูมีความแตกต่างจากการใช้ชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันค่อนข้างมาก นี่คือผลของการรักษาศีลจากกลุ่มตัวอย่างข้างต้น ศีลสามารถสร้างจากคนธรรมดาให้เป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์แบบ เพราะคนกับมนุษย์จะมีความเหมือนกันเพียงร่างกายแต่จะแตกต่างกันที่มีศีล คนถ้าไม่มีศีลก็จะไม่แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป อาจร้ายกว่าสัตว์ด้วยซ้ำ ศีลจะทำให้คนให้เป็นมนุษย์ได้ เพราะจะเป็นมนุษย์ได้จะต้องเป็นคนมีศีล ควบคุมกำกับจิตใจตลอดเวลา หลัก มนุษยธรรมอันทำให้คนเป็นมนุษย์ก็คือ ศีลนั่นเอง

๔.๓.๒.๒ ด้านสมาธิ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้ต่อยอดการพัฒนาปัญญาระดับศีลสู่การพัฒนาปัญญา ระดับสมาธิ ซึ่งเน้นให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมมีการพัฒนาการฝึกจิตให้ประณีตยิ่งขึ้น ส่งผลให้จิตใจของ ผู้ทำสมาธิผ่องใส สะอาด บริสุทธิ์ สงบ และช่วยให้หลับสบายคลายกังวล ดังตัวอย่างกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ เกี่ยวกับผลที่เกิดจากการทำสมาธิ ดังนี้

นางสมจิต มาแวง^{๑๓๓} กล่าวว่า ผมเองก็เคยเป็นคนใจร้อนมาก่อน ก็ได้สติกับสมาธินี้แหละ ช่วยไว้ จนตอนนี้ใจเย็นมากกลายเป็นนิกสมเพศตัวเองสมัยก่อนไปเลย เรื่องเล็กแค่นั้นโกรธเข้าไปได้ ยังไง ก็เลยรู้สึกเห็นใจคนอื่นมากขึ้น เห็นคนอื่นโกรธ เห็นคนอื่นทำผิด ในใจมีแต่ความสงสาร ถ้าอยู่ใน ฐานะที่ตักเตือนสั่งสอนได้ ผมจะทำทันที แต่คนไม่รู้จักกันจู่ๆไปเอ่ยปากสอนเขาแบบนั้น กลับ กลายเป็นโดนโกรธยิ่งกว่าเดิมก็มี ผมเจอมาเยอะจนเข้าใจว่าทำไมถึงต้องมีอุเบกขามาปิดท่ายในพรหม วิหาร ๔ ถ้าเมตตาแล้ว กรุณาแล้ว ยังไม่ฟังกันอีก ถ้าเราไม่รู้จักอุเบกขา ตัวเราเองนั่นแหละที่จะทุกข์ ซะเอง ส่วนเรื่องฝึกสมาธินั้นดีแน่ครับ พลังสมาธิช่วยให้จิตใจปลอดโปร่ง อย่างน้อยช่วงที่อยู่ในสมาธิก็ ว้างจากกิเลสได้ชั่วคราว เป็นบุญ เป็นกุศลอย่างใหญ่หลวงจริงๆ และ **นางสว่าง มาตน** ได้กล่าวถึงผล

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ นางสมจิต มาแวง, นางสาว มาตร, นางคำมูล พุทธาโกสม, ผศ.ดร.จรัส ลีกา, ผู้เข้า อบรมปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

ของการทำสมาธิว่า การหมั่นฝึกสมาธิบ่อยๆ จะทำให้เรารู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองได้ดี เพราะจิตเราจะอยู่กับลมหายใจตลอดเวลา เราจะรู้ทุกการเคลื่อนไหว ทุกสิ่งที่คิด พูดและทำจะมาพร้อมสติอยู่เสมอ เมื่อไรที่เราเริ่มโกรธใครหรือกำลังโมโหร้ายหงุดหงิด เชื่อไหมว่าจิตเบื่องลึที่ผ่านการทำสมาธิมาแล้วอย่างดีจะสอนเตือนตัวมันเอง ทำให้เราดึงอารมณ์ให้กลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะ อยู่กับลมหายใจ และหากเราทำได้เช่นนี้บ่อยๆ ก็ย่อมเปลี่ยนจากคนที่มักมีอารมณ์ร้าย เกรี้ยวกราดง่ายมาเป็นคนที่ใจเย็นลงได้มากขึ้นแน่นอน ดังนั้น ประโยชน์จากการทำสมาธินี้แหละค่ะที่จะช่วยระงับความโกรธแค้นชิงชัง ทำให้จิตใจเรานิ่งไปถึงการเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์และสามารถอโหสิกรรมให้เพื่อนมนุษย์ที่ทำให้เราโกรธเคืองลงได้ โดยส่วนตัวอยากแนะนำให้ฝึกสมาธิจะได้รู้ว่าเรามีประโยชน์ต่อชีวิตเราจริงๆ สอดคล้องกับ **นางคำมูล พุทธาโกสม** ได้กล่าวเสริมว่า แต่ก่อนเป็นคนชอบหาความสุขแบบโลกๆ คือเป็นคนชอบกิน ชอบเที่ยว มีเพื่อนมาก พุดง่ายๆ ถ้าต้องการจะหาความสุขก็จะชวนกันออกไปหาความสุขนอกบ้าน แต่หลังจากมีครอบครัวมีลูก และมีโอกาสได้มาปฏิบัติธรรมที่วัดเกาะแก้ว ทำให้รู้ว่าการหาความสุขนอกบ้านที่เคยทำมาก่อนนั้นไม่ใช่แก่นสารสำคัญของชีวิตเลย และเริ่มฝึกสมาธิอย่างจริงจัง ผลที่เกิดจากการทำสมาธิฝึกทำให้หนึ่งสงบบ่อยๆ พบว่าการทำสมาธินี้แหละที่จะมอบหนทางแห่งความสุขให้เราได้ อย่างแท้จริง จิตใจเรามีความเข้มแข็งเบิกบาน อารมณ์ดีสดใส ยิ่งฝึกสมาธิมากใจเราก็จะยิ่งผ่อนคลาย สุขสงบมากและทำให้เราพึงพอใจกับชีวิตที่เป็นอยู่ โดยไม่ต้องดิ้นรนออกไปไขว่คว้าหาความสุขนอกบ้านอีกเลย นอกจากนี้ **ผศ.ดร.จรัส ลิภา** อาจารย์ประจำบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ยังได้กล่าวถึงผลที่เกิดจากการทำสมาธิว่า โดยปกติผมจะปฏิบัติธรรมโดยการไหว้พระสวดมนต์และนั่งสมาธิทั้งที่บ้านและที่วัดแล้วแต่โอกาส ก่อนที่จะทำสมาธิผมจะเริ่มด้วยการสวดมนต์เพื่อกล่อมใจให้สงบก่อน จากนั้นจึงปฏิบัติธรรมโดยการนั่งสมาธิใช้เวลาตามสมควร แล้วต่อด้วยการแผ่เมตตาให้เจ้ากรรมนายเวรและสรรพสัตว์ การทำแบบนี้โดยส่วนตัวถือว่าได้บุญมาก หรืออย่างน้อยหากเราไม่สะดวกที่จะสวดมนต์ก่อนแต่ทำสมาธิเลยเพื่อหยุดความฟุ้งซ่าน หยุดใจให้สงบนิ่ง แบบนี้อยู่ที่ไหนก็ทำได้ ไม่จำเป็นต้องจะต้องเป็นที่บ้านหรือที่วัดเท่านั้น นั่งอยู่บนรถ เดินทาง กินข้าว ไปทำงาน หรือนั่งทำงาน ฯลฯ ก็สามารถกำหนดจิตให้อยู่กับลมหายใจได้เสมอ ผลที่ได้อย่างชัดเจนคือ ใจที่ปล่อยวางเป็นสุข เมื่อใจเราเป็นสุขเราจะไม่ปรารถนาซึ่งสิ่งใดบนโลกนี้อีกทั้งปวง แม้แต่การโกรธเราก็สามารถระงับได้ กลายเป็นการให้อภัยทานแก่เจ้ากรรมนายเวรและคนที่เราไม่ชอบใจ ใครที่อยากสร้างสมบุญให้เกิดขึ้นภายในตัวเอง ผมคิดว่าเราไม่จำเป็นต้องออกจากบ้านไปทำบุญที่วัดเสมอไปก็ได้ เพราะเพียงแค่ทำสมาธิให้จิตใจสงบนิ่งเยือกเย็นจากที่บ้าน ง่ายๆ แค่นี้ก็ถือเป็นการสะสมบุญในตัวอย่างที่คุณไม่คาดคิดแล้ว

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีประสบการณ์จากการปฏิบัติธรรมโดยการทำสมาธิข้างต้น พบว่าการทำสมาธิได้ช่วยให้จิตใจเรานิ่งสงบ ท่ามกลางจิตที่กำหนดภายใต้ลมหายใจเข้าออกจะกำหนดรู้ตัวตลอดเวลา สามารถตามทันทุกอารมณ์ ยิ่งมีการกำหนดลมหายใจเข้าออกอย่างช้าๆ ลึกๆ ด้วยแล้ว ก็จะช่วยกล่อมเกล้าจิตใจในตัวผู้ปฏิบัติให้ประณีตยิ่งขึ้น ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนสุขุม นุ่มลึก ใจเย็น อ่อนโยนและมองโลกรอบตัวในแง่ดีงามมากขึ้น อารมณ์ก็จะแจ่มใส และยังส่งผลให้มีสุขภาพดีตามมาอีกด้วย การหมั่นฝึกสมาธิบ่อยๆ จะทำให้เรารู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองได้ดี เพราะจิตคนเราจะอยู่กับลมหายใจตลอดเวลา เราจะรู้ทุกการเคลื่อนไหว ทุกสิ่งที่คิด การพูดและการกระทำจะมาพร้อมสติอยู่เสมอ เมื่อไรที่เราเริ่มโกรธใครหรือกำลังโมโหร้ายหงุดหงิด ผู้ที่ผ่านการทำสมาธิมาแล้วอย่างดีจะสอนเตือน

ตัวเองทำให้สามารถถึงอารมณ์ให้กลับมาอยู่กับปัจจุบัน อยู่กับลมหายใจ และหากมีการทำสมาธิบ่อยๆ ย่อมเปลี่ยนจากคนที่มักมีอาการร้าย เกรี้ยวกราดง่ายมาเป็นคนที่ใจเย็นลงได้มากขึ้น ผลของการทำสมาธิจะช่วยระงับความโกรธแค้นชิงชัง ทำให้จิตใจนึกไปถึงการแผ่เมตตาให้เพื่อนมนุษย์และสามารถโอบอ้อมอารีให้เพื่อนมนุษย์ที่ทำให้เราโกรธเคืองลงได้ นอกจากนี้ ผลที่เกิดจากการทำสมาธิที่สำคัญ คือการทำให้ใจเกิดการปล่อยวางเป็นสุข เมื่อใจเราเป็นสุขเราจะไม่ปรารถนาสิ่งใดๆ ที่เกินความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต แม้แต่ความโกรธก็สามารถระงับหรือปล่อยวางได้ง่าย กลายเป็นการให้อภัยทานแก่เจ้ากรรมนายเวรและคนที่เราไม่ชอบใจได้ การทำสมาธินี้ถ้ามีการฝึกปฏิบัติจนชำนาญแล้วจะทำให้ไหนก็ไม่ได้จำเป็นต้องไปนั่งทำสมาธิที่วัดเสมอไป เพียงแค่ทำสมาธิให้จิตใจสงบนิ่งเยือกเย็นจะที่บ้านหรือที่อื่นๆ แบบง่ายๆ แค่นี้ก็ถือเป็นการสะสมบุญที่ยิ่งใหญ่ในตัวเองแล้ว

๔.๓.๒.๓ ด้านปัญญา

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว มีเป้าหมายในการพัฒนาปัญญาขั้นนี้ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมได้เกิดศรัทธาตั้งมั่นและมีความเข้าใจที่ถูกต้องในคุณของพระรัตนตรัย เป็นสัมมาทิฐิ รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา ใฝ่สร้างสรรค์ รู้เท่าทันต่อปรากฏการณ์ของสรรพสิ่งตามความเป็นจริง สามารถนำผลการปฏิบัติไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้ และผลของการปฏิบัติธรรมนี้ ก็สามารถนำไปปรับใช้กับการเจริญภาวนาปัญญาในทางโลกได้ คือการลงมือทำงานในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยใช้การพิจารณาสาระของงานนั้นๆ โดยแยบคายจนเกิดเป็นความแตกฉานเห็นถ่องแท้ในสิ่งนั้นๆ และสามารถวิเคราะห์แยกแยะออกเป็นขั้นเป็นอันได้ หรือเรียกว่า เป็นผู้ชำนาญการในสิ่งนั้นๆ^{๑๓๔} ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะได้ยกตัวอย่างกลุ่มบุคคลผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมที่วัดเกาะแก้ว และสามารถนำผลของการเจริญภาวนาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ดังต่อไปนี้

ผศ.ดร.จรัส ลิภา^{๑๓๕} อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มจร.วิทยาเขตขอนแก่น ได้กล่าวว่า การเจริญภาวนาหรือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ทำให้เกิดปัญญา เกิดความเฉลียวฉลาด มีความเข้าใจในหลักธรรมมากขึ้น คือก่อนที่ผมจะมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างจริงจังเช่นทุกวันนี้ ผมก็ชอบที่จะฟังและอ่านหนังสือธรรมะทั่วไป โดยเฉพาะหนังสือที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม แต่ก็ยังไม่เข้าใจแจ่มชัดนัก ขาดความกระจ่างในเรื่องของการปฏิบัติ หลังจากที่ได้เข้ามาศึกษาโดยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานที่วัดเกาะแก้ว หรือวัดอื่นๆ ที่มีโอกาสก็จะไปเข้าร่วมปฏิบัติด้วย บางครั้งก็ ๑๐ วัน หรือ ๑ เดือนแล้วแต่โอกาสจะอำนวย เมื่อเข้ามาปฏิบัติธรรมโดยมีพระอาจารย์สอนวิปัสสนาที่เก่งๆ ก็ทำให้ได้ประสบการณ์ด้านการปฏิบัติมากขึ้น และเมื่อได้กลับไปอ่านหนังสือธรรมะนั้นอีกก็จะพบว่า ตนเองมีความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนามากขึ้นกว่าเดิม และเมื่อได้ฟังหรืออ่านธรรมะขั้นสูงเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมก็จะสามารถเกิดความกระจ่าง เกิดความเข้าใจมากขึ้นกว่าตอนที่ยังไม่ได้ปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมหรือการเจริญวิปัสสนากรรมฐานถ้าทำได้ติดต่อกัน มีการรักษาอารมณ์ให้รู้เท่าทันกับสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ก็จะทำให้จิตใจเบาสบายเกิดสติสัมปชัญญะทุกขณะ จิตใจมีความ

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ พระครูรัตนทีปาภิบาล, เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว, เจ้าคณะอำเภอบ้านฝาง, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ นายจิรจิตต์ สติธิการ, ข้าราชการบำนาญ, นางหนูเพียร แสนไยแสง, นางประทีป ทรงพิบูลย์, นายประจักษ์ แสนหล้าโทน, นางทองศรี กลั่นมะลิ, ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๐.

เอบอิมอยู่ตลอดเวลา จะงานอะไรก็ทำอย่างมีความสุขและมีสติ ส่วน **นางพรอนงค์** เรื่องนามแก้ว ได้กล่าวถึงผลของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานว่า การเจริญกรรมฐานทำให้คนรู้จักปมัตถธรรมดีขึ้นว่ามันคืออะไร แล้วพยายามปฏิบัติให้กระจำขึ้นเรื่อยๆ การปฏิบัติกรรมฐานนี้ทำให้เข้าใจธรรมชาติดีมากขึ้น เช่น เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นในชีวิต เช่น เกิดความพลัดพราก ล้มหายตายจากกัน ก็ทำให้กำหนดสติได้ไม่หลงติดอยู่ในบัญญัติธรรม หรือบัญญัติอารมณ์นั้นๆ เพราะจิตใจดีและมีสติถือว่าสำคัญมาก จะทำคนให้มีศีลธรรม และวัฒนธรรมอันดีงาม ทำคนให้รักใคร่กันสนิทสนมกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เราทำกรรมฐานนี้สามารถแผ่เมตตาให้ศัตรูกลายเป็นมิตร ทำคนให้เมตตากรุณาต่อกัน และยินดีเมื่อคนอื่นเขาได้ดี ทำคนให้เป็นคนใจประเสริฐ ทำคนให้ไม่เบียดเบียนกัน เว้นจากการเอารัดเอาเปรียบกัน ทำคนให้รู้จักตัวเอง และรู้จักปกครองตนเอง ปกครองครอบครัว และทำให้เราเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย ไม่มีมานะทิฐิถือตัว ยอมรับคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ ใครจะตักเตือนว่ากล่าวก็ไม่โกรธ มีกตัญญู กตเวทิตาธรรม ทำคนให้มีกายวาจาใจบริสุทธิ์เป็นสัมมาทิฐิ และ **นายณรงค์ ศรีจันเวียง** ก็ได้กล่าวเสริมถึงผลของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานว่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในทางที่ถูกต้องชอบธรรม จิตใจไม่ฝักใฝ่ไปในทางอกุศลกรรม มีใจสุขุมเยือกเย็น รอบคอบ และมั่นคงในพระรัตนตรัย นอกจากนี้ **นางสมจิต มาแวง** ได้กล่าวถึงผลของการเจริญปัญญาว่า แต่ก่อนไม่เข้าใจคำว่าทำสมาธิกับการเจริญปัญญานั้นคืออะไร คิดว่าเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน แต่พอได้มาปฏิบัติธรรมและได้ฟังพระอาจารย์บรรยายแล้วทำให้รู้ว่า การเจริญปัญญานั้นต่างไปจากการทำสมาธิตรงที่สมาธิเป็นเพียงการทำให้สงบนิ่งอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งแต่เพียงอารมณ์เดียวแนบนิ่งอยู่อย่างนั้น โดยไม่ได้นึกคิดอะไร แต่การเจริญปัญญาหรือวิปัสสนา ไม่ใช่ทำให้แค่จิตใจตั้งมั่นอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเท่านั้น แต่การเจริญปัญญานั้นเป็นการคิดใคร่ครวญเพื่อหาเหตุผลในสภาวะที่เป็นธรรมและความจริงในแต่ละสรรพสิ่งว่า สิ่งทั้งหลายในโลกนี้เป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป ทุกสิ่งเป็นทุกข์ คือทุกอย่างเป็นสภาพที่ไม่อาจทนอยู่ได้ในสภาพเดิม เกิดขึ้นแล้วไม่อาจทรงตัวต้องเปลี่ยนแปลงไป ทำให้อารมณ์เกิดความเปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ตามมา และสุดท้ายคือทุกสิ่งไม่มีตัวตนและไม่ใช่ว่าตัวตนหรือเป็นของๆ ใครใดๆ ทั้งสิ้น เมื่อมีการเจริญปัญญาจนเกิดความชำนาญ ผลที่ได้ก็คือใจเราสามารถยอมรับสภาพความจริงทั้งหลายและความเป็นไปของโลกได้อย่างแท้จริง และ **นางกุหลาบ หินอำคา** ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ผลของการเจริญสมาธิและปัญญาจะทำให้เกิดเป็นบุญขึ้นกับตัว คือทำให้จิตมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์มากขึ้น มีความเฉลียวฉลาดสติปัญญาเฉียบแหลมขึ้น และมีความทรงจำดีขึ้นได้อย่างน่าอัศจรรย์ แต่ต้องฝึกเป็นประจำสม่ำเสมอ เพราะใจที่เป็นสมาธิจะผ่องใสสงบนิ่ง เหมือนน้ำสะอาดที่ตะกอนทั้งหลายตกอยู่ที่ก้นทั้งหมดแล้วทำให้มองเห็นทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นไปตามธรรมชาติ

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมถึงผลที่ได้จากการเจริญปัญญา จะพบว่า การเจริญปัญญาหรือภาวนาจะทำให้เกิดปัญญา เกิดความเฉลียวฉลาดมีความเข้าใจในหลักธรรมมากขึ้น และรักษาอารมณ์ให้รู้เท่าทันสิ่งต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น เช่น เมื่อประสบกับอารมณ์ไม่น่าปรารถนาต่างๆ ก็สามารถกำหนดสติไม่ให้หลงติดอยู่กับอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนานั้นได้ การเจริญปัญญายังทำให้เป็นคนมีคุณธรรมคือหลักพรหมวิหารอยู่ในใจ สามารถปกครองตนเอง ปกครองครอบครัว และปกครองคนอื่นที่เกี่ยวข้องกับเราด้วยหลักพรหมวิหารได้เป็นอย่างดี ไม่เป็นคนถือทิฐิมานะ จิตใจไม่ฝักใฝ่ในอกุศลธรรม มีใจสุขุมเยือกเย็น รอบคอบและมั่นคงในพระรัตนตรัย เข้าใจถึงความสิ้นไปและเสื่อมไปของ

สรรพสิ่ง ทำให้ใจยอมรับสภาพความเป็นจริงทั้งหลาย และนอกจากนี้ การเจริญปัญญายังทำให้เกิดบุญขึ้นกับตัวเอง มีจิตใจผ่องใสสามารถคิดวิเคราะห์อะไรๆ ได้ดียิ่งขึ้น มีความเฉลียวฉลาดสติปัญญาเฉียบแหลมและมีความทรงจำที่ดีขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์

๔.๓.๓ วิเคราะห์ผลที่เกิดจากการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก

จากการศึกษารูปแบบการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก จะเห็นได้ว่า สำนักนี้ได้มีการนำหลักพุทธจริยศาสตร์โดยเฉพาะเรื่องไตรสิกขามาสอนเชื่อมโยงเข้ากับหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ โดยเน้นหลักอานาปานสติคือการกำหนดพิจารณาลมหายใจเข้า-ออก ให้รู้เท่าทันความเป็นไปของสรรพสิ่งตามความเป็นจริง และในขณะเดียวกันก็มีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายนอกให้เอื้อต่อการพัฒนาภายใน (จิตใจ) โดยการนำหลักสปปายะ ๔ มาเป็นกรอบในการพัฒนาปัจจัยภายนอก เพื่อให้เป็นสถานที่สงบ ร่มรื่น เหมาะสมต่อการอบรมปฏิบัติธรรม ปราศจากการรบกวนใดๆ ทั้งภายในและภายนอกบริเวณของการใช้สถานที่ปฏิบัติธรรม จึงทำให้เกิดผลของการพัฒนาปัญญาขึ้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้เสนอผลของการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ๓ ด้าน ตามหลักไตรสิกขา คือ ด้านศีล ด้านสมาธิ และด้านปัญญา ดังต่อไปนี้

๔.๓.๓.๑ ด้านศีล

สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้ดำเนินการพัฒนาปัญญาในรูปแบบของการตั้งสำนักปฏิบัติธรรม โดยขั้นแรกของฝึกอบรมได้สอนให้ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมได้รู้จักคุณค่าและผลของการรักษาศีล เช่น สอนให้รู้จักใช้อินทรีย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการรับรู้โดยไม่เกิดผลเสียหรือเกิดโทษแต่ให้เกิดผลดี ส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการฝึกอินทรียให้มีประสิทธิภาพในการใช้งาน ให้ตาดูเป็น ให้หูฟังเป็นนอกจากนี้ ยังสอนให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้รู้จักการใช้ชีวิต เช่น การอยู่ร่วมกันในทางสังคม โดยไม่เบียดเบียนก่อความทุกข์ความเดือดร้อนหรือก่อเวรภัย แต่ให้รู้จักมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์อย่างช่วยเหลือเกื้อกูล ดำรงตนอยู่ในกรอบของศีล ดำเนินชีวิตตามหลักของศีลให้มีความร่วมมือกับการรักษากติกาของสังคม กฎเกณฑ์หรือกฎหมาย ระเบียบ แบบแผน หรือวินัยแม่บทของชุมชนหรือสังคมของตน และวัฒนธรรม^{๑๓๖}

นายทองเต็ม หนูช้างสิงห์^{๑๓๗} ได้กล่าวถึงผลที่ได้จากการปฏิบัติธรรมโดยการรักษาศีลว่า การมาปฏิบัติธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอกทุกๆ ครั้งจะมีการสมาทานศีล ๘ หรือศีลอุโบสถ ซึ่งศีล ๘ ก็ต่อยอดการปฏิบัติมาจากศีล ๕ เพื่อให้เข้มข้นขึ้น การรักษาศีลทำให้คนที่มาปฏิบัติธรรมทั้งหมดมีความประพฤติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้การปฏิบัติธรรมร่วมกันเป็นไปด้วยความเรียบร้อยถึงแม้แต่ละคนจะมาจากต่างที่ก็ตาม การรักษาศีลจึงเป็นสัญลักษณ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ผู้ที่ตั้งใจมาปฏิบัติธรรมทั้งหมดจึงเป็นผู้ที่มารู้กฎเกณฑ์แห่งความมีระเบียบวินัยที่เกื้อหนุนการอยู่ร่วมกันทำงานร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน มีความสามัคคีกัน ผลที่เกิดจากการนำหลักศีลธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันจะเป็นหลักประกันให้เกิดความสุขในสังคมอย่างแน่นอน นายฉลอง เหลาทอง ได้กล่าว

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก, เจ้าคณะอำเภอชุมแพ, เมื่อวันที่ ๑๖ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ นายทองเต็ม หนูช้างสิงห์, นายฉลอง เหลาทอง, นางป้อม ชันลุน, นางกรองแก้ว ทะสา, นางสาวกิตตินันท์ เสวตกุล, นางสาวชนิกา พรประเสริฐ, ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรม สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, เมื่อวันที่ ๑๖ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

เสริมว่า การสมาทานศีลแล้วนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันทำให้การชีวิตดำเนินไปได้ปกติ ไม่เดือดร้อนกับการใช้ชีวิตมากนักในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะการใช้ชีวิตที่ผ่านทางอินเทอร์เน็ต คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างน้อยก็ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมรักษาศีลเป็นประจำสามารถใช้หูตาเป็น ไม่เกิดโทษหลงมัวเมา ทำให้มีสติ เช่น เมื่อดูทีวีก็ดูเป็น ฟังวิทยุก็ฟังเป็น เป็นต้น รู้จักใช้ตาหูในการแสวงหาความรู้สร้างปัญญาให้เกิดกับสิ่งที่ผ่านทางสัมผัสทั้งหลายและนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันอันเป็นเหตุทำให้สังคมเกิดความสามัคคีและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข **นางป้อม ชันลุน** ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ได้มาปฏิบัติธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอกเป็นประจำ ได้สังเกตผลที่เกิดกับตนเองว่า การปฏิบัติธรรมด้วยการรักษาศีลทำให้เป็นคนใจเย็นลง จิตสงบไม่ฟุ้งซ่าน ใจนิ่งเยือกเย็น รู้จักปล่อยวางกับสิ่งต่างๆ ได้มากขึ้น เช่น แต่ก่อนจะเป็นคนแคร์กับคำพูดของชาวบ้าน ซึ่งมีแต่คำนิทาว่าคนโน้นคนนี้ตามประสาชาวบ้านเดี๋ยวนี้รู้สึกเฉยๆ กับคำพูดเหล่านั้น ไม่ยึดถือกับคำพูดหรืออารมณ์เหล่านั้น บางครั้งมองว่าเป็นสิ่งไร้สาระด้วยซ้ำไป ฟังผ่านๆ ไป ไม่เก็บมาคิดตามเขาเหมือนแต่ก่อน จิตใจดีเบาสบาย และ **นางกรองแก้ว ทะสา** อดีตครูโรงเรียนบ้านดอนเตาเหล็ก ได้กล่าวว่า การมาปฏิบัติธรรมรู้สึกสบายใจ ที่สำคัญทำให้เป็นคนมีระเบียบมีกติกาชีวิตมากขึ้น การปฏิบัติธรรมรักษาศีลทำให้ชีวิตเปลี่ยนจากคนใจร้อนซี้หงุดหงิดกลายเป็นคนใจเย็น พูดจามีหลักการเป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไปโดยเฉพาะเพื่อร่วมงาน บางครั้งเพื่อร่วมงานบางคนมีปัญหาจะมาปรึกษาเรา ก็แนะนำเขาให้ไปปฏิบัติธรรมรักษาศีลที่วัดบ้าง หรือให้เขาลองรักษาศีลดูที่บ้านก็ได้ ผลที่เกิดจากการแนะนำเขาทำให้เขามีความสุขรู้จักปล่อยวางทำใจกับสิ่งที่สร้างปัญหาให้กับชีวิตมากขึ้น นอกจากนี้ **นางสาวกิตตินันท์ เสวตกุล** ได้กล่าวว่า แต่ก่อนไม่เคยเข้าวัดอบรมเพียงแต่ไปทำบุญวันสำคัญต่างๆ ก็กลับบ้านไม่มีความรู้อะไรมากนักเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมหรือการรักษาศีล แต่ก่อนก็เป็นคนชอบเอาแต่ใจตัวเอง อารมณ์ร้อนตามวัย เห็นเพื่อนๆ ทำอะไรที่ไม่ดีก็ชอบจะทำตามกัน แต่เมื่อได้มาปฏิบัติธรรมรักษาศีลที่วัดทำให้อารมณ์ร้อนลดลงมาก การแต่งกายก็เป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นไม่ไปตามเพื่อนๆ เหมือนแต่ก่อน เพื่อนๆ ที่เคยเที่ยวด้วยกันก็ถามว่าเกิดอะไรขึ้นกับตน ก็บอกพวกเขาว่าไปปฏิบัติธรรมรักษาศีลที่วัดทำให้จิตใจไม่ออกไปโน่นไปนี่เหมือนแต่ก่อนมีเวลาว่างก็จะอ่านหนังสือหรือช่วยพ่อแม่ทำงาน ทำให้เพื่อนบางคนอยากจะไปปฏิบัติธรรมด้วย ซึ่งตนก็ยินดีชวนเพื่อนที่สนใจไปลองปฏิบัติธรรมก็มาเป็นบางคน แต่สำหรับตนแล้วคิดว่าจะยังมาปฏิบัติธรรมถ้าทางวัดมีการจัดปฏิบัติธรรมอีก พ่อแม่ก็ตั้งใจให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี ในขณะที่ **นางสาวชนิกา พรประเสริฐ** ได้กล่าวถึงผลของการมาปฏิบัติธรรมรักษาศีลว่า แต่ก่อนเป็นคนอารมณ์ร้อนเหมือนกัน ไม่ค่อยเชื่อฟังพ่อแม่เท่าไร แต่หลังจากได้มาเข้ารรบอบรมปฏิบัติธรรมประมาณ ๕ ครั้งแล้วรู้สึกชอบโดยเฉพาะวิธีการสอนของพระวิทยากรทำให้รู้อะไรๆ เกี่ยวกับตัวเองมากขึ้น อารมณ์ก็เย็นลงมีเหตุผลมากขึ้น มีความเข้าใจพ่อแม่มากขึ้น วันพ่อวันแม่หรือวันสงกรานต์ก็เอาพวงมาลัยไปกรอบไหว้ท่านซึ่งแต่ก่อนไม่เคยทำเลย ใช้ชีวิตร่วมกับเพื่อนได้ดีกว่าเดิมไม่ขัดแย้งหรือชอบทะเลาะเหมือนแต่ก่อนตนคิดว่านี่เป็นผลที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมหรือการรักษาศีลโดยการสอนของพระวิทยากร ซึ่งตนจะพยายามไปร่วมปฏิบัติธรรมหรือรักษาศีลที่วัดเมื่อมีโอกาส

จากการศึกษาสัมภาษณ์เกี่ยวกับผลของการพัฒนาปัญญาด้านศีลของผู้เข้าปฏิบัติธรรมข้างต้น พบว่า ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมรู้คุณค่าของการรักษาศีล รู้จักใช้อินทรีย์คือตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิต สามารถพัฒนาชีวิตในการอยู่ร่วมกันกับสังคมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ จิตใจมีความสงบไม่ฟุ้งซ่านรู้จักปล่อยวางกับสิ่งที่มากระทบทางผัสสะได้มากขึ้น ศีลยังทำให้

ชีวิตเปลี่ยนจากคนใจร้อนหงุดหงิดกลายเป็นคนใจเย็น พุดจามีหลักการเป็นที่เชื่อถือของคนอื่น และสามารถให้คำปรึกษาแนะเพื่อนร่วมงานหรือคนรอบข้างได้ นอกจากนี้ ยังพบว่า เยาวชนที่เคยชอบคบเพื่อน เทียวเตร่ไม่สนใจคำสั่งสอนของพ่อแม่ เมื่อได้มาอบรมปฏิบัติธรรมรักษาศีลแล้วทำให้อารมณ์เปลี่ยนไปจากที่เคยคบเพื่อนก็กลับมาเคารพเชื่อฟังพ่อแม่และช่วยพ่อแม่ทำงาน วันสำคัญต่างๆ ก็นำพวงมาลัยมาไหว้พ่อแม่ นี่แสดงให้เห็นว่า การรักษาศีลของผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมมีการดำเนินชีวิตในทางที่ดีงาม มีเหตุผล มีคุณธรรม มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากขึ้น เพราะศีลทำให้เกิดการสำรวม มีความหนักแน่นมั่นคงเหมือนศิลา ผู้ที่รักษาศีลจึงไม่กังวลใจว่าจะทำความผิดอะไร หรือไม่ต้องกลัวความผิด จิตใจมีแต่ความสงบสบาย และที่สำคัญการรักษาศีลหรือมีศีลเป็นที่พึ่งจะทำให้การปฏิบัติธรรมขั้นสมาธิได้ง่ายยิ่งขึ้น

๔.๓.๓.๒ ด้านสมาธิ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้พัฒนาปัญญาด้านสมาธิ โดยมีเป้าหมายให้การพัฒนาคุณภาพจิตหรือการปรับปรุงจิตให้มีสมรรถภาพสูงขึ้น โดยเน้นการพัฒนา ๓ ประการคือ (๑) พัฒนาจิตให้มีความดีงาม เป็นการเพิ่มคุณภาพจิต ฝึกให้มีคุณธรรมแสดงออกซึ่งความดีงาม ได้แก่ เมตตา มุทิตา ศรัทธา เอื้อเฟื้อ ไม่เห็นแก่ตัว (๒) พัฒนาจิตให้มีความเข้มแข็ง เป็นการเพิ่มสมรรถภาพจิต ฝึกให้จิตเข้มแข็งมีพลัง ได้แก่ ขันติ (ความอดทน) สมาธิ (ความตั้งใจมั่นคง) วิริยะ (ความพากเพียร) อธิษฐาน (ความเด็ดเดี่ยว) สติ (ความระลึกทัน) และ (๓) พัฒนาจิตให้มีความสงบสุข เป็นการเพิ่มสุขภาพจิต ฝึกให้จิตมีความสุขสงบ ได้แก่ มีปิติ (ความปลื้มใจ) ปราโมทย์ (ความอิ่มเอิบใจ) ผ่องใสเบิกบาน^{๑๓๘}

นายประหยัด ชำนาญรบ^{๑๓๙} กล่าวถึงผลที่ได้จากการพัฒนาปัญญาด้านสมาธิว่า นอกจากมาปฏิบัติธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอกแล้ว ที่บ้านก็จะไหว้พระสวดมนต์นั่งสมาธิและแผ่เมตตาตลอด ผลที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิบ่อยๆ จะช่วยให้จิตใจนิ่งสงบ สามารถกำหนดลมหายใจเข้าออกได้ อันนี้จะทำเรารู้ตัวตลอดเวลา สามารถตามทันทุกอารมณ์ ยิ่งเรากำหนดลมหายใจเข้าออกอย่างช้าๆ ลึกๆ ด้วยแล้ว ก็ยังช่วยกล่อมเกล้าจิตใจของเราให้เป็นคนสุขุมนุ่มลึก ใจเย็น อ่อนโยนและมองโลกรอบตัวในแง่ดีงามมากขึ้น อารมณ์ก็จะแจ่มใส และยังส่งผลให้เป็นผู้ที่มีจิตใจดีงามมีคุณธรรม มีเมตตา กรุณาต่อผู้อื่นรวมถึงสัตว์เดรัจฉานทั่วไปด้วย และ**นายเกลี้ยง ครองหินลาด** ได้กล่าวเสริมถึงผลที่ได้จากการทำสมาธิว่า การฝึกสมาธิเป็นประจำทำให้รู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองได้ดี เพราะการฝึกจิตนี้จะทำให้จิตอยู่กับลมหายใจตลอดเวลา เราจะรู้ทุกการเคลื่อนไหว ทุกสิ่งที่คิด พุดและทำอะไรจะมาพร้อมสติอยู่เสมอ บางครั้งมีคนในครอบครัวหรือคนอื่นๆ ทำให้โกรธหรือทำให้หงุดหงิด จิตเบี่ยงลัดที่ผ่านการทำสมาธิมาแล้วอย่างดีจะสอนเตือนตัวมันเอง ทำให้ดึงอารมณ์ให้กลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะ อยู่กับลมหายใจ ด้วยการฝึกเช่นนี้บ่อยๆ ในทุกๆ ที่ทำให้เปลี่ยนจากคนที่อารมณ์ร้อนมาเป็นคนใจเย็น มีเหตุผล สามารถควบคุมอารมณ์ที่เป็นขยะได้เป็นอย่างดี และผลที่เกิดจากการทำสมาธิอีกอย่างหนึ่งคือทำให้

^{๑๓๘} พระครูสุโมธานเขตคณารักษ์, เอกสารการสอนวิปัสสนากรรมฐานสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, (ขอนแก่น : ก๊อปปี้ปริ้น, มปป.) หน้า ๒๒.

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ กลุ่มผู้เข้าปฏิบัติธรรมที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ประกอบด้วย นายประหยัด ชำนาญรบ, นายเกลี้ยง ครองหินลาด, นางสุบรรณ วงศ์กระนาม, นางอรุณี ลาวรรณา, นายทองเต็ม หนูช้างสิงห์. เมื่อวันที่ ๑๖ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

เป็นคนมีคุณธรรมชอบช่วยเหลือสังคม และมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์รู้จักให้อภัยต่อคนที่ทำไม่ดีต่อเราได้
ง่าย ในขณะที่ **นางสุบรรณ วงศ์กระนาม** ได้กล่าวถึงผลการปฏิบัติธรรมว่า ก่อนหน้าที่จะมาปฏิบัติ
ธรรมที่วัดแจ้งสว่างนอกนี้ เป็นคนที่มีจิตใจอ่อนแอมากๆ เจอะอะไรกระทบอะไรก็หวั่นไหวไปหมด อีก
ทั้งเป็นคนเชื่อคนง่ายด้วย แต่เมื่อได้มาปฏิบัติธรรมฝึกสมาธิบ่อยๆ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงชีวิต
หลายๆ อย่าง เช่น แต่ก่อนชอบไปหาปูหาปลาเพื่อมาเป็นอาหาร หรือบางครั้งก็ชอบไปคุยกับเพื่อนๆ
บ้านหรือคนที่รู้จักมักคุ้นกัน ซึ่งคนชอบคุยนี้ก็มักจะเลยเถิดไปถึงการพูดถึงคนโน้นคนนี้ในทางที่ดีบ้าง
ไม่ดีบ้าง แต่เมื่อได้มาปฏิบัติธรรมที่วัดบ่อยๆ ก็ทำให้ไม่อยากจะไปหาปูหาปลาเหมือนแต่ก่อน รู้สึก
สงสารไม่กล้าที่จะฆ่าสัตว์เหล่านั้นเพื่อทำเป็นอาหาร ไปหาซื้อปลาที่ตายแล้วตามร้านตลาดแทน ตอนนี้
ก็ไม่ค่อยได้ไปเที่ยวคุยกับคนโน้นคนนี้เหมือนแต่ก่อนเพราะเห็นว่าการพูดคุยมานาน เป็นสิ่งที่ไม่มีสาระ
และทำให้จิตใจเก็บเอาสิ่งที่ไม่ดีของคนอื่นมาไว้ในใจเรา เป็นทุกข์เปล่าๆ ผลที่เกิดกับตนเช่นนี้เพราะ
เกิดจากการปฏิบัติธรรมฝึกสมาธิอย่างแนบแน่น จึงทำให้จิตใจมีคุณธรรมเข้มแข็งไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่เห็น
ว่าไม่ดีงามอันจะเป็นผลกระทบต่อชีวิตและจิตใจ นอกจากนี้ **นางอรุณี ลาวรรณา** ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า
ผลที่ได้จากการฝึกสมาธิทุกวันทำให้จิตมีความสงบและมีความเป็นกลาง ทำให้รู้สึกปล่อยวางอารมณ์ใน
เชิงลบ ความเข้าใจผิดและสัมผัสได้กับความสุขอันแท้จริงที่มีอยู่ภายในใจตนเอง เป็นจิตที่แจ่มใส มี
ความชัดเจน ทำให้จิตรู้ว่าความทุกข์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในใจนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร แล้วปล่อยวางที่เหตุ
โดยไม่มีการเพ่งโทษหรือมีอคติใดๆ และ **นายทองเต็ม หนูช่างสิงห์** ได้กล่าวเสริมถึงผลที่ได้จากการ
ปฏิบัติธรรมว่า การฝึกสมาธิทำให้จิตมุ่งมั่นอยู่กับปัจจุบันไม่แกว่งไปตามความคิดหรืออารมณ์ วิธีที่ง่าย
ที่สุดก็คือการดูลมหายใจของตน ใช้ลมหายใจเป็นจุดกลาง เพื่อให้จิตสนใจกับความสงบ เย็น โปรง
สบายในขณะนั้น เมื่อฝึกบ่อยๆเช่นนี้ จิตจะเริ่มมีความขึ้นบานและขยายใจให้กว้างออก ทำให้จิตใจมี
ความสงบและวิเคราะห์ได้ว่าความทุกข์เกิดขึ้นในใจเราได้อย่างไร โดยไม่มีการเพ่งโทษสถานการณ์
ผู้อื่นหรือตนเอง แต่ปล่อยวางให้อภัยและไม่ไปติดกับความคิดหรืออารมณ์ ผลจึงทำให้จิตใจเป็นอิสระ
และฉลาดขึ้น ไม่หลงไปกับความเข้าใจผิดของตนเองและไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ จึงทำให้เรามี
ความสุขและมีความรักที่เป็นกลางต่อทุกสิ่ง

จากการให้สัมภาษณ์กลุ่มของผู้เข้าปฏิบัติธรรมถึงผลการพัฒนาปัญญาด้านสมาธิข้างต้น
พบว่า ผู้เข้าปฏิบัติธรรมที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก นอกจากจะมาปฏิบัติธรรมที่วัดเป็น
ประจำแล้ว ยังมีการปฏิบัติธรรมที่บ้านด้วย จึงค่อนข้างจะมีประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรม ส่วนผลที่
ได้จากการปฏิบัติธรรมมี ๓ ด้าน คือ การพัฒนาจิตให้เกิดความดีงาม มีคุณธรรม การพัฒนาจิตให้เกิด
ความเข้มแข็งขึ้น และการพัฒนาจิตให้มีความสุข ซึ่งผลที่ได้คือ ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีจิตใจสงบสามารถ
กำหนดลมหายใจเข้าออกได้ ยิ่งกำหนดลมหายใจเข้าออกอย่างช้าๆ ลึกๆ ด้วยแล้ว ก็ยิ่งช่วยกล่อมเกล่า
จิตใจให้เป็นคนสุขุมนุ่มลึก ใจเย็น อ่อนโยนและมองโลกรอบตัวในแง่ดีงามมากขึ้น อารมณ์ก็จะแจ่มใส
และยังส่งผลให้เป็นผู้ที่มีจิตใจดีงามมีคุณธรรม มีเมตตา กรุณาต่อผู้อื่นรวมถึงสัตว์เดรัจฉานทั่วไป
ด้วย นอกจากนี้การฝึกสมาธิเป็นประจำจะทำให้ผู้ฝึกรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองได้ดี เพราะการฝึกจิตนี้
จะทำให้จิตอยู่กับลมหายใจตลอดเวลาจะรู้เท่าทันการเคลื่อนไหวทุกสิ่งที่เกิดพุดนั้นจะมาพร้อมกับสติ
อันเป็นผลทำให้จิตมีความสงบและมีความเป็นกลางและทำให้รู้สึกปล่อยวางอารมณ์ในเชิงลบ ความ
เข้าใจผิดและสัมผัสได้กับความสุขอันแท้จริงที่มีอยู่ภายในใจตนเอง เป็นจิตที่แจ่มใส มีความชัดเจน ทำ
ให้จิตรู้ว่าความทุกข์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในใจนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร แล้วปล่อยวางที่เหตุ โดยไม่มีการเพ่ง

โทษหรือมือคตใดๆ ซึ่งจะทำให้จิตใจมีความสงบและวิเคราะห์ได้ว่าความทุกข์เกิดขึ้นในใจเราได้อย่างไร โดยไม่มีการเพ่งโทษสถานการณ์ ผู้อื่นหรือตนเอง แต่ปล่อยวางให้อยู่และ不去ติดกับความคิดหรืออารมณ์ ผลจึงทำให้จิตใจเป็นอิสระและฉลาดขึ้น ไม่หลงไปกับความเข้าใจผิดของตนเองและไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ จึงทำให้มีความสุขและมีความรักที่เป็นกลางต่อทุกสิ่ง

๔.๓.๓.๓ ด้านปัญญา

การพัฒนาปัญญาถือว่าเป็นการพัฒนาขั้นสูงสุดในทางพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งทางวัดแจ้งสว่างนอกได้ฝึกฝนอบรมให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้พัฒนาต่อยอดจากปัญญาขั้นสมาธิ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้พัฒนาปัญญาอันประกอบด้วยลักษณะพื้นฐาน ๒ ประการ คือ^{๑๔๐}

๑) **สัมมาทิฐิ** สอนให้มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง ซึ่งจำแนกได้เป็น ๒ ด้านหลักๆ คือ (๑) มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงทางศีลธรรม เช่น เห็นว่าความดี ความชั่วมีอยู่จริง ทำดีก่อให้เกิดผลดี ทำชั่วก่อให้เกิดผลชั่ว บุญคุณของพ่อแม่มีจริง เป็นต้น และ (๒) มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ เช่น เห็นความจริงของความเป็นเหตุเป็นผลในเรื่องการเกิดทุกข์และความดับทุกข์ในชีวิตตามหลักอริยสัจ เห็นความจริงของชีวิต สิ่ง เรื่องราว เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งเกิดจากความเชื่อมโยงของความเป็นเหตุปัจจัยตามกฎปฏิจจสมุปบาท เห็นความเปลี่ยนแปลงเป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนของชีวิตและสรรพสิ่งตามกฎไตรลักษณ์

๒) **สัมมาสังกัปะ** สอนให้มีความคิดถูกต้อง เมื่อเห็นความจริงตามข้อหนึ่ง แล้วก็จะเกิดความคิดถูกต้อง เช่น คิดไม่พยายาเบียดเบียน คิดหาทางที่จะพ้นไปจากการครอบงำของสิ่งที่ภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า "กาม" ซึ่งหมายถึงสิ่งล่อใจต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุเงินทอง ชื่อเสียง เกียรติยศ มายาภาพ หรือสิ่งซึ่งเป็น “เปลือก” ทั้งหลายที่เป็นพันธนาการให้ชีวิตตกอยู่ในวังวนของโลก โกรธ หลง การเบียดเบียนทำลายล้างในรูปแบบต่างๆ

พระมหาสาธัญ วิสุทโธ^{๑๔๑} นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงผลของการปฏิบัติธรรมขั้นปัญญาว่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น จะได้ผลเป็นระยะๆ มรรคผลจะเกิดขึ้นทีละนิดละหน่อย ปัญญาจะเจริญขึ้นเป็นลำดับ เพราะการปฏิบัติธรรมนั้นต้องเป็นไปตามลำดับ ไม่ใช่เพื่อบรรลุธรรมในทันที เราจำเป็นต้องปฏิบัติจนเห็นผลเจริญอย่างเป็นลำดับในจิตวิญญาณ ให้รู้ว่ วันนี้เราได้ผลเจริญขึ้นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น แต่ก่อนเราเห็นร้านกาแฟแล้วต้องแวะทุกทีเลย แต่เดี๋ยวนี้สัปดาห์หนึ่งถึงจะแวะ หรือไม่ก็แต่ก่อนเราต้องกินกาแฟทุกเช้า แต่เดี๋ยวนี้ไม่กินก็ไม่ได้รู้สึกทุกข์ ไม่รู้สึกอยาก และไม่ได้รู้สึกว่าการกาแฟจำเป็นอีกต่อไป การที่เราปฏิบัติศีลอย่างตั้งมั่นจะทำให้เราได้รับปัญญาที่เป็นผลโดยลำดับ และปัญญาเหล่านี้เองจะทำให้เราสามารถปฏิบัติศีลที่สูงขึ้น หรืออธิศีลในส่วนย่อยของศีลที่เราตั้งไว้ได้ ยกตัวอย่าง เช่นเราสามารถลดกาแฟที่กินต่อวันจากสองแก้วเหลือหนึ่งแก้วเพราะเรามีปัญญารู้ว่ากินสองแก้วต่อวันไม่ดี อยากกินไปก็ทุกข์ เมื่อปฏิบัติศีลจนได้ปัญญาเป็นผล ปัญญาที่เป็นผลเหล่านี้จะเป็นฐานให้เราขยับขึ้นไปในระดับลดกาแฟต่อสัปดาห์ หรือเลิกกาแฟได้ง่ายขึ้น ดังนั้นเราจำเป็นต้องใช้ผลเจริญของปัญญาที่เกิดขึ้นในระหว่างปฏิบัติศีลนี้แหละเป็นฐานให้เราขยับ

^{๑๔๐} พระครูสมุณเฑาะว์คณารักษ์, เอกสารการสอนวิปัสสนากรรมฐานสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก, อ้างแล้ว, หน้า ๒๙.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ พระมหาสาธัญ วิสุทโธ, นายณรงค์ ศรีจันเวียง, นายศุภเชษฐ์ แก้วสุวรรณ, นายประยัต ขำนาญรบ, นายประสิทธิ์ กรมเหลี่ยมสาระ, เมื่อวันที่ ๑๖ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐.

ฐานการละเว้นต่อไป แม้ว่าเราจะไม่สามารถเลิกกาแฟ ชำระความอยากได้ทันที หรือไม่สามารถดับความอยากกินจนสิ้นเกลี้ยง แต่การที่เราสามารถถือศีลที่สูงขึ้น ยากขึ้น นั้นหมายความว่าเราสามารถที่จะทนการบีบคั้นให้เห็นตัวกิเลสได้ดีขึ้น ยิ่งถือศีลที่ยากมากเท่าไรก็จะสามารถเห็นกิเลสที่แอบหลบซ่อนอยู่ได้มากเท่านั้น และ **นายณรงค์ ศรีจันเวียง** ได้กล่าวถึงประสบการณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมว่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทำให้เกิดปัญญา และสิ่งที่ได้ชื่อว่าปัญญานี้จะทำให้บุคคลมีศรัทธา และมีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย รูบาบ บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา ใฝ่สร้างสรรค์ แสวงหาความจริง พัฒนาตนเอง รู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง สามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยสติปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ สามารถคุ้มครองตนเองให้พ้นจากความชั่วร้ายทั้งหลายได้ นอกจากนี้การพัฒนาปัญญาในขั้นนี้จะทำให้มีความมักน้อย สันโดษ รักสงบและมีขันติธรรมเป็นเลิศ ทั้งมีความเมตตา กรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน มีสัมมาคารวะ และมีความอ่อนน้อมถ่อมตน **นายศุภเชษฐ์ แก้วสุวรรณ** ได้กล่าวเสริมว่า แต่ก่อนก็ไม่ได้ปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง แต่ก็ชอบไปร่วมโครงการปฏิบัติธรรมเมื่อส่วนงานมีการจัดให้บุคลากรเข้าปฏิบัติกรรมฐานมาระยะเริ่มชอบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและชอบที่จะศึกษาเรียนรู้จากหนังสือธรรมะต่างๆ รวมไปถึงศึกษาปฏิบัติของพระวิปัสสนาจารย์ต่างๆ ทำให้เกิดความซาบซึ้งในการปฏิบัติธรรมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนผลที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นทำให้จิตเป็นกุศล รู้เท่าทัน และหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นอกุศล มีสติสัมปชัญญะในปัจจุบัน มีความต้องการความสุขที่ต้องใช้วัตถุสมัยใหม่น้อยลง จิตใจมีความเข้มแข็งมั่นคงด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา มีความเพียร ความอดทน คิดแต่สิ่งที่ดีงามเป็นกุศลธรรม จิตใจปลอดวาง ไม่ถือสา และเข้าใจธรรมชาติดีขึ้น **นายประยัด ขำนาญรบ** ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การได้ฝึกวิปัสสนากรรมฐานเป็นประจำนั้นทำให้จิตใจอ่อนคลาย หายเครียด เกิดความสงบไม่มีความกระวนกระวาย ถึงแม้จะอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องวิตกกังวล แต่ก็สามารถยับยั้งความกลัดกลุ้มวิตกกังวลนั้นได้โดยไม่แสดงอาการดีใจหรือเสียใจให้ปรากฏทางสีหน้าหรือท่าทางใดๆ มีแต่สงบนิ่งจิตมีสติสัมปชัญญะตลอดเวลารู้ว่าอะไรเกิดขึ้น และเกิดขึ้นเพราะอะไร พิจารณาใคร่ครวญสิ่งนั้นๆ ตามความเป็นจริง นอกจากนี้ **นายประสิทธิ์ กรมเหลี่ยมสาระ** อธิการผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนโนนหัน ได้กล่าวถึงผลที่ได้จากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานว่า การเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียน และการทำกิจการทุกอย่าง เพราะจิตเป็นสมาธิย่อมส่งผลให้เกิดปัญญาแน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กำลังกระทำ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก ไม่เลื่อนลอย ย่อมช่วยให้การเรียน การทำงาน เป็นต้น ให้ได้ผลดี การทำงานต่างๆ ก็จะเป็นไปด้วยความรอบคอบมีสติสัมปชัญญะทุกเมื่อ จึงส่งผลให้งานหรือภาระหน้าที่นั้นๆ ไม่ผิดพลาดหรือถ้ามีความผิดพลาดบ้างก็น้อย นอกจากนี้ยังมีผลที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนาอีกอย่างหนึ่งคือ ทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีสติตามรู้ทันพฤติกรรมทางกายวาจา ตลอดจนความรู้สึกนึกคิด ไม่ยอมเปิดช่องให้ประสบการณ์และความหรือสิ่งที่มากระทบทางกายวาจาใจก่อพิษเป็นอันตรายต่อชีวิตและจิตใจของผู้ที่ผ่านการฝึกจิตได้เลย

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เข้าปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกถึงผลการพัฒนาปัญญาด้านปัญญาข้างต้น พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้พัฒนาปัญญาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยเน้นให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้ศึกษาเรียนรู้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเห็นที่ถูกต้อง(สัมมาทิฐิ) ทั้งตามความเป็นจริงทางศีลธรรมและความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ และความคิดที่

ถูกต้อง(สัมมาสังกัปปะ) คือการคิดหาทางที่จะพ้นจากการครอบงำของสิ่งที่ล่อใจต่างๆ เช่น ชื่อเสียง เงิน ทอง เกียรติยศ เป็นต้น และผลจากการพัฒนาปัญญาขั้นนี้ของผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรม พบว่า ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถที่จะเข้าใจในเรื่องของการเกิดขึ้นของปัญญาโดยผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยจะเห็นผลเป็นระยะๆ นั่นคือปัญญาหรือมรรคผลจะเกิดขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับไม่ใช่จะเกิดขึ้นในทันที จะต้องมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ระดับของศีล สมาธิ จึงจะสามารถเข้าสู่ระดับของปัญญาได้ เมื่อพัฒนาจิตเข้าสู่ขั้นปัญญาแล้ว จะทำให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย รู้บาป บุญ คุณ โทษ สิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ จิตใจเป็นกุศลและหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เป็นอกุศลทั้งหลาย นอกจากนี้ ยัง พบว่า การเจริญปัญญาทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถทำหน้าของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะจิตเป็นสมาธิแน่วแน่นอยู่กับการทำหน้าที่นั้นๆ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก ไม่เลื่อนลอยมีสติทุกเมื่อ ทำให้การทำหน้าที่หรือการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีสติรู้เท่าทันพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ไม่เปิดช่องให้สิ่งที่ไม่กระทบทั้งภายในและภายนอกได้เกิดพิษภัยต่อชีวิตและจิตใจได้เลย

๔.๔ สรุป

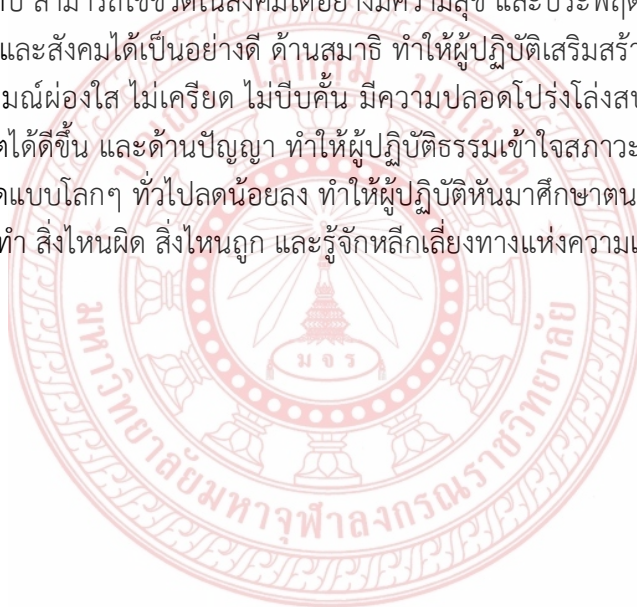
จากการศึกษาวิเคราะห์ผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นนั้น สามารถสรุปได้เป็น ๓ ด้าน คือด้านการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ด้านการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น และด้านผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ดังนี้

ด้านการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ เป็นการพัฒนาปัญญาโดยอาศัยหลักไตรสิกขาเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยมีกระบวนการปฏิบัติ ๓ ขั้นตอนด้วยกัน คือ สีลสิกขา เป็นขั้นตอนการฝึกปฏิบัติด้านความประพฤติเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม สมาธิสิกขา เป็นขั้นตอนการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดสมาธิความสงบแห่งจิต และ ปัญญาสิกขา เป็นขั้นตอนปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาแจ่มตามความเป็นจริง แต่การที่จะบรรลุแจ้งตามความเป็นจริงสูงสุดได้ต้องอาศัยอริยมรรค ๘ เป็นแนวทางในการปฏิบัติ โดยแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ **หมวดแห่งศีล** ประกอบด้วยองค์มรรค ๓ องค์ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ **หมวดแห่งสมาธิ** ประกอบด้วยองค์มรรค ๓ องค์ คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และ **หมวดแห่งปัญญา** ประกอบด้วยองค์มรรค ๒ องค์ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ซึ่งหลักไตรสิกขาจะทำหน้าที่เชื่อมโยงกับหลักอริยมรรค ๘ โดยการทำหน้าที่รับหลักการปฏิบัติจากอริยมรรคไปกระจายสู่วิธีการปฏิบัติเพื่อฝึกฝนพัฒนาปัญญาให้แจ่มอย่างสมดุล

ด้านการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นนั้น เป็นการพัฒนาหรือบริหารจัดการระหว่างปัจจัยภายในกับปัจจัยภายนอกพร้อมกัน นั่นคือสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นได้นำปัจจัยภายในคือหลักพุทธจริยศาสตร์ ที่เน้นการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ และหลักไตรสิกขา โดยเริ่มจากศีลสิกขาหรือกระบวนการระเบียบปฏิบัติ (วินัย) เพื่อให้เกิดวาจาชอบ การกระทำชอบ และการประกอบอาชีพชอบ เป็นแนวทางและกรอบที่กำกับกับการกระทำหรือการประกอบกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม จากนั้นก็ยกขึ้นสู่ระดับสมาธิสิกขาหรือกระบวนการฝึกอบรมจิต เพื่อให้จิตมีการพัฒนาความสำนึกให้เกิดความสมดุลระหว่างกายและจิตเป็นกระบวนการเกื้อหนุนให้สิ่งที่รับเข้ามาในชีวิตดำเนินไปด้วยประสิทธิภาพสูงสุด และกระบวนการสุดท้ายคือปัญญาสิกขา หรือกระบวนการทางความรู้ เป็นวิธีการอบรมศึกษาเพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญา ซึ่ง

จะยังผลให้เกิดมีทักษะ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความดำรงชีวิตที่ซื่อสัตย์สุจริต ชอบ ถือได้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นสูงสุดที่สามารถควบคุมตนเองและสภาวะต่างๆ ที่กระทบเข้ามาสู่ชีวิตได้อย่างดีเยี่ยม และหลักไตรสิกขานี้จะต้องศึกษาและปฏิบัติให้เชื่อมโยงกับหลักอริยมรรค ๘ และในขณะเดียวกันสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นก็นำปัจจัยภายนอกคือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของสำนักปฏิบัติธรรมให้มีความเอื้อต่อการพัฒนาปัจจัยภายใน โดยนำหลักสัปปายะ ๔ มาเป็นแนวทางในการพัฒนาทางกายภาพให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องทั้ง ๔ ด้าน คือด้านอาวาสสัปปายะ ด้านอาหารสัปปายะ ด้านบุคคลสัปปายะ และด้านธัมมสัปปายะ เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายตัดความวิตกกังวลของผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรม ซึ่งจากการพัฒนาทั้งสองด้านนี้ จึงทำให้เกิดผลของการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นขึ้น

ด้านผลของการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมสามารถนำหลักไตรสิกขามาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างดี นั่นคือ ด้านศีล ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการรักษาศีล ทำให้มีความระมัดระวังในการใช้ชีวิตมากขึ้น มีสติระลึกรู้กลัวบาป สามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข และประพฤติเป็นแบบอย่างในทางที่ดีงามแก่คนรอบข้างและสังคมได้เป็นอย่างดี ด้านสมาธิ ทำให้ผู้ปฏิบัติเสริมสร้างการพัฒนาจิตให้อยู่ในระดับสงบและอารมณ์ผ่องใส ไม่เครียด ไม่บีบคั้น มีความปลอดโปร่งโล่งสบาย มีจิตใจอ่อนโยน รู้เท่าทันสภาวะของจิตได้ดีขึ้น และด้านปัญญา ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าใจสภาวะของความเป็นจริงในชีวิตมากขึ้น การยึดติดแบบโลกๆ ทัวไปลดน้อยลง ทำให้ผู้ปฏิบัติหันมาศึกษาตนเองมากขึ้น ทำให้รู้ว่าสิ่งไหนควรทำ ไม่ควรทำ สิ่งไหนผิด สิ่งไหนถูก และรู้จักหลีกเลี่ยงทางแห่งความเสื่อมและประพฤติแต่สิ่งที่เป็นกุศลธรรม

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ (๑) แนวคิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ (๒) การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น และ (๓) วิเคราะห์ผลการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๕.๑.๑ แนวคิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ที่มาของการตั้งวัตถุประสงค์ข้อนี้ ผู้วิจัยได้เห็นว่า ปัจจุบันสังคมโลกได้เน้นการพัฒนาประเทศไปในทางวัตถุเสียค่อนข้างมาก ประเทศไทยก็เป็นหนึ่งในประเทศนั้นๆ ที่พยายามพัฒนาความเจริญด้านวัตถุไปตามกระแสประเทศที่มีการพัฒนาแล้ว ผลที่เกิดจากการให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศด้านวัตถุมากเกินไปนี้เอง ทำให้สังคมส่งสัญญาณแห่งความเสื่อมถอยขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการดำเนินชีวิต การทุจริต ยาเสพติด และอาชญากรรม เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการขาดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ เป็นเหตุทำให้สภาพจิตใจของคนในสังคมปัจจุบันเสื่อมถอยจากคุณงามความดีทางศาสนา นั่นคือมักจะเห็นผิดเป็นชอบ ขาดการพัฒนาด้านจิตใจ และไม่มีการส่งเสริมการพัฒนาทางพุทธิปัญญาในการเสริมสร้างภูมิปัญญาป้องกันให้กับตนและสังคมอย่างจริงจัง จึงเป็นเหตุให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมายตามมาดังที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน

ผลการวิจัย พบว่า การที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวนี้นี้จะต้องนำหลักปัจจัยภายในคือหลักพุทธจริยศาสตร์มาเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขา ๓ ขั้นตอน โดยเริ่มจากหลักศีลสิกขา หรือกระบวนการระเบียบปฏิบัติ (วินัย) เพื่อให้เกิดความชอบ การกระทำชอบ และการประกอบอาชีพชอบ เป็นแนวทางและกรอบที่กำกับการกระทำหรือการประกอบกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม จากนั้นก็ยกขึ้นสู่ระดับสมาธิสิกขาหรือกระบวนการฝึกอบรมจิต เพื่อให้จิตมีการพัฒนาความสำนึกให้เกิดความสมดุลระหว่างกายและจิตเป็นกระบวนการเกื้อหนุนให้สิ่งที่รับเข้ามาในชีวิตดำเนินไปด้วยประสิทธิภาพสูงสุด และกระบวนการสุดท้ายคือปัญญาสิกขา หรือกระบวนการทางความรู้ เป็นวิธีการอบรมศึกษาเพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญา ซึ่งจะยังผลให้เกิดมีทัศนะ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความดำริตรองที่ชอบ ถือได้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นสูงสุดที่สามารถควบคุมตนเองและสภาวะต่างๆ ที่กระทบเข้ามาสู่ชีวิตได้อย่างดีเยี่ยม การที่จะปฏิบัติจนบรรลุถึงปัญญาขั้นสูงสุดนี้ได้ ต้องอาศัยหลักไตรสิกขาที่ผ่านการเชื่อมโยงกับหลักอริยมรรค ๘ นั่นคือการนำเอาหลักอริยมรรค ๘ มาจัดเป็นแนวปฏิบัติให้เหลือเพียง ๓ หมวด คือ หมวดแห่งศีลสิกขา หมวดแห่งสมาธิสิกขา และหมวดแห่งปัญญาสิกขา ฉะนั้นการนำหลักไตรสิกขามาปฏิบัติอย่างเป็นกระบวนการ จึงทำให้ได้ศึกษาหรือปฏิบัติตามหลักอริยมรรค ๘ ไปด้วย ในทางพุทธจริยศาสตร์ถือว่าเป็นการพัฒนาปัญญาแบบครบวงจร นั่นคือการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง โดยเบื้องต้นให้ผู้ปฏิบัติมี

ความคิดเห็นที่ถูกต้องเสียก่อน แล้วค่อยเพียรสร้างปัญญาในทางโลก (โลกียปัญญา) จากนั้นจึงค่อยพัฒนาปัญญาในระดับสูงขึ้นไปจนบรรลุถึงปัญญาขั้นสูงสุด (โลกุตระปัญญา) หรือ นิพพาน

๕.๑.๒ การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น เป็นสำนักปฏิบัติธรรมหรือวัดที่ถูกตั้งขึ้นมาเพื่อการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ในรูปแบบการอบรมและสอนวิปัสสนากรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรของคณะสงฆ์ไทยภายใต้การกำกับของมหาเถรสมาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ และที่ต้องมีการจัดตั้งขึ้นภายใต้การกำกับของมหาเถรสมาคมนี้ เพื่อให้เป็นระเบียบควบคุมเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิปัสสนากรรมฐานให้เป็นไปตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรอย่างถูกต้อง โดยมีเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้ควบคุมดูแลการจัดตั้งและการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในนามคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ซึ่งจังหวัดขอนแก่นได้มีการเสนอขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ ซึ่งขณะนั้นมีพระราชกิตติรังสี เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นเป็นประธาน ได้เสนอชื่อวัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งแรก โดยมีมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๕/๒๕๕๙ เรื่องว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ และได้มีประกาศให้วัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๐ และหลังจากนั้นคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่นได้ดำเนินการเสนอขอจัดตั้งวัดที่มีความพร้อมที่จะเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นเรื่อยมา จนปัจจุบัน (๒๕๖๐) จังหวัดขอนแก่นมีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ซึ่งกระจายอยู่ตามอำเภอต่างๆ จำนวน ๗๐ แห่ง

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เลือกเฟ้นเฉพาะสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นที่ได้รับเกียรตินิพนธ์ว่าเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น ๓ แห่ง ประกอบด้วย (๑) สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น พ.ศ. ๒๕๕๒ (๒) สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น พ.ศ. ๒๕๕๓ และ (๓) สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น พ.ศ. ๒๕๕๗ ซึ่งสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งนี้ ได้ดำเนินการฝึกฝน อบรม สอนวิปัสสนากรรมฐานทั้งพระภิกษุ สามเณร และประชาชนทั่วไปที่มารับการฝึกฝนอบรมมิได้ขาด จนเป็นที่รู้จักของพุทธศาสนิกชนทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด และได้รับการยกย่องให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมดีเด่นประจำจังหวัดโดยการเสนอของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติต่อมหาเถรสมาคม และมีมติประกาศให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่นตามปี พ.ศ. ที่ปรากฏข้างต้น

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นทั้ง ๓ แห่ง ได้ดำเนินการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์โดยใช้ปัจจัยภายในและปัจจัยนอกมาเป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญา กล่าวคือปัจจัยภายใน ได้แก่การนำหลักพุทธจริยศาสตร์โดยเน้นให้การศึกษาอบรมและปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาที่เชื่อมโยงหลักอริยมรรค ๘ นั่นคือการนำหลักอริยมรรค ๘ ไปกระจายออกสู่วิถีปฏิบัติเพื่อฝึกฝนพัฒนาปัญญาอย่างสมดุลโดยแบ่งออกเป็นองค์รวม ๓ หมวด คือ (๑) หมวดแห่งศีล เป็นการพัฒนาด้านพฤติกรรม ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตระ สัมมาอาชีวะ (๒) หมวดแห่งสมาธิ เป็นการพัฒนาด้านจิตใจ ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติสัมมาสมาธิ และ (๓) หมวดแห่งปัญญา เป็นการพัฒนาด้าน

ปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ซึ่งหลักอริยมรรคนี้นำไปสู่แนวทางปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ส่วนปัจจัยภายในนอกนั้น สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่งได้พัฒนาวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมทางด้านกายภาพให้มีความเหมาะสม สงบ ร่มรื่น สะดวกสบายในทุกๆ ด้าน โดยนำหลักสัปปายะ ๔ มาเป็นแนวทางในการพัฒนา เพื่อให้เกิดความพร้อมในการบริการผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านอवासสัปปายะ ด้านอาหารสัปปายะ ด้านบุคคลสัปปายะ และด้านธัมมสัปปายะ และด้วยการนำปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกมาเป็นสิ่งสนับสนุนกันในการพัฒนาปัญญานี้ ทำให้สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นทั้ง ๓ แห่งประสบความสำเร็จจนเป็นที่รู้จักของประชาชนทั้งภายในและภายนอกจังหวัดขอนแก่น และมีประชาชนเข้ามารับบริการอบรมปฏิบัติธรรมมิได้ขาดตลอดทั้งปี

๕.๑.๓ วิเคราะห์ผลการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

วัตถุประสงค์ข้อนี้เกิดจากการที่สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นทั้ง ๓ แห่ง ได้ดำเนินการพัฒนาปัญญาโดยการนำปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกดังที่กล่าวแล้วในบทสรุปวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ มาเป็นสิ่งสนับสนุนกัน จึงเกิดผลของการพัฒนาปัญญาขึ้นทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านศีล ด้านสมาธิ และ ด้านปัญญา ดังจะกล่าวสรุปผลในแต่ละสำนักดังนี้

๕.๑.๓.๑ ผลการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

ผลของการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทันทั้ง ๓ ด้าน มีดังนี้

๑) ด้านศีล

ผลจากการศึกษา พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้พัฒนาปัญญาโดยการฝึกสอนอบรมให้ประชาชนหรือผู้ที่เข้าปฏิบัติธรรมได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของศีล และการนำหลักของศีลไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ผลจากการที่ประชาชนได้นำหลักของศีลไปปฏิบัติทำให้เขาเหล่านั้นมีความสำรวมระวังในการใช้ชีวิตมากขึ้น ทำให้มีสติระลึกรู้กลัวบาปมากขึ้น สามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข และประพฤติเป็นแบบอย่างในทางที่ดีงามแก่คนรอบข้างและสังคมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังพบว่า คนที่รักษาศีลเป็นปกติจะไม่วิตกกังวลกับการกระทำความชั่วใดๆ มีชีวิตอยู่แบบพอเพียงไม่ทะเยอทะยานอยากได้ในสิ่งที่เกินความจำเป็นกับการใช้ชีวิตมากนัก จิตใจละเอียดมุ่งทำแต่กุศลธรรม จึงมีผลต่อการทำสมาธิได้ง่าย

๒) ด้านสมาธิ

ผลจากการศึกษา พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาปัญญาโดยเน้นกระบวนการฝึกจิตในระดับสมถกรรมฐาน (ฝึกสมาธิ) เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตให้อยู่ในระดับสงบและอารมณ์ผ่องใส ไม่เครียด ไม่บีบคั้น มีความปลอดโปร่งและเบาสบาย ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถยกระดับจิตให้เป็นผู้ที่มีจิตอ่อนโยน รู้เท่าทันสภาวะของจิตได้ดีขึ้น เช่น สามารถแยกแยะระหว่างเรื่องส่วนตัวกับหน้าที่ได้ดี และสามารถเผชิญกับกับสถานการณ์ที่บีบคั้นต่างๆ ได้ดีขึ้น เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ทำให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมไม่มีความวิตกกังวลในเรื่องของปณิธิ จึงทำให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมมีจิตเป็นสมาธิได้ง่าย ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนา ๒ ด้าน คือ (๑) ด้านสมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ ได้แก่ สมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ขั้นพื้นฐาน สมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ขั้นกลาง และสมรรถภาพทางจิตใจและอารมณ์ขั้นสูง (๒)

คุณภาพทางด้านจิตใจและอารมณ์ ได้แสดงผลออกเป็น ๔ ด้าน คือ ด้านสุขภาพ ด้านการพัฒนาบุคลิกภาพ ด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านศีลธรรม ด้านสังคม และ ด้านคุณธรรม

๓) ด้านปัญญา

ผลจากการศึกษา พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ได้ใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญาทั้งพระภิกษุและประชาชนทั่วไป โดยเน้นให้พิจารณาทำความเข้าใจในเรื่องของกาย เวทนา จิต ธรรม ผลของการนำหลักสติปัฏฐาน ๔ ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทำให้ผู้ปฏิบัติรู้เท่าทันสภาวะของอารมณ์กับสิ่งภายนอกที่มากระทบจิตได้ดีขึ้น ทำให้รู้เข้าใจสภาวะของความเป็นจริงในชีวิตมากขึ้น การยึดติดแบบโลกๆ ทั่วไปก็ลดน้อยลง ทำให้หันมาศึกษาเรียนรู้ตัวเองมากขึ้น ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงเช่นปัจจุบันง่ายขึ้น ไม่กระวนกระวายใจ เพราะการพัฒนาปัญญาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ ได้สอนให้รู้เท่าทันสภาวะของจิตใจของตน ไม่ให้ตกเป็นทาสสิ่งที่ยั่ววนใจอันจะนำไปสู่ความเสื่อมในชีวิต รู้ว่าสิ่งไหนควรทำ ไม่ควร สิ่งไหนผิด สิ่งไหนถูก รู้จักหลีกเลี่ยงทางแห่งความเสื่อม และปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นกุศลธรรมทั้งปวง

๕.๑.๓.๒ ผลการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว

ผลของการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้วทั้ง ๓ ด้าน มีดังนี้

๑) ด้านศีล

ผลจากการศึกษา พบว่า ผู้เข้าปฏิบัติธรรมโดยการรักษาศีลเป็นประจำนั้นจะเห็นคุณค่าหรืออานิสงค์ของการรักษาศีลอย่างแท้จริง การดำเนินชีวิตประจำวันก็แตกต่างจากผู้คนทั่วไป ซึ่งจะเห็นได้จากคนในสังคมปัจจุบันค่อนข้างจะเห็นห่างจากหลักจริยธรรม ไม่ค่อยสนใจในการนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิตจึงไม่ค่อยใส่ใจกับการสร้างสันติสุขในสังคมนัก เช่น มีการเบียดเบียนกันมากขึ้น ดังจะเห็นข่าวการฆ่ากันทำลายกันจนจะกลายเป็นเรื่องปกติในสังคมไปแล้ว (ศีลข้อที่ ๑) เราจะเห็นคนในสังคมมีความเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น การลักปล้น โกงกันกินก็มีมาก (ศีลข้อที่ ๒) เราจะเห็นคนผิดศีลธรรมเรื่องมากมากขึ้นจนมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาในสังคม (ศีลข้อที่ ๓) เราจะเห็นคนโกหกกัน พูดด่ากันมากขึ้น (ศีลข้อที่ ๔) และ เราจะเห็นคนในสังคม โดยเฉพาะเยาวชนมีนิสัยชอบดื่มของเมาชนิดต่างๆ มีจำนวนมากขึ้น (ศีลข้อที่ ๕) สิ่งเหล่านี้กำลังเกิดขึ้นและดูเหมือนคนจะประพฤติกันเป็นเรื่องปกติในสังคมโดยไม่เกิดความละอายใจใดๆ แต่คนที่รักษาศีลหรือชอบในการปฏิบัติธรรมจะมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายมีความเพียงพอไม่ฟุ้งเฟ้อ จึงดูมีความแตกต่างจากการใช้ชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันค่อนข้างมาก นี่คือผลของการรักษาศีลจากกลุ่มตัวอย่างข้างต้น ศีลสามารถสร้างจากคนธรรมดาให้เป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์แบบ เพราะคนกับมนุษย์จะมีความเหมือนกันเพียงร่างกายแต่จะแตกต่างกันที่มีศีล คนถ้าไม่มีศีลก็จะไม่แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป อาจร้ายกว่าสัตว์ด้วยซ้ำ ศีลจะทำคนให้เป็นมนุษย์ได้ เพราะจะเป็นมนุษย์ได้จะต้องเป็นคนมีศีล ควบคุมกำกับจิตใจตลอดเวลา หลักมนุษยธรรมอันทำให้คนเป็นมนุษย์ก็คือศีลนั่นเอง

๒) ด้านสมาธิ

ผลจากการศึกษา พบว่า ผู้ปฏิบัติธรรมโดยการทำสมาธิอย่างต่อเนื่องจะช่วยให้จิตใจนิ่งสงบ ท่ามกลางจิตที่กำหนดภายใต้ลมหายใจเข้าออกจะกำหนดรู้ตัวตลอดเวลา สามารถตามทันทุกอารมณ์ ยังมีการกำหนดลมหายใจเข้าออกอย่างช้าๆ ลึกๆ ด้วยแล้ว ก็ยังช่วยกล่อมเกล่าจิตใจในตัวผู้ปฏิบัติให้ประณีตยิ่งขึ้น ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนสุขุมนุ่มลึก ใจเย็น อ่อนโยนและมองโลกรอบตัวในแง่ดี

งามมากขึ้น อารมณ์ก็จะแจ่มใส และยังส่งผลให้มีสุขภาพดีตามมาอีกด้วย การหมั่นฝึกสมาธิบ่อยๆ จะทำให้รู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองได้ดี เพราะจิตคนเราจะอยู่กับลมหายใจตลอดเวลา เราจะรู้ทุกการเคลื่อนไหว ทุกสิ่งที่คิด การพูดและการกระทำจะมาพร้อมสติอยู่เสมอ เมื่อไรที่เริ่มโกรธใครหรือกำลังโมโหร้ายหงุดหงิด ก็จะมีสติเท่าทันสามารถสอนเตือนตัวเองและสามารถดึงอารมณ์ให้กลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะ อยู่กับลมหายใจ และหากมีการทำสมาธิบ่อยๆ ย่อมเปลี่ยนจากคนที่มักมีอารมณ์ร้าย เกรี้ยวกราดง่ายมาเป็นคนที่ใจเย็นลงได้มากขึ้น ผลของการทำสมาธิจะช่วยระงับความโกรธแค้นชิงชัง ทำให้จิตใจนึกไปถึงการแผ่เมตตาให้เพื่อนมนุษย์และสามารถอโหสิกรรมให้เพื่อนมนุษย์ที่ทำให้เราโกรธเคืองลงได้ นอกจากนี้ ผลที่เกิดจากการทำสมาธิของผู้ปฏิบัติธรรม คือการทำให้ใจเกิดการปล่อยวางเป็นสุข เมื่อใจเป็นสุขก็就不用ไปรบกวนสิ่งใดๆ ที่เกินความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต แม้แต่ความโกรธก็สามารถระงับหรือปล่อยวางได้ง่าย กลายเป็นการให้อภัยทานแก่เจ้ากรรมนายเวรและคนที่ไม่ชอบใจได้

๓) ด้านปัญญา

ผลจากการศึกษา พบว่า การเจริญปัญญาหรือภาวนาจะทำให้เกิดปัญญา เกิดความเฉลียวฉลาดมีความเข้าใจในหลักธรรมมากขึ้น และรักษาอารมณ์ให้รู้เท่าทันสิ่งต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น เช่น เมื่อประสบกับอารมณ์ไม่น่าปรารถนาต่างๆ ก็สามารถกำหนดสติไม่ให้หลงติดอยู่กับอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนานั้นได้ การเจริญปัญญายังทำให้เป็นคนมีคุณธรรมคือหลักพรหมวิหารอยู่ในใจ สามารถปกครองตนเอง ปกครองครอบครัว และปกครองคนอื่นที่เกี่ยวข้องกับเราด้วยหลักพรหมวิหารได้เป็นอย่างดี ไม่เป็นคนถือทิฐิมานะ จิตใจไม่ฝักใฝ่ในอกุศลธรรม มีใจสุขุมเยือกเย็น รอบคอบและมั่นคงในพระรัตนตรัย เข้าใจถึงความสิ้นไปและเสื่อมไปของสรรพสิ่ง ทำให้ใจยอมรับสภาพความเป็นจริงทั้งหลาย และนอกจากนี้ การเจริญปัญญายังทำให้เกิดบุญขึ้นกับตัวเอง มีจิตใจผ่องใสสามารถคิดวิเคราะห์อะไรๆ ได้ดียิ่งขึ้น มีความเฉลียวฉลาดสติปัญญาเฉียบแหลมและมีความทรงจำที่ดีขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์

๕.๑.๓.๓ ผลการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก

ผลของการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอกทั้ง ๓ ด้าน มีดังนี้

๑) ด้านศีล

ผลจากการศึกษา พบว่า ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมรู้คุณค่าของการรักษาศีล รู้จักใช้อินทรีย์คือตา หู จมูก ลิ้น กายเป็นไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิต สามารถพัฒนาชีวิตในการอยู่ร่วมกันกับสังคมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ จิตใจมีความสงบไม่ฟุ้งซ่านรู้จักปล่อยวางกับสิ่งที่มากระทบทางผัสสะได้มากขึ้น ศีลยังทำให้ชีวิตเปลี่ยนจากคนใจร้อนหงุดหงิดกลายเป็นคนใจเย็น พุดจามีหลักการเป็นที่เชื่อถือของคนอื่น และสามารถให้คำปรึกษาแนะเพื่อนร่วมงานหรือคนรอบข้างได้ นอกจากนี้ ยังพบว่าเยาวชนที่เคยชอบคบเพื่อน เทียวเตร่ไม่สนใจคำสั่งสอนของพ่อแม่ เมื่อได้มาอบรมปฏิบัติธรรมรักษาศีลแล้วทำให้อารมณ์เปลี่ยนไปจากที่เคยคบเพื่อนก็กลับมาเคารพเชื่อฟังพ่อแม่และช่วยพ่อแม่ทำงาน วันสำคัญต่างๆ ก็นำพวงมาลัยมาไหว้พ่อแม่ นี่แสดงให้เห็นว่า การรักษาศีลของ นอกจากนั้น ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมได้มีการดำเนินชีวิตในทางที่ดีงาม มีเหตุผล มีคุณธรรม มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากขึ้น เพราะศีลทำให้เกิดการสำรวม มีความหนักแน่นมั่นคงเหมือนศิลา ผู้ที่รักษาศีลจึงไม่กังวลใจว่าจะทำความผิดอะไร หรือไม่ต้องกลัวความผิด จิตใจมีแต่ความสงบสบาย และที่สำคัญการรักษาศีลหรือมีศีลเป็นที่พึงจะทำให้การปฏิบัติธรรมขึ้นสมาธิได้ง่ายยิ่งขึ้น

๒) ด้านสมาธิ

ผลจากการศึกษา พบว่า พบว่า ผู้เข้าปฏิบัติธรรมที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก นอกจากจะมาปฏิบัติธรรมที่วัดเป็นประจำแล้ว ยังมีการปฏิบัติธรรมที่บ้านด้วย จึงค่อนข้างจะมีประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรม ส่วนผลที่ได้จากการปฏิบัติธรรมมี ๓ ด้าน คือ การพัฒนาจิตให้เกิดความดีงาม มีคุณธรรม การพัฒนาจิตให้เกิดความเข้มแข็งขึ้น และการพัฒนาจิตให้มีความสุข ซึ่งผลที่ได้คือ ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีจิตใจสงบสามารถกำหนดลมหายใจเข้าออกได้ ยิ่งกำหนดลมหายใจเข้าออกอย่างช้าๆ ลึกๆ ด้วยแล้ว ก็ยิ่งช่วยกล่อมเกลাজิตใจให้เป็นคนสุขุมนุ่มลึก ใจเย็น อ่อนโยนและมองโลกรอบตัวในแง่ดีงามมากขึ้น อารมณ์ก็จะแจ่มใส และยิ่งส่งผลให้เป็นผู้ที่มีจิตใจดีงามมีคุณธรรม มีเมตตา กรุณาต่อผู้อื่นรวมถึงสัตว์เดรัจฉานทั่วไปด้วย นอกจากนี้การฝึกสมาธิเป็นประจำจะทำให้ผู้ฝึกรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองได้ดี เพราะการฝึกจิตนี้จะทำให้จิตอยู่กับลมหายใจตลอดเวลาจะรู้เท่าทันการเคลื่อนไหวทุกสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นจะมาพร้อมกับสติอันเป็นผลทำให้จิตมีความสงบและมีความเป็นกลางและทำให้รู้สึกปล่อยวางอารมณ์ในเชิงลบ ความเข้าใจผิดและสัมผัสได้กับความสุขอันแท้จริงที่มีอยู่ภายในใจตนเอง เป็นจิตที่แจ่มใส มีความชัดเจน ทำให้จิตรู้ถึงความทุกข์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในใจนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร แล้วปล่อยวางที่เหตุ โดยไม่มีการเพ่งโทษหรือมีอคติใดๆ ซึ่งจะทำให้จิตใจมีความสงบและวิเคราะห์ได้ว่าความทุกข์เกิดขึ้นในใจเราได้อย่างไร โดยไม่มีการเพ่งโทษสถานการณ์ ผู้อื่นหรือตนเอง แต่ปล่อยวางให้อภัยและไม่ไปติดกับความคิดหรืออารมณ์ ผลจึงทำให้จิตใจเป็นอิสระและฉลาดขึ้น ไม่หลงไปกับความเข้าใจผิดของตนเองและไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ จึงทำให้มีความสุขและมีความรักที่เป็นกลางต่อทุกสิ่ง

๓) ด้านปัญญา

ผลจากการศึกษา พบว่า ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถที่จะเข้าใจในเรื่องของการเกิดขึ้นของปัญญาโดยผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยจะเห็นผลเป็นระยะๆ นั่นคือปัญญาหรือมรรคผลจะเกิดขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับไม่ใช่จะเกิดขึ้นในทันทีจะต้องมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ระดับของศีลสมาธิ จึงจะสามารถเข้าสู่ระดับของปัญญาได้ เมื่อพัฒนาจิตเข้าสู่ขั้นปัญญาแล้ว จะทำให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย รู้บาป บุญ คุณ โทษ สิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ จิตใจเป็นกุศลและหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เป็นอกุศลทั้งหลาย นอกจากนี้ยัง พบว่า การเจริญปัญญาทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะจิตเป็นสมาธิแน่วแน่อยู่กับการทำหน้าที่นั้นๆ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก ไม่เลื่อนลอยมีสติทุกเมื่อ ทำให้การทำหน้าที่หรือการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีสติรู้เท่าทันพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ไม่เปิดช่องให้สิ่งที่มากระทบทั้งภายในและภายนอกได้เกิดพิษภัยต่อชีวิตและจิตใจได้เลย

๕.๒ อภิปรายผล

ในการวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น เป็นการศึกษาเพื่อนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาพัฒนาปัญญาในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไร้ขีดจำกัด ไร้กรอบและวิถีทางแห่งความคิดที่ถูกต้อง ดังจะเห็นได้จากการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันเต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกทางวิทยาการสมัยใหม่ๆ มากมาย เช่น มีการใช้เครื่องมือในการสื่อสารที่ทันสมัย มีสิ่งอุปโภคบริโภคที่เกิดขึ้นใหม่ๆ ล่อความอยากของ

มนุษย์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นความเจริญทางวัตถุที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองความสะดวกสบายของมนุษย์จนเกินขอบเขต เมื่อเป็นเช่นนั้นคนในสังคมจึงมักตกเป็นเหยื่อต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงของความเจริญทางวัตถุเหล่านี้โดยไม่รู้ตัว นั่นคือพฤติกรรมของคนในสังคมปัจจุบันมีชีวิตที่คอยตอบสนองความต้องการโลกทุนนิยม และการเสพบริโภคสิ่งเหล่านี้ก็เป็นไปเพียงเพื่อสนองอารมณ์ชั่วคราว ไม่ได้คิดคำนึงถึงความสำคัญของเสพบริโภคเท่าไร นี่สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของคนในสังคมขาดการพัฒนาปัญญาในทางที่ถูกต้อง เน้นแต่พัฒนาทางวัตถุแต่ขาดการพัฒนาทางจิตใจ จึงทำให้ขาดสติสัมปชัญญะต่อสิ่งที่มาตอบสนองความต้องการเหล่านั้น ในทางพุทธจริยศาสตร์เห็นว่าสังคมควรมีการพัฒนาปัญญาทางอายุตะเพื่อเป็นภูมิป้องกันในการเสพบริโภคสิ่งต่างๆ ซึ่งตรงกับ **พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)** ที่กล่าวไว้ในหนังสือ “ธรรมกับการพัฒนาชีวิต” ว่า “การพัฒนาในทางพุทธศาสนา คือ การพัฒนาอินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้สำหรับสัมพันธ์กับโลกภายนอก เป็นช่องทางที่เราสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับสภาพแวดล้อมทางวัตถุ และทางธรรมชาติทั้งหมด การฝึกฝนพัฒนาอินทรีย์นั้นมีความหมายคลุมถึงการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเรากับสภาพแวดล้อมทั้งหมด ทั้งธรรมชาติ และวัตถุต่างๆ เนื่องจากการใช้อินทรีย์ทั้งหลายนั่นเอง คนเราจึงสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมหรือสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ เราใช้อินทรีย์ต่างๆ ไปสัมพันธ์กับโลกภายนอกให้ได้ผลดี ก็ต้องพัฒนาอินทรีย์หรือพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเรากับธรรมชาติ การฝึกฝนพัฒนาอินทรีย์มี ๒ แง่ คือ ฝึกฝนในแง่การใช้งาน และฝึกฝนในแง่การทำความรู้จักเลือกกับเอาสิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์เข้ามาแก่ชีวิต” เมื่อมีการฝึกฝนการใช้ปัญญาเป็นประจำก็จะทำให้มีสติสัมปชัญญะในการรับรู้อารมณ์ต่อสิ่งที่มากระทบเหล่านั้นอย่างเท่าทัน เช่นดัง **พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)** ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ปัญญาธรรมเพื่อความก้าวหน้า” ว่า “พระพุทธเจ้าสอนให้เราอยู่ด้วยปัญญา พิจารณาสังขารทั้งหลายที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัวเรา เพื่อให้รู้จักสิ่งนั้น เรื่องที่มันเป็นจริง ที่เรียกสิ่งนั้นเป็นมันเป็นอยู่จริงๆ คือเราไม่ได้มองเห็นเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งหรือไม่ได้มองส่วนใดส่วนหนึ่ง แต่เรามองสิ่งนั้นตั้งแต่ต้นตลอดโคน” หลักการฝึกฝนที่จะให้เกิดการพัฒนาปัญญาเพื่อให้รู้เท่าทันต่อสิ่งนั้นๆ ตามความเป็นจริงตั้งแต่ต้นตลอดโคนได้จะต้องอาศัยการฝึกปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ซึ่ง **สุมน อมรวิวัฒน์** ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “หลักบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม” ว่า “การศึกษาตามหลักไตรสิกขานั้นต้องเป็นการฝึกหัดอบรมตนด้วยตนเอง และประเมินผลสำเร็จด้วยตนเอง แต่มิได้ปิดกั้นคำแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตร ไตรสิกขาเป็นการฝึกหัดอบรมที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่อง เริ่มจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม เป็นการพัฒนามนุษย์ทั้งกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา การฝึกหัดอบรมตามหลักไตรสิกขามีลักษณะบูรณาการและปัจจัยการ ที่ว่าบูรณาการนั้นเพราะทุกองค์ประกอบ อันมี ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งครอบคลุมมรรคมีองค์แปดนั้นมีลักษณะผสมผสานกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน มีความสอดคล้องรองรับกันทั้งในด้านที่ต้องละเว้น และในด้านที่เจริญ ยากที่จะแยกออกมาโดดเดี่ยวและไม่สามารถจะตัดองค์ประกอบใดทิ้งได้ และที่ว่าไตรสิกขาเป็นปัจจัยการนั้น เพราะศีล สมาธิ ปัญญาเป็นปัจจัยต่อเนื่องอิงอาศัยกันโดยตลอดจะเริ่มที่ปัญญา หรือศีล หรือสมาธิก็ได้ ผู้ที่สนใจเรื่องไตรสิกขา ย่อมสามารถศึกษารายละเอียดและนำไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาที่บูรณาการเป็นองค์รวมของหลักความรู้ วิธีปฏิบัติและทบทวนผลของการปฏิบัติเป็นองค์รวมของการพัฒนาตน พัฒนาชีวิต และพัฒนาสังคม มีความสมบูรณ์ทั้งรูปแบบและการปฏิบัติให้เกิดผล จึงถือได้ว่า หลักไตรสิกขาเป็นหลักการศึกษาที่สมบูรณ์เพื่อพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์แบบ” นอกจากการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขา

แล้ว ในงานวิจัยนี้ยังพบว่า “การพัฒนาปัญญานั้นจะต้องนำหลักไตรสิกขาไปเชื่อมโยงกับหลักอริยมรรค ๘ โดยรับหลักการปฏิบัติจากอริยมรรค ๘ ไปกระจายออกสู่วิธีปฏิบัติเพื่อพัฒนาปัญญาอย่างสมดุลโดยแบ่งออกเป็นองค์รวม ๓ หมวด คือ หมวดแห่งศีล ประกอบด้วย สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ หมวดแห่งสมาธิ ประกอบด้วย สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และ หมวดแห่งปัญญา ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ” ซึ่งการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาที่เชื่อมโยงกับหลักอริยมรรคนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดการพัฒนาปัญญาสามารถนำไปแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตได้ ตรงกับงานวิจัยของ **บุญเรือน เทียรทอง** ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร” สรุปความได้ว่า “คำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นความจริงตามธรรมชาติ มนุษย์เป็นผู้สามารถฝึกฝนและพัฒนาตนเองได้ด้วยการศึกษา ฝึกหัดพัฒนาทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ จนสามารถแก้ปัญหาภายใน (จิตใจ) และภายนอก (สิ่งแวดล้อมต่างๆ) ทั้งของตนเองและของผู้อื่นจนทำให้เกิดความสุขได้ และกลุ่มตัวอย่างมีความรู้ มีความเข้าใจ และมีทัศนคติที่ดีต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘” นี่แสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาหรือตามแนวพุทธจริยศาสตร์ โดยเฉพาะการนำหลักไตรสิกขาและหลักอริยมรรค ๘ มาเป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญานั้นทำให้สามารถนำไปแก้ปัญหาวิตทั้งภายใน (จิตใจ) และภายนอก (สิ่งแวดล้อมต่างๆ) ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ในงานวิจัยนี้ยังพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นทั้ง ๓ แห่ง คือ สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน สำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว และสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก ได้ดำเนินการพัฒนาปัญญาโดยการนำหลักสติปัฏฐาน ๔ มาเป็นแนวทางในการฝึกสอนวิปัสสนากรรมฐาน และมีการนำหลักสปปายะ ๔ มาเป็นแนวทางในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้เอื้อต่อการเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ผลจากการนำปัจจัยภายใน คือหลักไตรสิกขาอริยมรรค ๔ การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ และนำปัจจัยภายนอก คือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพตามหลักสปปายะ ๔ ทำให้เกิดผลการพัฒนาปัญญาทั้ง ๓ ด้าน คือด้านศีล ด้านสมาธิ และด้านปัญญา กล่าวคือ ด้านศีล ทำให้ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมมีความสำรวมระวังในการใช้ชีวิตมากขึ้น มีความประพฤติเป็นแบบอย่างในทางที่ดีงามแก่คนรอบข้างและสังคมได้เป็นอย่างดี ด้านสมาธิ และด้านปัญญา ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเกิดการพัฒนาจิต ๓ ด้าน คือ (๑) ด้านคุณภาพจิต ทำให้มีคุณธรรมความดีงามต่างๆ เช่น เมตตา กรุณา กตัญญูกตเวทิตา ทิฐิโอบตตปปะ ฯ ซึ่งหล่อเลี้ยงจิตใจให้เจริญงอกงาม และเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม (๒) ด้านสมรรถภาพจิต ทำให้จิตมีความเข้มแข็ง มั่นคง หรือความมีประสิทธิภาพของจิต เช่น มีฉันทะ ความใฝ่รู้ใฝ่ดีงาม ใฝ่กระทำ จิตมีความเพียร ความขยัน ความอดทน มีความระลึกได้ รู้ตัวทั่วพร้อมเท่าทัน ตื่นตัวอยู่เสมอ สามารถควบคุมตัวเองได้ มีความตั้งมั่นแน่วแน่ ไส สงบ เป็นสมาธิ รวมไปถึงความไม่ประมาท ที่จะทำให้ง้าวหน้านั้นคงในพฤติกรรมที่ดีงาม หรือตั้งมั่นในความดีงามและพร้อมที่จะใช้ปัญญาในการใช้ชีวิตและประกอบกิจหน้าที่ และ (๓) ด้านสุขภาพจิต ทำให้สภาพจิตปราศจากความขุ่นมัวเศร้าหมอง รำรอน หากแต่มีความสดชื่น เิบอัมร่าเริง เบิกบาน ผ่อนคลาย ผ่องใส เป็นสุข ซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพกาย และทำให้พฤติกรรมที่ดีงามมีความมั่นคง สอดคล้องกลมกลืน หรืออยู่ในภาวะที่สมดุล และด้านปัญญา ทำให้ผู้ปฏิบัติรู้เท่าทัน

สภาวะของอารมณ์กับสิ่งภายนอกที่มากระทบจิตใจดีขึ้น ทำให้รู้เข้าใจสภาวะของความเป็นจริงในชีวิตมากขึ้น การยึดติดแบบโลกๆ ทัวไปก็ลดน้อยลง ทำให้หันมาศึกษาเรียนรู้ตัวเองมากขึ้น ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงเช่นปัจจุบันง่ายขึ้นไม่กระวนกระวายใจ รู้เท่าทันสภาวะของจิตไม่ให้ตกเป็นทาสสิ่งที่ยั่ววนใจอันจะนำไปสู่ความเสื่อมในชีวิต รู้ว่าสิ่งไหนควรทำ ไม่ควร สิ่งไหนผิด สิ่งไหนถูก รู้จักหลีกเลี่ยงทางแห่งความเสื่อม และปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นกุศลธรรมทั้งปวง สอดคล้องกับ **ศุภลักษณ์ สุวรรณเครือ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “มรรควิธีแห่งรักและเมตตาเพื่อรับใช้สังคมในทัศนะวิทยาการชาวพุทธ” ว่า “ความรักและเมตตาเป็นสิ่งที่มิอยู่แล้วภายในปัจเจกบุคคล และจะพัฒนาให้ถึงที่สุดได้ด้วยมรรควิธีแห่ง “การเจริญสติภาวนา” บนรากฐานความรู้สีกตัวด้วยจิตบริสุทธิ์และสังขจิตภายในจนเกิดปัญญาอิสรภาพและความต้องการพ้นทุกข์ สภาวะการณนี้ได้เอื้อให้บุคคลน้อมจิตและปัญญาค้นหาความจริงด้วยโยนิโสมนสิการ ซึ่งส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ภายในตัวเองและชีวิตที่เรียกว่า Insight Development อย่างถูกต้อง กลายเป็นความรักเมตตาซึ่งเคารพคุณค่าชีวิตและความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน รวมทั้งความปรารถนาให้ตนเองและผู้อื่นพ้นทุกข์ร่วมกัน จึงทำให้บุคคลเข้าสู่อิสรภาพและพึ่งตนเองทั้งกาย จิต ปัญญา ได้อย่างแท้จริง” ฉะนั้นการพัฒนาปัญญาในทางพุทธจริยศาสตร์จึงมีเป้าหมายเพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันให้การดำรงชีวิตมีความสุข มีความสงบ รู้เท่าทันสภาวะของสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงและเพื่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดคือการดับทุกข์ทั้งปวงได้ดังในงานวิจัยของ **สุนัน เพ็ชรบริบูรณ์** ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามพระคัมภีร์ของพุทธศาสนา” ว่า “ปัญญาในพุทธศาสนามุ่งสอนไปที่การดับทุกข์ทางจิตใจและมุ่งเน้นการนำปัญญาไปใช้ในหน้าที่การงานในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ชีวิตเป็นไปเพื่อความดับทุกข์หรือดับปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดตามมาทางร่างกายและจิตใจ ให้รู้จักใคร่ครวญไตร่ตรองในหลักเหตุผลอย่างประจักษ์ชัด รู้จักจัดสรรหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและเป็นคนรู้จักใช้ความคิดอย่างถูกต้อง รู้จักกาลเทศะ และปัญญาจะนำมาซึ่งความเจริญในชีวิต” ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาปัญญาในทางพุทธจริยศาสตร์เป็นการพัฒนาด้านจิตใจโดยผ่านการศึกษาปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ซึ่งหลักไตรสิกขานี้เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สำคัญที่ต้องปฏิบัติเชื่อมโยงกับหลักธรรมต่างๆ เช่น อริยมรรค ๘ สติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น มีเป้าหมายให้ผู้ปฏิบัติได้นำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อให้ชีวิตเกิดความดีงามในเบื้องต้นคือศีล เกิดความดีงามในท่ามกลางคือสมาธิ และเกิดความดีงามในที่สุดคือปัญญา

จากเนื้อหาการอภิปรายผลข้างต้น พบว่า การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์นั้นจะต้องเป็นไปตามหลักไตรสิกขาโดยผ่านกระบวนการฝึกหัดอบรมฝึกฝนด้วยตนเอง และประเมิณผลสำเร็จด้วยตนเอง แต่มิได้ปิดกั้นคำแนะนำสั่งสอนจากภิกษุสงฆ์หรือฆราวาส โดยหลักไตรสิกขาเป็นการฝึกหัดอบรมที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่อง เริ่มจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม เป็นการพัฒนามนุษย์ทั้งกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ถ้าคนเราสามารถฝึกฝนพัฒนาปัญญาจนรู้อย่างถ่องแท้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว เขาย่อมทำแต่สิ่งที่ดี การมีชีวิตที่ดีตามแนวทางจริยศึกษาก็คือการมีชีวิตอยู่ในวิถีแห่งการใช้เหตุผลหรือปัญญาในการแสวงหาความจริง ความดี และความงาม ส่วนปัญญาในทางพุทธจริยศาสตร์จะมุ่งสอนหรือนำทางไปสู่การดับทุกข์ทางจิตใจและมุ่งเน้นการนำปัญญาไปใช้ในหน้าที่การงานในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ชีวิตเป็นไปเพื่อความดับทุกข์หรือดับปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดตามมาทางร่างกายและจิตใจ ให้รู้จักใคร่ครวญไตร่ตรองในหลักเหตุผลอย่างประจักษ์ชัด รู้จักจัดสรรหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและเป็นคนรู้จัก

ใช้ความคิดอย่างถูกต้อง รู้จักกาลเทศะ ฉะนั้นปัญญาในทางพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความเจริญในชีวิตทุกๆ มิติไม่ว่าจะเป็นทางโลกหรือทางธรรม

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง ศักยภาพและการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น พบประเด็นที่ควรเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) เนื่องจากสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นบางแห่ง เช่น สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน มีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมาเข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมากในแต่ละปี จึงควรมีการส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรภายในสำนักให้มีความรู้และการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการเผยแผ่หลักพุทธธรรมให้มากกว่านี้

๒) ควรมีการผลักดันให้สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นที่มีความพร้อมในการพัฒนาปัญญาทั้งแก่ชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นสำนักปฏิบัติธรรมระดับนานาชาติประจำจังหวัดขอนแก่น

๓) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นมีจำนวนมากถึง ๗๐ แห่งในปัจจุบัน ถึงแม้ส่วนมากจะเน้นการสอนตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เหมือนกัน แต่บางแห่งก็ขาดเอกภาพในการบริหารจัดการที่ดี จึงควรมีการประชุมหรือสัมมนาเพื่อให้รูปแบบการสอนเป็นไปในทางเดียวกัน

๔) ควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมและพระวิปัสสนาจารย์ ทั้งนี้เพื่อจะได้นำวิธีการสอนที่เห็นว่าได้ผลดีไปปรับใช้ในสำนักปฏิบัติธรรมที่กำลังเริ่มดำเนินการหรือสำนักปฏิบัติธรรมที่ยังขาดประสิทธิภาพในการสอน

๕) ควรมีการศึกษารูปแบบการสอนวิปัสสนากรรมฐานของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นนอกเหนือจาก ๓ สำนักในงานวิจัยนี้ เพื่อจะได้เห็นการพัฒนาการของแต่ละสำนักว่ามีรูปแบบการสอนอย่างไร ถูกต้องตามหลักพุทธปฏิบัติหรือไม่

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) วิเคราะห์ผลของการพัฒนาปัญญาชาวต่างชาติที่ปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

๒) ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนในจังหวัดขอนแก่น

๓) ศึกษาผลการปฏิบัติธรรมเชิงประจักษ์ของผู้ปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

๔) พุทธจริยศาสตร์กับการแก้ปัญหาการติ่มสุราของประชาชนในจังหวัดขอนแก่น

๕) การนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาปรับใช้ในโรงเรียนผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๓.

พระพุทโธภาจารย์. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลโดยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ (อาจ อาสภมหาเถร),

กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์ปรีดีพิมพ์, ๒๕๔๗.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือทั่วไป :

กลยาณิกฤต. ทางพันโลก. ขอนแก่น : นิรันดร์การพิมพ์, ๒๕๒๔.

เคเอ็น ชยติลเลเก. จริยศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

จังหวัดขอนแก่น ๒๕๒๔, นนทบุรี: สำนักพิมพ์สื่ออีสาน, ๒๕๒๔.

เดือน คำดี. พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: โอ เอส พริ้นต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๔.

เจียรชัย เอี่ยมวรเมธ. พจนานุกรมไทย ฉบับอธิบาย ๒ ภาษา. กรุงเทพมหานคร: อักษรพิทยา,

๒๕๔๐.

บุญมี แทนแก้ว. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

_____. ญาณวิทยา. กรุงเทพมหานคร: ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๕.

พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๔.

_____. คู่มือมนุษย. กรุงเทพมหานคร: สุภาพใจ, ๒๕๔๙.

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). การกลับมาแห่งศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,

๒๕๓๙.

_____. ปัญญาธรรมเพื่อความก้าวหน้า. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ปฏิบัติให้ถูกทาง. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____. ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

_____. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬา

ลราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมจิตโต). **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร ปัญญา ขยัน ซื่อสัตย์ มนุษย์สัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยข้าราชการพลเรือน, มปป.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.

พระประมวล อุตตราสโย (น้อยทรง). **การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมมงคลการพิมพ์, ๒๕๔๔.

พระโสภณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต (มหาสีสยาตอ). **วิปัสสนานัย เล่ม ๑. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม,**

ป.ธ. ๙, Ph.D.) **ตรวนชำระ, พระคันธสาราภังค์ เรียบเรียง**, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์, ๒๕๔๘.

พระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปลวณโณ). **วิปัสสนาวิถิ ทฤษฎีและปฏิบัติ**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา, ๒๕๔๘.

พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชัย กนต์สีโล). **ธรรมทายาท ชุดที่ ๒**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา, ๒๕๔๘.

_____. **ธรรมทายาท ชุดที่ ๓**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา, ๒๕๔๙.

_____. **ธรรมทายาท ชุดที่ ๖**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา, ๒๕๕๑.

_____. **ธรรมทายาท ชุดที่ ๗ ย้อนรอยอดีตธรรมของหลวงปู่โพธิ์**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา, ๒๕๕๑.

_____. **ไขปริศนาธรรมภาพศาลาโพธิสาร ๗๒**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา, ๒๕๕๔.

_____. **คู่มือการฝึกอบรมคุณธรรม จริยธรรม**. ขอนแก่น: ก๊อปปีปริน, มปป.

พระวิมาน คมภีรปัญญา. **จุลสารใต้ร่มโพธิสารเล่ม ๒**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา, ๒๕๕๓.

ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง และคณะ. **จริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๑.

วศิน อินทสระ. **พุทธจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙.

ศักดิ์ชัย นิธิภูว. **จริยศาสตร์ศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียร์สโตร, ๒๕๒๕.

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาแผ่นดินเชิงคุณธรรม. **การวิจัยและพัฒนาตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๕๑.

สถิต วงศ์สุวรรณ. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: อักษรพิทยา, ๒๕๔๐.

สมพร เทพสิทธิ. **ศาสนากับการพัฒนาคนและสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, ๒๕๔๒).

สุนน อมรวิวัฒน์. **หลักสูตรการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม**. โครงการกิตติเมธีสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.

สมักร บุราวาส. **ปัญญาจุดกำเนิดและกระบวนการพัฒนาทางปัญญาของมนุษยชาติ**. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๕๒.

อารี พันธมณี. **จิตวิทยาสร้างสรรค์การเรียนการสอน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไพบ, ๒๕๔๖.

(๒) งานวิจัย

การตีสินี จันทรวินิจฉัย. การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา.

รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมนตรี สุปุตติโก (บุตรดี). การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ของอาริสโตเติลและพุทธจริยศาสตร์.

รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาสมชาย สิริจนโท (หานนท์). พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระพุทธ

รคุณ(สมาน สุเมธ). **รายงานวิจัย.** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระเข้มทอง ตนติปาโล. ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของพระครูโพธิสารคุณ.

รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระสมบัตร์ ฐิตญาโณ (สุขประเสริฐ). ศึกษาเปรียบเทียบหลักวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระไตรปิฎกกับ

แนวปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานวัดโพธิ์บ้านโนนทัน. **รายงานวิจัย.** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระประเสริฐศักดิ์ รตนญาโณ (ตันติชูหา). “ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรม

ประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ ๑”. **รายงานวิจัย.** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูภาวนาโพธิคุณ. ศึกษาบทบาทการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของสำนักปฏิบัติธรรมประจำ

จังหวัดขอนแก่น. **รายงานวิจัย.** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

บุญเรือน เทียรทอง. ทศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์

๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย: ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร. **รายงานวิจัย.** มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

เพ็ญแข บัวภา. **พุทธปัญญาในโกธานและภาพปริศนาธรรมเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้.** พุทธธรรมกับ

การพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ บทควมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๘ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๔.

ศุภลักษณ์ สุวรรณเครือ. ศึกษาเรื่องมรรควิธีแห่งรักและเมตตา เพื่อรับใช้สังคมในทัศนะวิทยาการชาว

พุทธ. **รายงานวิจัย.** มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒.

สุนัน เพ็ชรบริบูรณ์. การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามพระคัมภีร์ของพุทธศาสนิกชน.

รายงานวิจัย. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สมศักดิ์ ดวงสีเสน. ศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนไทยในหลักธรรมว่าด้วยบุญกิริยา

วัตถุ ๓. **รายงานวิจัย.** มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔.

๒. ภาษาอังกฤษ

Jayatillake, K.N., *Early Buddhist Theory of knowledge*. London : George Allen & Unwin, 1963.

L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations* tr. By G.E.M. Anscombe (Section 43.), Oxford :Blackwell, 1963.

Marry Hesse, **History of Ethics**. The Encyclopedia of Philosophy, vol. III. 1967.

Murray Thomas, **The Encyclopedia of Human Development and Education Theory.Research, and Studies**, United State of America : Bpcc Wheatons Ltd.,1990.

ภาคผนวก

ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรม
ในจังหวัดขอนแก่น

An Analytical Study of the Development of the Wisdom by Way of Buddhist
Ethics of the Meditation Centers in KhonKaen Province

จักรพรรณ วงศ์พรพวัน

Chakkapan Wongpornpavan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khonkaen Campus, Thailand

Corresponding Author, E-mail: Chakkapan2512@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น” มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวความคิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ จะต้องปฏิบัติให้ไปตามกระบวนการของหลักไตรสิกขาเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยเริ่มจากหลักศีลสิกขา หรือกระบวนการระเบียบปฏิบัติ (วินัย) เพื่อให้เกิดความชอบการกระทำชอบ และการประกอบอาชีพชอบ เป็นแนวทางและกรอบที่กำกับการกระทำหรือการประกอบกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม จากนั้นก็ยกขึ้นสู่ระดับสมาธิสิกขาหรือกระบวนการฝึกอบรมจิต เพื่อให้จิตมีการพัฒนาความสำนึกให้เกิดความสมดุลระหว่างกายและจิตเป็นกระบวนการเกื้อหนุนให้สิ่งที่รับเข้ามาในชีวิตดำเนินไปด้วยประสิทธิภาพสูงสุด และกระบวนการสุดท้ายคือปัญญาสิกขาหรือกระบวนการทางความรู้เป็นวิธีการอบรมศึกษาเพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญาซึ่งจะยังผลให้เกิดมีทัศนะความเชื่อค่านิยมที่ถูกต้องมีความดำรงไตรตรองที่เชื่อถือได้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นสูงสุดที่สามารถควบคุมตนเองและสถานะต่างๆ ที่กระทบเข้ามาสู่ชีวิตได้อย่างดีเยี่ยม

ผลการวิจัยพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง ได้นำปัจจัยภายใน คือหลักพุทธจริยศาสตร์ อันประกอบด้วยหลักไตรสิกขาที่เชื่อมโยงกับหลักอริยมรรค ๘ นั่นคือการที่ไตรสิกขา รับหลักการปฏิบัติจากอริยมรรคไปกระจายออกสู่วิธีปฏิบัติเพื่อฝึกฝนพัฒนาปัญญาอย่างสมดุลโดยแบ่งองค์รวมออกเป็น 3 หมวด คือ (1) หมวดแห่งศีล เป็นการพัฒนาด้านพฤติกรรม ประกอบด้วยองค์ธรรมคือสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาวายามะ (2) หมวดแห่งสมาธิ เป็นการพัฒนาด้านจิตใจ ประกอบด้วยองค์ธรรมคือสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และ (3) หมวดแห่งปัญญา เป็นการพัฒนาด้านปัญญา ประกอบด้วยองค์ธรรมคือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ในขณะเดียวกัน สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 3 แห่งนี้ยังได้นำหลักสติปัฏฐาน 4 มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติควบคู่ไปกับหลักไตรสิกขา เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้พิจารณาอารมณ์ของสติอันได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม พิจารณาด้วยการรู้เท่าทันความคิดเพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาในระดับเข้าถึงความจริงของชีวิต นอกจากนี้

สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 3 แห่งยังได้นำปัจจัยภายนอก คือหลักสัปปายะ 4 อันได้แก่ อवासสัปปายะ อาหารสัปปายะ บุคคลสัปปายะ และ ธรรมสัปปายะ มาเป็นกรอบในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้มีความเหมาะสม สะดวกสบาย และเป็นสิ่งสนับสนุนให้เอื้อต่อการพัฒนาปัจจัยภายในได้อย่างเต็มที่

ผลการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 3 แห่ง ได้ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 เป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญาทั้งพระภิกษุและประชาชนทั่วไป โดยเน้นให้พิจารณาทำความเข้าใจในเรื่องของกาย เวทนา จิต ธรรม ผลของการนำหลักสติปัฏฐาน 4 ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทำให้รู้เท่าทันสภาวะของอารมณ์กับสิ่งภายนอกที่มากระทบจิตได้ดีขึ้น ทำให้รู้เข้าใจสภาวะของความเป็นจริงในชีวิตมากขึ้น การยึดติดแบบโลกๆ ทั่วไปก็ลดน้อยลง ทำให้หันมาศึกษาเรียนรู้ตัวเองมากขึ้น ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น ทำให้ไม่กระวนกระวายใจรู้เท่าทันสภาวะของจิตใจของตน โดยไม่ให้เกิดเป็นทาสสิ่งที่ยั่ววนใจอันจะนำไปสู่ความเสื่อมในชีวิต ทำให้รู้ว่าสิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควร สิ่งไหนผิด สิ่งไหนถูก รู้จักหลีกเลี่ยงทางแห่งความเสื่อม และปฏิบัติตนให้อยู่แต่ในสิ่งที่เป็นกุศลธรรม

คำสำคัญ: การพัฒนาปัญญา; พุทธจริยศาสตร์; สำนักปฏิบัติธรรม

Abstract

The research paper “An analytical study of the development of the wisdom by way of Buddhist ethics of the meditation centers in Khon Kaen province” had three main purposes: (1) to study the concept of the development of the Wisdom by Way of Buddhist Ethics, (2) to study the development of the wisdom by Way of Buddhist ethics of the meditation center in Khon Kaen province, and (3) to an analytical study of the development of the wisdom by way of Buddhist ethics of the meditation centers in Khon Kaen province.

The result of research found that: the development of the wisdom by way of Buddhist ethics must adhere to the principle of a threefold process to achieve the ultimate goal of life, by the start from the main precepts or regulations to be right speech, to be right action, and to be right livelihood. It is guided and directed the actions of assembly tasks to successfully achieve good. Then raised to the level of concentration or mental training process, to develop mental consciousness to be balance between body and mind, it is a process of advocating for getting things into your life away with high efficiency. And the last is the intellectual or cognitive processes, it is a way of training for the knowledge and wisdom, it has resulted in attitudes, beliefs, and values the right idea, it is a process that can develop high intelligence and self-control in the various conditions took the life as well.

The result of research of the development of the wisdom by way of Buddhist ethics of the meditation center in Khon Kaen province found that all three meditation

centers had taken the inside factor, that was a Buddhist ethics, it consists of the threefold through links with Noble Eightfold Path, that was the introduction to the Noble Eightfold Path, that was the practice to only three categories, that is a group of morality, a group concentration, and a group of wisdom, at the same time, the 3 meditation centers are also led the 4 foundation of mindfulness (Satipatthana 4) to a guideline to practice along with the threefold in order to allow the meditator to consider the emotions of consciousness, namely, contemplation of the body, contemplation of feeling, contemplation of mind and contemplation of mind-objects, with the thought of the idea to achieve to development of the wisdom at the level of reaching the truth of life. In addition, the three meditation centers have brought external factors as the suitable things, there are four main types: suitable abode, suitable food, suitable person, and suitable Dhamma. It was a framework for the development of the physical environment, which is appropriate, comfortable and conducive to the development of internal factors fully.

The result of development of the wisdom by way of Buddhist ethics of the meditation centers in Khon Kaen province found that all three meditation centers used the four foundations of mindfulness (Satipatthana 4) as a guide in the development of the wisdom to the monks novices and people, by focusing on the understanding of the tools of physical, mental, mind, and Dhammas (mindfulness of the body, mindfulness of feelings or sensations, mindfulness of mind or consciousness and mindfulness of Dhammas). The main effect of bringing the Satipatthana 4 to use in everyday life, found that: Knowingly making a state of emotion that comes with an external impact can be improved to be good, Knowingly making to understand the state of the real life, adherence to make things less, make turned himself in to learn more, can adapt itself to a changing world better, do not knowingly disturbed state of mind is not enslaved by temptation that will lead to a deterioration in life, know what to do and should not do., knowing what is right and wrong, Know as a way of avoiding deterioration, and behave in the principle of morality.

Keywords: Development of the Wisdom; Buddhist Ethics; Meditation Centers

1. บทนำ

การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไร้ขีดจำกัดไร้กรอบและวิถีทางแห่งความคิดที่ถูกต้องในยุคปัจจุบันนี้ เป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสารและโลกไร้พรมแดน เป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกสบายทางวิทยาการสมัยใหม่ๆ การอุปโภคบริโภคสิ่งเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่หาได้ง่ายในสังคมยุคนี้ มีจำหน่ายหรือมีให้บริการอยู่ทั่วทุกแห่ง ทั้งนี้เพราะว่าภาวะทางสังคมยุคนี้

ในโลกแห่งการแข่งขันกัน มนุษย์จึงมีชีวิตอยู่ในโลกแห่งการเร่งรีบกับหน้าที่การงาน จึงมักจะตกเป็นเหยื่อต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นโดยไม่รู้ตัว กล่าวคือคนในสังคมยุคนี้มีชีวิตคอยตอบสนองความต้องการแห่งโลกทุนนิยมแบบสุขเอาเผากินในการเสพบริโภคก็เป็นเพียงเพื่อตอบสนองอารมณ์ชั่วคราว ไม่ได้คิดถึงผลสำคัญต่อการเสพบริโภคอย่างแท้จริง

ปัญหาข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมในการเสพบริโภคของผู้คนในยุคสมัยปัจจุบันขาดการพัฒนาปัญญาในการรับรู้ทางอายตนะ กล่าวคือขาดปัญญาในการคิดวิจยญาณที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางปัญญาต่อการรับรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ หรือทางประสาทสัมผัสและประสาทสัมผัสของมนุษย์เรานี้ทางพุทธจริยศาสตร์ถือว่าเป็นปัจจัยหลักในการเสพบริโภคหรือรับรู้ความเป็นไปของโลก อันมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเป็นช่องทางในการรับรู้ของมนุษย์ที่เรียกว่า ทวาร หรือ อายตนะ (Tipitaka 35/155/112) ทวารหรืออายตนะ ตามหลักพุทธธรรมถือว่าเป็นช่องทางที่ชีวิตจะเกี่ยวข้องกับโลกได้ เป็นแดนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือ ทางรับรู้ (Phra Promkhunaporn 2009, 33-34) อันเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ความเข้าใจต่อลักษณะความเป็นไปของโลกทั้งฝ่ายรูปธรรม คือสิ่งที่ เป็นลักษณะทางกายภาพ เป็นวัตถุ และฝ่ายนามธรรม คืออารมณ์ความรู้สึก นึกคิด รัก โลภ โกรธหลงต่างๆ ดังนั้น เมื่อคนเราขาดการพัฒนาทักษะในการเสพบริโภคหรือขาดทักษะการรับรู้ทางอายตนะแล้วจึงสะท้อนให้เห็นปัญหาของสังคมในลักษณะต่างๆ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้ และเรียนรู้มาอย่างไม่ถูกต้องทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ในทางพุทธจริยศาสตร์เห็นว่า ปัจจุบันสังคมขาดการพัฒนาปัญญาในทางที่ถูกต้องดีงาม นั่นคือมักจะเห็นผิดเป็นชอบ เน้นแต่พัฒนาทางวัตถุ แต่ขาดการพัฒนาทางจิตใจ ไม่ได้ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธจริยธรรมเพื่อเสริมสร้างภูมิปัญญาป้องกันให้กับตนเองและสังคมอย่างแท้จริง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหันมาพิจารณาหาทางแก้ปัญหาโดยการเติมปัญญาที่ถูกต้องให้กับสังคม โดยการนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาเป็นแนวทางในการพัฒนาจิตใจของคนในสังคม โดยให้ยึดหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ซึ่งหลักไตรสิกขานี้ถือว่าเป็นหลักในการแก้ปัญหาสังคมได้ดีที่สุด เพราะเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมในการพัฒนาปัญญาทั้งในระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงสุด นั่นคือสามารถสร้างคนธรรมดาให้เป็นมนุษยชน (ผู้มีศีล 5 และธรรม 5 คือคนที่เป็นมนุษย์ ได้แก่สัตว์ผู้มีจิตใจสูง) สร้างมนุษยชนให้เป็นกัลยาณชน (ผู้มีคุณความดีขั้นสูง บางที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึงตั้งแต่พระพุทธเจ้า พระอริยเจ้า เป็นต้น) ดังนั้น การที่จะพัฒนาสังคมได้จะต้องเริ่มที่คน และการที่จะพัฒนาคนได้ก็ต้องเริ่มที่จิตใจ โดยการพัฒนาตรวจสอบจิตตนเองอยู่เสมอ

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูล

ในการวิจัยภาคสนามนั้น ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (Depth interview) โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมาย คือประชากรผู้เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 3 แห่ง จำนวน 52รูป/คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย เพศ การศึกษา และตำแหน่งงาน

ส่วนที่ 2 แบบสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ส่วนที่ 3 แบบสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น เชิงพรรณนาวิเคราะห์

ส่วนที่ 4 แบบสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับผลที่ได้จากการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น มีลักษณะเป็นเชิงพรรณนาวิเคราะห์

การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแบบสัมภาษณ์โดยเลือกจากกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ การเลือกแบบเจาะจง โดยใช้การเลือกจากผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยจำนวน 52 รูป/คน โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 เลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นกลุ่มของพระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 3 แห่ง จำนวน 22 รูป/คน ประกอบด้วย

กลุ่มที่ 2 เลือกแบบสุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มประชากรผู้เข้าร่วมอบรม/ปฏิบัติธรรมและทำกิจกรรมต่างๆ กับสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 3 แห่ง ละ 10 รูป/คน

สร้างแบบสัมภาษณ์

การสร้างแบบสัมภาษณ์ มีขั้นตอนดังนี้

1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามข้อวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

2) ข้อมูลที่ได้มาจากขั้นตอนที่ 1 มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ

3) ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิและที่ปรึกษางานวิจัยก่อนนำไปเก็บข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) นำหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ถึงผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อขออนุญาตสัมภาษณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

2) สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และกลุ่มเป้าหมาย พบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคย แจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3) กำหนดนัดหมายวันเวลาที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ที่แน่นอน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัวและเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก กับกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และบุคคลอื่นๆ โดยใช้วิธีการบันทึกเทป จดบันทึก และการสนทนากับกลุ่มเป้าหมาย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้ การแปรความ การตีความ และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ตามหลักอุปนัยวิธี (Induction method) โดยการนำเอาข้อมูลที่ได้ทั้งเอกสาร และภาคสนามมาสรุปวิเคราะห์ เรียบเรียงเป็นเนื้อหา งานวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อหลักนั้น แล้วนำมาเสนอด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ขั้นเรียบเรียงข้อมูล

ผู้วิจัยทำการเรียบเรียงข้อมูลในขั้นตอนสุดท้ายของงานวิจัยนี้ดังนี้

- 1) เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์
- 2) จัดระเบียบข้อมูลตามขั้นตอนก่อนหลังที่ได้มา
- 3) สรุป อภิปราย และเสนอแนะ

4. สรุปผลวิจัย

ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. แนวคิดการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์จะต้องปฏิบัติให้ไปตามกระบวนการของหลักไตรสิกขาเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยเริ่มจากหลักศีลสิกขา หรือกระบวนการระเบียบปฏิบัติ (วินัย) เพื่อให้เกิดวาทะชอบการกระทำชอบ และการประกอบอาชีพชอบเป็นแนวทางและกรอบที่กำกับการกระทำหรือการประกอบกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม จากนั้นก็ยกขึ้นสู่ระดับสมาธิสิกขาหรือกระบวนการฝึกอบรมจิต เพื่อให้จิตมีการพัฒนาความสำนึกให้เกิดความสมดุลระหว่างกายและจิตเป็นกระบวนการเกื้อหนุนให้สิ่งที่รับเข้ามาในชีวิตดำเนินไปด้วยประสิทธิภาพสูงสุด และกระบวนการสุดท้ายคือปัญญาสิกขาหรือกระบวนการทางความรู้เป็นวิธีการอบรมศึกษาเพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญาซึ่งจะยังผลให้เกิดมีทัศนคติความเชื่อค่านิยมที่ถูกต้องมีความดำรงไตรตรองที่ขอบถือได้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นสูงสุดที่สามารถควบคุมตนเองและสถานะต่างๆ ที่กระทบเข้ามาสู่ชีวิตได้อย่างดีเยี่ยม

2. การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัย พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง ได้นำปัจจัยภายใน คือหลักพุทธจริยศาสตร์ อันประกอบด้วยหลักไตรสิกขาที่เชื่อมโยงกับหลักอริยมรรค ๘ นั่นคือการที่ไตรสิกขาับหลักการปฏิบัติจากอริยมรรคไปกระจายออกสู่วิถีปฏิบัติเพื่อฝึกฝนพัฒนาปัญญาอย่างสมดุลโดยแบ่ง

องค์รวมออกเป็น 3 หมวด คือ (1)หมวดแห่งศีล เป็นการพัฒนาด้านพฤติกรรม ประกอบด้วยองค์ธรรม คือสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาวายามะ (2) หมวดแห่งสมาธิ เป็นการพัฒนาด้านจิตใจ ประกอบด้วยองค์ธรรม คือสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และ (3) หมวดแห่งปัญญา เป็นการพัฒนาด้านปัญญา ประกอบด้วยองค์ธรรม คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ในขณะเดียวกัน สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 3 แห่งนี้ยังได้นำหลักสติปัฏฐาน 4 มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติควบคู่ไปกับหลักไตรสิกขา เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้พิจารณาอารมณ์ของสติอันได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม พิจารณาด้วยการรู้เท่าทันความคิดเพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาในระดับเข้าถึงความจริงของชีวิต นอกจากนี้ สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 3 แห่งยังได้นำปัจจัยภายนอก คือหลักสัปายะ 4 อันได้แก่ อาวาสสัปายะ อาหารสัปายะ บุคคลสัปายะ และ ธรรมสัปายะ มาเป็นกรอบในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้มีความเหมาะสม สะดวกสบาย และเป็นสิ่งสนับสนุนให้เอื้อต่อการพัฒนาปัจจัยภายในได้อย่างเต็มที่

3. ผลการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น ผลจากการที่สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 3 แห่งได้นำปัจจัยภายในคือหลักพุทธจริยศาสตร์และปัจจัยภายนอกคือหลักสัปายะ 4 มาเป็นเครื่องสนับสนุนกันและกันในการพัฒนาปัญญา จึงเกิดผลของการพัฒนาปัญญาทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านศีล ด้านสมาธิ และด้านปัญญา ดังนี้

ด้านศีล พบว่า ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมรู้คุณค่าของการรักษาศีล รู้จักใช้อินทรีย์คือตา หู จมูก ลิ้น กายเป็นไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิต สามารถพัฒนาชีวิตในการอยู่ร่วมกันกับสังคมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ จิตใจมีความสงบไม่ฟุ้งซ่านรู้จักปล่อยวางกับสิ่งที่มากระทบทางผัสสะได้มากขึ้น ศีลยังทำให้ชีวิตเปลี่ยนจากคนใจร้อนหงุดหงิดกลายเป็นคนใจเย็น พุดจามีหลักการเป็นที่เชื่อถือของคนอื่น และสามารถให้คำปรึกษาแนะเพื่อนร่วมงานหรือคนรอบข้างได้ นอกจากนี้ ยังพบว่า เยาวชนที่เคยชอบคบเพื่อน เทียวเตรนไม่สนใจคำสั่งสอนของพ่อแม่ เมื่อได้มาอบรมปฏิบัติธรรมรักษาศีลแล้วทำให้อารมณ์เปลี่ยนไปจากที่เคยคบเพื่อนก็กลับมาเคารพเชื่อฟังพ่อแม่และช่วยพ่อแม่ทำงาน วันสำคัญต่างๆ ก็นำพวงมาลัยมาไหว้พ่อแม่ นี่แสดงให้เห็นว่า การรักษาศีลของผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมมีการดำเนินชีวิตในทางที่ดีงาม มีเหตุผล มีคุณธรรม มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากขึ้น เพราะศีลทำให้เกิดการสำรวม มีความหนักแน่นมั่นคงเหมือนศิลา ผู้ที่รักษาศีลจึงไม่กังวลใจว่าจะทำความผิดอะไร หรือไม่ต้องกลัวความผิด จิตใจมีแต่ความสงบสบาย และที่สำคัญการรักษาศีลหรือมีศีลเป็นที่พึงจะทำให้การปฏิบัติธรรมขั้นสมาธิได้ง่ายยิ่งขึ้น

ด้านสมาธิ พบว่าผู้ปฏิบัติธรรมสามารถเข้าใจธรรมชาติของจิต การทำงานของจิต รู้วิธีการพัฒนาจิตเพื่อให้สงบตั้งมั่นจนเกิดพัฒนา 3 ด้าน คือ (1) ด้านคุณภาพจิต ได้แก่คุณธรรมความดีงามต่างๆ เช่น เมตตา กรุณา กตัญญูกตเวที คารวะ หิริโอตตปปะ ฯ ซึ่งหล่อเลี้ยงจิตใจให้เจริญองงามและเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม (2) ด้านสมรรถภาพจิต ได้แก่ความสามารถของจิตที่เข้มแข็งมั่นคงหรือความมีประสิทธิภาพของจิต เช่น มีฉันทะ ความใฝ่รู้ใฝ่ดีงาม ใฝ่กระทำ จิตมีความเพียร ความขยัน ความอดทน มีความระลึกได้ รู้ตัวทั่วพร้อมเท่าทัน ตื่นตัวอยู่เสมอ สามารถควบคุมตัวเองได้ มีความตั้งมั่นแน่วแน่ ไส สงบ เป็นสมาธิ รวมไปถึงความไม่ประมาท ที่จะทำให้ง้าวหน้ามั่นคงในพฤติกรรมที่ดีงาม หรือตั้งมั่นในความดีงามและพร้อมที่จะใช้ปัญญาในการใช้ชีวิตและประกอบกิจการหน้าที่และ (3) ด้านสุขภาพจิต ทำให้จิตมีความสดชื่น เอิบอím ร่าเริง เบิกบาน ผ่อนคลาย ผ่องใส เป็น

สุข และส่งผลต่อสุขภาพกายทำให้พฤติกรรมที่ติงามมีความมั่นคงสอดคล้องกลมกลืนหรืออยู่ในภาวะที่สมดุล

ด้านปัญญา พบว่าผู้ปฏิบัติธรรมสามารถที่จะเข้าใจในเรื่องของการเกิดขึ้นของปัญญา โดยผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยจะเห็นผลเป็นระยะๆ นั่นคือปัญญาหรือมรรคผลจะเกิดขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับไม่ใช่จะเกิดขึ้นในทันทีที่ต้องมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ระดับของศีล สมาธิ จึงจะสามารถเข้าสู่ระดับของปัญญาได้ เมื่อพัฒนาจิตเข้าสู่ขั้นปัญญาแล้วทำให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย รู้บาป บุญ คุณ โทษ สิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ จิตใจเป็นกุศลและหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เป็นอกุศลทั้งหลาย นอกจากนี้ยัง พบว่า การเจริญปัญญาทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะจิตเป็นสมาธิแน่วแน่อยู่กับการทำหน้าที่นั้นๆ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก ไม่เลือนลอยมีสติทุกเมื่อ ทำให้การทำหน้าที่หรือการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีสติรู้เท่าทันพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ไม่เปิดช่องให้สิ่งที่มีมากระทบทั้งภายในและภายนอกได้เกิดพิษภัยต่อชีวิตและจิตใจได้เลย

5. อภิปรายผลการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น เป็นการศึกษาเพื่อนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาพัฒนาปัญญาในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไร้ขีดจำกัด ไร้กรอบและวิถีทางแห่งความคิดที่ถูกต้อง ดังจะเห็นได้จากการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันเต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกทางวิทยาการสมัยใหม่ๆ มากมาย เช่น มีการใช้เครื่องมือในการสื่อสารที่ทันสมัย มีสิ่งอุปโภคบริโภคที่เกิดขึ้นใหม่ๆ ล่อความอยากของมนุษย์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นความเจริญทางวัตถุที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองความสะดวกสบายของมนุษย์จนเกินขอบเขต เมื่อเป็นเช่นนี้คนในสังคมจึงมักตกเป็นเหยื่อต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงของความเจริญทางวัตถุเหล่านี้โดยไม่รู้ตัว นั่นคือพฤติกรรมของคนในสังคมปัจจุบันมีชีวิตที่คอยตอบสนองความต้องการโลกทุนนิยม และการเสพบริโภคสิ่งเหล่านี้ก็ไปเพียงเพื่อสนองอารมณ์ชั่วคราว ไม่ได้คิดคำนึงถึงความสำคัญของเสพบริโภคเท่าไร นี่สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของคนในสังคมขาดการพัฒนาปัญญาในทางที่ถูกต้อง เน้นแต่พัฒนาทางวัตถุแต่ขาดการพัฒนาทางจิตใจ จึงทำให้ขาดสติสัมปชัญญะต่อสิ่งที่มาตอบสนองความต้องการเหล่านั้น ในทางพุทธจริยศาสตร์เห็นว่าสังคมควรมีการพัฒนาปัญญาทางอายตะเพื่อเป็นภูมิป้องกันในการเสพบริโภคสิ่งต่างๆ ซึ่งตรงกับ Phra Dhammapadok ที่กล่าวไว้ในหนังสือ “ธรรมกับการพัฒนาชีวิต” ว่า “การพัฒนาในทางพุทธศาสนา คือการพัฒนาอินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้สำหรับสัมพันธ์กับโลกภายนอก เป็นช่องทางที่เราสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับสภาพแวดล้อมทางวัตถุ และทางธรรมชาติทั้งหมด การฝึกฝนพัฒนาอินทรีย์นั้นมีความหมายคลุมถึงการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเรากับสภาพแวดล้อมทั้งหมด ทั้งธรรมชาติ และวัตถุต่างๆ เนื่องจากการใช้อินทรีย์ทั้งหลายนั่นเอง คนเราจึงสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมหรือสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ เราใช้อินทรีย์ต่างๆ ไปสัมพันธ์กับโลกภายนอกให้ได้ผลดี ก็ต้องพัฒนาอินทรีย์หรือพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเรากับธรรมชาติ การฝึกฝนพัฒนาอินทรีย์มี 2 แง่ คือ ฝึกฝนในแง่การใช้งาน และฝึกฝนในแง่การทำความรู้จักเลือกรับเอาสิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์เข้ามาแก่ชีวิต” เมื่อมีการฝึกฝนการใช้ปัญญาเป็นประจำจะทำให้มีสติสัมปชัญญะในการรู้รับอารมณ์ต่อสิ่ง

ที่มากระทบเหล่านั้นอย่างเท่าทัน” และการพัฒนา จะต้องเป็นไปตามหลักไตรสิกขาโดยผ่านกระบวนการฝึกหัดอบรมฝึกฝนด้วยตนเอง และประเมิณผลสำเร็จด้วยตนเอง ซึ่งตรงกับ Sumon Amonwivat ได้กล่าวถึงหลักไตรสิกขาในหนังสือ “หลักบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม”ว่า การศึกษาตามหลักไตรสิกขานั้นต้องเป็นการฝึกหัดอบรมตนด้วยตนเอง และประเมิณผลสำเร็จด้วยตนเอง แต่ไม่ได้ปิดกั้นคำแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตร ไตรสิกขาเป็นการฝึกหัดอบรมที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่อง เริ่มจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม เป็นการพัฒนามนุษย์ทั้งกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา การฝึกหัดอบรมตามหลักไตรสิกขามีลักษณะบูรณาการและปัจจัยการที่ว่าบูรณาการนั้นเพราะทุกองค์ประกอบอันมี ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งครอบคลุมมรรคมีองค์แปดนั้นมีลักษณะผสมผสานกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน มีความสอดคล้องรองรับกันทั้งในด้านที่ต้องละเว้น และในด้านที่เจริญ ยากที่จะแยกออกมาโดดเดี่ยวและไม่สามารถจะตัดองค์ประกอบใดทิ้งได้ และที่ว่าไตรสิกขาเป็นปัจจัยการนั้น เพราะศีล สมาธิ ปัญญาเป็นปัจจัยต่อเนื่องอิงอาศัยกันโดยตลอดจะเริ่มที่ปัญญา หรือศีล หรือสมาธิก็ได้ ผู้ที่สนใจเรื่องไตรสิกขา ย่อมสามารถศึกษารายละเอียดและนำไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาที่บูรณาการเป็นองค์รวมของหลักความรู้ วิธีปฏิบัติและทบทวนผลของการปฏิบัติเป็นองค์รวมของการพัฒนาตน พัฒนาชีวิต และพัฒนาสังคม มีความสมบูรณ์ทั้งรูปแบบและการปฏิบัติให้เกิดผล จึงถือได้ว่า หลักไตรสิกขาเป็นหลักการการศึกษาที่สมบูรณ์เพื่อพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์แบบ”ถ้าคนเราสามารถฝึกฝนพัฒนาปัญญาจนรู้อย่างถ่องแท้ว่าอะไรดีอะไรชั่วเขาอย่าทำอะไรที่ผิดการมีชีวิตที่ดีตามแนวทางจริยศึกษาก็คือการมีชีวิตอยู่ในวิถีแห่งการใช้เหตุผลหรือปัญญาในการแสวงหาความจริงความดีและความงาม ส่วนปัญญาในทางพุทธจริยศาสตร์จะมุ่งสอนหรือนำทางไปสู่การดับทุกข์ทางจิตใจและมุ่งเน้นการนำปัญญาไปใช้ในหน้าที่การงานในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ชีวิตเป็นไปเพื่อความดับทุกข์หรือดับปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดตามมาทางร่างกายและจิตใจ ให้รู้จักใคร่ครวญไตร่ตรองในหลักเหตุผลอย่างประจักษ์ชัด รู้จักจัดสรรหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและเป็นคนรู้จักใช้ความคิดอย่างถูกต้อง รู้จักกาลเทศะ ฉะนั้นปัญญาในทางพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความเจริญในชีวิตทุกๆ มิติไม่ว่าจะเป็นทางโลกหรือทางธรรม

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 เนื่องจากสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นบางแห่ง เช่น สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน มีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมาเข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมากในแต่ละปี จึงควรมีการส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรภายในสำนักให้มีความรู้และการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการเผยแผ่หลักพุทธธรรมให้มากกว่านี้

1.2 ควรมีการผลักดันให้สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นที่มีความพร้อมในการพัฒนาปัญญาทั้งแก่ชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นสำนักปฏิบัติธรรมระดับนานาชาติประจำจังหวัดขอนแก่น

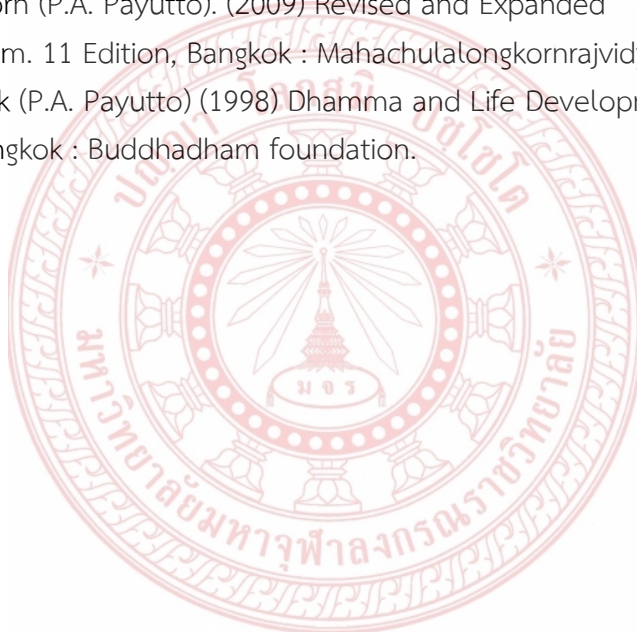
1.3 สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นมีจำนวนมากถึง ๗๐ แห่งในปัจจุบัน ถึงแม้ส่วนมากจะเน้นการสอนตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เหมือนกัน แต่บางแห่งก็ขาดเอกภาพในการบริหารจัดการที่ดี จึงควรมีการประชุมหรือสัมมนาเพื่อให้รูปแบบการสอนเป็นไปในทางเดียวกัน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 2.1 วิเคราะห์ผลของการพัฒนาปัญญาชาวต่างชาติที่ปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น
- 2.2 ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนในจังหวัดขอนแก่น
- 2.3 ศึกษาผลการปฏิบัติธรรมเชิงประจักษ์ของผู้ปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

References

- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1995) Thail-Tipitaka,
MahachulalongKornrajavidyalaya Edition, Bangkok :
Mahachulalongkornrajavidyalaya.
- Sumom Amonviwat (2001) Principle of Education Integration of Buddhist
Studies. Nonthaburi : Sukhothaithammathirat University.
- Phra Promkhunaporn (P.A. Payutto). (2009) Revised and Expanded
Buddhadham. 11 Edition, Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya.
- Phra Dhammapidok (P.A. Payutto) (1998) Dhamma and Life Development. 3
Edition, Bangkok : Buddhadham foundation.

ภาคผนวก ข
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์ มีดังนี้

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษา

๑.๑ สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น ปรัชญากับสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา ฯลฯ

๑.๒ สามารถนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้กับสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแนวทางการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ ให้มีหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร และแนวทางการปฏิบัติที่อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย

๑.๓ สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับพระวิปัสสนาจารย์หรือผู้ปฏิบัติธรรมในสำนักอื่นๆ ให้มีความสอดคล้องในหลักของการปฏิบัติธรรมตามแนวทางพุทธศาสนา

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนาทางจิตวิญญาณ

๒.๑ มีการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในฝึกอบรม และสอนวิปัสสนากรรมฐานในสำนักปฏิบัติธรรม หรือวัดต่างๆ ในเขตจังหวัดขอนแก่น เพื่อพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณของชุมชน ตลอดจนผู้ใคร่สนใจในการปฏิบัติธรรมตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร

๒.๒ ผู้สนใจในการปฏิบัติธรรมทั่วไปสามารถนำผลวิจัยไปศึกษาเพื่อทำความเข้าใจหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง ทนต่ออารมณ์ที่มากระทบทั้งภายในและภายนอกได้

๒.๓ ผลการวิจัยนี้จะเน้นการพัฒนาด้านไตรสิกขา คือ การพัฒนาด้านศีล การพัฒนาด้านสมาธิ และการพัฒนาด้านปัญญา ฉะนั้นกิจกรรมที่นำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาทางจิตวิญญาณ จึงเน้นไปที่หลักไตรสิกขาทั้ง ๓ ที่กล่าวมา

๓. กิจกรรมการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

๓.๑ ประชาสัมพันธ์ทางสิ่งพิมพ์วารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ เดือน พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๑ (วารสารฐาน TCI ฐาน ๑)

๓.๒ เมื่อผ่านการตีพิมพ์แล้ว ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้ส่งเผยแพร่ไปยังสถาบันการศึกษาต่างๆ และสมาชิกของวารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรล่วัตถุประสงค์	โดยทำให้
ประชุมเตรียมความพร้อม ของ นักวิจัย ศึกษาสำนักปฏิบัติธรรม ใน จั ง ห วั ด ขอนแก่น	ทราบถึงข้อมูลสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น	ข้อที่ ๑	ทราบสภาพปัจจุบันและปัญหาการดำเนินงานเกี่ยวกับการการพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น
ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ของสำนักปฏิบัติธรรมสังเกตอย่างมีส่วนร่วมเข้าร่วมกิจกรรมของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น	ทราบถึงข้อมูล ประวัติความเป็นมา รูปแบบการฝึกอบรม การสอน วิปัสสนากรรมฐาน และกิจกรรมต่างๆ ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น	ข้อที่ ๑-๒	ทราบประวัติความเป็นมา รูปแบบ ฯลฯ สามารถวิเคราะห์กระบวนการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น
สร้างเครื่องมือในเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยจากพระสงฆ์และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมและการเข้าร่วมของผู้ปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น	ข้อที่ ๒	ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมและการเข้าร่วมของผู้ปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น
การเก็บ ข้อมูลจากพระสงฆ์ คณะสงฆ์และชุมชนที่เกี่ยวข้องพร้อมร่วมกิจกรรมการปฏิบัติธรรมแต่ละ ๓ ครั้ง	ได้ทราบสภาพปัญหาของการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรมและประชาชนผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น	ข้อที่ ๒-๓	ทราบถึงปัญหาของการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรมและปัญหาของผู้เข้าร่วมฝึกอบรมปฏิบัติธรรม
พัฒนาผลงานวิจัยในเชิงคุณภาพ	การพัฒนาผลงานวิจัยในเชิงคุณภาพ	ข้อที่ ๑-๒-๓	การพัฒนาผลงานวิจัยในเชิงคุณภาพ
จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์และบทความวิจัยเพื่อเสนอผลงานต่อสาธารณะ	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์บทความวิจัยรวมทั้งการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	ข้อที่ ๑-๒-๓	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์บทความวิจัย รวมทั้งการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ง
เครื่องมือวิจัย: แบบสัมภาษณ์ / รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง

ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัด
ขอนแก่น

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์นี้ เป็นการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเท่านั้น และขอให้ท่านผู้ให้ข้อมูลตามความคิดเห็นของท่าน จะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้ข้อมูลในทุกกรณี

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

ส่วนที่ ๓ การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

ส่วนที่ ๔ ผลของการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....นามสกุล.....ฉายา.....
 อายุ.....พรรษา.....ระดับการศึกษาสูงสุดทางธรรม.....
ระดับการศึกษาสูงสุดทางโลก.....
ตำแหน่ง.....
 ที่อยู่/เลขที่.....หมู่.....วัด.....บ้าน.....
 ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....
 รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....

ส่วนที่ ๒ การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์

๑. สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่นได้วางหลักในการพัฒนาด้านใดบ้าง

.....

๒. ท่านให้ความสำคัญกับด้านใดมากที่สุด

.....

๓. คำว่า “ปัญญา” ตามความหมายทางพุทธจริยศาสตร์ควรมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

๔. ท่านใช้หลักการอะไรในการพัฒนาปัญญาสำหรับผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรม

.....

.....

.....

๕. หลักพุทธจริยศาสตร์ (หลักไตรสิกขา, อริยมรรค ๘) มีความสำคัญต่อการพัฒนาปัญญาอย่างไร

.....

.....

.....

๖. สำนักปฏิบัติธรรมได้นำหลักพุทธจริยศาสตร์ (หลักไตรสิกขา, อริยมรรค ๘) มาปรับใช้เพื่อการพัฒนาปัญญาอย่างไร

.....

.....

.....

ส่วนที่ ๓ การพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น

๑. สำนักปฏิบัติธรรมได้บริหารจัดการหรือพัฒนาให้สอดคล้องกับหลักสัปปายะ ๔ อย่างไร

.....

.....

.....

๑.๑ ด้านอาวาสสัปปายะ

.....

.....

.....

๑.๒ ด้านอาหารสัปปายะ

.....

.....

.....

๑.๓ ด้านบุคคลสัปปายะ

.....

.....

.....

๑.๔ ด้านธัมมสัปปายะ

.....

.....

.....

๒. เมื่อท่านเข้ารับอบรม/ปฏิบัติธรรมแล้ว ท่านคิดว่าสำนักปฏิบัติธรรมมีการพัฒนาหรือการจัดการสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับหลักสัปปายะ ๔ อย่างไร

๓.๑ ด้านอาวาสสัปปายะ

.....

.....

.....

๓.๒ ด้านอาหารสัปปายะ

.....

.....

.....

๓.๓ ด้านบุคคลสัปปายะ

.....

.....

.....

๓.๔ ด้านธัมมสัปปายะ

.....

.....

.....

๓.๔.๑ สำนักปฏิบัติธรรมมีรูปแบบการอบรม/ปฏิบัติธรรมตามหลักธัมมสัปปายะอย่างไร

.....

.....

.....

**ส่วนที่ ๔ วิเคราะห์ผลการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัด
ขอนแก่น**

๑. ท่านเข้ารับการอบรม/ปฏิบัติธรรมที่สำนักปฏิบัติธรรมจำนวน.....ครั้ง และแต่ละครั้ง
ใช้เวลากี่วัน

ครั้งที่ ๑ ระหว่างวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....ถึง วันที่
.....เดือน.....พ.ศ.....จำนวน.....วัน

ครั้งที่ ๒ ระหว่างวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....ถึง วันที่
.....เดือน.....พ.ศ.....จำนวน.....วัน

ครั้งที่ ๓ ระหว่างวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....ถึง วันที่
.....เดือน.....พ.ศ.....จำนวน.....วัน

๒. ท่านคิดว่าการนำหลักสัปปายะ ๔ มาพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมมีผลต่อการอบรมหรือปฏิบัติ
ธรรมอย่างไร

๒.๑ ด้านอवासสัปปายะ

.....

.....

.....

๒.๒ ด้านอาหารสัปปายะ

.....

.....

.....

๒.๓ ด้านบุคคลสัปปายะ

.....

.....

.....

๑.๔ ด้านธัมมสัปปายะ

.....

.....

.....

๓. ท่านสามารถตัวอย่างการนำผลการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ที่ได้จากการ
ฝึกฝนอบรมหรือการปฏิบัติธรรมไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างไร

ตัวอย่างที่ ๑ (ด้านศีลสิกขา)

.....

.....

.....

ตัวอย่างที่ ๒ (ด้านจิต (สมาธิ) ศึกษา

.....

.....

.....

ตัวอย่างที่ ๓ (ด้านปัญญาศึกษา)

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ให้สัมภาษณ์วันที่.....เดือน.....พ.ศ. เวลา.....

ผู้สัมภาษณ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ

อาจารย์ประจำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

โทร. ๐๙๘๑๑๓๘๔๔๒

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ ทั้งหมด ๕๒ รูป/คน แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ กลุ่มผู้ปกครอง บริหาร พระวิปัสสนาจารย์ พระสงฆ์ และคฤหัสถ์ที่เกี่ยวข้องกับ
สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง จำนวน ๒๒ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. พระราชประสิทธิคุณ รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รูปที่ ๑
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐
๒. พระโสภณพัฒนบัณฑิต รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รูปที่ ๒
รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น
สัมภาษณ์ วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐
๓. พระครูอรุณธรรมาเมธี เจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น,
เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๔. พระครูรัตนทีปาภิบาล เจ้าคณะอำเภอบ้านฝาง, เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐
๕. พระครูสุโมธานเขตคนารักษ์ เจ้าคณะอำเภอชุมแพ,
เจ้าอาวาสวัดแจ้งสว่างนอก
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๖๐
๖. พระครูสุธีกิตติวรญาณ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดหนองแขว
สัมภาษณ์ วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๗. พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร. เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๑
เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐
๘. พระมหาปพน กตสาโร เลขาธิการรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รูปที่ ๑,
สัมภาษณ์ วันที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๖๐
๙. พระสายัญ วิสุทโธ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น
๑๐. พระมหานิพนธ์ มหาธมมรฤชิตโต พระวิปัสสนาจารย์ ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัด
โพธิ์บ้านโนนทัน
สัมภาษณ์ วันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๑๑. พระวิมาน คมภีรปัญญา, ดร., พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัด
โพธิ์บ้านโนนทัน, เลขาธิการวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๑๒. พระครูพิพัฒน์รัตนวงศ์ พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัด
เกาะแก้ว

๑๓. พระอาจารย์ชูศักดิ์ โชติโก สัมภาษณ์ วันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐
พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัด
เกาะแก้ว
๑๔. พระมหาประยุต ปวรณฺญ สัมภาษณ์ วันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๐.
พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัด
แจ้งสว่างนอก,
๑๕. พระมหาธนา สุภจรี สัมภาษณ์ วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๐
พระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมวัด
แจ้งสว่างนอก,
๑๖. นายจีรวิทย์ นิยมธรรม สัมภาษณ์ วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๖๐
ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
ขอนแก่น
๑๗. นายประหยัด ถิลา สัมภาษณ์ ๕ เมษายน ๒๕๖๐
วัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น
๑๘. พันเอก (พิเศษ) ทองดี ทองลั่น สัมภาษณ์ วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐
อดีตรองผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์
กองทัพบก
๑๙. ดร.ธวัชรัตน์ แดงหาญ สัมภาษณ์ วันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๖๐
อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานป้องกันควบคุม
โรคที่ ๖, จังหวัดขอนแก่น
๒๐. นางจิรวรรณ โปรดบำรุง สัมภาษณ์ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
นักกายภาพบำบัดชำนาญการพิเศษ
โรงพยาบาลพุทธชินราช พิษณุโลก
๒๑. นางพวงเพชร ทองหมื่นไวย สัมภาษณ์ วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐.
นักพัฒนาชุมชน อบต.หนองกระทุ่ม อ.เมือง
จ.นครราชสีมา
๒๒. นางกรรณทิวา แสนพรหม สัมภาษณ์ วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐.
เจ้าหน้าที่ห้องปฏิบัติการห้องแลป (Lab)
ให้สัตย์แพทย์คณะแพทยศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐

กลุ่มที่ ๒ กลุ่มประชากรตัวอย่าง ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมและทำกิจกรรมต่างๆ ของสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๓ แห่ง จำนวน ๓๐ รูป/คน ประกอบด้วย

กลุ่มประชากรสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

๑. พระทองศักดิ์ จารุธมโม นิสิตคณะครุศาสตร์ ชั้นปีที่ ๓ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น
สัมภาษณ์ วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐
๒. พระจตุรงค์ จตุราภินโนโ นิสิตคณะพุทธศาสตร์ ชั้นปีที่ ๓ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น
สัมภาษณ์ วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๖๐
๓. ดร.สรัญญา วิัชชวาที นักศึกษาหลักสูตรปริญญาเอก สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
สัมภาษณ์ วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๔. น.ส.ศรินทรา เนาว์โสภา พนักงานเทศบาลนครขอนแก่น
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๐
๕. นางสาวกร ชำธรรม ข้าราชการบำนาญ, ธรรมปริกร
สัมภาษณ์ วันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๖. นายสมเพชร ไกยะวงศ์ หัวหน้าโรงครัวสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
สัมภาษณ์ วันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๐
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๐
๗. นายสมนึก สุขสกุล ผู้เข้าปฏิบัติธรรม สัมภาษณ์ วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๐
๘. นางวิภา ดุเหว่า ผู้เข้าปฏิบัติธรรม สัมภาษณ์ วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๐
๙. นางธัญญา รัตนเพชร ผู้เข้าปฏิบัติธรรม สัมภาษณ์ วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๐
๑๐. นางดารณี ธีรศักดิ์วรกุล ผู้เข้าปฏิบัติธรรม สัมภาษณ์ วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๐

กลุ่มประชากรสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว

๑. ผศ.ดร.จรัส ลีภา อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น
สัมภาษณ์ วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๖๐.
๒. นางพรอนงค์ เรืองนามแก้ว ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาษณ์ วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐
๓. นางทุม บั้งจัม ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๔. นางนารี อนุสุเรนทร์ ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๕. นายณรงค์ ศรีจันเวียง ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาษณ์ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐

๖. นายศุภเชษฐ์ แก้วสุวรรณ	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๗. นางกุลลาบ หินอำคา	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๘. นางสมจิต มาวาง	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๙. นางสาว มาตร	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๑๐. นางคำมูล พุทธาโกสม	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐

กลุ่มประชากรสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก

๑. นายทองเต็ม หนูช้างสิงห์	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๒. นายฉลอง เหลาทอง	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๓. นางป้อม ชันลุน	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๔. นางกรองแก้ว ทะสา	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๕. นางสาวกิตตินันท์ เศวตกุล	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๖. นางสาวชนิกา พรประเสริฐ	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๗. นายประหยัด ชำนาญรบ	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๘. นายเกลี้ยง ครองหินลาด	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๙. นางสุบรรณ วงค์กระนาม	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐
๑๐. นายประสิทธิ์ กรมเหลี่ยมสาระ	ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม
สัมภาณณ์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐

ภาคผนวก จ
รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ภาพที่เกี่ยวข้องและภาพสัมภาษณ์ในการทำวิจัยเรื่อง
ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมใน
จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน

ภาพที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเกาะแก้ว

ภาพที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยของสำนักปฏิบัติธรรมวัดแจ้งสว่างนอก

ภาคผนวก ฉ

แบบตอบรับบทความวิชาการ / หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๑/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
โทรศัพท์. ๐-๔๓๒๘-๓๕๕๗
โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๙๕

๙ เมษายน ๒๕๖๓

เรื่อง ตอบรับการตีพิมพ์บทความวารสารวิชาการธรรมทัศน์

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรวัฒน์

ตามที่ท่านได้ส่งบทความวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น” เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการธรรมทัศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น นั้น กองบรรณาธิการได้เสนอบทความดังกล่าวให้ผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) ได้พิจารณา และกองบรรณาธิการเห็นชอบรับบทความของท่านตีพิมพ์ในวารสารวิชาการธรรมทัศน์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือนพฤษภาคม-สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ ซึ่งวารสารเข้าสู่ฐานข้อมูล TCI แล้ว

จึงเรียนมาเพื่อทราบ

สำนักวิชาการวิทยาเขตขอนแก่น

วารสารวิชาการธรรมทัศน์ (TCI 1)

โทรศัพท์ ๐๘๕-๗๕๒-๑๖๙๓ โทรสาร ๐-๔๓๒๘-๓๓๙๕

<https://www.tci-thaijo.org/index.php/dhammathas>

แบบ สท. ๐๑.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๐ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๐

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพจน์

อาตมา พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร. ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน/สำนักปฏิบัติธรรมวัด
โพธิ์บ้านโนนทัน ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โทรศัพท์ ๐๘๖๒๑๔๔๕๕๔

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น" (An Analytical Study of
the Development of the Wisdom by Way of Buddhist Ethics of the Meditation Centers in
Khon Kaen Province) ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพจน์
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐ จนถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๖๐ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งาน
สร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. ได้องค์ความรู้ด้านรูปแบบและกระบวนการการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ที่เกิดจาก
การศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีมาปรับใช้ในการฝึกอบรมและการสอนวิปัสสนากรรมฐานให้เป็นไปตามแนวสติปัฏฐาน ๔
๒. ผลที่เกิดจากการนำองค์ความรู้จากการวิจัยไปปรับใช้ ทำให้การฝึกอบรมและการสอนวิปัสสนา
กรรมฐานมีระบบและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ผู้เข้าอบรมปฏิบัติธรรมมีความรู้และเข้าใจในหลักการปฏิบัติวิปัสสนา
กรรมฐานดีขึ้น และมีการนำผลที่ได้จากการปฏิบัติธรรมไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร.)

ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์บ้านโนนทัน/สำนักปฏิบัติธรรมวัด
โพธิ์บ้านโนนทัน

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ประวัติผู้วิจัย

- ๑) ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) ผศ.ดร.จักรพรรณ วงศ์ พรพวัน
 ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Asst. Prof. Dr. Chakkapan Wongpornpavan
- ๒) เลขประจำตัวประชาชน -
- ๓) รหัสประจำตัวนักวิจัยแห่งชาติ -
- ๔) ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ ประจำวิทยาลัยสงฆ์ ขอนแก่น น
 สาขาวิชาปรัชญา
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตขอนแก่น
- ๕) หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- ๖) ประวัติการศึกษา
 ป.ธ. ๖ สำนักเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๓
 พธ.บ. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙
 M.A. (Philosophy) Madras Christian College, India, ๒๕๔๑
 M.A. (Pali & Buddhist Studies) Banaras Hindu University, ๒๕๔๕
 Ph.D. (Philosophy) Magadh University, ๒๕๔๖
- ๗) งานวิจัย
 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว
- ๑) บทบาทของพระพุทธศาสนาพันธิตวิทยาสงฆ์เลยกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
 ด้านเศรษฐกิจ : ศึกษากรณีกองทุนหมู่บ้านชุมชนเมืองเลย จังหวัดเลย (๒๕๔๙)
 - ๒) พุทธจริยศาสตร์กับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม (๒๕๕๖)
 - ๓) การบริหารจัดการกลุ่มอาชีพเสริมเพาะเห็ดนางฟ้า : กรณีศึกษา กลุ่มสตรีบ้านขอนแก่น
 ตำบลนาอาน อำเภอเมือง จังหวัดเลย (๒๕๕๘)
 - ๔) การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น (๒๕๕๙)